

GOTHENBURG STUDIES IN WORK SCIENCE NR 14

De mest lämpade

– en studie av doktoranders habituering på
det vetenskapliga fältet

Anna Peixoto

© Anna Peixoto

Göteborg 2014

ISBN: 978-91-981195-7-2

Avhandlingen finns även i fulltext att ladda ner från:
<http://hdl.handle/2077/35675>

Foto: Johan Stephan

Tryck: Kompendiet, Göteborg 2014

Abstract

Title: Survival of the fittest – A study of doctoral students' habituation on the scientific field

Language: Swedish with an English summary

Keywords: Doctoral students, Sweden, academia, reform, Bourdieu, habitus, habituation, capital, scientific field, doxa

ISBN: 978-91-981195-7-2

This thesis is about the university as a workplace. Essentially, it addresses postgraduate studies, doctoral students' work conditions, and how these students are schooled to become researchers. The overarching purpose of the thesis is, based on Sweden's 1998 reform of research education, to study the parameters of PhD students' working lives, their schooling as budding researchers in various subject areas, and their ways of handling the formal rules and tacit expectations of academia in relation to their own resources and assets. The theoretical framework for the thesis is Bourdieu's theory of capital and fields. The primary empirical basis is 15 interviews with PhD students in three subject areas, humanities, natural sciences and educational sciences, at the University of Gothenburg.

The analysis shows that the parameters of PhD students' work are characterised both by subject-specific doxa and by the formal rules associated with research education and the doctoral students' form of employment. The subject areas have diverging outlooks and basic assumptions regarding the aims and purpose of research education. The thesis also shows that politically initiated reforms are being interpreted and reshaped in relation to the values sustained by the scientific field itself. This generates a tension between different logics that are not always mutually compatible. The good intentions of the reform, to clarify research education, have thus rather created further grey areas between official edicts and informal demands. The doctoral students who can navigate among them successfully and, at the same time, stage their researcher role in the desired way, are the ones who are invited into the scientific field. It is they who are seen as *the fittest*.

Förord

Äntligen! Ja, det är precis så det känns. Avhandlingen är klar och resan har nått sitt slut.

Inledningsvis vill jag börja med att tacka de doktorander som jag har intervjuat och som så generöst delat med sig av sin arbetsvardag trots att de själva haft fullt upp med sina egna projekt. Utan er hade det inte blivit någon studie.

Som empirin visar i föreliggande avhandling är handledarna viktiga för både doktorand och avhandlingsprojekt, så även för mig. Birger Simonson, min första huvudhandledare, har med sitt kritiska förhållningssätt och sin röda penna lärt mig vikten av att vara tydlig och att alltid argumentera för min sak. För det är jag tacksam. Jag vill även rikta ett tack till Birgitta Jordansson, min biträdande handledare, som varit med under hela resan och som alltid trott på mig och min förmåga i de stunder jag själv tvivlat på min egen kapacitet. Jag vill också naturligtvis uppmärksamma Kristina Håkansson, min andra huvudhandledare i ordningen. Det är inte alltid lätt att ta över ett handledarskap av en doktorand som befinner sig i slutfasen av sitt skrivande, men du har gjort det med bravur. Din analytiska skärpa och värme är en sällsynt men mycket uppskattad kombination. Du har en enastående förmåga att läsa och kritiskt granska en text och att se både dess förtjänster och brister. Du är helt enkelt rätt kvinna på rätt plats.

Jag skulle även vilja tacka de personer som läst och kommenterat mina texter under resans gång. Ett särskilt tack till docent Helena Pettersson och professor Jan Holmer som under slutseminariet kom med både bra och konstruktiva kommentarer.

Jag har under min forskarutbildning befunnit mig på en väldigt rolig arbetsplats med många härliga kollegor. Vi har diskuterat högt och lågt och skrattat mycket. Men det finns några som jag särskilt vill lyfta fram. Mina före detta doktorandkollegor, Jennie Sidiropoulos för att jag fick förmånen att dela denna resa med dig och Hannes Kantelius för att du förgyllt min arbetsvardag med både klokskap och skratt. Jag vill också speciellt nämna Gunnar Gillberg, Håkan Kellgren och Dick Larsson som så generöst delat med sig av sina kunskaper och galenskaper. Jag vill även tacka Karin Darin som ägnat åtskillig tid åt mig och mina korrespondensanalyser och Ann-Charlotte Bivall för uppmuntran och stöd.

Jag vill dessutom uppmärksamma min kollega Anna-Karin Wyndhamn. Med klarsynthet och skarpt intellekt duckar du aldrig för det som är obekvämt eller svårt. Tack vare dig har jag blivit mycket modigare och en fin vän rikare.

Jag vill också rikta ett tack till Camilla Olsson, Andreas Kirsebom Ekström, Lisa Kirsebom och Ann Ekström som skickligt korrekturläst och kommenterat texten.

Slutligen vill jag tacka min familj, särskilt min mor och far som alltid låtit mig gå min egen väg. Det enda riktiga råd jag fått har varit ”använd huvudet”. Ett synnerligen gott råd om man dessutom väljer att läsa en forskarutbildning. Jag vill även tacka min bror för all uppmuntran.

Under tiden som doktorand har jag också fått en alldeles egen familj. Tack till min fina man Raul. Du är en klippa. Jag vill också tacka mina barn Hjalmar och Hjärdis för att ni påmint mig om att det här bara är en avhandling och att avhandlingen inte är jag. Avhandlingen är bara ett bevis på att jag gått vääääldigt länge i skolan. Nu är boken klar Hjalmar!

Göteborg, maj 2014

Anna Peixoto

Innehållsförteckning

Förord

KAPITEL 1

<i>Inledning</i>	9
Disposition	14

KAPITEL 2

<i>Det vetenskapliga fältet</i>	17
Svensk forskarutbildning idag.....	17
Det vetenskapliga fältet och den statliga styrningen	20
Den statliga styrningens utmaning av ideal och normer	24
Forskarutbildningens mål och mening – bildning eller utbildning?	27
Forskarutbildningen – studier eller arbete?	31
Socialisation inom akademien.....	35
Kön och akademi.....	41
Syfte och frågeställningar.....	45

KAPITEL 3

<i>Teoretiska utgångspunkter</i>	47
Vetenskapen som ett fält	48
Kapital	52
Symboliskt kapital.....	52
Vetenskapligt och akademiskt kapital som symboliska kapital.....	53
Hur de olika kapitalformerna relaterar till varandra	58
Habitus och habituering	59
Sammanfattning.....	62

KAPITEL 4

<i>Metod – utgångspunkter och praktiska tillämpningar</i>	65
Bakgrund.....	65
En adaptiv ansats – balansakt mellan givna teoretiska ramar och ett kritiskt teorigenererande förhållningssätt	66
Intervjuer som metod	69
Urval och avgränsningar.....	70
Urval av fakultet	71
Urval av doktorander.....	72

Genomförande	75
Analysarbetet.....	78
Om hur analysen presenteras i avhandlingen och fortsatt disposition	80
Etiska överväganden.....	81
Att vara en del av det som undersöks.....	83

KAPITEL 5

<i>Tre fakulteter</i>	87
Doktoranderna	87
Forskarutbildningen vid tre fakulteter	89
Arbetets karaktär.....	90
Seminarieverksamhet	91
Finansiering	92
Individuella studieplaner.....	93
Handledning	94
Sammanfattning.....	95

KAPITEL 6

<i>Humanisterna</i>	97
De intervjuade doktoranderna	97
Forskarutbildningens premisser.....	99
Handledaren – en mentor	103
Magnum opus eller körkort.....	106
Nedärvt kulturellt kapital som startkapital – när habitus möter fält	108
En forskarutbildning utan habituering.....	111
En habituering utan startkapital	116
En habituering med motstånd.....	118
Mellan officiella krav och fältets doxa	121
En akademisk karriär – en krock mellan doxa och forskarutbildningsreformen	124
Sammanfattande diskussion	126

KAPITEL 7

<i>Naturvetarna</i>	129
De intervjuade doktoranderna	129
Forskarutbildningens villkor.....	131
Avhandlingen – körkort eller gesällbrev?.....	136
Mästare och lärling	139
Den ideala doktoranden – insocialiseringens tekniker.....	142
Habitus möter fält – habituering med olika kapital	145
Möjligheter till anpassning till fältets doxa	146
Att kompensera för bristande handledning.....	147
Att inte kunna kompensera för bristande bekräftelse i sitt akademiska utövande.....	149

En habituering med förhinder	151
Priset av en vetenskaplig karriär	157
Sammanfattande analys.....	159

KAPITEL 8

<i>Utbildningsvetarna</i>	165
De intervjuade doktoranderna.....	165
Forskarutbildningens förutsättningar	167
Från livsverk till examensbevis?.....	171
Handledaren en mentor och lärare.....	174
Den ideala doktoranden – den följsamma eleven.....	177
Projektstyrd utbildning - ömsesidigt beroende när habitus möter fält.....	180
Fältspecifikt startkapital	180
Att vara habituerad i en annan doxa	182
Att se vetenskapen som ett ”vanligt” arbete.....	185
Anpassning till fältets doxa.....	188
En vetenskaplig karriär i enlighet med forskarutbildningsreformen	192
Sammanfattande analys.....	194

KAPITEL 9

<i>Jämförande analys – tre doxor</i>	199
Forskarutbildningens premisser.....	201
Mentor, mästare och lärare	202
Adept, lärling och elev.....	203
Livsverk, gesällbrev, körkort och/eller examensbevis	205
Passionen som drivkraft.....	206

KAPITEL 10

<i>Från politiska belust till individuell vardag – avslutande diskussion</i>	210
Erfarenheter av forskarutbildningen och det vetenskapliga fältet	210
Doktorandanställningen – ett arbete kopplat till beroenden	211
Karriärmöjligheter med förbehåll.....	214
Att kombinera arbete och familj.....	218
Hur olika upplevelser av fältet kan förklaras.....	220
Betydelsen av olika kapital.....	221
Betydelsen av klass.....	224
Betydelsen av kön	226

Betydelsen av formella regelverk.....	229
När reform möter doxa.....	230
De intellektuella möte med forskarutbildningsreformen – mellan regelverk och doxa.....	231
De specialiserades möte med.....	234
forskarutbildningsreformen – ”business as usual”	234
De strategiska och mötet med forskarutbildningsreformen – bäst i klassen.....	236
 SUMMARY	 241
 REFERENSER	 259

INLEDNING

Denna avhandling handlar om universitetet som arbetsplats och ytterst om forskarutbildningen, doktorandernas arbetsvillkor och hur doktoranderna skolas till att bli forskare. Avhandlingens övergripande syfte är att med utgångspunkt i forskarutbildningsreformen från 1998 studera doktoranders arbetsvillkor och deras skolning till forskare inom tre olika ämnesområden samt hur de hanterar akademins formella regler och outtalade förväntningar i relation till förvärvade resurser och tillgångar.

Den svenska högskolan är den största statliga arbetsplatsen i Sverige. De 73 400 anställda utgör ungefär en fjärdedel av samtliga statligt anställda.¹ 18 900 av dem är doktorander.² Idag finns det därmed fler forskarstuderande än det fanns studenter på grundutbildningsnivå 1945.³ Det gör att de forskarstuderande har gått från att vara en mycket exklusiv skara individer med osäker finansiering till att utgöra sex procent av de statligt anställda.

Universitet och högskolor är inte bara en av Sveriges största arbetsplatser, de ses också som viktiga för landets ekonomiska tillväxt.⁴ Forskning och högre utbildning beskrivs i alla sammanhang som vår viktigaste framtidsfråga, inte minst i relation till möjligheten att skapa nya arbetstillfällen och skapa större konkurrenskraft gentemot andra nationer.⁵ Universitet och högskola har därmed

---

¹ Kahlroth, M & I Amnéus, *Universitet & högskolor: Högskoleverkets årsrapport 2012*, Högskoleverket, Stockholm, 2012, s 3.

² Universitetskanslersämbetet, *Universitet och högskolor: Doktorander och examina på forskarnivå 2012*, SCB, Stockholm, 2013, s. 2, hämtad 1 maj 2013, <http://www.scb.se/Statistik/UF/UF0204/2012A01F/UF0204_2012A01F_SM_UF21SM1301.pdf>.

³ Universitets- och högskolerådet, *Doktorandhandboken*, 2013, hämtad 6 december 2013, <www.doktorandhandboken.nu>.

⁴ Utbildningsdepartementet, *En reformerad forskarutbildning: Utdrag ur regeringens budgetproposition 1997/98:1 (Utgiftsområde 16, avsnitt 5.5)*, Utbildningsdepartementet, Stockholm, 1997, s. 93 f.

⁵ SE Liedman, *Ett oändligt äventyr: Om människans kunskaper*, Bonniers, Stockholm, 2002, s. 14.

blivit centrala i kunskaps- och innovationspolitiken vilket gör att statsmakten har kommit att styra verksamheten i högre grad än tidigare. Denna styrning är möjlig då de svenska universiteten är organiserade som myndigheter.⁶

Forskarutbildningsreformen från 1998 är ett exempel på sådan styrning och det är i den som föreliggande avhandling tar sin utgångspunkt. Reformen kom att reglera och strama upp utbildningen. Fokus för reformen var att effektivisera utbildningen genom att formalisera dess ramar.⁷ Forskarutbildningen ansågs ta allt för lång tid i anspråk och de forskarutbildade upplevdes inte komma samhället till gagn tillräckligt snabbt. För att säkra såväl ekonomisk utveckling som befolkningens välfärd ansågs fler behöva gå igenom en forskarutbildning vilket skulle säkerställa tillgången på disputerade såväl inom som utom akademien. Genom fler disputerade i samhället skulle både sysselsättningen och näringslivets konkurrenskraft öka. Kvantifierbara och mätbara mål à la New Public Management var tänkta att utgöra grund för framtida resursfördelning.⁸ Reformen introducerade även självstyrning där lärosätena och de enskilda doktoranderna förväntades vara aktiva i styrningen av forskarutbildningen, lärosätena genom dialoger med statsmakten om forskarutbildningsuppdraget och doktoranderna genom de individuella studieplanerna. Införandet av studierektorer på forskarutbildningsnivån var ytterligare en åtgärd som skulle bidra till en mer effektiv och enhetlig utbildning. Betydelsen av en väl fungerande handledning lyftes åter fram som en viktig framgångsfaktor tillsammans med införandet av finansieringskrav och doktorandanställningar.⁹

Forskarutbildningen gick därmed från att bara vara en utbildning till att anta formen av en anställning. På detta sätt förändras också arbetsvillkoren för doktoranderna. I reformen förespråkas att doktoranderna inte längre skall finansieras via stipendier utan istället skall institutionerna garantera finansiering

---

⁶ I reformförslaget *Högskolestiftelser: En ny verksamhetsform för ökad handlingsfrihet* öppnas upp för möjligheten att göra om universiteten från myndigheter till stiftelser. Något som mötts av stort motstånd. Utbildningsdepartementet, *Högskolestiftelser: En ny verksamhetsform för ökad handlingsfrihet*, Fritze, Stockholm, 2013.

⁷ För utförligare analys av reformen se vidare J Haraldsson, *Det skall ju vara lite äventyr: Styrning av svensk forskarutbildning utifrån reformen 1998*, Diss, Göteborgs universitet, Göteborg, 2010.

⁸ För vidare läsning kring NPM se till exempel R Almqvist, *New public management (NPM): Om konkurrensutsättning, kontrakt och kontroll*, Liber, Malmö, 2006.

⁹ Utbildningsdepartementet, 1997.

under hela utbildningen, främst genom en anställning.¹⁰ Genom att förstärka formerna för anställning får doktoranderna i större utsträckning tillgång till de sociala rättigheter som vanligen förknippas med lönearbete samt den trygghet som en anställning rent arbetsrättsligt innebär. De yttre förhållandena kring forskarutbildningen som presenteras i forskarutbildningsreformen har således blivit allt mer lika de förhållanden som råder i ett lönearbete. En anställning som doktorand innebär reglerad arbetstid, rätt till betald semester och tillgång till det sociala skyddsnetet. Men forskarutbildningen är fortfarande en utbildning med kurser som skall läsas och examineras och en avhandling som skall skrivas. I och med reformen kom doktoranden att hamna mittemellan två system, mellan det att vara anställd och utgöra arbetskraft och det att vara student. Denna dubbeltydighet finns också inskriven i själva reformtexten. Det ställer följaktligen olika krav på doktoranden och gör det svårt att veta vilket agerande som är det mest lämpliga i en viss situation.¹¹

Reformen kom således att reglera forskarutbildningens form men själva innehållet lämnades utanför reformen. Det innebär att utbildningen fortfarande formas av den lokala kontexten då det är upp till fakulteterna och institutionerna själva att bestämma omfattning på kurser, handledningens utformning och vilka krav som skall ställas på avhandlingen. För doktoranderna innebär det ytterligare en dubbelhet, den mellan officiella regler och lokal kontext, vilket citatet nedan illustrerar.

Å ena sidan så finns den bilden av idealdoktoranden som kommunicerar till exempel genom informationsmaterial från fakulteten, som man får när man börjar. /.../ Där läggs det ju väldigt stor tonvikt på att man skall vara färdig när ens pengar är slut [han skrattar], och det är någonting som man i praktiken, eller mellan raderna egentligen inte lägger så himla mycket tonvikt vid. /.../ Där det nästan är lite misstänkt att vara färdig efter fyra år. Då kan det nog inte vara någon särskilt bra avhandling. Det är ju en sådan här gammal humanistisk idé

---

¹⁰ Utbildningsdepartementet, 1997, s. 98.

¹¹ De ansvariga för forskarutbildningen på institutionsnivå som intervjuats i Haraldssons studie menar att forskarutbildningen främst är en utbildning även om det kräver ett ”intellektuellt arbete” och är reglerat som ett arbete, Haraldsson, s. 163 f.

om att avhandlingen är på något sätt ett livsverk och att det är djupt personligt och allt det där som sitter lite i väggarna.¹²

Citatet visar tydligt på den spänning mellan utbildning och arbete som den enskilde doktoranden upplever. Det illustrerar också hur forskarutbildningen inte bara befinner sig på en forskningspolitisk policynivå utan hur den lokala kontexten samtidigt påverkar forskarutbildningen och doktoranden. Det forskningspolitiska målet med reglerad studietid sammanfaller inte här med forskningsmiljöns bild av vad som kan utgöra en god avhandling. Citatet aktualiserar en dubbelhet eller konflikt i forskarutbildningen mellan de formella regelverken och outtalade, förgivet tagna uppfattningar om hur det bör vara inom universitetet och på det vetenskapliga fältet. Dessa mer traditionella akademiska värden betraktar inte forskarutbildning främst som ett arbete, utan ser vetenskapligt arbete som ett kall. Dessa olika förhållningssätt ställer återigen särskilda krav på doktoranderna och gör det svårt för dem att veta hur de skall agera i olika situationer, eftersom formella regler ställs mot informella krav. Det finns följaktligen möjligheter till skillnader i upplägg mellan och inom discipliner vad gäller utbildningarnas utformning, trots att forskarutbildningen styrs av samma reglering och samma lärandemål.¹³ Skiftande föreställningar om forskarutbildningens mål och mening, vilka illustreras i citatet ovan, påverkar också doktoranden och avhandlingsarbetet.¹⁴

Därtill har doktoranderna en mycket speciell situation där utbildningen å ena sidan strävar efter att skola doktoranderna i självständigt och kritiskt tänkande samtidigt som de å andra sidan är extremt beroende av handledare och rådande ledningsstrukturer för möjligheten till en fortsatt vetenskaplig karriär. Forskarutbildningen går därmed att förstå som en uppsättning sammanlänkade aktiviteter på skilda abstraktionsnivåer med ibland varierande förväntningar på

---

¹² David, doktorand inom humaniora.

¹³ Det kan dock finnas ytterligare lokala lärandemål för forskarutbildningen vilka lärosätena själva är fria att formulera.

¹⁴ D Boud & A Lee (red.), *Changing practices of doctoral education*, Routledge, Oxon, 2009, s. 10.

resultatet vilka inte alltid är förenliga med varandra.¹⁵ Ett annat sådant exempel är synen på forskarutbildningen som arbete eller som studier.

Det är inget nytt fenomen att studera akademien men heller inte speciellt vanligt förekommande i svenska sammanhang jämfört med andra delar av västvärlden. I Sverige har forskarutbildningen och doktoranderna varit föremål för både utvärderingar och arbetsmiljöbarometrar¹⁶, men har mer sällan varit av intresse för forskning, med några få undantag av varierande karaktär.¹⁷ Mycket av det som skrivs och har skrivits om universitetet som arbetsplats och universitetsvärlden i stort, har varit personliga reflektioner från dem som befinner sig högt upp i hierarkin.¹⁸ Sällan har fokus riktats mot dem som befinner sig i början av en vetenskaplig karriär.

Universiteten i Australien och USA har sedan tidigare utsatts för samma politiska påtryckningar som dem vi nu bevittnar i Sverige med ökade krav på produktivitet och effektivisering. Som en följd har många av universiteten genomgått omfattande omorganiseringar som också har resulterat i forskning om förändringarna.¹⁹ Studier om forskarutbildningen och dess förändring har i dessa sammanhang främst fokuserat på policyfrågor, så som organiseringen av utbildningen, hur man uppnår kvalitet, genomströmning samt kostnader och

---

¹⁵ Boud & Lee (red.), s. 12; A Brew & T Peseta, 'Supervision development and recognition in reflexive space', i D Boud & A Lee (red.), *Changing practices of doctoral education*, Routledge, Oxon, 2009, ss. 126-140, s. 126.

¹⁶ För att nämna några av dessa: G Jacobsson, P Gillström & A Gröjer, *Doktorandspegeln 2003*, Högskoleverket, Stockholm, 2003; G Jacobsson & P Gillström, *Doktorandspegeln 2008*, Högskoleverket, Stockholm, 2008; Utvärderingsenheten, *Doktorandbarometern 1999*, Lunds universitet, Lund, 1999; A Lundmark, *Doktoranders åsikter om sin utbildning: Ett led i kvalitetsutvecklingen av forskarutbildningen vid Uppsala universitet*, Universitetsledningens kansli, Kvalitet och utvärdering, Uppsala, 2003; U Postgård & H Upmanis, *Doktorand vid Göteborgs universitet: Doktoranders upplevelser av forskarutbildningen*, Kvalitetsrådet, Göteborgs universitet, Göteborg, 2001.

¹⁷ Exempel på undantag är; P Karlsson, *Forskarens socialisation: Knskapssociologisk visit i doktoranders livsvärldar*, Diss, Umeå universitet, Umeå, 2004; J Lindqvist, *Beroende frihet: En studie av doktoranders psykosociala arbetsituation*, Diss, Karlstads universitet, Karlstad, 2003; A Lönn Svensson, *Det beror på: Erfarna forskarhandledares syn på god handledning*, Diss, Högskolan i Borås, Borås, 2007; L Wallgren, *Skilda världar: Företagsdoktoranders upplevelser av forskarutbildningen*, Diss, Linköpings universitet, Linköping, 2003.

¹⁸ Olika biografier samt till exempel M Alvesson, *Tombetens triumf: Om grandiositet, illusionsnummer och nollsummespel*, Atlas, Stockholm, 2006; L Strannegård (red.), *Avhandlingen: Om att formas till forskare*, Studentlitteratur, Lund, 2003; K Niskanen & C Florin (red.), *Föregångarna: Kvinnliga professorer om liv, makt och vetenskap*, SNS förlag, Stockholm, 2010.

¹⁹ M Pearson, 'The changing environment for doctoral education in Australia: Implications for quality management, improvement and innovation', *Higher Education Research & Development*, vol. 18, nr. 3, 1999, ss. 269-287; R Usher, 'A diversity of doctorates: Fitness for the knowledge economy', *Higher Education Research & Development*, vol. 21, nr. 2, 2002, ss. 143-153; Boud & Lee (red).

vinster. Frågor om doktorandernas erfarenheter har också studerats, till exempel relationen mellan handledare och doktorand. Forskningens främsta syfte har dock varit att skapa riktlinjer för verksamheten. Resultaten har omvandlats till modeller och mallar, tänkta att fungera i samtliga ämnesområden och utbildningssituationer. De genomförda studiernas främsta syfte har varit att skapa gemensam policy. Det har gjort att studier som försöker visa på komplexiteten i utbildningen inte är lika vanligt förekommande.²⁰ Det är något som föreliggande avhandling försöker råda bot på genom att studera doktorandernas villkor ur ett arbetsvetenskapligt perspektiv.

Avhandlingens empiri bygger på intervjuer med 15 doktorander inom tre olika ämnesområden där både deras gemensamma erfarenheter och skilda upplevelser av arbetsvillkoren belyses i relation till ämnesbakgrund och ackumulerade resurser.

Disposition

Kapitel 1 ovan, har presenterat avhandlingens syfte och gett en introduktion till forskningsobjektet. I kapitel 2 presenteras tidigare forskning. Här ges också en beskrivning av hur akademien och forskarutbildningen har förändrats över tid. Kapitlet mynnar ut i avhandlingens tre frågeställningar. Kapitel 3 presenterar de teoretiska utgångspunkterna och avhandlingens teoretiska begrepp; fält, kapital och habitus. I fjärde kapitlet behandlas metod, det vill säga vilka utgångspunkter och praktiska tillämpningar som används i studien i relation till de teoretiska anspråken.

Kapitel 5, 6, 7 och 8 utgör den empiriska delen. Här tar analysen utgångspunkt i doktorandens möte med forskarutbildningen och det vetenskapliga fältet. Genom doktorandernas berättelser och utsagor kommer jag att argumentera för att det i empirin framträder tre olika förhållningssätt till vetenskapligt arbete vilka leder fram till en typologi kring vad forskarutbildningen skall vara och leda till. Kapitel 5 tar utgångspunkt i två enkäter genomförda av analysenheten vid Göteborgs universitet och har till syfte att skildra forskarutbildningens olika

---

²⁰ Boud & Lee (red.), s. 1 f.; M Pearson, 'Framing research on doctoral education in Australia in a global context', *Higher Education Research & Development*, vol. 24, nr. 2, 2005, ss. 119-134.

förutsättningar. Kapitel 6 handlar om doktoranderna inom humaniora, vilka jag menar skolas till att bli *intellektuella*. Kapitel 7 behandlar doktoranderna inom naturvetenskap. De skolas till att bli *specialiserade*. I kapitel 8 analyseras utsagorna från doktoranderna inom utbildningsvetenskap som skolas till att bli *strategiska*. I kapitel 9 görs en jämförande analys av de tre ämnesområdena.

I avhandlingens slutkapitel, *Från politiska beslut till individuell vardag*, diskuteras avhandlingens frågeställningar i relation till de teoretiska utgångspunkterna. Hur kan vi förstå relationen mellan de studerade ämnesområdena, vilken betydelse har habitus, hur och i vad skolas doktoranderna, vad finns det för gemensamma erfarenheter och vad skiljer ämnesområdena åt? Avslutningsvis förs en diskussion kring det vetenskapliga fältets förändring och möjliga framtid utifrån avhandlingens frågeställningar. Kapitlet leder fram till en engelsk sammanfattning som utgör avhandlingens sista kapitel.

DET VETENSKAPLIGA FÄLTET

Sverige har genomgått stora förändringar vad gäller universitet och högskolor under de senaste 20 åren.²¹ Ett ökat fokus på forskning och utveckling som samhällets tillväxtmotor har lett till att mer resurser och uppmärksamhet riktats mot universiteten. Forskning och högre utbildning beskrivs i alla sammanhang som vår viktigaste framtidsfråga.²² Således har det också skett en förändring i maktbalansen vad gäller maktanspråk och maktförhållanden; fältets värden har förändras och i förlängningen också doktorandens tillvaro. I detta kapitel beskrivs det vetenskapliga fältets förändring över tid. Forskarutbildningen beskrivs som en del av det vetenskapliga fältet där synen på akademien har förändrats. Vad som ses som forskarutbildningens syfte och mål har kommit att reformeras vilket också visar sig få konsekvenser för doktorandernas socialisationsprocess och för relationen mellan doktorand och handledare.

Svensk forskarutbildning idag

Doktorsexamen är den högsta examen som finns i Sverige. Den är resultatet av en påbyggnadsutbildning²³ som motsvarar fyra års heltidsstudier, det vill säga 240 högskolepoäng, där avhandlingen står för minst hälften av dessa poäng.²⁴ Forskarutbildningen kan enligt Högskoleverket och Doktorandhandboken sammanfattas med orden ”ny kunskap och vetenskaplig skolning”.²⁵ Utbildningens mål är att dana nya goda forskare för verksamhet såväl inom som utom

---

²¹ Y Hasselberg, *Vetenskapen som arbete: Normer och arbetsorganisation i den kommodifierande vetenskapen*, Gidlund, Möklinta, 2012, s. 9 f.

²² Liedman, 2002, s. 14.

²³ Forskarutbildningen är en påbyggnadsutbildning på en akademisk grundexamen omfattande minst fyra år.

²⁴ En licentiatexamen motsvarar två års heltidsstudier och innefattar en vetenskaplig uppsats om minst 60 högskolepoäng. Licentiatexamen behandlas inte i föreliggande avhandling då det är doktorander som ämnar doktorera som intervjuas.

²⁵ Universitets- och högskolerådet.

universitetet. Syftet med utbildningen är att ”skola doktoranden i de vetenskapliga traditionerna”.²⁶ Främst handlar det om att utveckla kritiskt granskande självständiga forskare. För att nå dit behöver doktoranden ”lära sig vetenskaplig metodik, kritisk analysförmåga och självständighet i sina studier”.²⁷ Doktoranderna skall därutöver fördjupa sig i sitt ämne och nå ”forskningsfronten”²⁸ inom sitt område. Doktoranden skall också kunna redogöra för sin forskning för personer som inte besitter samma expertkunskaper.²⁹

För att erhålla doktorsexamen skall doktoranden enligt Högskoleverket uppnå följande lärandemål³⁰:

- visa brett kunnande inom och en systematisk förståelse av forskningsområdet samt djup och aktuell specialistkunskap inom en avgränsad del av forskningsområdet
- visa förtrogenhet med vetenskaplig metodik i allmänhet och med det specifika forskningsområdets metoder i synnerhet
- visa förmåga till vetenskaplig analys och syntes samt till självständig kritisk granskning och bedömning av nya och komplexa företeelser, frågeställningar och situationer
- visa förmåga att kritiskt, självständigt, kreativt och med vetenskaplig noggrannhet identifiera och formulera frågeställningar
- planera och med adekvata metoder bedriva forskning och andra kvalificerade uppgifter inom givna tidsramar och att granska och värdera sådant arbete
- med en avhandling visa sin förmåga att genom egen forskning väsentligt bidra till kunskapsutvecklingen
- visa förmåga att i såväl nationella som internationella sammanhang muntligt och skriftligt med auktoritet presentera och diskutera forskning och forskningsresultat i dialog med vetenskapssamhället och samhället i övrigt
- visa förmåga att identifiera behov av ytterligare kunskap

---

²⁶ Universitets- och högskolerådet.

²⁷ Ibid.

²⁸ Ibid.

²⁹ Tredjeuppgiften.

³⁰ Utbildningsdepartementet, 1998.

- visa förutsättningar för att såväl inom forskning och utbildning som i andra kvalificerade professionella sammanhang bidra till samhällets utveckling och stödja andras lärande.
- visa intellektuell självständighet och vetenskaplig redlighet samt förmåga att göra forskningsetiska bedömningar
- visa fördjupad insikt om vetenskapens möjligheter och begränsningar, dess roll i samhället och människors ansvar för hur den används

Lärandemålen ovan är desamma för alla doktorander oavsett disciplin och ämnesområde. Därutöver kan det förekomma ytterligare lokala lärandemål som kompletterar Högskoleverkets.³¹

Förutom det vetenskapliga arbetet skall också ett antal forskarutbildningskurser läsas och examineras.³² Omfattningen av dessa varierar dock beroende på ämnesområde.

Alla doktorander har enligt högskoleförordningen rätt till en huvudhandledare och en biträdande handlade.³³ Doktorandens finansiering skall också vara garanterad vid påbörjandet av studierna, motsvarande fyra års heltidsstudier. Enligt högskoleförordningen skall individuella studieplaner också upprättas och följas upp minst en gång per år. De ska ange fakultetens respektive doktorandens åtaganden under forskarutbildningen.³⁴ Detta utgör således de gemensamma ramarna för forskarutbildningen oavsett ämnesområde och sammanhang. Själva innehållet är upp till fakultet och institution att besluta om, det vill säga relationen mellan kurspoäng och avhandling och om handledningens konkreta utformning och omfattning. Detta innebär att individualiteten i utbildningen är stor.

Utöver de ovan beskrivna gemensamma regleringarna finns det också olika sätt att organisera forskarutbildning på. Ett exempel är forskarskolor som genom nätverk mellan olika ämnen vid flera institutioner, universitet och högskolor,

---

³¹ De lokala lärandemålen är upp till lärosätena själva att besluta om.

³² Antalet kurspoäng och hur många av dessa som är obligatoriska varierar mellan olika ämnesområden.

³³ Detta är minimikravet men det finns exempel på handledarkollegier där doktoranden haft flera bihandledare.

³⁴ Se Utbildningsdepartementet, *Högskoleförordningen 1993:100, ändring (omtryck) SFS 1998:1003*, Fakta Info Direkt, Stockholm, 1998.

samverkar om kurser, seminarier och handledning. Skolorna kan också vara av internationell karaktär. Det finns också doktorander som inte är knutna till någon skola utan som enkom är inskrivna på sin institution inom det ämnesområde de doktorerar. Där kan de antingen vara verksamma i individuella projekt eller inom större forskningsprojekt där de ingår i en forskargrupp. Det finns också olika sätt att finansiera utbildningen³⁵, genom externa forskningsmedel eller endast med, eller i kombination med, fakultetsmedel. Det finns också en möjlighet att med egna medel³⁶ bedriva doktorandstudier även om det inte hör till vanligheterna. De skiftande ekonomiska ramarna skapar olika möjligheter för doktoranderna att åka på konferenser och/eller att delta i externa kurser vilket också bidrar till en diversitet i utbildningen.

Det vetenskapliga fältet och den statliga styrningen

Forskarutbildningen har vuxit från en utbildning för ett litet fåtal till att nu omfatta en gedigen skara. År 2011 bedrev 18 900 individer forskarstudier. 48 procent av nybörjarna var kvinnor.³⁷ Det innebär en betydande ökning av doktorander i jämförelse med hur det såg ut i slutet av 60-talet då den gamla doktorsgraden avskaffades och ersattes med doktorsexamen med omkring 8000 doktorander, varav 22 procent kvinnor. Antalet examina har också ökat markant i takt med att utbildningen vuxit i omfång. 1969 utfärdades omkring 800 examina jämfört med knappt 2600 under 2011. Under den senaste tioårsperioden har det skett en markant ökning i antalet examinerade, dock bröts de siffrorna 2008 då

---

³⁵ Den korrekta benämningen är anställning som doktorand men jag använder också doktorandanställning som synonym till den förra. Enligt *Doktorandhandboken* har ungefär hälften av doktoranderna i Sverige doktorandanställning, tio procent har utbildningsbidrag och övriga har någon annan form av finansiering. Det är dock vanligt att doktorander har haft flera olika typer av finansiering under sin studietid. Vid vissa fakulteter och institutioner är det i regel så att doktoranderna har utbildningsbidrag de två första åren av sina studier och sedan går över till en anställning som doktorand. Det är mycket billigare för institutionen att använda studiebidrag vilket också möjliggör att anta fler doktorander. Universitets- och högskolerådet.

³⁶ Som doktorand kan du vara finansierad med egna medel också kallat annan finansiering, vilket kan bestå av egen förmögenhet etc. Enligt Högskoleverkets rapport *Studiefinansiering för doktorander: Rättssäkerhetsaspekter* är dock många fakulteter tveksamma till denna typ av finansiering. Edelman, T, *Studiefinansiering för doktorander – Rättssäkerhetsaspekter: Tillsynsrapport*, Högskoleverket, Stockholm, 2003.

³⁷ Universitetskanslersämbetet, *Universitet och högskolor: Doktorander och examina på forskarnivå 2012, 2013*, s. 34, hämtad 1 maj 2013, <http://www.scb.se/Statistik/UF/UF0204/2012A01F/UF0204_2012A01F_SM_UF21SM1301.pdf>.

antalet disputerade minskade för första gången på 15 år.³⁸ Dessa siffror vände dock uppåt igen 2011 beroende på det ökade antalet licentiatexamina.

Flera av de frågor som idag diskuteras i relation till forskarutbildningen har varit aktuella sedan mitten av 1950-talet. Problematiken med för långa studietider togs upp redan i forskarutbildningsutredningen från 1955.³⁹ Det ökade antalet grundstudenter ställde krav på fler akademiska forskare och lärare än tidigare. Den växande offentliga sektorn behövde därtill också akademiskt utbildad arbetskraft. Dessa faktorer ledde till att diskussionen om den högre utbildningen och forskningen också började betona effektivitetskriterier. ”Genomströmningshastighet” introducerades som ett mått på effektivitet. Det var ett sätt att förtydliga att också universitetens verksamhet skulle lyda under samma effektivitetskrav som övrig skattefinansierad verksamhet.

Nästföljande utredning, *Forskarutredningen*, som tillsattes 1963 syftade till att lägga fram förslag på ytterligare effektiviseringar. En grundtanke i utredningsdirektiven var att kraven på doktorsexamination skulle sänkas för att underlätta för doktorer att få tjänster utanför akademierna. Det handlade om att göra forskarutbildningen till mer av en yrkesinriktad utbildning med sikte på en karriär också utanför universitetet. Utredningen lyfte också frågan om vikten av god handledning och en önskan om reglering av densamma för att effektivisera utbildningen ytterligare. Förslaget genomfördes dock aldrig då remissinstanserna befarande att forskningens frihet skulle bli åsidosatt med en sådan åtgärd.⁴⁰ Med utgångspunkt i utredningsförslaget och remissvaren lade regeringen sedermera fram 1969 års forskarutbildningsreform. Reformens viktigaste förändring var att doktorsavhandlingen inte längre skulle vara ett livsverk, utan istället ses som ett etappmål i forskarkarriären.

---

³⁸ Universitetskanslersämbetet, *Universitet och högskolor: Doktorander och examina på forskarnivå 2009*, SCB, Stockholm, 2010, s. 16, 28, hämtad 26 april 2014, <http://www.seb.se/Statistik/UF/UF0204/2009A01B/UF0204_2009A01B_SM_UF21SM1001.pdf>;

Eriksson, L & I Amnéus (red.), *Universitet och högskolor: Högskoleverkets årsrapport. 2010*, Högskoleverket, Stockholm, 2010, s. 41. Det finns två troliga anledningar till minskningen av disputerade den ena är att externa finansiärer generellt har blivit mindre intresserade av att finansiera doktorander. Det andra är att doktorandernas villkor har förbättrats där färre har utbildningsbidrag och flera doktorandjänster vilket har gjort att doktoranderna har blivit dyrare för universiteten än tidigare.

³⁹ 1955 års universitetsutredning, *Den akademiska undervisningen: Forskarrekryteringen*, [Nord. bokh.], Stockholm, 1957.

⁴⁰ 1963 års forskarutredning, *Forskarutbildning och forskarkarriär – betänkande*, Stockholm, 1966.

Under 1970- och 80-talet kom ytterligare utredningar och reformer med syfte att förbättra forskarutbildningen. Återigen påtalades vikten av god handledning och en önskan att korta de alltför långa genomströmningstiderna.⁴¹ I propositionen från 1982 belystes ånyo vikten av handledning, men statsmakterna ville inte heller denna gång in och styra hur handledningen praktiskt skulle genomföras.⁴² Under 1990-talet kom flera granskningar av forskarutbildningen som återigen tog upp samma frågor som varit aktuella i flera decennier; vikten av god handledning, problemet med för långa studietider samt otydligheten i doktorandernas skyldig- och rättigheter.

Reformen 1998 var den första reform som bidrog med ett tydligare ramverk för hur de problem som under en lång tid varit kända skulle kunna hanteras.⁴³ Med ett förändrat samhällsklimat var det nu möjligt att reglera utbildningens ramar. I och med reformen kom utbildningen alltmer att regleras som ett arbete. Att forskarutbildningen skulle omfatta fyra års heltidsstudier hade slagits fast redan 1969 men inte fått något genomslag, vilket det nu fick med reformen 1998. Stramare studietider, ordnad finansiering, införandet av individuella studieplaner samt fakultetens ökade ansvar var de största förändringarna. Doktorandens situation skulle därigenom förändras med reglerade arbetsvillkor, från att i eget tempo med en professors tillsyn genomföra en personlig övning i att forska, med en professors tillsyn, till en ordnad studiegång med kurser, studieplaner och tillhörande examinationer. Forskarutbildningen gick därmed från att bara vara en utbildning till att också anta formen av en anställning.

Det är således en rad förändringar som genomförts på politisk nivå inom forskning och utbildning sedan 1950-talet, förändringar som genomförts av såväl socialdemokratin som av de borgerliga partierna. Utmärkande för den förda politiken är samstämmigheten över partigränserna och att frågan om ekonomisk tillväxt och utbildning inte fungerat som skiljemarkörer dem emellan, utan som ett gemensamt mål oberoende politisk tillhörighet.⁴⁴ Målet har varit att omvandla

---

⁴¹ Utredningen om forskningens och forskarutbildningens situation i den nya högskolan, *Forskningens framtid: Forskning och forskarutbildning i högskolan – betänkande*, LiberFörlag/Allmänna förl, Stockholm, 1981.

⁴² Regeringen, *Vissa forskningsfrågor*, Riksdagen, Stockholm, 1999.

⁴³ Utbildningsdepartementet, 1997, ss. 90-103.

⁴⁴ F Schoug, *På trappans första steg. Doktoranders och nydisputerade forskares erfarenheter av akademien*, Studentlitteratur, Lund, 2004, s. 181.

Sverige från en industrination till en kunskapsnation.⁴⁵ Kunskapsinnehållet och dess förutsättningar har således växlat i och med en förändrad högskole- och forskningspolitik.⁴⁶ Förändringarna beskrivs ofta i termer av ”Triple Helix”, där stat, näringsliv och universitet i större grad än tidigare överlappar varandra och interagerar i kunskapsproduktionen.⁴⁷

Förändringarna har även diskuterats i termer av paradigmskifte från Mode 1 som beskrivs som en traditionell hegemonisk disciplinär vetenskap med stark intern hierarki mellan olika discipliner till Mode 2, som beskrivs som en ny mer socialt fördelad kunskap.⁴⁸ Mode 2 kännetecknas av användbarhet och transdisciplinär kunskap anpassad efter problemets karaktär, snarare än ett specifikt teoretiskt perspektiv, som i Mode 1. Ökad heterogenitet och mångfald, reflexiv kunskap samt nya former av kvalitetskontroll är andra karakteristika för det nya (Mode 2).⁴⁹ Meningarna går dock isär beträffande om Mode 2 är något ”nytt” eller inte.⁵⁰ Det verkar dock som att Mode 2 fått en större politisk genomslagskraft än tidigare på områden även utanför teknik och naturvetenskap. Samman-

---

⁴⁵ M Benner, *Kontrovers och konsensus: Vetenskap och politik i svenskt 1990-tal*, Nya Doxa, Stockholm, 2001, s. 34.

⁴⁶ Jan-Eric Degerblad & Olle Edqvist menar att forskningspolitikens utveckling, dit forskarutbildningen hör, går att förstå som tre lager. Under 1950- och 60-talet var *Forskning som framstegets motor* rådande, under 1970-talet kom *Forskning som problemlösare* och under 1990-talet kom *Forskning som strategisk möjlighet* som ett tredje lager. Nya forskningspolitiska idéer ersätter dock inte per automatik gamla utan kan snarare beskrivas som av varandra överlappande. De är bärare av olika uppfattningar om vad som är forskningens och vetenskapens roll i samhället, dess bidrag och arbetssätt vilket bidrar till friktion dem emellan. Frågorna och utmaningarna inom de olika paradigmen försvinner inte istället läggs nya modifierade till vilka skapar nya utmaningar. JE Degerblad & O Edqvist, ‘Forskarutbildningen i ett forskningspolitiskt perspektiv’, i Forskarutbildningsutredningen, *En ny doktorsutbildning: Kraftsamling för excellens och tillväxt*, Fritzes, Stockholm, 2004, ss. 403-417.

⁴⁷ Triple helix, är den spiralformade modell som fokuserar de olika inbördes relationerna mellan stat, universitet och industri, samt den ”nya” kunskapsomvandlingen inom dessa. Modellen kan sägas bestå av tre dimensioner, där den första symboliserar förvandlingen inom varje spiral genom strategiska allianser mellan till exempel företag. Den andra dimensionen avser hur två spiraler påverkar varandra. Den tredje i sin tur framhåller framväxten av trilaterala nätverk och organisationer skapade genom interaktionen mellan de tre spiralerna med syfte att främja olika typer av idéutveckling. Trots dessa vitt skilda utgångspunkter strävar, aktörerna enligt denna modell, mot samma mål – att stimulera kunskapsbaserad ekonomisk tillväxt. H Etkowitz, *The triple helix of university – industry – government: Implications for policy and evaluations*, Working paper, Swedish Institute for Studies in Education and Research, Stockholm, 2002, s. 5.

⁴⁸ Jmf med Slaughter & Leslie resonemang kring förändrade vetenskapliga förutsättningar beskrivna som en del av Academic Capitalism. S Slaughter & L Leslie, *Academic capitalism: Politics, policies, and the entrepreneurial university*, Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1997.

⁴⁹ M Gibbons, C Limoges, H Nowoty, S Schwartzman, P Scott & M Trow, *The new production of knowledge: The dynamics of science and research in contemporary societies*, Sage, London, 1994, s. 3 ff.

⁵⁰ S Thorpenberg, ‘Det tidiga samarbetet mellan Göteborgs medicinska fakultet och industrin – eller födelsen av mode 2 i det svenska goda samhället’, *VEST: Tidskrift för Vetenskaps- och teknikstudier*, vol. 15, nr. 4, 2002, ss. 5-36, s. 5.

fattningsvis går det att konstatera att oavsett ämnesområde blir excellens, innovation och tillväxt allt vanligare termer i samband med ”talet om” forskning, forskningspolitik och forskarutbildning.⁵¹

Den statliga styrningens utmaning av ideal och normer

I kontrast till den ökade styrningen mot tillväxt och innovation står det vetenskapliga fältets egna ideal som inte alltid harmonierar med förd politik. Vetenskapens ideal och syn på kunskap kan sägas ha sin grund i Mertons CUDOS-normer vilka utgör vetenskapens etos: kommunism, universalism, opartiskhet och organiserad skepticism.⁵²

Med kommunism menas att vetenskap alltid skapas socialt, i samarbete med andra och därmed kan förstås som en kollektiv produkt. Vetenskapen bygger därtill på kunskap från tidigare forskning och tillhör därför samhället i stort, snarare än den enskilda forskaren. Universalism är ett uttryck för att forskningen ska bedömas efter själva produkten. Forskarens sociala attribut som ålder, kön eller etnicitet ska vara ovidkommande och kan därför inte utgöra grund för vetenskaplig kvalitet. Vetenskapen ska även vara opersonlig, öppen och tillgänglig för alla. Forskaren ska vara både omutbar och neutral i sitt förhållningssätt till vetenskapen, samtidigt som hon också ska sträva efter objektiv och sann vetenskap. Organiserad skepsis tar sin utgångspunkt i att forskaren bör ha ett kritiskt förhållningssätt till sin omvärld.

Dessa fyra imperativ kan illustrera de logiker som bär upp det vetenskapliga fältet och som ofta står i kontrast till de ideal som de ekonomiska och politiska fälten förespråkar vilka får större genomslag genom den ökade styrningen. CUDOS-normernas betydelse har dock kritiserats. Kritikerna menar att normerna till viss del är överspelade då vetenskapen idag står inför nya utmaningar

---

⁵¹ För genomgång av den förändrade forskningspolitiken och kravet på excellens se vidare M Benner, *Kunskapsnation i kris? Politik, pengar och makt i svensk forskning*, Bokförlaget Nya Doxa, Stockholm, 2009. För genomgång av forskarutbildningen se vidare Haraldsson.

⁵² RK Merton, *The sociology of science: Theoretical and empirical investigations*, University of Chicago Press, Chicago, 1973, ss. 270-277.

och villkor vilket delvis skapar nya förutsättningar.⁵³ Normernas förespråkare menar dock att vi inte helt kan avfärda denna värdegrund även om ytterligare normer kanske måste tillfogas. De menar att de fortfarande är verksamma och påverkar den levda praktiken.⁵⁴ Idealen tycks dock förändras och anpassas till de villkor som vetenskapen verkar under, så som premisser för akademiskt ledarskap såväl som hur den statliga forskningspolitiken utvecklas, även om de har sina rötter i vad Merton kallade CUDOS. Också historiskt går det att se att idealen spelat roll även om de många gånger varit ifrågasatta. Inte minst Humboldttraditionen har spelat en viktig roll som ett akademiskt ideal i flera strider om den högre utbildningen.⁵⁵

Ziman är en av dem som kritiserat CUDOS-normerna och menar att vetenskapen håller på att bli industrialiserad vilket innebär att vetenskaplig forskning allt mer kommit att likna industriforskning.⁵⁶ Han resonerar i linje med tanken om en glidning från Mode 1 till Mode 2. Akademisk forskning förväntas idag bedrivas utifrån ett kommersiellt värde.⁵⁷ Utifrån Zimans resonemang skiljer sig akademisk och industriell vetenskap åt när det gäller de ”sociala målen”. Den akademiska forskningens organisering kan beskrivas utifrån Mertons normer, men organiseringen av industriell forskning står många gånger i motsats till dessa. Motsatsen motsvaras då av andra normer, PLACE: *Proprietary, Local, Authoritarian, Commissioned* och *Expert*, vilka Ziman menar stämmer bättre överens med industriforskningen. Diskrepansen förklaras med att industriell vetenskap till skillnad från akademiskt grundad forskning inte är riktad mot att producera kunskap som sådan, utan har mål som är praktiska och mer diversifierade.⁵⁸ Det tycks finnas ett spänningsfält mellan å ena sidan traditionella akademiska värden, å andra sidan mer kommersiella uttryck, skillnader som

---

⁵³ J Karabek ‘Towards a theory of intellectuals and politics’, *Theory & Society*, vol. 25, nr. 2, 1996, ss. 205-233, s. 205, J Ziman, *Real science: What it is and what it means*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000, s. 33, 67.

⁵⁴ Tomas har utvecklat motnormer till Mertons imperativ; partikularism, privat ägande, egen nytta och organiserad dogmatism. Brante menar dock att både imperativen och motnormerna samexisterar och skapar ett spänningsfält dem emellan. T Brante, *Vetenskapens struktur och förändring*, Doxa, Lund, 1980, s. 130 ff.; P Rabinow, *Making PCR a story of biotechnology*, University of Chicago Press, Chicago, 1996, s. 11 f.

⁵⁵ B Lundgren (red.), *Akademisk kultur: Vetenskapsmiljöer i kulturanalytisk belysning*, Carlsson, Stockholm, 2002, s. 14; JE Degerblad & S Hägglund, *Tradition och förnyelse i svensk forskarutbildning*, Höskoleverket, Stockholm, 2002.

⁵⁶ Ziman.

⁵⁷ För vidare läsning kring nyttoideal se J Myrdal, *Spelets regler i vetenskapens hantverk: Om humanvetenskap och naturvetenskap*, Natur & Kultur, Stockholm, 2010.

⁵⁸ Ziman, s. 78 f.

mycket förenklat tar sig uttryck i till exempel skiljelinjen mellan grundforskning och tillämpad forskning och som ibland alltför förenklat blir en uppdelning mellan naturvetenskap och humanvetenskap.

Samhällstillvändheten har fått ökat genomslag inom vetenskapen vilket bidrar till att det inomvetenskapliga ifrågasättandet blir otydligare. Det innebär i sin tur att de politiska interventionerna inte nödvändigtvis behöver ifrågasättas när det till exempel avser nyttiggörandet av forskning, vilket istället blir en del av den rådande diskursen. Eftersom vetenskapen varit framgångsrik i att lösa samhällsproblem får den i allt större utsträckning sådana uppdrag.⁵⁹ De aktörer på fältet och deltagare i kampen om resurser som inte lika lätt svarar upp mot dessa ideal har behövt omformulera och anpassa tillväxtparadigmet till den egna verksamheten för att få nya resurser.⁶⁰ Fältet gör sin egen tolkning och försöker få de nya värdena att stämma överens med de rådande inomvetenskapliga idealen. Nyttoparadigmet kan således diskuteras som kompletterande normer där samhällstillvändheten framhålls.⁶¹ Inte minst beroende på den förändrade synen på universiteten som viktiga enheter för landets ekonomiska tillväxt där de bland annat skall förse nationen med anställningsbara studenter och disputerade.⁶² Det är inte bara undervisningen som skall utformas så att den stödjer den ekonomiska tillväxten, också forskningen faller under detta paradigmet.⁶³ Förändringarna av de vetenskapliga idealen hänger således samman med förändringar som sker inom akademien som ett resultat av såväl eget initiativ som politiska påbud.⁶⁴

---

⁵⁹ S Marton, "Humaniora och samhällsvetenskap – 'Business as usual'?", i S Sörlin (red.), *I den absoluta frontlinjen: En bok om forskningsstiftelsernas, konkurrenskraften och politikens möjligheter*, Nya Doxa, Nora, 2005, s. 62.

⁶⁰ Medicin och teknik/naturvetenskap har ju oftare haft dessa inriktningar jämfört med humaniora och samhällsvetenskap även om långt ifrån all naturvetenskap faller inom nyttoparadigmet. Jmf B Jordansson, "Jämställdhet och genus på akademins villkor": Två exempel på det vetenskapliga fältets agerande i samband med politiska satsningar", *Kvinnovetenskaplig Tidskrift*, nr. 5, 2005, ss. 23-41. Janken Myrdal har i sin bok *Spelets regler i vetenskapens hantverk* visat att nyttoidealet är större och kanske mer oproblematiskt inom naturvetenskapen, men att det är långt ifrån all naturvetenskap som faller under nyttobegreppet så som astronomi för att ta ett exempel.

⁶¹ Ziman.

⁶² Slaughter & Leslie menar att politiken främst framhållit den tekniskt inriktade forskningen som nyckeln till global konkurrenskraft. De har beskrivit det som en del av en akademisk kapitalism där tillämpad vetenskap och teknik lyfts fram som dess motor. I denna den retorik föreligger det en risk att humaniora endast blir användbar som stöd till den mest säljbara forskning som universitetet genererar.

⁶³ SE Liedman, *Hets! En bok om skolan*, Bonniers, Stockholm, 2011, s. 166.

⁶⁴ Styrningen av forskarutbildningen har till exempel förändrats och skapat nya förutsättningar för forskarutbildningsuppdraget. Reformen från 1969 präglades av detaljstyrning medan forskarutbildningsreformen

(forts. nästa sida)

Anders Jörnsten delar i sin avhandling *Forskningens nytta: om ambivalens i forskningspolitik och vardag* upp det akademiska fältet i två poler som symboliserar spänningsfältet mellan forskning för forskningens egen skull och samhällsnytta. Han har funnit att det i de politiska dokument som behandlar vetenskaplig verksamhet just finns en principiell ambivalens kring syftet med vetenskapen. Å ena sidan ska vetenskapen vara vetenskap i traditionell bemärkelse, vilket innebär att den skall upprätthålla skarpa gränser mot externa intressenter. Å andra sidan skall forskningen vara nyttig då den skall eftersträva ekonomisk tillväxt. Jörnsten menar att detta blir extra tydligt med nyttobegreppet då det ambivalenta förhållandet står mellan samhällsnytta och inomvetenskaplig nytta.⁶⁵ På detta sätt skulle, enligt Jörnsten, CUDOS och PLACE-normerna vilka representerar inomvetenskaplig respektive utomvetenskaplig nytta utgöra var sin del av vetenskapen. Normerna utgör på detta sätt en del av fältets *doxa*, det vill säga de generella gemensamma utgångspunkterna inom det vetenskapliga fältet.⁶⁶ Tidigare forskning har också visat att akademien inte skall misstas för att vara bärare av en homogen kultur utan det finns också variationer.⁶⁷ Det finns flera sätt att vara vetenskaplig på. Det förhandlas, intervereras och omförhandlas hela tiden. Det skulle kunna förklara hur normer som CUDOS och PLACE kan vara verksamma samtidigt.

Forskarutbildningens mål och mening – bildning eller utbildning?

Synen på forskarutbildningens mål och mening har betydelse för hur arbetsvillkoren formas för doktoranderna. Det är en avsevärd skillnad om forskarutbildningen betraktas som en socialisationsprocess eller som en klart definierad

---

från 1998 bygger på resultatstyrning. Dessa olika förhållningssätt skapar olika premisser för hur utbildningen bäst organiseras.

⁶⁵ A Jörnsten, *Forskningens nytta: Om ambivalens i forskningspolitik och vardag*, Diss, Uppsala Universitet, Uppsala, 2008.

⁶⁶ A Göransson, 'Innovation och institution: Om receptionen av kvinnohistoria och kön som analytisk kategori', i B Sawyer & A Göransson, *Manliga strukturer och kvinnliga strategier: En bok till Gunbild Kyle*, Historiska institutionen, Göteborgs Universitet, Göteborg, 1987, s. 47, uttrycker det som att doxan kan ses som de generella gemensamma utgångspunkterna inom/del/fältet där jag väljer att se CUDOS och PACE som dessa normer.

⁶⁷ CP Snow, *The two cultures*, Cambridge University Press, Cambridge, 1993; Alvesson; E Bendix Petersen, 'Negotiating academicity: Post graduate research supervision as category boundary work', *Studies in Higher Education*, vol. 32, nr. 4, 2007, ss. 475-487.

uppgift med ett givet mål; en författad avhandling. Uppfattas avhandlingen som det primära målet kan utbildningen utformas så att slutmålet nås på effektivaste vis och mindre tid ägnas åt socialisationsprocessen. Beträktas forskarutbildningen istället som en lärandeprocess och att den är ett mål i sig, omfattas utbildningen av mer än handledning mot slutprodukten.⁶⁸ Tidigare forskning och politiska reformer vittnar om en dubbelhet i hur forskarutbildningens mål och mening formulerats där både avhandling och process poängteras.

Forskarutbildningen går att förstå som sprungen ur två olika modeller; den tyska och den amerikanska.⁶⁹ Den tyska modellen bygger på en lärlingsidé där personlig mognad och utveckling ska leda fram till en avhandling med ett originellt bidrag till kunskapsutvecklingen inom det egna ämnet. Här betonas vikten av bildning. Det är lärandeprocessen som är i fokus. I den amerikanska modellen betraktas forskarutbildningen främst som en yrkesutbildning och avhandlingsarbetet utgör en kvalificerad övningsuppgift. Målet för utbildningen blir här något förenklat själva slutprodukten, avhandlingen, och mindre fokus riktas mot processen som sådan. Humaniora och samhällsvetenskap har ofta associerats med den tyska traditionen medan naturvetenskap och medicin kopplats samman med den amerikanska. Tidigare forskning har också visat att modellerna varit olika vanliga beroende på ämnesområde. Hårdare discipliner (naturvetenskap) med en mer linjär forskarsocialisation har ideal hämtade från ett positivistiskt förhållningssätt medan studenter i mjukare ämnen (humaniora) har ideal kopplade till ett hermeneutiskt perspektiv vilket tenderar att ta mer tid i anspråk där studenterna navigerar mellan olika områden och fokus fram till examen.⁷⁰ Generellt sett har den svenska forskningspolitiken alltmer kommit att eftersträva den amerikanska modellen med en ökad betoning på utbildning och mindre på bildning. Avhandlingen blir då mindre som ett livsverk och mer som

---

⁶⁸ M Appel & Å Bergenheim, *Reflekterande forskarhandledning: Om samarbetet mellan handledare och doktorand*, Studentlitteratur, Lund, 2005, s. 25.

⁶⁹ *Ibid.*, s 34 f.; L Bennich-Björkman, *Organising innovative research: The inner life of university departments*, IAU Press/Pergamon, Oxford, 1997, s. 10 ff.

⁷⁰ BR Clark, *On higher education: Selected writings, 1956-2006*, John Hopkins University Press, Baltimore, 1989/2008, s. 340 f.

en ett körkort.⁷¹ Denna strävan skulle kunna tolkas som en glidning från Mode 1 mot Mode 2 och en ökad samhällstillvändhet.

Synen på forskning och vilka kompetenser som bör inhämtas för att bli forskare får också konsekvenser för synen på hur utbildningen bäst organiseras. Steinar Kvale⁷² definierar tre typer av organisering av forskarutbildning: den ensamma sökaren, forskarskolan och lärlingen. Den ensamma *sökaren* arbetar självständigt i individuella projekt med periodiska handledningar från en mentor. I *forscarskolan* handlar det om att lära sig genom formella kursplaner med undervisning i obligatoriska kurser och med doktorandens eget projekt handledt av en mentor. Forscarskolan har mer och mer kommit att eftersträvas från politiskt håll som ett led i att effektivisera forskarutbildningen och förnya dess form.⁷³ *Lärlingarna* antas vara noviser som genom att arbeta sida vid sida med etablerade forskare, i projekt ledda av experter på området, erövrar nödvändiga färdigheter och kunskaper.

Kvale menar att sätten att organisera forskarutbildning på bygger på två olika förståelser av vad forskning är.⁷⁴ Han kopplar synen till en byråkratisk eller pragmatisk förståelse av forskningsprocessen. Att undervisa i forskning genom forskarskolor ligger i detta resonemang i linje med en formell byråkratisk uppfattning av utbildningen. Det innebär ett antagande om att det finns en viss kunskap som måste inhämtas för att bemästra yrket och att detta lämpligast görs genom ett givet antal forskarutbildningskurser. Forskningsprocessen uppfattas här som grundad i formella och explicita standardregler vilka bäst lärs ut via undervisning och läroböcker. Att lära sig forska genom lärlingskap ligger istället närmare ett mer pragmatiskt förhållningssätt där vetenskapen betraktas som ett hantverk. Forskningen ses här som en verksamhet i ”samband”. Det innebär att forskningsprocessen inte bara följer analytiska och medvetna regler vilka går att överföra i en lärosal. Forskningsprocessen antas också innefatta situerad och intuitiv kunskap som kräver deltagande i den sociala praktiken. Den ensamma sökaren ligger också närmare ett pragmatiskt förhållningssätt än ett byråkratiskt,

---

⁷¹ Appel & Bergenheim, s. 35.

⁷² S Kvale, 'Research apprenticeship', *Nordisk Pedagogik*, vol. 17, nr. 3, 1997, ss. 186-194.

⁷³ Högskoleverket, *Forscarskolor i Sverige: En sammanställning*, Högskoleverket, Stockholm, 2001, s. 3.

⁷⁴ Kvale.

men här går doktoranden inte bredvid mästaren utan antas bemästra nödvändiga kunskaper självständigt och genom verbal handledning. Det byråkratiska förhållningssättet är dock det förhållningssätt som tycks ha fått mest genomslag i de politiska styrdokumenterna och införandet av individuella studieplaner och ordnade studiegångar med reglerade arbetsvillkor kan ses som exempel på detta.

De olika modellerna eller synsätten på forskarutbildningens mål och syfte kan förstås som sprungna ur olika traditioner kopplade till disciplinernas skiftande karaktär. Forskningens själva förutsättningar skiljer sig åt mellan ämnesområdena och humaniora och naturvetenskap ses ofta som varandras raka motsatser.⁷⁵ I sina extremer betonar modellerna å ena sidan personlighetsutveckling, å andra sidan dess funktion av yrkesutbildning. Detta får rimligen konsekvenser för utbildningens utformning och förväntningarna som därmed ställs på doktoranden. Om utbildningen främst ses som personlighetsutveckling finns det risk för att doktorandtiden antar formen av mystisk traditionsförmedling där doktorandens inneboende fallenhet gradvis skall förlösas och leda fram till en vetenskapligt framstående avhandling med ett unikt kunskapsbidrag.⁷⁶ Därmed blir det också tveksamt om det alls är möjligt att utbildas till forskare eftersom det främst uppfattas som en inneboende egenskap. När forskningen istället ses som en yrkesutbildning anses vetenskapen bestå av en samling tekniker och metoder som kan anskaffas genom övning. Forskningskompetens ses som en förmåga som kan och ska förvärfvas genom en formaliserad utbildning av handledare och kolleger.⁷⁷ Detta får också konsekvenser för synen på själva avhandlingen som i dessa två modeller blir varandras motsatser, ibland benämnda som livsverk respektive körkort. Den senare är den som har premierats i de politiska direktiven. I forskarutbildningsreformen 1998 utmålades naturvetenskapens sätt att organisera forskarutbildningen på som det goda exemplet, medan humaniora och samhällsvetenskap ses som dess motsats. Statsmaktens lösning på vad man uppfattar som ineffektivitet i utbildningen blir att formalisera utbildningen i linje

---

⁷⁵ Enligt Janken Myrdal är detta en mycket förenklad förståelse av den skiftande karaktär som finns inom ett och samma ämnesområde. Det finns ämnen inom naturvetenskap som bär många likheter med ämnen inom humaniora och tvärtom. Myrdal.

⁷⁶ Jmf med T Sandstedt & M Stigmar, *Om kriterier för avhandlingar: Form, struktur, innehåll och socialisation*, Liber, Stockholm, 2007.

⁷⁷ Schoug, s. 63.

med den naturvetenskapliga traditionen. Här tas dock ingen eller ringa hänsyn till vetenskapens olika förutsättningar kopplade till ämnenas skilda karaktär.

Forskarutbildningen – studier eller arbete?

Det har skett flera förändringar av forskarutbildningen sedan den förändrade examensordningen från 1969, så som finansieringskrav vid antagning och införandet av individuella studieplaner som nämnts ovan.⁷⁸ Det har dock visat sig att de politiska påbuden inte alltid får de avsedda konsekvenserna. Jennie Haraldsson visar i sin avhandling att när politiska påbud om forskarutbildningens förändring förs in i den akademiska verksamheten så sker en översättning baserad på den interna logik som driver de olika verksamheterna.⁷⁹ Det har således varit svårt att förutse hur reformen faller ut eftersom reformen endast formaliserat dess ramar. Institutionerna och fakulteterna har själva fått fylla utbildningen med innehåll. Det är följaktligen öppet för tolkning vilken tonvikt som läggs på forskarkompetens och vilken roll själva avhandlingen spelar.⁸⁰ Forskarutbildningsutredningen från 2004 vittnar om en önskad koncentration kring forskarkompetens och ytterligare en uppstramning av utbildningen från statsmaktens sida.⁸¹ Utredningen drogs dock tillbaka men Haraldssons avhandling visar att tankegångar likt dem från utredningen finns parallellt med mer traditionella värderingar inom forskarutbildningen.⁸²

Politiken har strävat efter en större standardisering av forskarutbildningen genom den senaste reformen. Det har inneburit nya parametrar som underlättar mätbarhet och som haft till syfte att tydliggöra rättigheter och skyldigheter. Det

---

⁷⁸ En annan skillnad är att styrningen gått från att vara detaljstyrd till att bli resultatstyrd.

⁷⁹ Haraldsson.

⁸⁰ I en inte så omfattande studie av handledare inom teologi framkommer det att styrdokumentens formuleringar i mycket liten grad påverkar den konkreta utformningen av forskarutbildning och handledarskap. Handledarnas principiella inställning till doktoranders insocialisering i olika forskningssammanhang uppvisar stor variation mellan olika individer. Studien visar att det primärt är andra faktorer än styrdokumentet som påverkar forskarutbildningens faktiska utformning. De för studien intervjuade handledarna upplevde att de ställts inför ett omöjligt uppdrag: utbildningens breddade innehåll med krav om till exempel ökad internationalisering, går helt enkelt inte att harmonisera med den effektiviserade tidsramen. T Hägerland, 'Mot ett okänt mål: Humanistisk forskarhandledning och doktoranders deltagande i forskningsdebatten', *Högre Utbildning*, vol. 1, nr. 2, 2011, ss. 89-100.

⁸¹ JE Degerblad & O Edqvist, 'Forskarutbildningen i ett forskningspolitiskt perspektiv', i Forskarutbildningsutredningen (red.), *En ny doktorsutbildning: Kraftsamling för excellens och tillväxt*, Fritzes, Stockholm, 2004, ss. 403-417.

⁸² Haraldsson.

går att förstå som en skolifiering av den högre utbildningen. Samtidigt har frågan om anställning vilket liknar forskarutbildningen vid ett arbete också varit en viktig och drivande fråga. Det har lett till en mer byråkratiskt formad utbildning i linje med den amerikanska där forskarutbildningen ses som en yrkesutbildning för att bli forskare. Statsmaktens intentioner har varit att göra utbildningen mer enhetlig genom att tydliggöra det som krävs för att bli forskare samt göra det mätbart.

Med införandet av individuella studieplaner och ordnade finansieringsformer har forskarutbildningen allt mer kommit att likna ett ”vanligt” lönearbete; arbetet sker inom ramen för sociala relationer och kan hänföras till ”nödvändighetens sfär”.⁸³ Denna förändring har också medfört nya normer eller värderingar. Denna nya värdegrund, som både syns i universitetens officiella material och de interna handledarutbildningarna, går enligt Hasselberg, att förstå som grundade i tanken om ett kontrakt.⁸⁴ Hon beskriver den förändrade forskarutbildningen och synen på handledning som en glidning från grundad på en gåvologik till ett kontraktstänkande.

Hasselberg menar att problematiken grundar sig i att båda logiker, gåvan och kontraktet, finns i forskarutbildningen men att interaktionssättet och organisationsformen skiljer sig åt dem emellan. Kontraktet bygger på marknadstänkande och gåvan på nätverkstanken. Nätverksrelationen är varaktig och har som syfte att hela tiden återskapa relationen, medan marknadsrelationen är instrumentell och övergående till sin karaktär. Det tydligaste uttrycket för kontraktet i den ”nya” forskarutbildningen är enligt Hasselberg de individuella studieplanerna. Det är ett kontrakt med syfte att förtydliga handledar- och doktorandrelation vilket också gör det möjligt att använda sanktioner om åtaganden och skyldigheter inte uppfylls.⁸⁵ På så sätt kan en doktorandtjänst dras in eller en handledare bytas ut om de inte uppfyllt det som förväntas av kontraktet. Samtidigt jämförs fortfarande förhållandet mellan handledare och doktorand många gånger som relationen mellan en mästare och lärling som

---

⁸³ JC Karlsson, *Begreppet arbete: Definitioner, ideologier och sociala former*, Diss, Arkiv, Lund, 1986.

⁸⁴ Y Hasselberg, 'Kontraktet och gåvan: Vad pengar faktiskt gör med forskarutbildningen', *Glänta*, nr. 1-2, 2005a, ss. 77-81.

⁸⁵ Liknande resonemang förs av Appel & Bergenheim, s. 21.

traditionellt präglats av en gåvologik. Enligt detta synsätt lär sig doktoranden forska genom att iakttä och sedan försöka imitera.⁸⁶ Enligt gåvologiken kommer doktoranden genom att reproducera handledarens syn och värderingar förstärka handledarens vetenskapliga och sociala ställning. I gengäld får doktoranden både tid och stöd i sitt arbete. Lojaliteten stärks ytterligare om handledaren också hjälper doktoranden utanför arbetstid. Relationer grundar sig således på personligt förtroende och regleras därigenom, enligt Hasselberg, av gåvologiken vilket innebär plikten att ge, plikten att ta emot och plikten att återgälda. Problematiken ligger i att gåvan inte skiljer mellan privat och professionell relation vilket kontraktet gör. Det går inte att avsäga sig en gengåva genom att hänvisa till att det spiller över till den privata sfären, vilket det gör enligt kontraktets logik.

Avhandlingsskrivandet blir enligt kontraktologiken som vilket annat arbete som helst och därmed blir uppdelningen mellan privatliv och arbetsliv tydligare.⁸⁷ Det medför också, menar Hasselberg, en tanke om att när anställningen är slut är uppdraget slutfört och avhandlingen klar.⁸⁸ Hennes poäng är inte att det handlar om en generell övergång i praxis utan att det istället handlar om en latent konflikt mellan kontraktet och gåvan som är inbyggd i den nya forskarutbildningen.⁸⁹ Denna inneboende konflikt mellan att betrakta forskarutbildningen som en utbildning eller som ett arbete aktualiseras vid de tillfällen då det tillstöter problem, som till exempel om de fyra åren är förbrukade men avhandlingen inte är klar. Om en avhandling håller tillräckligt hög vetenskaplig kvalitet är en bedömningsfråga och faller utanför kontraktstanken. När tiden är förbrukad innebär det inte per automatik att avhandlingen är god nog för disputation.⁹⁰ En avhandlingskvalitet bestäms genom en social förhandlingsprocess och står inte avtalat i den individuella studieplanen. Därtill är utbildningens mål tvådelat, dels akademins egna som handlar om en kulturell reproduktion av fältet och dels den politiska

---

⁸⁶ Hasselberg, 2005a; L. Gerholm & T. Gerholm, *Doktorsbatten: En studie av forskarutbildningen inom sex discipliner vid Stockholms universitet*, Carlsson, Stockholm, 1992.

⁸⁷ Det vetenskapliga arbetet går från att betraktas som ett kall till att ses som en fortlöpande sysselsättning i produktionen av varor och tjänster mot ersättning likt Robert Dubins definition återgiven i Karlsson, 1986, s. 45.

⁸⁸ Hasselberg poängterar dock att det är en idealtyp som hon skisserat och att det säkert också i det gamla systemet fanns gåvobaserad likväl som kontraktshandledning. Hasselberg, 2005a.

⁸⁹ En konflikt Kvale beskrivit genom distinktion mellan en pragmatisk och en byråkratisk forskarutbildning ovan.

⁹⁰ Bendix Petersen; Hasselberg, 2005a.

som handlar om att få en effektivare forskarutbildning.⁹¹ Det kan till en början tyckas att dessa mål borde vara förenliga, men de har olika syften. Politiken talar om att få fler forskarutbildade ut i näringsliv och samhälle och förespråkar därför effektivitet. De nydisputerade skall snabbt ut ur kunskapsfabriken och bringa nytta i samhället genom att bidra till dess ekonomiska tillväxt. Men att få en examen är inte samma sak som att bli doktor i akademisk mening.⁹² Där handlar det om att reproducera det egna fältet med alla krav som det innebär.

De här förändringarna går att förstå som konsekvenser av att New Public Management-tanken fått allt större betydelse på det vetenskapliga fältet. Införandet av kvantifierbara och mätbara mål har blivit legio inom offentlig och statlig verksamhet, så också i akademien.⁹³ Kvantifieringen av kvalitetsbegreppet sker på bred front inom akademien, där till exempel antalet publikationer i framstående tidskrifter blivit allt viktigare instrument för överlevnad inom akademien.⁹⁴ Det finns dock mycket som inte låter sig kvantifieras på det vetenskapliga fältet och i forskarutbildningen, utan som snarare bygger på bedömningar.⁹⁵ Är det god eller mindre god vetenskap, är handledningen bra eller dålig, gör doktoranden några framsteg i sitt skrivande och så vidare. Det paradoxala är att det finns risk för att det kvantifierbara blir grunden i det normsystem som den nya forskarutbildningen bidrar med. Tidigare forskning har till exempel visat att hur effektiv handledningen är, mätt i kortare genomströmningstider, har kommit att bli normen för hur god den anses vara.⁹⁶ Detta kan sägas vara uttryck för en generell diskurs kring nytta och mätbarhet där kvalitet blivit synonymt med kvantitet.⁹⁷ Det är således inte bara universiteten

---

⁹¹ Enligt Haraldsson problematiseras utbildningen i forskarutbildningsreformen utifrån målet om en effektivare utbildning.

⁹² Bendix Petersen; Hasselberg, 2005a.

⁹³ Se vidare H Hasselblad, E Bejerot & RÅ Gustafsson, *Bortom new public management: Institutionell transformation i svensk sjukvård*, Academia Adacta, Lund, 2008. Haraldsson finner i sin studie att tanken om den effektiva forskarutbildningen går som en röd tråd genom reformen från 1998.

⁹⁴ Se vidare till exempel M Cavallin & S Lindblad, *Världsmästerskap i vetenskap? En granskning av internationella rankinglistor och deras sätt att hantera kvalitet hos universitet*, Göteborgs universitet, Göteborg, 2006; M Hansen & S Lindblad, *Svensk utbildningsvetenskaplig forskning: Om forskningskommunikation och publiceringsmönster vid tre lärosäten*, Vetenskapsrådet, Stockholm, 2010, och/eller Liedman, 2011.

⁹⁵ Vilket också Sandstedts & Stigmar's enkätundersökning till ansvariga för forskarutbildningen visat, se vidare Sandstedt & Stigmar.

⁹⁶ Hasselberg, 2005a; Bendix Petersen; Boud & Lee (red.).

⁹⁷ Liedman, 2011, diskuterar bland annat pseudokvantiteter i offentlig verksamhet och framförallt i relation till skolan och utbildningssystemet.

som är utsatta för detta tryck. Målet för politiken har blivit att göra organisationerna mer transparenta och i förlängningen också mer styrbara genom New Public Management. Målet är att göra offentliga organisationer mer effektiva och därigenom mindre kostsamma. Hasselberg befarar att det kommer leda till en deprofessionalisering av akademien där kunskapsproduktionen marknadsanpassas och professionen inte längre har kunskapsmonopol, det som tidigare beskrivits som en glidning från Mode 1 mot Mode 2. Det finns andra undersökningar som drar liknande slutsatser även om de inte talar om deprofessionalisering, utan i termer av en marknadsisering av akademien.⁹⁸

Socialisation inom akademien

Som genomgången ovan visat består forskarutbildningen av ibland flytande gränser mellan politik och akademi. Statsmaktens syn på forskarutbildningens mål och mening behöver inte med nödvändighet stå i samklang med universitetets/fakultetens/institutionens eller handledarens syn och uppfattning om utbildningens mål och syfte. Detta får följaktligen konsekvenser för doktoranden eftersom de olika nivåerna förs samman under utbildningen och bildar ett spänningsfält av tankar, idéer och riktningar som doktoranden behöver förhålla sig till. Forskarutbildningen går att förstå som en socialisationsprocess där de olika nivåerna möts och där doktoranderna skall skolas i vetenskapliga traditioner såväl som i det vetenskapliga handlaget.⁹⁹

Mycket av den kunskap som finns om forskarutbildningen och doktorandernas arbetssituation i Sverige bygger på utredningar och kartläggningar utförda av Högskoleverket, fackförbund och lokala lärosäten.¹⁰⁰ Därtill kommer en uppsjö

---

⁹⁸ Se vidare till exempel Jörnsten; S Sörlin & G Thörnqvist, *Kunskap för välstånd: Universiteten och omvandlingen av Sverige*, SNS Förlag, Stockholm, 2000; R Neuman, 'Policy and practice in doctoral education', *Studies in Higher Education*, vol. 32, nr. 4, 2007, ss. 459-473; Liedman, 2011. Slaughter & Leslie beskriver bland annat hur forskningen gått från att vara nyfikenhetsdriven till att bli mer marknadsdriven.

⁹⁹ Vetenskapligt arbete och dess praktik har främst beforskats via antropologiska och etnografiska ansatser under paraplybenämningen STS Science and Technology studies. Studierna har framförallt varit riktade mot naturvetenskap och de laborativa ämnena. För exempel se: B Latour & S Woolgar, *Laboratory life: The construction of scientific facts*, 2 uppl, Princeton University Press, Princeton, 1986; K Knorr-Cetina & M Mulkay (red.), *Science observed: Perspectives on the social study of science*, Sage, London, 1983.

¹⁰⁰ Till exempel Jacobsson, m.fl.; Jacobsson & Gillström; I Ehn Knobbloch & G Bender, *Hur mår doktoranden: En rapport från Fackförbundet ST, SFS och TCO om forskarstuderandes psykosociala arbetsmiljö*, Fackförbundet ST, Stockholm, 2012; Göteborgs universitet, *Göteborgsdoktorander 2011/2012*, 2013, hämtad 20 januari 2013, <<http://www.analys.gf.gu.se/utvardering-och-utredning/>>.

offentliga utredningar som behandlar högre utbildning och universitetsvärlden i stort.¹⁰¹ Ofta har kartläggningarna och utredningarna gjorts i anslutning till att reformer eller förändringar ska införas. Många underökningar liknar därför varandra eftersom de haft förändring som gemensamt mål. De ger också en relativt samstämmig bild av hur doktoranderna upplever sin utbildning.Handledning lyfts återkommande fram som en av de viktigaste parametrarna för doktorandernas arbetsmiljö.

Den forskning som behandlat forskarutbildning och handledning av doktorander på ett djupare plan är ganska mager i Sverige, men desto rikare internationellt sett. Australien står för mycket av den forskning som specifikt behandlar forskarutbildningen. Australien började tidigare med den typ av reformer vi nu kan se i Sverige och har också därför kommit längre i forskningen kring forskarutbildningen.¹⁰² Forskningen har dock inte sällan saknat ett kritiskt perspektiv som sätter de olika nivåerna i relation till varandra. Fokus har varit kvantitativa genomlysningar eller kvalitativa studier med syfte att skapa praxis och enhetlighet i utbildningen. Detta har bland annat bidragit till att god handledning många gånger blivit synonymt med effektiv handledning som i snabba genomströmningstider. Det är först på senare år när reformerna är genomförda som handledning och forskarutbildning som fenomen beforskats utifrån kritiska perspektiv som i mindre utsträckning handlar om att förbättra (effektivisera) utbildningen i linje med neoliberal tankar och/eller med en ekonomisk logik kring effektivitet och konkurrens. Denna forskning har istället försökt att kritiskt granska hur ovannämnda diskurser¹⁰³ fungerar och reglerar, vad de möjliggör och vad de hindrar, och hur de konkurrerar med andra diskurser kring vilken

---

¹⁰¹ Till exempel SOU:erna Kommittén för översyn av den svenska forskningspolitiken, *Forskningspolitik – slutbetänkande*, Fritzes offentliga publikationer, Stockholm, 1998, eller Forskarutbildningsutredningen, *En ny doktorsutbildning: Kraftsamling för excellens och tillväxt – betänkande*, Fritzes offentliga publikationer, Stockholm, 2004, för att nämna några.

¹⁰² Noteras bör dock att det är svårt att jämföra forskarutbildningen mellan olika länder då de har mycket olika förutsättningar, det finns dock exempel på studier som försökt sig på en jämförelse som till exempel S Hägglund & JE Degerblad, *Nyttan av forskarutbildning: Svenske forskarutbildning i ett internationellt jämförande perspektiv*, Högskoleverket, Stockholm, 2004; L Kim, *Svenske forskarutbildning i internationell belysning*, Kungl. Vetenskapsakademien, Stockholm, 2000. För den som är intresserad av att läsa mer om nationella skillnader kan till exempel läsa BR Clark (red.), *The research foundation of graduate education: Germany, Britain, France, United States, Japan*, University of California Press, Berkeley, 1993.

¹⁰³ Diskursen som till exempel forskarutbildningen som en socialisation eller som en yrkesutbildning.

riktning och vilket syfte forskarutbildningen och handledningen skall ha.¹⁰⁴ De har också haft fokus på doktorandernas villkor utifrån förståelsen av dem från ett utbildningsvetenskapligt perspektiv och inte lika tydligt utifrån förståelsen av doktoranderna som en del av en arbetsplats. I Sverige har högre utbildning hittills främst beforskats av pedagoger¹⁰⁵ och etnologer¹⁰⁶ och har först på senare år kommit att uppmärksammas också inom andra forskningsområden.¹⁰⁷

De nationella kartläggningarna av forskarutbildningen såväl som de lokala undersökningarna liknar varandra både i upplägg och resultat. Stort fokus läggs vid hur doktoranderna uppfattar olika kvalitetsaspekter kopplade till forskarutbildningskurser, hur väl introduktionen till utbildningen fungerar och hur handledningen upplevs. I Högskoleverkets enkätundersökning av doktoranders upplevelser av utbildningens kvalitet, *Doktorandspegeln* från 2008, framkommer det att en majoritet av doktoranderna upplever att handledningen fungerar tillfredsställande vilket är ett mycket positivt resultat. Men samtidigt upplever en stor andel av doktoranderna att handledaren inte visat tillräckligt stort intresse för deras studier och att för lite tid har ägnats åt att ge konstruktiv kritik. Doktoranderna menar också att de inte diskuterat teori och metodfrågor i den utsträckning de önskat.¹⁰⁸ Två femtedelar (40 procent) anger också att de inte fått handledning i den omfattning de velat ha. Vidare anger mer än var fjärde doktorand att brister i handledningen utgjort hinder i forskningsarbetet och för avhandlingen. Många doktorander upplever sig därutöver ha kommunikationsproblem med sina handledare vilket också upplevs försvåra utbildningen.¹⁰⁹ Flera kartläggningar visar även att kvinnliga doktorander upplever sig vara mer utsatta

---

¹⁰⁴ Bendix Petersen; C Hughes & M Tigh, 'The metaphors we study by: The doctorate as a journey and/or as work', *Higher Education Research & Development*, vol. 32, nr. 5, 2013, ss. 765–775; A Lee, 'How are doctoral students supervised? Concepts of doctoral research supervision', *Studies in Higher Education*, vol. 33, nr. 3, 2008, ss. 267–281.

¹⁰⁵ Till exempel: Lönn Svensson; Wallgren; Sandstedt & Stigmar.

¹⁰⁶ Till exempel: B Ehn & O Löfgren, *Hur man blir klok på universitetet?*, Studentlitteratur, Lund, 2004; Gerholm & Gerholm; B Ehn, *Universitetet som arbetsplats: Reflektioner kring ledarskap och kollegial professionalism*, Studentlitteratur, Lund, 2011; T Gerholm 'On tacit knowledge in academia', *European Journal of Education*, vol. 25, nr. 3, 1990, ss. 263-271; L Gerholm, 'Talande tystnad: Om informell kunskap i formell vetenskap', i S Jansson (red.), *Verktysglädan: Kulturvetenskapliga perspektiv på yrke och arbetsliv*, Carlsson: Stockholm, 1997; Lundgren (red.); Schoug.

¹⁰⁷ Till exempel; Haraldsson; Karlsson, 2004; Lindqvist, 2003.

¹⁰⁸ Jacobsson & Gillström, s. 59 f.

¹⁰⁹ Dessa resultat återfinns i såväl *Doktorandspegeln* från 2003 som från 2008. Vi kan också se liknande resultat i *Göteborgsdoktorander*.

i handledningssituationen än sina manliga diton.¹¹⁰ Inte bara kön har visat sig ha betydelse i utbildningen. Högskoleverkets årliga siffror om doktorandpopulationen visar att trots att antalet doktorander ökar vid landets universitet och högskolor är det fortfarande större sannolikhet att den som påbörjar en forskarutbildning har en disputerad förälder.¹¹¹ Kartläggning-arna belyser en mängd problemområden men lyckas inte klargöra varför det förhåller sig på det sätt som det gör. Utelämnandet av varför-frågan kan antas få konsekvenser i reformarbetet eftersom det ofta tar avstamp i tillgänglig statistik men inte kommer åt de bakomliggande faktorerna. Upplevda problem i handledningen är ett sådant exempel där handledningens betydelse har varit en återkommande fråga i samtliga reformer av forskarutbildningen. Reformen från 1998 är inget undantag. Men eftersom det är oklart var problemet ligger nöjer sig reformtexten med att markera handledningens betydelse genom att inkludera en diskussion om den, men utan att reglera den.

Reformen har dock inneburit att dagens doktorander förväntas genomföra sina studier på kortare tid än vad som tidigare varit gängse samtidigt som kraven på internationalisering och samhällstillvändhet kan sägas ha ökat. Det gör att doktoranderna inte längre kan tillåta sig en lika lång socialiseringsperiod som tidigare. Schoug visar i sin studie av doktorander och nyligen disputerade att de måste iscensätta rollen som forskare snabbare än tidigare. De kan inte längre ägna ett eller ett par år åt egen intellektuell mognad.¹¹² I den tyska traditionen har mognadsprocessen uppfattats som en naturlig och viktig del av forskarsocialisationen vilken, enligt Schougs studie, inte längre tillåts ta samma utrymme. Trycket på kortare genomströmningstid har haft till följd att doktoranderna upplever att mindre tid kan ägnas åt aktiviteter som inte direkt går att knyta till avhandlingsarbetet och dess framåtskridande. Schoug menar att seminariet, som utgjort grunden i den tyska traditionen, nu lätt uppfattas som ett forum som

---

¹¹⁰ Jacobsson & Gillström; Jacobsson, m.fl.; E Öhrn, *Kartläggning av jämställdhet inom utbildningsvetenskapliga området*, Jämställdhetskommittén, Göteborgs universitet, Göteborg, 2001; Ehn Knoblock & Bender. Zhao m.fl. fann i sin kvantitativa studie att handledarrelationens karaktär direkt påverkar hur nöjda doktoranderna var med sina studier. De visade också att kvinnor var mindre nöjda med sin handledning än sina manliga motsvarigheter. CM Zhao, CM Golde & AC McCormic, *More than a signature: How advisor choice and advisor behavior affect doctoral student satisfaction*, Paper prepared for the conference of the American Educational Research Association, Montréal, Canada April 12, 2005; Jacobsson, m.fl.

¹¹¹ Det varierar dock något beroende på disciplin och grundstudentpopulationens utseende.

¹¹² Schoug.

skapar känslor av tillkortakommanden vilka inte leder arbetet framåt. Seminariet uppfattas därför som av ringa betydelse för avhandlingsarbetet.¹¹³ Färdigställandet av ”boken” blir viktigare än socialisationen.

Schoug fann även två typer av doktorander, internalister och externalister i sin studie. De som var internalister slöt oftare upp kring akademins normer än de som var mer utåtriktade som i sin tur menade att de strävande efter att nå ut till det omgivande samhället.¹¹⁴ Han fann också att ju längre socialisationen in i forskarsamhället pågått, ju högre grad av inåtvändhet och accepterande av akademins normsystem tycktes forskarna utveckla.¹¹⁵ Liknande slutsatser drar Pettersson i sin studie. Hon fann också två typer av doktorander, de som såg doktorerandet som ett kall och de som såg det som vilket arbete som helst. De doktorander som uppfattade forskningen som ett kall menade dock samtidigt att det också var ett yrke och att forskaren tillhörde en enskild yrkesgrupp.¹¹⁶ Skillnaden tycktes ligga i uppslutningen kring den vetenskapliga värdegrunden. Frågan är dock om doktoranderna i de båda studierna gick in i utbildningen med denna föreställning eller om det handlar om resultatet av en mer eller mindre lyckad socialisering som skapat olika förutsättningar för doktorandernas syn på framtiden.

Lite till åren kommen forskning men ändå relevant för att beskriva hur doktoranderna insocialiseras i forskarutbildningen står Thomas och Lena Gerholm för.¹¹⁷ Thomas Gerholm¹¹⁸ beskriver, utifrån sin och Lena Gerholms empiri hämtad från etnologiämnet vid ett svenskt universitet, två sorters kunskap som är nödvändiga för dem som är nya inom akademien. Dels handlar det om rent teoretiska och praktiska kunskaper inom ämnet, dels om något annat som inte är lika uttalat. Gerholm menar att det inte räcker med kunskaper om teorier och metoder. En nykomling måste också lära sig att följa de grundläggande kulturella

---

¹¹³ Schoug, s. 119. Jmf också med C Bloch, *Passion och paranoia: Fölelser og følelseskultur i akademien*, Syddansk Universitetsforlag, Odense, 2007, och hur hon beskriver socialisationen som just präglad av känslöarbete.

¹¹⁴ Schoug, s. 25 f.

¹¹⁵ *Ibid.*, s. 139.

¹¹⁶ H Pettersson, 'Vetenskap och identitet inom den nya akademien. En kulturanalytisk studie inom ämnet företagsekonomi vid Jönköpings Internationella Handelshögskola', i B Lundgren (red.), *Akademisk kultur: Vetenskapsmiljöer i kulturanalytisk belysning*, Carlsson, Stockholm, 2002, s. 183.

¹¹⁷ Gerholm & Gerholm.

¹¹⁸ Gerholm, 1990.

koder som finns för att bli en legitim medlem av akademien. Doktorander behöver en anseelig mängd ”know-how” för att veta hur de skall bete sig i olika situationer, vilka som kan betraktas som ”frontstage” och vilka som är ”backstage”, hur man ställer och svarar på frågor på ett adekvat sätt, det vill säga vad som förväntas av dem i olika sammanhang.¹¹⁹ Misslyckanden med att följa koderna och de indirekta reglerna påverkar, enligt Gerholm, doktorandens position i gruppen.¹²⁰ Inom vissa discipliner och institutioner blir en sådan student för alltid betraktad som en outsider. De blir konstruerade som ”det andra”.¹²¹ Det påverkar i sin tur doktorandens möjligheter att nå en doktors-examen, även om det inte alltid leder till avbrutna studier. Gerholm argumenterar för att misslyckanden med att förstå och lära sig de implicita reglerna ofta tolkas som tecken på individens yrkesmässiga oförmåga.

Lena Gerholm har i ett annat sammanhang, utifrån samma empiri, visat hur kunskapen om det uttalade överförs mellan den etablerade och icke-etablerade genom samvaro. Det är först genom att vara en del av den dagliga interaktionen med arbetskamraterna som doktoranderna lär sig arbetsplatsens informella koder. Gerholm talar om olika tekniker för att förmedla kunskapen, bland annat poängterar hon blickars betydelse, men hänvisar också till anekdoter knutna till arbetsplatsens folklore som en effektiv inskolande effekt.¹²² Vid akademien finns berättelser om både framgång och om misslyckanden. Berättelserna är bärare av signalvärden som innefattar koder för lämpliga och mindre lämpliga sätt att agera i verksamheten. Berättelsernas funktion är att på ett sedelärande sätt guida doktoranderna i vad som är ett lämpligt förhållningssätt. Gerholm tolkar berättelserna som en del av en dold läroplan.¹²³ Den dolda läroplanen utgörs av

---

¹¹⁹ Jmf med resonemanget kring känslan för den position man har i ett specifikt sammanhang som trainee. C Østerlund ‘Sales apprentices on the move: A multi-contextual perspective on situated learning’, *Nordisk Pedagogik*, vol. 17, nr. 3, 1997, s. 169-177. Jmf också med Jean Laves beskrivning hur skräddarlärlingen inte bara lär sig det praktiska hantverket utan också den sociala kontext de ingår i. J Lave ‘Learning, apprenticeship, social practice’, *Journal of Nordic Educational Research*, Vol. 17, No. 3, 1997, ss. 140-151. Liknande resonemang för även Danielsson i sin studie av fysikstudenter och hur de samtidigt skolas till fysiker och bli en del av dess vetenskapliga kultur. A Danielsson, *Doing physics – doing gender: An exploration of physics students identity construction in the context of laboratory work*, Diss, Uppsala universitet, Uppsala, 2009, s. 9.

¹²⁰ Till dessa koder kan hanteringen av känslor också fogas, se Bloch.

¹²¹ Jmf Benedix Petersen.

¹²² Gerholm, 1997, s. 62 f.

¹²³ Gerholm, 1997, s. 63. Liknande resonemang kring det kulturella och symboliska språkets vikt vid insocialiseringen förs också av Lundgren (red.), s 11, 14, och E Hernborg, ”Small is beautiful: En etnologisk studie av vardagen på en liten, ung högskola, med betoning på geografiskt läge, identitet och traditionsskapande”,

(forts. nästa sida)

de kunskaper som doktoranderna lär sig genom de mer eller mindre outtalade krav som det vetenskapliga arbetet ställer. Kännetecknande är att kraven är implicita och att fältet och dess aktörer är mer eller mindre omedvetna om dem.¹²⁴

Ovannämnda beskrivningar talar således för att betrakta forskarutbildningen som en sekundär socialisation där doktoranderna skall lära sig behärska det praktiska forskningsarbetet såväl som den värdegrund som miljön och disciplinen vilar på för att bli en del av det vetenskapliga fältet. Tidigare forskning visar också att värdegrunden sällan artikuleras explicit. Den uttrycks och upprätthålls istället genom den dagliga samvaron och dess praktiker.¹²⁵ Det har benämnts som en del av en dold läroplan som förmedlas genom gester och miner under seminariet likväl som genom de dagliga historierna om de som lyckats och misslyckats i verksamheten. Genomgången har också antytt skillnader i upplevelsen av utbildningen kopplat till kön. Kön är således ytterligare en aspekt som bör lyftas fram då tidigare forskning visat på könets betydelse för en möjlig framtida vetenskaplig karriär.

Kön och akademi

Det är först på senare år som genusforskarna börjat studera den egna arbetsplatsen i större utsträckning. I stora drag visar den svenska forskningen att de akademiska organisationerna fortfarande, trots ökat antal kvinnliga studenter och disputerade, inte är jämställda.¹²⁶ Detta till trots är den vetenskapliga självbilden en annan, kön antas inte ha någon betydelse inom universitetsvärlden eftersom de akademiska organisationerna antas vila på strikta meritokratiska och

---

i B Lundgren (red.), *Akademisk kultur: Vetenskapsmiljöer i kulturanalytisk belysning* Carlsson, Stockholm, 2002, s. 70. Den dolda läroplanen diskuteras också i D Broady, *Den dolda läroplanen*, 4:e uppl, Symposion, Stockholm, 1985.

¹²⁴ Broady, 1985.

¹²⁵ T Becher & PR Trowler, *Academic tribes and territories*, 2 uppl, Open University Press, Buckingham, 2001, s. 23.

¹²⁶ Trots att andelen kvinnliga grundstudenter och doktorander har ökat är det fortsatt männen som dominerar de mest prestigefulla forskningspositionerna. Förändringarna sker inte i den takt som kan förväntas utifrån den allt bredare basen av grundstudenter och doktorander, se vidare: B Kurtz-Costes, A Helmke, L & B Ülkü-Steiner 'Gender and doctoral studies: the perceptions of PhD students in an American university', *Gender & Education*, vol. 18, nr. 2, 2006, ss. 137-155; och A Göransson (red.) *Maktens kön: kvinnor och män i den svenska makteliten på 2000-talet*, Nya Doxa, Nora, 2007; samt Universitetskanslersämbetet, 2012, för fördelningen mellan manliga och kvinnliga doktorander inom olika ämnesområden.

könsneutrala principer.¹²⁷ Kanske har denna självförståelse att göra med att diskrimineringen av kvinnor i akademien ofta är subtil och osynlig.¹²⁸

Tidigare studier har visat hur kvinnor missgynnas i vetenskapliga sammanhang då de inte bedömts efter samma måttstock som sina manliga motsvarigheter.¹²⁹ Det har bland annat visat sig att förväntningarna som ställs på kvinnliga respektive manliga forskare och doktorander skiljer sig åt. Det finns flera studier som visar att uppfattningar om kön kopplas till föreställningar om mäns och kvinnors olika fallenhet och lämplighet för skilda arbetsuppgifter där arbetsuppgifter som är kvinnligt kodade tenderar att ha lägre status i verksamheten än arbetsuppgifter som är manligt kodade.¹³⁰ Därtill bör läggas att arbetsuppgifter med lägre status ofta leder bort från forskning och andra prestigeuppdrag. Andra studier har visat att kvinnor och män förväntas ta olika talarutrymme i anspråk i vetenskapliga sammanhang på grund av skilda föreställningar om vad kvinnor och män kan och får göra.¹³¹ Som ett resultat har kvinnor därför ofta behövt bättre meriter än sina manliga motsvarigheter såväl när de sökt sig till vetenskapliga maktpositioner som när de ansökt om forskningsanslag.¹³²

Forskningen visar också att könsskillnaderna i karriär ofta görs till frågor av individuell karaktär istället för att knytas till strukturella problem.¹³³ De struk-

---

¹²⁷ D Dahlerup, *Jämställdhet i akademien: En forskningsöversikt*, Delegationen för jämställdhet i högskolan, Stockholm, 2010, s. 103 ff. För vidare läsning om akademien som en manligt könad organisation där maskuliniteter produceras och reproduceras se J Hearn, *What have men got to do with excellence in science and academia?*, Kvinnovetenskapligt forum, Umeå universitet, Umeå, 2005, s. 17, 21.

¹²⁸ L Husu, *Dold könsdiskriminering på akademiska arenor: Osynligt, synligt, subtilt*, Högskoleverket, Stockholm, 2005.

¹²⁹ Se till exempel H Etzkowitz, C Kemelgor & B Uzzi, *Athena unbound: The advancement of women in science and technology*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000.

¹³⁰ K Monroe, S Ozyurt, T Wrigley & A Alexander, 'Gender equality in academia: Bad news from the trenches, and some possible solutions', *Perspectives on politics*, vol. 6, nr. 2, 2008, ss. 2015-233; Öhrn, 2001; A Peixoto & AK Wyndhamn, 'En kvalitativ intervjustudie av jämställdhet och normer vid naturvetenskapliga fakulteten, Göteborgs universitet', i C Berg, S Edén, S Heimann, A Peixoto, C Silander, D Turner & AK Wyndhamn, *Jämställda fakulteter? En studie av arbetsfördelning och normer hos lärare och forskare vid två fakulteter vid Göteborgs universitet*, Göteborgs universitet, Göteborg, 2012, s. 54-104.

¹³¹ Etzkowitz m.fl., M Henrikson, M Jansson, U Thomsson, M Wendt Höjer & C Åse, 'I vetenskapens namn: Ett minnesarbete', *Kvinnovetenskaplig Tidskrift*, nr. 1, 2000, ss. 5-25, s. 20.

¹³² Se till exempel; Göransson (red.), 2007; U Sandström, A Wold, B Jordansson, B Ohlsson & Å Smedberg, *Hans Excellens: Om miljöarsatsningarna på starka forskningsmiljöer*, Delegationen för jämställdhet i högskolan, Stockholm, 2010; C Wennerås & A Wold, 'Nepotism and sexism in peer-review', *Nature*, vol. 387, nr. 22, 1997, s. 341-343.

¹³³ Se till exempel; P Mähle, *Mapping gender in academic workplaces: Ways of reproducing gender inequality within the discourse of equality*, Diss, Umeå universitet, Umeå, 2003, s. 57; Peixoto & Wyndhamn, 2012; Danielsson; A Bjuremark, *Att styra i namn av akademisk kollegialitet*, Diss, Stockholms universitet, Stockholm, 2002; E Öhrn & L

(forts. nästa sida)

turella förklaringar som trots allt lyfts fram placeras utanför akademien och kopplas till icke jämställda relationer inom familjen, familjebildning och/eller andra fenomen hämtade från samhället utanför vilket lyfter bort akademins ansvar att verka för en jämställd arbetsplats.

Också bland doktorander finns skilda upplevelser av forskarutbildningen kopplade till kön. De nationella och lokala kartläggningarna av forskarutbildningen visar att de kvinnliga doktoranderna upplever sig mer utsatta i doktorandpositionen än sina manliga motsvarigheter.¹³⁴ Husu visar i sin studie hur kvinnliga akademiker utvecklar överlevnadsstrategier genom att exempelvis tala med ”lämplig” röst eller försöka välja passande kläder för att kunna navigera på lämpligt sätt.¹³⁵ Också vikten av att kunna kontrollera sina känslor har lyfts fram som viktiga tekniker för vetenskaplig framgång. Känslor ter sig som alltför oakademiska i relation till akademins förnuftsdrivna och sakliga karaktär.¹³⁶ Bloch finner i sin studie en rad praktiker för att inte visa sina svagheter och inre tvivel genom att ge intrycket av att ha kontroll. Hon benämner det som ett *narrspel*. Genom narrspelet döljer vi vårt jag till fördel för en konformitet med de rådande sociala spelreglerna och känsloreglerna. Narrspelet kan då ses som en skyddsåtgärd. Inom akademins känslökultur finns en uppsättning legitima sätt att hantera känslor på och samtidigt åberopa sin sociala position. Blochs undersökning visar att dessa hanteringsätt trots sin tillsynes könsneutrala natur knyter an till koder för kön då svaghet/sårbarhet kopplas till kvinnor i större utsträckning än män.¹³⁷

Detta till trots är det en förhastad slutsats att tro att det enkom är män som diskriminerar kvinnor inom akademien. Flera studier har visat att också kvinnor på vetenskapliga toppositioner reproducerar det rådande normsystemet vilket främjar mäns karriärgångar i större utsträckning än kvinnors.¹³⁸ På detta sätt kan

---

Lundahl (red.), *Kön och karriär inom akademien: En studie inom det utbildningsvetenskapliga fältet*, Göteborgs universitet, Göteborg, 2013.

¹³⁴ Öhrn; Jacobsson & Gillström; L. Gunnarsson, *Gubbar, stress och kaxiga tjejer: En studie av könets betydelse för tiden som doktorand vid Örebro universitet*, Örebro universitet, Örebro, 2009.

¹³⁵ Husu, s. 7.

¹³⁶ Känslouttryck kopplas till det icke-vetenskapliga och det icke-vetenskapliga kopplas ihop med det kvinnliga.

¹³⁷ Bloch.

¹³⁸ C Skelton, ”The ‘individualized’ (woman) in the academy: Ulrich Beck, gender and power”, *Gender & Education*, vol. 17, nr. 3, 2005, ss. 319-332; Peixoto & Wyndham, 2012; M Baker, ‘Career confidence and (forts. nästa sida)

den vetenskapliga kulturen och sociala naturen förstås som manligt kodad.¹³⁹ Utifrån denna förståelse associeras kvinnor i högre grad till kön och kropp, vilket gör att kvinnor utsätts för andra bedömningar än män. Därmed underordnas, förkroppsligas och misskänns kvinnor ofta som kunskapsproducenter eftersom de förstås som avvikare från den rådande normen. Peixotos och Wyndhamns studie visar samtidigt att inte heller män som önskar leva i en jämställd relation svarar upp mot bilden av den ideala forskaren. Det är således en viss typ av maskulinitet som premieras i verksamheten. Denna maskulinitet exkluderar både kvinnor och män som inte iscensätter forskarrollen på önskat sätt.¹⁴⁰

Betydelsen av nätverk har också belysts i relation till kön. Ett av studiens *Kön och karriär inom akademien. En studie inom det utbildningsvetenskapliga fältet*¹⁴¹ mest centrala teman är nätverkets avgörande betydelse för en möjlig vetenskaplig karriär. Analysen visar att de individer som haft stöd när de sökt till forskarutbildningen och under inledningskedet av utbildningen också fortsatt har en gynnsam utveckling av sin forskningskarriär. Här finner författarna också en skillnad mellan könen. Det är fler män än kvinnor som utmålas som ”de utvalda” och som får det stöd och det nätverk som är centralt för karriären. Författarna menar att det är avgörande att lära sig vilka val som är lämpliga och vilken utdelning de kan ge för att på så vis kunna förbättra sin position. För dem som inte haft stöd i utbildningen är denna kunskap än mer central men samtidigt svårare att erövra.¹⁴²

Vidare finner författarna två spår i forskarutbildningen, ett som grundar sig i lärarprofessionen som leder till en akademisk karriär präglad av undervisning, och ett annat som tar avstamp i forskningstunga miljöer med anspråk på excellens vilka leder bort från undervisning och mot en forskarkarriär. Värt att notera är att gruppen doktorander som sökt sig till forskarutbildningen med egna forskningsfrågor och som inte kommer från lärarprofession eller tillhör starka

---

gendered expectations of academic promotion’, *Journal of Sociology*, vol. 46, nr. 3, 2010, ss. 317-334. För vidare diskussion kring hur organisationer kan förstås som könade se J Hearn, D Sheppard, P Tancred-Sheriff & G Burrell, *The sexuality of organization*, Sage, London, 1989.

¹³⁹ Skelton, s. 329.

¹⁴⁰ Peixoto & Wyndhamn, 2012.

¹⁴¹ Studien fokuserar doktorander och juniora forskare vid sex olika lärosäten och deras syn på forskning och forskarkarriär, vilka möjligheter och hinder de ser, hur de agerar för att positionera sig samt vilken betydelse kön har för en möjlig vetenskaplig karriär. Elisabet Öhrn & L Lundahl (red.).

¹⁴² Jmf med tidigare genomgång av den dolda läroplanen ovan.

forskningsmiljöer efter disputationen visat sig ha svårt att finna en framtida plats, då de inte haft samma stöd som övriga grupper. För dem som i miljön inte lärt sig att agera på lämpligt sätt är det svårare att veta hur de skall göra för att förändra sin position.¹⁴³

Syfte och frågeställningar

Som ovanstående genomgång illustrerar är forskarutbildningen verksam på flera nivåer samtidigt. Den statliga nivån med forskningspolitiska mål, den institutionella som reglerar verksamheten, institutionsnivån som utgör det forskarklimat och den fysiska platsen som doktoranderna är en del av, handledarnivån som står för vilken form av handledning som tillhandahålls och slutligen en doktorandnivå, det vill säga doktorandens egna föreställningar och motiv till att doktorera.¹⁴⁴ De olika nivåerna har ibland skiftande föreställningar om forskarutbildningens mål och mening vilket påverkar doktoranden och avhandlingsarbetet.¹⁴⁵ Det gör utbildningen till en komplex social arena.

Ovanstående genomgång tyder också på att förhållandet mellan politik och akademi under de senaste decennierna har förändrats mot ökad styrning och ett större ömsesidigt beroende. Ideal hämtade från ekonomi och politik skall nu många gånger samsas med mer traditionella vetenskapliga ideal. Som tydligast blir mötet mellan dessa krafter i forskarutbildningen där doktoranderna skall skolas i traditionella akademiska ideal i en utbildning som är formaliserad efter normer inspirerade från både politik och ekonomi. Doktoranderna hamnar därmed i skärningspunkten mellan att vara anställd och att vara student.

Det är nu möjligt att bryta ner avhandlingens övergripande syfte; att med utgångspunkt i forskarutbildningsreformen från 1998 studera doktoranders arbetsvillkor och deras skolning till forskare inom tre olika ämnesområden samt hur de hanterar akademins formella regler och uttalade förväntningar i relation till förvärvade resurser och tillgångar, till tre delfrågor.

---

¹⁴³ Öhrn & Lundahl (red.).

¹⁴⁴ Brew & Peseta, s. 126.

¹⁴⁵ Boud & Lee (red.), s. 10.

- Hur upplever och tolkar doktorander inom olika ämnesområden de vetenskapliga förväntningarna och forskarutbildningens villkor?
- Hur kan doktorandernas olika upplevelser och tolkningar förstås och förklaras?
- Vad händer i mötet mellan vetenskapliga kärnvärderingar och den formaliserade forskarutbildningen?

För att kunna analysera dessa frågor behövs teoretiska verktyg vilka kan fånga in och hjälpa till att besvara de frågor avhandlingen försöker fånga. Till min hjälp har jag valt Bourdieus fält- och kapitalteori vilken utgör studiens teoretiska ramverk, vilket presenteras i följande kapitel.

TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER

/.../ universitetsfältet liksom varje annat fält är platsen för en kamp om hur villkor och kriterier för tillhörighet samt legitima hierarkier skall bestämmas: det vill säga vilka egenskaper som skall vara relevanta, verkningsfulla, lämpade att – då de fungerar som kapital – producera den speciella profit som tillhandahålls av fältet.¹⁴⁶

I detta kapitel presenteras avhandlingens teoretiska begrepp och analytiska ram som tar sin utgångspunkt i Bourdieus kapital- och fältteori. Som citatet illustrerar betraktas den vetenskapliga världen som ett fält där aktörerna på fältet bevakar ett specifikt och gemensamt intresseområde. I föreliggande studie utgörs detta fält av vetenskapen och universitet/en, och intresseområdet av värnandet om vetenskapens värde.

Kapitlet inleds med en introduktion till några av de centrala begrepp som Bourdieu använt sig av i sina analyser av olika fält och som också utgör föreliggande avhandlingens verktygslåda. Först utreds det grundläggande fältbegreppet och hur vi kan förstå vetenskapen som ett socialt rum. Därefter presenteras de olika kapitalformerna kulturellt/symboliskt, socialt och ekonomiskt, och hur de relaterar till varandra. Det fältspecifika symboliska kapitalet utgörs inom universitetet av vetenskapligt och akademiskt kapital.¹⁴⁷ Dessa beskrivs och kopplas till hur de utgör resurser i kampen på fältet. Det förkroppsligade kapitalet som Bourdieu benämner *Habitus*, som är centralt för att förstå hur och varför individer agerar och navigerar på ett visst sätt på fältet, presenteras också. Slutligen länkas de föregående begreppen till socialisation och

---

¹⁴⁶ P Bourdieu, *Homo academicus*, B Östlings Bokförlag Symposion, Stockholm, 1996, s. 44.

¹⁴⁷ Det vetenskapliga fältet är större och mer vittomfattande än det akademiska, som består av universitetsvärlden i sig. I föreliggande avhandling ses doktoranderna som blivande en del av det vetenskapliga fältet i sin helhet. För vidare beskrivning av det vetenskapliga fältet och det akademiska se Bourdieu, 1996.

habituering och hur vi kan förstå forskarutbildningen som en arena för detta. Kapitlet avslutas med en kort sammanfattning av den teoretiska ramen.

Vetenskapen som ett fält

Ett fält i dess allra renaste form går att beskriva som ett avgränsat system av relationer mellan positioner. Utifrån Bourdieus definition är ett fält ett område med egen logik och specifika symboliska kapital. Symboliskt kapital är resurser i form av erfarenheter och/eller egenskaper som ger anseende på fältet och som därigenom bidrar till en statusposition. Vidare skall det som sker inom fältet vara mer centralt för aktörerna än vad som sker utanför för att området skall leva upp till definitionen. Signifikant för fältet är att aktörerna strider om något som är gemensamt för dem. På det vetenskapliga fältet står striden om vad som är god vetenskap.

Ett fält befolkas av en mängd aktörer på olika positioner vilka tillsammans utgör det sociala rummet.¹⁴⁸ På det vetenskapliga fältet, som doktoranden träder in på när de påbörjar sin forskarutbildning, utgörs aktörerna av allt från forskare och lärare till politiska företrädare och byråkrater. Men det finns också andra viktiga aktörer, som redaktörerna för vetenskapliga tidskrifter, vetenskapsjournalister och forskningsfinansiärer. Tillsammans utgör de ett tredimensionellt rum där aktörerna på fältet förhåller sig till varandra utifrån de tillgångar de har. Vad som utgör en tillgång eller ett kapital i Bourdieus terminologi bestäms av fältet och det är utifrån dessa tillgångar som individerna ordnas i rummet i relation till varandra, så också doktoranden.¹⁴⁹ Positionerna utgör således ett system av relationer som fungerar som fältets struktur.

---

¹⁴⁸ Marita Flisbäck har beskrivit den förberedande konstutbildningen som ett förmak till det konstnärliga fältet. Forskarutbildningen kan också i vissa avseenden betraktas som ett förmak eftersom det först är efter disputation som doktoranderna kan bli fullgoda medlemmar i fältet. Samtidigt skiljer sig forskarutbildningen från den förberedande konstutbildningen på det sätt att doktoranden utövar arbetsuppgifter som fältets företrädare när de till exempel undervisar grundstudenter eller handleder uppsatser. M Flisbäck, *Att lära sig konstens regler: En sociologisk studie av osäkra framtidsinvesteringar*, Diss, Göteborgs Universitet, Göteborg, 2006.

¹⁴⁹ Fältet ses som en geometrisk modell, ett tredimensionellt rum där aktörerna på fältet förhåller sig till varandra utifrån de tillgångar de har. Vad som utgör en tillgång eller ett kapital i Bourdieus terminologi bestäms av fältet och det är utifrån dessa tillgångar som individerna ordnas i rummet i relation till varandra. Detta synliggörs tydligast i P Bourdieu, *Distinction: A social critique of the judgement of taste*, Harvard University Press, Cambridge, 1984, där han använder sig av korrespondensanalys för att illustrera smakernas och livsstilarnas fördelning i det franska samhället. Liknande kartor används då han studerat det parisiska universitetsfältet i *Homo academicus*.

Men större fält innefattar också mindre delfält, vilka inom vetenskapen kan sägas utgöras av de olika disciplinerna. Det innebär att fälten inte står helt oberoende av varandra eftersom varje större fält omfattar mindre delfält. Det finns sällan knivskarpa linjer mellan till exempel olika discipliner eller vetenskapliga inriktningar. Det innebär i sin tur att individer, grupper och institutioner kan verka och agera inom en mängd olika sociala fält samtidigt eftersom de överlappar varandra.¹⁵⁰

Men det är inte bara individerna, grupperna eller institutionerna som förflyttar sig eller befinner sig på olika fält samtidigt, många fält och delfält interagerar också med varandra. Till exempel så interagerar både det politiska och ekonomiska fältet med det vetenskapliga, dels genom att tillföra nya resurser (ekonomiska medel) men också genom att bidra med nya positioner (inom forskningsråd etcetera) inom fältet. Det politiska, ekonomiska och vetenskapliga fälten tillhör alla det Bourdieu benämner som maktfältet. Inom maktfältet finns två styrande poler, den ekonomiska och den kulturella. För vetenskapen har det av tradition varit den kulturella som varit styrande även om den ekonomiska alltid varit av betydelse.

De sociala relationerna på ett fält kan analyseras som en kamp om och dominans över de mest prestigefyllda positionerna. Spelet om dominans på fältet gäller kontrollen över det *symboliska kapitalet*. Symboliskt kapital är resurser i form av erfarenheter eller egenskaper som ger anseende på fältet och som därigenom bidrar till en statusposition. Den som har de kapital som värderas högst har de bästa förutsättningarna att dominera fältets spel. Det symboliska kapitalet är relationellt, vilket innebär att en individs, grupps eller institutions egenskaper och/eller dess tillgångar, endast får ett värde i förhållande till dispositionerna hos dem som uppfattar och värderar dessa egenskaper och tillgångar på fältet.¹⁵¹ Det som är ett symboliskt kapital på ett fält behöver således inte vara av värde på ett annat. Vad som utgör ett symboliskt kapital på ett specifikt fält eller delfält är slutligen alltid en empirisk fråga.

---

¹⁵⁰ P Bourdieu, *Praktiskt förnuft: Bidrag till en handlings teori*, Daidalos, Göteborg, 1995, s. 44-48; D Broady, *Sociologi och epistemologi: Om Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin*, HLS, Stockholm, 1991, s. 269 f.

¹⁵¹ Broady, 1991, s. 170.

Det symboliska kapitalet är således grunden för makt och erkännande inom fältet. Detta kapital ger aktören möjlighet att fälla omdömen om dess praktik och till exempel avgöra vad som är bra och mindre bra vetenskap.¹⁵² Utifrån Bourdieus terminologi kallas de aktörer som har mycket av detta kapital, de *ortodoxa*. De är benägna att försvara den makt som de tillskansat sig, då det innebär en fördelaktig position på fältet.¹⁵³ Alltså är det viktigt att deras erkännande och deras tillgångar fortsätter tillskrivas värde så att de kan behålla sina positioner. Ibland tvingas de ortodoxa att försvara *ortodoxins diskurs*, speciellt när nya, *heterodoxa*, aspiranter träder in på fältet och ifrågasätter de ortodoxas dominans. Då gäller det att ”återställa den tysta uppslutningen kring doxan”¹⁵⁴ för att upprätthålla ordningen. Doxan kan sägas vara den minsta gemensamma nämnare som aktörerna på fältet sluter upp kring och accepterar. Doxan utgör den värdegrund på vilket fältet vilar och är en förutsättning för fältets själva existens.¹⁵⁵ Detta innebär dock inte att den inte kan utmanas eller modifieras. Aktörerna på fältet kan ha delade meningar om vad som är doxans kärna men inte om dess existens i sig. Det innebär att vetenskapen knappast skulle ifrågasätta sitt existensberättigande men att den hela tiden kan tvista om vad den vill, kan och bör bestå av. Till exempelvis kan arbetsvetare tvista om vad som är arbetsvetenskapens kärna och vad som är ”riktig” arbetsvetenskap och inte, men de ifrågasätter inte arbetsvetenskapens själva existens, bara dess möjliga eller omöjliga innehåll.¹⁵⁶ Trots konflikterna på fältet är aktörerna eniga om kriterierna för att få lov att ta del av striden och de villkor som gäller när de ortodoxa utmanas. Denna konsensus ger fältet stabilitet – *illusio*. Det är denna kollektiva tro på att spelet är värt att spela som gör det mödan värt att ge sig in i spelet.¹⁵⁷

Trots att aktörerna på fältet styrs av gemensamma regler, logiker och förhållningssätt försiggår ständigt strider om makt och resurser och erkännande på

---

¹⁵² P Bourdieu, *The field of cultural production: Essays on art and literature*, Polity Press, London, 1993, s. 42.

¹⁵³ Bourdieu, 1996, s. 115.

¹⁵⁴ D Broady, *Kulturens fält: Om Pierre Bourdieus sociologi*, [Web-version], 1988, hämtad 7 maj 2014, <http://people.dsv.su.se/~jpalme/society/pierre.pdf>, s. 6.

¹⁵⁵ P Bourdieu, 'The specificity of the scientific field and the social conditions of the progress of reason', *Social Science Information*, vol. 14, Nr. 19, 1975, s. 36.

¹⁵⁶ Kanske kan vi också se detta spel när det sker paradigmskiften likt dem Thomas Kuhn talar om i *De vetenskapliga revolutionernas struktur*, 2 uppl, Thales, Stockholm, 2009.

¹⁵⁷ Bourdieu, 1995, s. 127; Bourdieu, 2004, s. 50 f.

fältet.¹⁵⁸ Fältet definieras dels av det symboliska kapitalet beskrivet ovan och dels av doxan, de gemensamma kärnvärderingarna.¹⁵⁹ Att sluta upp kring doxan är således en förutsättning för att tycka att spelet är värt att spela. Det är en omöjlighet att vara en del av fältet om inte aktören samtidigt accepterar dessa kärnvärden (doxan) då de utgör grunden för fältet.¹⁶⁰

För att få tillträde till ett fält krävs att aktörerna visar sig solidariska med detsamma. De nyinträdda måste visa att de är villiga att ställa upp på spelets regler och att de behärskar den kulturella koden på fältet, doxan. Doxan är för det vetenskapliga fältet de normer som är styrande för handlandet och för de strategier som anses möjliga. Hit hör av tradition till exempel tilltron till forskningens frihet, meritokratis okränkbarhet samt den akademiska världens autonomi.¹⁶¹ Utöver de övergripande normerna finns det även ytterligare kulturella koder att ta hänsyn till inom respektive disciplin. Doxan finns således även inom delfälten, men här motsvaras den också av ämnets teoretiska kärna. I vad exakt den består är återigen en empirisk fråga. Klart är dock att arbetsvillkoren förutsätter att doktoranden lär sig de kulturella koderna för att bli en del av fältet och forskarutbildningen utgör en del i denna fostran.

Genom fältbegreppet försöker således Bourdieu påvisa hur objektiva strukturer påverkar människan inom olika sfärer och områden samtidigt som han försöker synliggöra de strukturella relationer som finns mellan agenterna på fältet. Det övergripande syftet är därmed att försöka förstå människors handlande i ett specifikt socialt sammanhang med kopplingar till individens levda historia. I föreliggande studie är det sociala sammanhanget forskarutbildningen, fältet det vetenskapliga och delfälten de olika ämnesområdena.

---

¹⁵⁸ P Bourdieu, *Texter om de intellektuella: En antologi*, B Östlings Bokförlag Symposion, Stockholm, 1992, s. 43 ff.

¹⁵⁹ I föregående kapitel diskuterades dessa värden utifrån bland annat Mertons CUDOS-normer.

¹⁶⁰ En aktör på till exempel det ekonomiska fältet förutsätts därmed vara intresserad av ekonomisk vinning eftersom den kapitalistiska logiken utgör ett av fältets kärnvärden. Det är alltså en orimlighet att vara en del av det ekonomiska fältet och inte sluta upp mot denna logik. Lika lite är det förenligt att vara en del av det vetenskapliga fältet och inte samtidigt värdesätta dess kärnvärden och doxa.

¹⁶¹ Mertons CUDOS-normer diskuterades som del av doxan i föregående kapitel.

Kapital

Bourdieu talar övergripande om tre olika sorter av kapital, *ekonomiska*, *sociala* och *kulturella/symboliska*. *Ekonomiskt kapital* är knutet till de materiella resurser som individen, gruppen eller institutionen har att tillgå i spelet om de mest prestigefulla positionerna på fältet. *Sociala kapital* kan ses som förbindelser mellan de strategier som aktörerna använder sig av och utbyter sina kapitalformer genom för att öka resursernas värde. Strategier innebär aktörernas försök att värna värdet på sitt kapital, samt att försvara eller förbättra sin position på fältet.¹⁶² Det är dock viktigt att poängtera att strategi inte behöver ha något att göra med kalkylerande handling. Strategi i Bourdieus mening är en omedveten relation mellan ett *habitus*¹⁶³ och ett fält. Det handlar således inte om ett cyniskt kalkylerande med en medveten strävan om att maximera sina tillgångar. Det är ”handlingar som objektivt riktas mot mål som kanske inte är de mål som eftersträvas på en subjektiv nivå”.¹⁶⁴ Spelet på fältet skulle kunna liknas vid ett schackparti där olika speljäser deltar i samma spel men med olika förutsättningar för nästa drag. Spelet handlar således om att få sina investeringar erkända och på så vis tillägna sig kapital och med det positioner.¹⁶⁵ På det vetenskapliga fältet kan det ekonomiska kapitalet till exempel utgöras av forskningsmedel vilket i sin tur genererar forskningstid som kan resultera i vetenskapliga artiklar som till slut förbättrar den egna positionen genom den vetenskapliga status som tillfaller den som publicerar sig i välrenommerade tidskrifter.

Symboliskt kapital

Symboliskt kapital¹⁶⁶ är det samlingsbegrepp som Bourdieu använder för att fånga in det som erkännes och som tillskrivs värde i samhället i stort eller på ett

---

¹⁶² Bourdieu, 1992, s. 50.

¹⁶³ Det kulturella kapitalets förkroppsligande, en av kapitalens existensformer så som smak, bildning eller språklig kompetens. P Bourdieu, *Science of science and reflexivity*, University of Chicago Press, Chicago, 2004, s. 44.

¹⁶⁴ Bourdieu, 1992, s. 50.

¹⁶⁵ Bourdieu, 1996, s. 44.

¹⁶⁶ Det var i det traditionella kabylliska samhället som Bourdieu gjorde sina första studier och där han började utveckla sin begreppsapparat. När han senare kom att studera det moderna franska samhället behövde han utveckla förståelsen av symboliskt kapital för att kunna förklara och fånga det franska samhället. I ett samhälle som det kabylliska måste hela tiden det symboliska kapitalet manifesteras i den dagliga praktiken eftersom samhället inte vilar på ett skriftspråk. Denna form av symboliskt kapital är således labil. I ett modernt samhälle (forts. nästa sida)

mindre specifikt fält. Det kulturella kapitalet är det som, enligt Bourdieu, utgör basen av symboliskt kapital inom ett samhälle. Symboliska tillgångar utgör kulturellt kapital om majoriteten av samhället uppfattar dem som mer värda än andra arter av symboliska kapital. Kulturellt kapital kan till exempel vara kopplat till vissa titlar, en viss examen eller förmågan att uttrycka sig väl i tal och skrift. Vad som utgör ett symboliskt kapital är alltid kontextbundet. I sina studier av specifika fält laborerar Bourdieu därför med mer specifika arter av symboliskt kapital kopplade till fältets värdegrund.

Föreställningen om vad som utgör ett symboliskt kapital vilar alltid på gruppens gemensamma trosföreställningar (doxa).¹⁶⁷ Inom universitetsvärlden kan symboliska tillgångar till exempel vara en viss vetenskaplig titel eller position, förutsättningen är dock att det finns människor som är disponerade att uppfatta titeln som ett eget värde. Går vi utanför det vetenskapliga fältet kanske inte värdet är detsamma, eller ens uppfattas.¹⁶⁸ Det symboliska kapitalet är således relationellt, vilket syftar till en individs, grups eller institutions egenskaper och/eller dess tillgångar, i förhållande till dispositionerna hos dem som uppfattar och värderar dessa egenskaper och tillgångar.¹⁶⁹ ”Spelet” på fältet handlar om att få sina investeringar erkända och på så vis tillskansa sig nya kapital.¹⁷⁰

Vetenskapligt och akademiskt kapital som symboliska kapital

På det vetenskapliga fältet finns två typer av symboliskt kapital som både är särskiljande och gemensamma, det *vetenskapliga* och det *akademiska*. Inom akademien utgörs *Vetenskapligt kapital* av en uppsättning egenskaper/tillgångar som är en produkt av aktörens handlande på fältet. Vetenskapligt kapital fungerar som ett symboliskt kapital eftersom det står för erkännande inom fältet. Det har fram-

---

som bygger på en annan struktur måste inte individen på samma sätt manifestera det symboliska kapitalet då det ofta är kopplat till specifika titlar vilka är beständiga över tid. Detta symboliska kapital utgör därmed en mer stabil form av symboliskt kapital och benämns av Bourdieu som det kulturella kapitalet. På detta sätt kom Bourdieu att ständigt utveckla sin terminologi i takt med att han undersökte nya fält. Detta gör att det ibland är svårt att klart definiera begreppen. Enligt Bourdieu själv är det alltid en empirisk fråga vad begreppen skall fyllas med, inte tvärt om.

¹⁶⁷ Det symboliska kapitalet kan således aldrig vara en individuell angelägenhet. Bourdieu, 1996, s. 32.

¹⁶⁸ Ibid., s. 170.

¹⁶⁹ Broady, 1991, s. 170.

¹⁷⁰ Bourdieu, 1996, s. 44.

förallt bäring inom det egna fältet men kan även få det inom andra. Det kan också omvandlas till andra typer av kapital på andra fält än det egna.¹⁷¹ Även om det kulturella kapitalet är tätt knutet till det vetenskapliga menar Bourdieu att det inte är samma sak att ha vetenskapligt kapital som att ha införlivat kulturellt kapital. Värdet av kapitalet bestäms av vilken position som agenten har inom fältet. Generellt är det vetenskapliga kapitalet hos en agent sammanlänkat med dennes bidrag till vetenskapens framåtskridande. Det symboliska kapitalet på ett fält har bara ett värde för de agenter som uppfattar och är begåvade med förmågan att märka/uppfatta och uppskatta detta kapital. Det innebär till exempel att det kanske inte är av någon större betydelse för andra utanför vetenskapen om det är en docent eller en professor som tillfrågas som expert i ett publikt sammanhang, medan det på det egna fältet ibland kan ha avgörande betydelse var vederbörande befinner sig i hierarkin.

Symboliskt kapital tenderar också att tillfalla dem som redan har sådana tillgångar – kapital föder kapital.¹⁷² Det innebär till exempel att för att kunna tillskansa sig vetenskapligt kapital behövs ekonomiskt kapital för att kunna bedriva relevant forskning. Vid bedömningar av forskningsansökningar är dock den egna publiceringen av stor vikt för att få nya medel. Det innebär något förenklat att för att få lov att forska måste vederbörande redan ha forskat. Det är alltså, utifrån Bourdieus begreppsapparat, större sannolikhet att den som redan har också får mer då den besitter en bättre position. Bedömningen av vetenskapligt arbete är dock inte enkom kopplad till forskaren själv utan också till det universitet eller högskola som forskaren hör där olika lärosäten åtnjuter olika status.¹⁷³ Det symboliska kapitalet är därmed inte bara bundet till forskaren utan också dennes organisation.

Det *vetenskapliga kapitalet* är, som beskrivet ovan, strikt knutet till vetenskaplig auktoritet och tillskansas främst genom erkännande inom fältet. Det *akademiska*

---

¹⁷¹ Bourdieu, 2004, s. 55.

¹⁷² Bourdieu, 2004, s. 56. Ziman talar om det som "the Matthew effect". Systemet är känsligt för "the Matthew Effect". Med detta menar han att ära och erkännande riskerar att tillfalla dem som redan fått detta genom systemet – ett slags cirkeltänkande där det blir svårt för oetablerade forskare att göra sig hörda. Ziman, s. 35 f.

¹⁷³ A Ekström, 'Research grants and the academic field: A comparison of the Swedish council for working life and social research and RALF and their science funding', Conference paper prepared for *Fourth European conference on gender equality in higher education, 31 August – 3 September*, Oxford Brookes University, Oxford, 2005.

kapitalet är i sin tur knutet till makten över den vetenskapliga världen. Det som är specifikt för det akademiska maktkapitalet är att det kan ackumuleras genom kanaler som inte enbart är vetenskapliga, till skillnad från det vetenskapliga kapitalet. Genom maktpositioner över det vetenskapliga fältets institutioner¹⁷⁴ i egenskap av till exempel minister, departement, dekan, rektor och/eller vetenskapliga administratör erövrar akademiskt kapital. Dessa institutioner bygger på den byråkratiska principen för temporär makt över fältet. Ofta men inte nödvändigtvis krävs vetenskapligt kapital för att få tillträde till sådana positioner vilket gör att vetenskapligt och akademiskt kapital inte sällan sammanfaller. Båda kapitalformer har således stor betydelse för fältet men på delvis olika sätt. Bourdieu menar att det akademiska kapitalet oftare är knutet till den nationella kontexten i form av forskningsfinansierare, akademier och kommittéer, medan det vetenskapliga kapitalet också sträcker sig utanför nationens gränser.¹⁷⁵

Strukturen på fältet bestäms således av maktrelationerna och mönstret på utdelningen av de två symboliska kapital som är verksamma på det vetenskapliga fältet. En individ med mycket symboliskt kapital kan ta sig större friheter i vem eller vad den allierar sig med och kan göra utflykter mot andra fält och andra värdegrunder, vilken den med lite kapital inte kan göra utan att också utmana sin redan mindre fördelaktiga position. Det är således lättare för en etablerad forskare och professor att ta ut vidare svängar i sin forskning än vad det är för doktoranden eller den nyligen disputerade doktorn som fortfarande behöver bevisa rätten till en plats på fältet.

Inom universitetshierarkin finns också en komplexitet mellan och inom de vetenskapliga och akademiska positionerna som till exempel professorer, lektorer, adjunkter, forskarassistenter och doktorander, till de administrativa maktpositionerna som till exempel rektorer, prorektorer, dekaner och prefekter. Ibland förutsätts ett stort mått av vetenskapligt kapital för att tillskansa sig akademiskt dito som att sitta i forskningsråd eller vara rektor över ett lärosäte. Ibland finns inga sådana förbehåll då det har varit möjligt att vara prefekt med ansvar över den vetenskapliga institutionens verksamhet som icke disputerad.

---

¹⁷⁴ Till exempel forskningsfinansierare, ämnesinstitutioner, fakulteter och universiteten.

¹⁷⁵ Bourdieu, 2004, s. 57.

Och ibland sammanfaller positionerna eftersom en individ kan besitta positioner inom båda hierarkier samtidigt.

Viktigt att notera är att den vetenskapliga hierarkin på flera sätt är underförstådd och ofta formar stora delar av institutionslivet. Forskarens karriärväg skapas på basis av dessa hierarkier men sätter även ofta agendan för talarordningen vid seminarier och den interna statusen, för att ge några exempel.¹⁷⁶

I den kamp som pågår inom det vetenskapliga fältet aktiveras således både det vetenskapliga och det akademiska kapitalet. De styrs av olika logiker där det akademiska kapitalet inte bara bygger på rent vetenskapliga värden utan också måste förhålla sig till statsmaktens förordningar och önskemål medan det vetenskapliga kapitalet vilar på traditionella vetenskapliga värden. Det akademiska kapitalet verkar också ha störst värde i förhållande till fältets administrativa, politiska och näringslivsinriktade positioner medan det vetenskapliga snarare är förankrat i den inomvetenskapliga traditionen med en tro på entydiga normer för kvalitet. Idag måste dock även innehavare av vetenskapligt kapital förhålla sig till utomliggande påbud i större utsträckning än tidigare.

Till det akademiska kapitalet kan vi även inordna en vetenskaplig praxis som inte utestänger nyttotänkande i förhållande till det omgivande samhället, vilket mer eller mindre har varit uteslutet i relation till det vetenskapliga kapitalet. Företrädare för det akademiska kapitalet framhäver en institutionaliserad gemenskap medan vetenskapligt kapital främst ses som en tillgång inom den yrkesmässiga forskardiskursen, där den egna forskarpositionen förvaltas genom den personliga och individuella yrkesmässigheten.¹⁷⁷ Att välja en administrativ karriär kan således ge prestige inom universitetets hierarki men det behöver inte ge hög status bland forskarnas vetenskapliga rangordning, även om det kan göra det.¹⁷⁸ Det är också svårt att odla de båda kapitalen samtidigt. Att inneha en administrativ position tillåter sällan tid till att bedriva forskning i någon större utsträckning, vilket gör det svårt att förvärva de båda kapitalen parallellt. De verkar heller inte

---

¹⁷⁶ K Sköldberg & M Salzser-Merling, *Över tidens gränser: Visioner och fragment i det akademiska livet*, Carlsson, Stockholm, 2002, s. 15.

¹⁷⁷ L Højgaard, 'Fælleskab og faglighed: Diskurser om forskning og køn', i L Højgaard & DM Søndegaard (red), *Akademisk tilblivelse: Akademia og dens kønnede befolkning*, Akademisk forlag, København, 2004, s. 206.

¹⁷⁸ Sköldberg & Salzser-Merling, s. 16.

vara utbytbara mot varandra även om det tenderar att vara välrenommerade forskare som har administrativa positioner. Det tycks dessutom svårt att återgå till forskning om det gått alltför lång tid mellan forskning och tid ägnad åt administrativa uppgifter. Det gäller därmed att vårda sitt kapital för att upprätthålla sin position på fältet.

Utöver dessa vedertagna symboliska kapital kan det också finnas andra vilka är verksamma i den lokala kontexten som hänger samman med den specifika disciplinens värdegrund.

Ett autonomt fält utmärks av att de symboliska vinsterna delas ut från positioner inom fältet.¹⁷⁹ På det vetenskapliga fältet innebär det att en viss forskningsinsats är nödvändig för att vinna erkännande, vilken måste ha auktoriserats av agenter och institutioner som tillhör fältet. Politiker, fackförbund och byråkrater kan påverka tillströmningen av resurser till forskningen i dess vidaste mening (exempelvis pengar och diskussionsteman), men de saknar makt att ingripa i fältets interna strider. Enligt Bourdieu kan de inte påverka strider som berör monopolet över rätten att fälla sakkunniga och kompetenta omdömen om vetenskaplig vinning.¹⁸⁰ Det förefaller vara en något förhastad slutsats av Bourdieu då kontrollen över det ekonomiska kapitalet påverkar de interna striderna, inte minst när det gäller medelstilleddning.¹⁸¹ Det är således inte bara de symboliska kapitalen som är av vikt, även de andra formerna av kapital är viktiga i spelet.

---

¹⁷⁹ Bourdieu, 2004, s. 47 ff. Bourdieu menar vidare att ett relativt autonomt fält karaktäriseras av att systemet av krafter de interna (spänningarna inom fältet) och externa (krafter som kommer utanför fältet) är relativt oberoende av varandra.

¹⁸⁰ Detta är dock en förenkling enligt min mening. Forskningsfinansiärerna påverkar vilka som tilldelas medel men också vad slags satsningar som skall göras. Den speciella satsning som gjorts på bland annat utbildningsvetenskaplig- och genusforskning är tydliga uttryck för detta enligt Y Hasselberg, *Det akademiska fältet och makten*, uppsats framlagd vid det Svenska Historikermötet, Uppsala 22-24 april, 2005b, s. 4.

¹⁸¹ A Ekström, *Forskningsfinansieringen och det akademiska fältet: En jämförande studie av anslagsfördelning och forskningsanslag inom Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap och Rådet för arbetslivsfrågor*, D-uppsats, Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet, Göteborg, 2004, s. 14.

Hur de olika kapitalformerna relaterar till varandra

Trots betydelsen av vetenskapligt kapital är det ekonomiska kapitalet ständigt närvarande inom akademien, inte minst då det råder allt större konkurrens om forskningsrådets anslag.¹⁸² Ekonomiska resurser är avgörande för att kunna åka på konferenser, bedriva forskning och för att publicera artiklar och böcker. Det ekonomiska kapitalet utgör således en förutsättning för att kunna tillskansa sig andra kapitalformer och har därför ofta tolkningsföreträde över andra kapitalarter. Samtidigt får vi inte glömma att de andra kapitalformerna fortfarande är en förutsättning för att bli inbjuden till de rätta sammanhangen. Utbytet mellan kapitalformerna är följaktligen mer komplicerat än en vanlig ekonomi där varor och tjänster kan köpas fritt.

Ytterligare ett kapital som är verksamt inom akademien är det *sociala kapitalet*, som enligt Bourdieu definieras som tillgångar i form av personkontakter.¹⁸³ Det sociala kapitalet är viktigt inom det vetenskapliga fältet eftersom det är fyllt av potentiella möjligheter. Det sociala kapitalet har ofta förvärvats redan under uppväxttiden och kan därefter ackumuleras vidare. Tidigare forskning har visat att en akademisk karriär utan socialt kapital och kontakter kan leda till personlig isolering och färre framtida möjligheter.¹⁸⁴ Vederbörande har då uteslutits från information och informella kanaler, vilket lett till mindre socialt kapital.¹⁸⁵ Genom att ingå i rätt sammanhang finns det vissa möjligheter som inte funnits annars, nätverk av olika slag kan således bistå med socialt kapital. Handledaren kan för doktoranden bli en nyckelperson i ett framtida nätverksbyggande, men behöver inte bli det.

Sammanfattningsvis kan de symboliska och materiella tillgångarna ackumuleras och bytas inom fältet. Det innebär att en sorts kapital kan utbytas/omvandlas till ett annat, så som det ekonomiska genom forskningsfinansiering, vilket kan om-

---

¹⁸² Marton, s. 192.

¹⁸³ Broady, 1991, s. 169, jmf också B Niklasson, *Contact capital in political careers: Gender and recruitment of parliamentary and political appointees*, Diss, Göteborgs universitet, Göteborg, 2005.

¹⁸⁴ Etzkowitz m.fl.

¹⁸⁵ Se även Å Björklund Hall, *Sociologidoktorander: Forskarutbildning och karriär*, Lunds Universitet, Lund, 1998; Lindqvist; C Åsberg, G Hensing & E Edvardsson-Stiwne, *Studenter, forskarutbildning och genus: En studie av övergången från grundutbildning till forskarutbildning vid Linköpings universitet*, Forum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning, Linköpings universitet, Linköping, 1999.

sättas i verksamhet som leder till ökat vetenskapligt kapital. Vetenskapligt kapital kan på motsvarande vis omsättas till ekonomiskt. Utbytet handlar inte om en rak handlingskedja utan om hur dispositionerna på fältet förhåller sig till de kapital som finns tillgängliga, vilket det vetenskapliga och akademiska kapitalet illustrerar. Kapital är således inte något som bara kan utbytas i största allmänhet, utan kapital är något som erkänns värde och för vilket det existerar en marknad. Kapitaltyperna skall dock inte betraktas som fasta resurser utan som föremål för ständiga strider vilket gör att de kan förändras över tid. Det handlar alltså om att förvalta sitt kapital väl för att skaffa sig legitimitet på fältet, där också nätverken har betydelse för dess utfall.

Habitus och habituering

Bourdieu kopplar ytterligare en komponent till kapitalbegreppet: habitus. Habitusbegreppet skär igenom de övriga och knyter samman agent och struktur och förklarar relationen dem emellan. *Habitus* är det kulturella kapitalets förkroppsligande och en av kapitalets existensformer, och utgörs av till exempel smak, bildning och språklig kompetens. Förenklat är det de erfarenheter en individ bär med sig i den fysiska kroppen. Bourdieu beskriver det ibland som att habitus är inristat i kroppen eftersom de erfarenheter vi bär med oss av att vara född i en viss klass, vilket kön vi har eller vilken familjesituation gör avtryck i våra kroppar och påverkar sådant som vår smak eller vårt sätt att tala. Läger man samman alla dessa erfarenheter skapar det en bas hos individen som utgör en slags kompass. Kompassen stakar ut den riktning som känns möjlig i förhållande till den erfarenhet individen hittills tillskansat sig i form av andra kapitalformer och position i det sociala rummet. Detta betyder, enligt Bourdieu, att varje habitus är unikt men att det samtidigt finns kollektiva erfarenheter kopplade till exempelvis klass och kön. Bourdieu beskriver sådana gemensamma erfarenheter som klasser av habitus.

The habitus manifests itself continuously, in oral examinations, in seminar presentations, in contacts with others, and, more simply, in a bodily hexis, a way of tilting the head, a posture of the body, which it is most directly visible transcription, and the social reception of these visible signs sends back to the person in question an image of himself which means that he feels authorized

and encouraged, or not, in his dispositions, which, in other people, would be discouraged or forbidden.¹⁸⁶

Bourdieu's habitusbegrepp hjälper oss således att förstå hur människors handlingar i ett specifikt socialt rum påverkas av deras tidigare erfarenheter. Ett habitus medverkar till ett register av strategier som ger ett specifikt spelrum att agera utifrån. Habitus kan därmed bland annat förklara hur vissa tankar och handlingar framstår som möjliga och andra som mindre möjliga eller förkastliga.¹⁸⁷ Samtidigt är habitus inte statiskt utan är ständig under förändring i samspelet med omgivningen, vilket gör att vad som anses möjligt förändras över tid. Habitus har även att göra med sociala dispositioner vilket innebär att valen faller olika ut beroende på individens position på fältet. Varje agent har en praktisk känsla för utkomsten av sina val baserat på tidigare erfarenheter. För en position som bärs upp av ett ”passande” habitus, det vill säga ett habitus som är anpassat till spelet och har känsla för det, fungerar fältet som ett rum av möjligheter. Habitus befinner sig då i samklang med fältet vilket Bourdieu beskriver som att det är i homologi med fältet. För den med ett mindre passande habitus är fältet mer svårnavigerat och främmande.¹⁸⁸

Till habitus lägger Bourdieu habituering som går att beskriva som anskaffandet av kulturell kompetens och den process som habitus formas i.¹⁸⁹ Habitueringen är en ständigt pågående process som först blir påtaglig i en situation där habitus möter fält. Ett sådant exempel är när en individ kommer till ett nytt sammanhang så som en ny utbildning eller ny arbetsplats.¹⁹⁰ På detta sätt kan vi förstå forskarutbildningen som ett möte mellan habitus och fält.

---

¹⁸⁶ Bourdieu, 2004, s. 44.

¹⁸⁷ P Bourdieu, *The logic of practice*, Stanford University Press, Stanford, 1990, s. 55 f.; Bourdieu, 2004, s. 59f.

¹⁸⁸ Bourdieu, 2000, s. 163.

¹⁸⁹ Habituering syftar till processformen av habitus, det vill säga den unika process där individens habitus förändras i och med nya sociala erfarenheter. Det lyfter fram möjligheterna till förändring istället för att betona den deterministiska delen i habitusbegreppet som är kopplat till klasser av habitus och mindre till individens egna unika dito. Flisbäck, 2006, s. 78. E Lilja, 'Skaldinnans rörelser på fältet' *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, vol. 15, nr. 1, 1994, ss. 40-46 använder också processformen av habitus.

¹⁹⁰ Se exempel på det i K Löfgren, *Studenters fritids- och motionsvanor i Umeå och Madison: Ett bidrag till förståelsen av Pierre Bourdieus vetenskapliga metodologi*, Diss, Umeå universitet, Umeå, 2002, s. 31.

För att habitueras på ett fält, gäller det att solidarisera sig med dess värdegrund och visa att nödvändiga investeringar i symbolisk och kulturellt kapital är gjorda.¹⁹¹ Den kunskap och kompetens som möjliggör ett inträde på fältet är resultatet av investeringar i det som värderas på fältet. Investeringarna är både tidskrävande och mödosamma men de bekräftar på samma gång den tro som förenar deltagarna i spelet, tron på, i detta fall, vetenskapen. Men det handlar inte bara om investeringar i rena fakta, utan också om sociala kapital som vänskapsband och andra kontakter vilka kan möjliggöra tillträde till ett specifikt fält och som kan ha avgörande betydelse för den framtida positionen på fältet.

Den kulturella inläringen sker dock inte bara genom frivilligt efterliknande utan också genom att det ställs krav på anpassning på hur man skall vara för att bli en del av sammanhanget. De yttre och inre kraven ställs ofta samtidigt.¹⁹² Relationen mellan rummet av möjligheter och dispositionerna kan fungera som en slags egencensurering som exkluderar vissa val eller riktningar utan att det egentligen har funnits några uttalade restriktioner. Denna begränsande effekt är enligt Bourdieu, starkast för de agenter som har minst symboliskt kapital och specifikt kulturellt kapital.¹⁹³ Denna censurering går att beskriva som utfallet av symboliskt våld:

/.../ ett milt, omärkligt våld som offren inte ser och som huvudsakligen utövas på rent symbolisk väg, via kommunikation och kunskap, eller, närmare bestämt, via misskännande, erkännande och i extremfallet känslor.¹⁹⁴

Det symboliska våldet är ständigt närvarande i habitueringsprocessen då de dominerade införlivar de dominerandes värderingar. Det innebär att det är den föreställningsvärld som är kopplad till de som är resursstarkast som blir normerande. Denna maktrelation mellan de dominerade och de dominerande är en följd av utövandet av symboliskt våld som samtidigt upprätthålls av båda parter. Med detta menar Bourdieu att de som är utsatta för dominansen själva bidrar till sin underordning genom att inte ifrågasätta den. Våldets själva förut-

---

¹⁹¹ Göransson, 1987, s. 47.

¹⁹² M Liliequist, 'Socialisation från vaggan till graven', B Ehn (red.), *Kultur och erfarenhet: Aktuella teman i svensk etnologi*, Carlsson, Stockholm, 1993/1999, s. 13.

¹⁹³ Bourdieu, 2004, s. 60.

¹⁹⁴ P Bourdieu, *Den manliga dominansen*, Daidalos, Göteborg, 1999, s. 11.

sättning är tystnaden, för så snart våldet verbaliseras har det inte längre samma verkan. Enligt Bourdieu utgör utbildningssystemet samhällets mest centrala företrädare för symboliskt våld och reproduktion av makt.¹⁹⁵ Det är genom skolsystemet som de normerande föreställningarna och värdena ständigt reproduceras.

Bourdieu har också konkretiserat symboliskt våld utifrån manlig dominans.¹⁹⁶ Den ständiga reproduktionen av manlig dominans i samhället beror enligt Bourdieu på att det utövas genom ovan beskrivna symboliska våld. Könssocialiseringen börjar redan tidigt i livet där familjen är central i reproduktionen av ett könshabitus. Dominansförhållandet mellan könen införlivas i habitus genom den dagliga praktiken och ristas därmed in i kroppen och gör den osynlig och omedveten. Detta medför ett accepterande av sakernas tillstånd som enligt Bourdieu förstärker det symboliska våldet.¹⁹⁷ Vid universiteten kan vi också finna denna manliga dominans när det gäller de höga vetenskapliga positionerna och på det sätt kvinnor historiskt har tryckts ut från vetenskapen. Utifrån Bourdieus förståelse förser kön, klass och etnicitet individen med de relationer som kapitalen värderas och organiseras igenom, som en del av habitus och påverkar därmed utkomsten av vilka val som upplevs möjliga.¹⁹⁸

Sammanfattning

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att vetenskapen går att se som ett fält med olika aktörer som strider om något som är gemensamt för dem. På det vetenskapliga fältet står striden om vad som är god vetenskap. Aktörerna har olika handlingsutrymme beroende på sina kapitaltillgångar, speciellt i relation till de fältspecifika symboliska kapitalen, det vetenskapliga och det akademiska.

Det ekonomiska kapitalet har ofta tolkningsföreträde och påverkar således fältet och aktörerna. Kapital går att byta och konvertera mot andra (kulturella, symboliska, ekonomiska), men utbytet är mer komplicerat än en transaktion mellan

---

¹⁹⁵ Se vidare P Bourdieu & JC Passeron, *Reproduction in education: Society and culture*, 2:a rev uppl, Sage, London, 1990.

¹⁹⁶ Bourdieu, 1999.

¹⁹⁷ Ibid.

¹⁹⁸ B Skeggs, *Att bli respektabel: Konstruktioner av klass och kön*, Daidalos, Göteborg, 2000, s. 22.

varor och tjänster. Hur utbytet sker i praktiken och om det finns ytterligare symboliska kapital som är verksamma är alltid en empirisk fråga.

Habitus är kapitalet förkroppsligat och utgör grunden för känslan för spelet på fältet. Med "rätt" habitus blir spelet enklare att spela då fältet blir hemtam. Som ny på ett fält sker en habitueringsprocess vilket kan liknas vid en socialisering som också påverkar identitetskonstruktionen och habitus hos den som beträder fältet. Genom Bourdieus begreppsapparat kan vi få ökad förståelse för och kunskap om doktorandens position och relation till andra aktörer på fältet, hur doktoranderna habitueras samt vilka möjligheter och hinder de upplever på vägen i relation till de kapital tillgångar de besitter och hur arbetsvillkoren skapas.

Fältets doxa blir också viktigt i förståelsen av de normer och värderingar som förs över genom habitueringen. I avhandlingen tolkas doxa som något som visar individer vilka handlingsalternativ som är möjliga eller önskvärda eller både och. Doxan uppfattas som del av den kontext och arbetsmiljö som doktoranden måste ta ställning till, dock kanske inte alltid medvetet. Men värdegrunden är inte statisk utan påverkas genom överföringen mellan individer eller grupper och kan därmed skifta på det större vetenskapliga fältet.¹⁹⁹ Doktoranden behöver således både förhålla sig till den vetenskapliga doxan och till universitetets regler och förordningar.

---

¹⁹⁹ D Porsfelt, *Management trainee: Möten med förhinder*, Diss, Luleå tekniska universitet, Luleå, 2001, s. 4.

METOD – UTGÅNGSPUNKTER OCH PRAKTISKA TILLÄMPNINGAR

I detta kapitel presenteras avhandlingens datainsamling och det tolknings- och analysarbete som ligger till grund för studiens resultat. Kapitlet syftar till att redogöra för de metodiska val som gjorts och varför, samt att ge läsaren förståelse för hur analysarbetet gått till. Därutöver förs en diskussion om etiska överväganden och vad det innebär att som doktorand studera akademien. Först sätts dock avhandlingsprojektet in i sitt sammanhang.

Bakgrund

Avhandlingsarbetet har skrivits inom ramen för forskningsprojektet *Doktorshattar i omvandling*,²⁰⁰ finansierat av Vetenskapsrådet som letts av fil dr Birgitta Jordansson. Projektet har analyserat hur forskarutbildningsreformen från 1998 tagits emot i den vetenskapliga verksamheten utifrån två olika synvinklar, dels hur kraven på förändring har tolkats inom ett enskilt lärosäte vilket resulterat i avhandlingen *”Det skall ju vara lite äventyr”*: *Styrning av svensk forskarutbildning utifrån reformen 1998*,²⁰¹ dels hur doktorander på samma lärosäte har agerat för att finna sig tillrätta både i förhållande till de formella regelverken och till de informella strukturer som i hög grad styr verksamheten, vilket har resulterat i artikeln *Exploatering eller passion: Sjuksköterskor i forskarutbildning*²⁰² samt föreliggande avhandling. Avhandlingens empiriska material består av 15 intervjuer med dok-

---

²⁰⁰ Projektets fullständiga titel: Doktorshattar i omvandling: Forskarutbildning för universitet och samhälle - betydelsen för kunskapsutveckling och genusordning.

²⁰¹ Haraldsson.

²⁰² B Jordansson, 'Exploatering eller passion: Sjuksköterskor i forskarutbildning', i T Bergqvist, G Gillberg & L Ivarsson (red.), *Arbete: Passion och exploatering*, Institutionen för samhällsvetenskaper, Linnéuniversitetet, Växjö, 2011, ss. 163-177.

torander vid tre fakulteter vid Göteborgs universitet.²⁰³ Därutöver finns ett antal informantintervjuer för att förstå hur forskarutbildningen är organiserad och för att ta del av vilka frågor doktorandernas representanter lyft fram som centrala i verksamheten.²⁰⁴ Två enkäter genomförda av Enheten för analys och utvärdering vid Göteborgs universitet ligger till grund för beskrivningen av skillnaderna mellan de studerade ämnesområdena.²⁰⁵ Tillsammans utgör detta avhandlingens empiriska grund.

En adaptiv ansats – balansakt mellan givna teoretiska ramar och ett kritiskt teorigenererande förhållningssätt

Hur vi ser på världen har betydelse för hur vi som forskare angriper vårt studieobjekt. Min kunskapsteoretiska ståndpunkt knyter an till Layders adaptiva teori, där den inre subjektiva sociala interaktionen är central men där också det faktum att denna interaktion alltid äger rum i ett större socialt sammanhang uppmärksammas.²⁰⁶ Utgångspunkten är ett försök att förena tanken att delar i det sociala livet måste förklaras i termer av aktörens meningsskapande och

---

²⁰³ Jag genomförde också en enkätundersökning som skickades ut till samtliga aktiva doktorander vid Göteborgs universitet vårterminen 2006. Avhandlingen kommer dock inte att belysa dessa data då det vid undersökningstillfället var mycket svårt att fastställa doktorandpopulationen och därmed också att göra en tillförlitlig bortfallsanalys. Erfarenheterna av detta arbete kom sedan dock till gagn när enheten för analys och utvärdering genomfört sina enkäter till doktorander och disputerade där jag suttit med i referensgruppen. Viktigt att poängtera är också att jag inte valde att göra deltagande observationer i de miljöer där jag intervjuade doktorander eftersom jag inte ville röja deras identitet. Jag har däremot haft förmånen att vara med vid olika typer och former av seminarier i verksamheten på annat sätt vilket gett mig inblick i den vetenskapliga verksamheten och hur den kan gå till. Denna kunskap har legat till grund för mitt analysarbete. Det har varit ett sätt att vaska fram olika situationer och utgjorde ett viktigt material för intervjufrågorna.

²⁰⁴ Lars Sannerstedt, avdelningsdirektör för omvärldsanalys, planering och uppföljning och Eva Darnell, avdelningsdirektör på universitetsledningens kansli för information rörande vissa sakfrågor gällande forskarutbildningens form och funktion. Därtill har intervju gjorts med Göteborgs universitets doktorandkommitté. Jag har också haft kontakt med Helen Dryler på HSV gällande undersökningar som HSV genomfört av doktorandpopulationen.

som HSV genomfört av doktorandpopulationen.

²⁰⁵ J Sidiroopoulos & D Berlin, *Göteborgsdoktorer 2011: Arbetsituation och syn på forskarutbildningen bland disputerade från Göteborgs universitet*, Göteborgs universitet, Göteborg, 2013, hämtad 26 april 2014, <http://www.analys.gf.gu.se/digitalAssets/1458/1458253_rapport2013-06-goteborgsdoktorer.pdf>, och Göteborgs universitet, *Göteborgsdoktorander 2011/2012*, 2013, hämtad 20 januari 2013, <<http://www.analys.gf.gu.se/utvardering-och-utredning/>>.

För denna studie har specifika körningar efterfrågats och tillhandhållits av enheten för analys och utvärdering vid Göteborgs universitet.

²⁰⁶ D Layder, *Sociological practice: Linking theory and social research*, Sage, London, 1998/2005, s. 140 f.

subjektiva förståelse med det faktum att andra aspekter av det sociala livet måste förklaras i mer "objektiva" vetenskapliga termer. Med detta menar Layder att sociala fenomen som strukturer och processer inte skall förväxlas med direkt mänskligt beteende och agerande trots att de direkt bidrar till fenomenen. Fenomen som klass och maktstrukturer kan vara svåra att empiriskt observera och mäta men effekten av dem går att spåra. Genom detta sätt att uppfatta världen omfattas både subjektiva och objektiva aspekter. Den subjektiva upplevelsen och det kontextuella sammanhanget och en blandning av dem blir då möjlig att studera i en och samma studie. I denna studie försöker jag via doktorandernas individuella berättelser samtidigt säga något om det fält de befinner sig på. Layder menar att forskningsprocessen hela tiden pendlar mellan induktion och deduktion, det subjektiva och objektiva, den generella teorin och den grundade. Samverkan dem emellan skapar en större förståelse för de fenomen vi vill studera. Genom att endast fokusera på det ena missar vi relationen mellan agenten och strukturen och hur de påverkar och inverkar på varandra.

Avhandlingens huvudsakliga empiri är de 15 intervjuer med doktorander som kommit halvvägs eller precis avslutat sina doktorandstudier vid Göteborgs universitet.²⁰⁷ Intervjuerna har varat mellan en och två timmar. Samtliga intervjuer har transkriberats ordagrant och har därefter kodats genom att centrala begrepp och ord lyfts fram. Därefter har dessa begrepp och ord analyserats och begreppsliggjorts i relation till det teoretiska ramverket. Resultatet har blivit ett antal så kallade teoretiska koder som tillsammans med Bourdieus begreppsapparat lett fram till avhandlingens slutsatser. Angreppssättet hämtar sin inspiration från *Grounded Theory* trots att avhandlingens ansats är teoriknuten vilket inte förespråkas enligt grounded theory.²⁰⁸ Enligt *Grounded Theory* skall forskaren närma sig sina data helt förutsättningslöst. Forskaren skall inte ha med sig någon teoretisk förförståelse in i analysen. Ur empirin skall sedan teoretiska begrepp växa fram. Ingen forskare står dock som *tabula rasa* inför sitt studieobjekt. Genom hur vi väljer att betrakta världen, vad vi anser är möjligt att studera och iakttä så har vi redan skapat ramar för vår undersökning.

---

²⁰⁷ Exakt tidpunkt för intervjuernas genomförande redogörs inte för här. Detta för att försvåra identifieringen av doktoranderna.

²⁰⁸ B Glaser & AL Strauss, *The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research*, Aldine De Gruyer, New York, 1999.

Avhandlingen använder således ”metoden” *Grounded Theory* men inte dess teoretiska antagande.

Layder menar att de stora systemteorierna – de som Merton kallade *middle-range theory*²⁰⁹ och *Grounded Theory* står som varandras motsatser och att båda inbegriper avsevärda problem. Det handlar om middle-range-teoriernas faiblesse för hypotesprövning, där något förenklat empirin är till för att bekräfta teorin. I denna ansats får empirin inget värde i sig. *Grounded Theory* utgår från det motsatta, att empirin skall skapa teori och att forskaren skall analysera materialet helt öppet, vilket Layder menar är en omöjlighet. Det adaptiva förhållningssättet försöker istället kombinera teoretiska antaganden och idéer som ”leder” forskaren samtidigt som det, i *Grounded Theory*-anda, ska finnas en öppenhet inför teorigenerering genom analys av empirisk data. Den adaptiva teorin försöker därmed spåra ömsesidiga influenser och sammanlänknings mellan människors sociala aktiviteter och de platser där aktiviteterna utspelas, det vill säga deras bredare sociala miljö.²¹⁰ Layders resonemang kring teori och empiri stämmer väl överens med mitt eget förhållningssätt och genom det adaptiva förhållningssättet blir det möjligt att föra samman både de stora teorierna (systemteorier) och de små hämtade från empirin. Bourdieu har fungerat som en utgångspunkt i arbetet. Hans teori har ringat in en problematik som jag varit intresserad av, nämligen doktorandens position på det vetenskapliga fältet. Det har dock hela tiden varit viktigt att vara uppmärksam på nyanser i materialet, det vill säga att behålla en öppenhet inför hur empirin kan tolkas på annat sätt.

Bourdieu har blivit kritiserad för att vara alltför deterministisk i sin ansats. Vissa menar att det inte finns någon möjlighet till handlande hos aktörerna i hans analyser.²¹¹ Margaret Archer menar exempelvis att hans terminologi saknar länken mellan individ och struktur. Hon menar att det krävs något mer i analysen för att komma åt relationen mellan aktör och struktur och inte bara strukturens inverkan på individen. Hon tillför också ”the internal conversation” där hon menar att individen också kan påverka strukturerna i större utsträckning än vad

---

²⁰⁹ Vilket skulle fungera som en kompromiss mellan generella teorier och teorilös empiri.

²¹⁰ Layder, s. 16 ff.

²¹¹ Se till exempel vidare E Lundin, *Motstånd och kreativitet: George Herbert Meads bidrag till aktör-strukturdebatten*, B Östlings Bokförlag Symposion, Stockholm, 2004, s. 57 ff. och B Fowler, *Pierre Bourdieu and cultural theory: Critical investigations*, Sage, London, 1997, s. 4.

Bourdieu möjliggör genom sina begrepp. Archer menar att aktörerna inte bara skall betraktas som "offer" vilket hon tycker att Bourdieu lätt hemfaller åt.²¹² Hon menar vidare att Bourdieus habitusbegrepp inte räcker till för att överbrygga glappet mellan individ och struktur och hur dessa påverkar varandra. Jag menar att Archer och Bourdieu ställt olika frågor. Bourdieu försöker förstå varför systemet ständigt tycks återföda sig självt medan Archer ställer sig frågan om hur och på vilket sätt en förändring är möjlig trots strukturernas verkan.²¹³ I Bourdieus arbeten finns det sällan en specifik definition kring begreppen, de är istället levande och förändras över tid genom hans arbeten. Bourdieu, så som jag läser honom, är ganska pragmatisk. Begreppen är verktyg som skall hjälpa forskaren att rikta sökljuset, men de skall inte heller sätta skygglappar så att inget annat går att se än det som passar in i den teoretiska ramen. Om begreppen fungerar eller inte är alltid en empirisk fråga. Det är empirin som skall fylla begreppen, inte begreppen som skall fylla empirin. Att förena Bourdieu med den adaptiva ansatsen kräver därför en medvetenhet om de risker som är förenade med generella teorier. Teorin är förförisk då begreppen är öppna för tolkning och lockar till att förklara hela mänsklighetens handlande, vilket i sig är en orimlighet. Som Layder påtalat riskerar betydelsen av begrepp och koncept att oavsiktligt förändra betydelse om de rycks loss från sin vidare teoretiska kontext. Resultatet blir då att empirin snarast får till uppgift att bekräfta teorin.²¹⁴ Forskningsprocessen blir följaktligen en balansakt mellan analyser med givna teoretiska ramar och ett kritiskt teorigenererande förhållningssätt.

Intervjuer som metod

Intervjuer som metod ger möjlighet till fördjupning i en individs livshistoria. Intervjuerna i denna studie försöker fånga doktorandernas berättelser av de erfarenheter de har av det vetenskapliga fältet och genom dessa berättelser synliggöra hur det vetenskapliga fältet fungerar och förstås utifrån positionen som doktorand. Doktorandernas habitueringsprocesser studeras och deras positionstaganden på fältet. Utgångspunkten blir livsberättelsen som form, vilket

---

²¹² MS Archer, *Structure, agency and the internal conversation*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003.

²¹³ Bourdieu har också poängterat att habitus inte skall förstås som en individs öde. Habitus förändras och påverkas av den levda historien. Bourdieu, 2004, s. 44.

²¹⁴ Layder, s. 23, 137 f.

kan illustreras som den berättelse som en person berättar om valda aspekter av sitt liv, i detta fall det som anknyter till forskarutbildningen.²¹⁵ Men de individuella berättelserna blir också en väg för att fånga det som är gemensamt inom respektive ämnesområde och vad som är gemensamt utifrån positionen som doktorand. Även om denna avhandling har fokus på doktoranden, så innebär det inte att handledaren eller universitetets övriga personal är oviktig eller osynlig. De betraktas som en del av universitetet och som aktörer i verksamheten. Det är dock doktoranderna som är studiens objekt. Genom intervjuerna gör jag ett nedslag i doktorandernas tillvaro där de får reflektera över sina val och sin situation just där och då. Studien undersöker således hur doktoranderna själva ser på sin tillvaro och hur de blickar framåt och bakåt från den punkt de var vid intervjutillfället. Med hjälp av ett narrativt tänkande kan personens handlingar förklaras mot bakgrund av sina intentioner, det vill säga förklaringar som bygger på en retroaktiv förståelse av meningen utifrån utfallet. Berättelsen är inte ett försök att avbilda den ”sanna” historien utan berättelsen förstås som att personens historia och identitet skapas igenom den. På detta sätt blir habitus synligt. Berättelsen blir formen för att förstå hur doktoranderna socialiseras på det vetenskapliga fältet och hur de habitueras in i forskaryrket och skapar sin forskaridentitet.

Urval och avgränsningar

En av de avgränsningar som gjorts i denna studie är valet att intervjua doktorander inom ett och samma universitet, Göteborgs universitet. Det hade naturligtvis varit möjligt att istället välja ett ämnesområde och jämföra doktorandernas erfarenheter inom olika lärosäten. Det hade å ena sidan gett en större förståelse för det specifika ämnesområdet medan det å andra sidan inte lyckats fånga bredden inom ett och samma lärosäte. Min ambition har varit att visa på både likheter och skillnader i erfarenheter kopplade till ämnestillhörighet, position och habitus där Göteborgs universitet får utgöra ett exempel. Vidare har jag medvetet valt att enkom intervjua doktorander. Det hade varit intressant att också intervjua doktorandernas handledare, men eftersom handledar- och doktorandrelationen är präglad av beroende var det av etiska skäl inte möjligt. För studiens syfte har det heller inte varit av intresse att ställa doktorandernas

---

²¹⁵ A Johansson, *Narrativ teori och metod*, Studentlitteratur, Lund, 2005, s. 23.

berättelser mot handledarens. Studiens fokus har varit att förstå doktorandernas upplevelser av fältet och hur de erfar dess kultur, normer och värdegrund, inte huruvida handledarna uppfattar att doktoranden efterlever verksamhetens kultur eller hur handledarna uppfattar de normer som finns. Fokus för studien har således varit doktorandernas möte med det vetenskapliga fältet och hur vi utifrån dessa berättelser kan förstå forskarutbildningen.

Urval av fakultet

Valet att intervjua doktorander inom humaniora, naturvetenskap och utbildningsvetenskap grundar sig i föreställningen om naturvetenskapen som humaniorans raka motsats. Det är spännande att lyfta fram doktorander inom humaniora då de ofta utgör antitesen för den forskarutbildning som ses som den ideala från statsmaktens sida. Humanisterna har ofta beskyllts för att ta för lång tid på sig att disputera, att bara skriva för en nationell publik och för att ägna sig åt forskning som inte lika lätt går att översätta till det rådande paradigmet om innovation och tillväxt. Nyttobegreppet så som det artikuleras i politiska dokument har uppfattats som svårare för humaniora att svara upp mot i jämförelse med naturvetenskap och teknik. Humanvetenskapen och dess forskarutbildning har setts som motsatsen till naturvetenskapens sammanläggningsavhandlingar, artiklar och snabba genomströmningstider.²¹⁶ Frågan är om doktoranderna skolas in i något nytt eller om gamla ideal fortfarande gör sig påminda.

Vidare är det intressant att lyfta fram doktorander inom naturvetenskap eftersom politiken ideligen använder naturvetenskapen som det goda exemplet på hur universitetet, forskarna och doktoranderna bör bedriva vetenskap på effektivast och mest framgångsrika sätt.²¹⁷ Ofta förs dessa resonemang utan att ämnesområdets specifika premisser diskuteras. Det förutsätts att all vetenskap vilar på samma villkor och förutsättningar, vilket empirin i denna studie motsäger. Doktoranderna inom naturvetenskap är ofta unga och går direkt från grund-

---

²¹⁶ Se Myrdal.

²¹⁷ Forskarutbildningsreformen från 1998 visar tydligt hur naturvetenskapen kommer att utgöra mallen för hur en forskarutbildning på bästa sätt kan bedrivas utifrån statsmaktens uppfattning och förståelse. Se vidare Haraldsson.

utbildning vidare till forskarutbildningsnivå, så också de intervjuade doktoranderna i denna studie.²¹⁸

Utbildningsvetenskap som vetenskapsområde är relativt ”nytt” på det vetenskapliga fältet jämfört med humaniora och naturvetenskap vilket gör det intressant som studieobjekt.²¹⁹ Eftersom lärarutbildningen också är knuten till det utbildningsvetenskapliga utbildningsområdet har forskning kring lärare och undervisning blivit synonymt med ämnesområdet. På de pedagogiska institutionerna bedrivs dock forskning av vitt skilda slag. Traditionellt har doktoranderna inom utbildningsvetenskap varit äldre, de har också ofta varit lärare som vidareutbildat sig. De som är intervjuade i denna studie är istället relativt unga och har inte läraryrket som grund. De kan inte ses som typiska för det som av tradition utmärkt pedagogik och utbildningsvetenskap, utan skall ses som ett exempel på något nytt inom ämnesområdet. De doktorander som är intervjuade i denna studie har andra yrkesutbildningar i botten och har kommit in på det pedagogiska området genom dem. De tillhör de yngre doktoranderna som gått från grundutbildning vidare till forskarutbildningsnivå med ringa eller ingen arbetslivserfarenhet. Det finns således också en spänning inom utbildningsvetenskapen mellan det gamla och det nya.

Urval av doktorander

Totalt skickades 60 förfrågningar ut via mail, 15 responderade positivt till förfrågan.²²⁰ De personer som har intervjuats i studien är således de som valde att svara på min förfrågan och därmed kunde tänka sig att medverka. Ett par

---

²¹⁸ Undantagen är det ökade antalet industridoktorander som ofta är äldre än genomsnittet. Industridoktoranderna är finansierade genom det företag där de är anställda. De kommer in i utbildningen med både arbetslivserfarenhet och forskningsfrågor som relaterar till företagets verksamhet. Merparten ämnar också fortsätta sin yrkesbana inom företaget som också finansierar deras utbildning. De intervjuade i denna studie är inte industridoktorander.

²¹⁹ Utbildningsvetenskap är ett vetenskapsområde som vid Göteborgs universitet motsvarar en fakultet, likväl som naturvetenskap och humaniora också motsvaras av två fakulteter. Utbildningsvetenskap kan på många sätt ses som en institutions- och fakultetsövergripande angelägenhet då de projekt som beviljats medel via Vetenskapsrådets utbildningsvetenskapliga kommitté finns vid samtliga fakulteter utom den farmaceutiska. Utbildningsvetenskaplig forskning kan således bedrivas med olika inriktning och inom olika forskningsdiscipliner. Den utbildningsvetenskap som undersöks här är den som fanns inom utbildningsvetenskapliga fakulteten innan den omorganiserades 2010, vilken då innefattade **Institutionen för pedagogik och didaktik, Institutionen för arbetsvetenskap och Institutionen för hushållsvetenskap.**

²²⁰ Dessa 60 doktorander var de doktorander vid de institutioner som undersöks i Haraldssons avhandling som det fanns korrekta kontaktppgifter till.

personer avböjde att delta med hänvisning till sin egen arbetsbörda, några svarade inte alls trots att jag skickade förfrågan vid upprepade tillfällen, medan andra inte kommit tillräckligt långt i sina studier eller precis var i sluttampen på sitt skrivande och kände sig så pass pressade att de inte upplevde det som möjligt att avsätta tid för en intervju. Jag var något förvånad över hur svårt det var att få doktorander att ställa upp på intervju med tanke på att vi som forskare inom samhällsvetenskap, humaniora och utbildningsvetenskap ofta kräver att övriga samhället skall ställa sig till förfogande när vi önskar beforska olika samhällsfenomen.

Det är också rimligt att i detta sammanhang fråga sig om de som deltog i intervjuerna kan sägas ha en särskild agenda för sin medverkan. Vid intervjutillfällena frågade jag därför alltid varför de valt att ställa upp på att bli intervjuade. Detta var ett sätt att få grepp om bevekelsegrunderna och på sätt förstå samtalen och utsagorna bättre. Jag frågade vilka tankar inbjudan och projektbeskrivning väckt, samt hur de resonerade inför förfrågan om medverkan. Svaren går att kategorisera efter tre principer: Kategori ett kan benämnas som ”allt för vetenskapen”. Det var de doktorander som menade att man som forskare har en skyldighet att stå till vetenskapens förfogande. Det var således självklart att ställa upp om en kollega frågade. Kategori två var de som önskade driva frågor om doktoranders rättigheter. Det var doktorander som upprördes över specifika arbetsförhållanden som de upplevde som orättvisa och hoppades på att jag skulle kunna belysa genom min studie. Det var inte nödvändigtvis så att de själva drabbats av orättvisor men menade att systemet i sig var orättvist. Slutligen har vi kategori tre som var de som själva varit illa inom utbildningen och hade förhoppningar om att andra skulle slippa gå igenom det som de själva upplevt om deras historia blev belyst. Samtliga bevekelsegrunder går att finna inom respektive fakultet. Men med detta som bakgrund finns det naturligtvis en risk att det som lyfts fram som problematiskt med utbildningen får större utrymme i intervjuerna än det som faktiskt upplevs som positivt och lustfyllt. Detta har jag försökt vara medveten om genom att också fråga om vad som är det bästa och mest lustfyllda med forskarutbildningen för att även förstå forskarutbildningens glädjeämnen. Ett annat sätt att säkerställa en divergens i gruppen har varit att intervjua både de som uppfattar sig som ett framtida forskarlöfte och de som inte ser någon framtid inom akademien, för att på så vis få en större förståelse för hur habitueringsprocessen går till. Empirin indikerar en sådan blandning inom samtliga tre fakulteter.

I linje med avhandlingens syfte har doktorander som befinner sig en bit in i sina studier intervjuats. Skälet till detta är att de intervjuade måste ha tillräckliga erfarenheter av det vetenskapliga fältet för att kunna reflektera över sin roll som doktorand.²²¹ De 15 intervjuade doktoranderna var vid intervjutillfället 28 till 50 år.²²² Tre av dem är nyligen disputerade, en inom respektive fakultet. De har varierande social bakgrund och skiftande familjeförhållanden.²²³ Således finns en bredd i vilka det är som intervjuats. Tyvärr har inga doktorander av manligt kön intervjuats vid utbildningsvetenskapliga fakulteten då samtliga tillfrågade män tackat nej.

Tabell 1 Intervjuade doktorander uppdelade mellan fakultet och institution, antalet män inom parentes

Fakultet	Naturvetenskapliga fakulteten	Humanistiska fakulteten	Utbildningsvetenskapliga fakulteten
Institution A	5 (2) Birgitta, Katarina, Lisa, Christian, Peter		
Institution B		2 (0) Gun, Linn	
Institution C		4 (3) Sara, Carl, David, Johan	
Institution D			4 (0) Petra, Sanna, Annika, Helena
Totalt	5 (2)	6 (3)	4 (0)

²²¹ Av de fakulteter som Haraldsson undersökt, den humanistiska samt den naturvetenskapliga och de institutioner som finns representerade i empirin har också varit en av utgångspunkterna i valet av vilka doktorander som tillfrågats i föreliggande studie. Genom denna gemensamma utgångspunkt är det möjligt att relatera undersökningarna till varandra.

²²² Av de 15 intervjuade är tre 40 år eller äldre, resterande är närmare 30.

²²³ Enligt statistik från SCB är det större sannolikhet att påbörja en forskarutbildning om du har en förälder som är disputerad. Statistiken har dock inga uppgifter om hur vanligt det är att ha andra disputerade i släkten eller familjen. Flera av de som intervjuas i föreliggande studie har andra än föräldrar som läst forskarutbildningen i sin närhet. Hur vanligt eller ovanligt detta är generellt kan jag dock inte uttala mig om.

Intervjuerna bygger på en intervjumanual med tematiskt ordnade områden, vilka syftar till att fånga doktorandernas bakgrund, deras förhållningssätt till det vetenskapliga fältet samt hur deras habitus formas i relation till mötet med fältet. Bourdieu själv ger inga verktyg för hur habituering ska studeras, bara hur vi kan analysera och förstå den. Jag har försökt att fånga doktorandernas habituering och habitus genom att fråga om bilden av den ideala doktoranden. Genom att utkristallisera denna bild och hur doktoranderna förhöll sig till den blev det möjligt att förstå hur de själva satte gränser i förhållande till upplevda normer i verksamheten det vill säga hur doktoranden förhåller sig till fältet och dess värden i relation till sitt habitus.

Genomförande

Samtliga doktorander har fått ett mail skickad till sig som informerat om studiens syfte. Några dagar efter det att de mottagit informationen har de tillfrågats på telefon om de kan tänka sig att ställa upp på en intervju. Intervjuerna har genomförts på doktorandernas egna institutioner eller på dåvarande Institutionen för arbetsvetenskap.²²⁴ Två av intervjuerna har skett på annan ort. Samtliga intervjuer har skrivits ut ordagrant undantaget namn och annan information av känslig art som kan röja doktorandernas identitet.

Intervjuerna har varit semistrukturerade vilket innebär att jag använt mig av en intervjuguide med definierade teman vilka jag önskat att beröra under intervjuerna men inte nödvändigtvis i den ordning som guiden föreslagit. Det har varit viktigt med en lyhördhet i förhållande till vad de intervjuade valt att betona och uppehålla sig vid. Teman och frågor har därför kastats om, informanterna har fått bestämma ordning beroende på vilken väg deras historia tagit. Jag har anpassat formuleringarna till intervjupersonen och intervju-situationen. Intervjuerna har tidvis varit långa monologer där jag som intervjuare inte behövt ställa några egentliga frågor, utan snarare bett om förtydliganden av typen "hur menar du då?" eller "kan du utveckla det vidare?". Jag har också kontinuerligt summerat det som vi talat om under intervjuens gång för att försäkra mig om att jag uppfattat rätt; "Jag förstår det du säger som..." Detta har gett mig som intervjuare möjlighet att testa mina tolkningar av deras utsagor

---

²²⁴ Sedan 2012 är Institutionen för arbetsvetenskap en del av Institutionen för sociologi och arbetsvetenskap.

under intervjuens genomförande. Intervjuerna har täckt samtliga teman men i olika ordning beroende på vad den specifika doktoranden tyckt varit mest intressant i min inledande presentation av avhandlingsprojektet. Ibland har också den intervjuade börjat ställa frågor till mig av karaktären hur jag själv ser på forskarutbildningen och min roll som doktorand. I dessa fall har jag försökt att ge exempel på egna erfarenheter. Dessa exempel har sedan utgjort en grund för vidare diskussioner om våra erfarenheter har likheter eller ej. Användandet av exempel har också varit ett sätt för mig att försäkra mig om att jag uppfattat deras berättelse på ett adekvat sätt. Jag har också fört anteckningar under intervjuerna för att kunna återknyta till resonemang under intervjuens gång; ”Tidigare sa du, hur hänger det samman med det du säger nu?” I slutet av varje intervju har jag gått igenom mina teman för att samla ihop och summera så att jag säkert har fått svar på samtliga temaområden. Jag har också frågat om de tycker att jag missat att fråga något i relation till vad jag försöker fånga i min studie. Samtliga intervjuade uttryckte att samtalet varit mycket uttömmande och flera av dem sa att de önskat att de hade kunnat ha samma samtal med sin handledare.

Direkt efter varje genomförd intervju sammanfattade jag den i stora drag, vad var mest bärande i deras beskrivning av upplevelsen som doktorand, vad var mitt mest bestående intryck etcetera.²²⁵ Denna kunskap bar jag sedan med mig till nästa intervjutillfälle och försökte se om det gick att finna liknande resonemang också i nästa intervju. När jag gjort fler intervjuer försökte jag också notera var det var som skilde sig åt mellan dem för att hålla analysen öppen inför nya teman eller vinklingar. Jag har intervjuat doktorander inom en fakultet i taget för att kunna se det specifika för respektive ämnesområde. Det har också möjliggjort att föra teman vidare till nästa ämnesområde för att få förståelse för om fenomenet rört positionen doktorand eller om det varit kopplat till det specifika ämnet. På detta sätt har analysen påbörjats medan data samlades in.

Det finns flera avgörande faktorer för hur ett samtal löper mellan den som berättar och den som lyssnar och för vilken berättelse som skapas. En av de viktigare faktorerna är det interpersonella samspelet, det vill säga relationen

---

²²⁵ Min ambition var också att transkribera intervjun i sin helhet före nästa intervjutillfälle. Vid några tillfällen var detta inte möjligt då intervjuerna låg för nära varandra i tid.

mellan dem som talar. Mötet mellan den professionella lyssnaren och berättaren är ett möte med differentierade roller. Det handlar om avsikterna men också om förväntningarna på samtalet.²²⁶ Bekantskapen med det studerade fältet har gjort att intervjuerna har präglats av tillit. Snabbt har vi upptäckt att vi delar erfarenheter eftersom vi befunnit oss på samma position på fältet. En viktig faktor i mötet med de intervjuade har varit min egen position som doktorand. Det finns både för- och nackdelar i att som forskare intervjuar individer som befinner sig i liknande situation. Det kan å ena sidan göra forskaren blind inför de normer som gör sig gällande på fältet, för att de själva är bärare av dem. Det kan också finnas en risk att samtalet inte lyckas gå från tyst medvetenhet till en diskursiv nivå, vilket är en förutsättning för att det skall vara möjligt att ställa kritiskt reflexiva frågor.²²⁷ Å andra sidan kan den gemensamma situationen underlätta förståelsen av, i mitt fall, doktorandernas berättelser eftersom jag är förtrogen med det vetenskapliga fältet och akademien genom vår gemensamma erfarenhet av att vara doktorand.

Det finns också en risk för att respondenterna försökt svara upp mot vad de uppfattat/trott att jag vill få kunskap om, det vill säga att de snarare försökt bekräfta mig istället för att berätta sin egen historia. Detta har jag försökt att undvika genom att låta de intervjuade berätta sin berättelse i den ordning de själv känt som naturligt. Vidare har jag i intervjuerna försökt att undvika nackdelarna med att själv vara en del av det som undersöks genom att fråga om exempel på det som de berättar, eller fråga efter förtydliganden fast jag tror mig veta vad de menar. Andra gånger har jag försökt att återberätta det som de sagt för att se om de upplever att jag förstått hur de menar. Störst risk för konsensus har varit med utbildningsvetarna och humanisterna då arbetsvetenskapen, vid den institution som jag bedrivit min utbildning, har en tvärvetenskaplig grund med rötter inom såväl utbildningsvetenskap och humaniora. Tvärvetenskapligheten i min egen bakgrund upplever jag dock som en tillgång då mycket av den egna institutionsmiljön präglats av att aktörerna hela tiden måste verbalisera hur de ser på verksamheten. I en tvärvetenskaplig miljö går ingenting att ta för givet eftersom ämnesbakgrunden varierar och denna förståelse har jag försökt att nyttja i intervjusituationen. Värt att notera är att flera av de intervjuade uttryckligen

---

²²⁶ Johansson, s. 243.

²²⁷ Flisbäck, s. 102.

ställt sig positiva till att den som genomförde studien också var doktorand. Inte minst eftersom forskarutbildningen gått igenom stora förändringar där doktoranderna menade att de seniora forskarna levde kvar i en förgången tid och kanske inte riktigt förstår vad det innebär att vara doktorand idag.

Analysarbetet

Analysarbetet har inspirerats av *Grounded Theory* som metod men har ansatsen av Layders mer pragmatiska inställning där teorier både kan tas med in i analysen som att det kan genereras nytillskott under analysarbetet. I mina frågor till doktoranderna hade jag Bourdieus terminologi som vägledning, till exempel på det sätt jag operationaliserade habitus och habituering. Detta blir också synligt i mina analyser då jag försöker förstå dessa processer. Jag har dock hela tiden försökt att finna teman som inte lika lätt går att förklara med hjälp av den valda teorin. En medvetenhet kring frågor som, ”vad är möjligt att förklara eller förstå genom den existerade teorin”, ”var finns dess svagheter och dess styrka”, har varit centrala i analysen. Teorins styrka har varit dess förmåga att koppla samman individ och struktur samt dess förmåga att lämna åt forskaren att pröva och fylla begreppen med innehåll genom det empirin tillhandahåller. Det senare är också dess största fallgrop då det finns risk att företeelser och förhållanden trycks in i teoretiska begrepp där de kanske inte hör hemma. Mitt sätt att arbeta runt denna problematik och stärka analysen har varit att arbeta med transkriberingarna i många omgångar. På det sättet har jag försökt abstrahera ord, uttryck och företeelser, sorterat dem, plocka bort och läst igen. Jag har också låtit kollegor läsa utdrag från intervjuerna som vi diskuterat för att se om vi lyft fram samma teman. På detta sätt har jag försäkrat mig om att jag inte är ensam om min tolkning av materialet. Arbetsmetoden blev således ett sätt att säkerställa analysens bärighet.

Själva analysarbetet inleddes med en analys av vad som var gemensamt för gruppen doktorander men ganska snart stod det klart att för att förstå det övergripande var jag tvungen att återvända till att analysera ämnesområdena var för sig. Arbetet gick till så att jag läste varje intervju och markerade det som utefter avhandlingens syfte verkade relevant. Dessa ord markerade jag och lyfte ut vid sidan av texten. Orden/fraserna tematiserades efter vad de handlade om. Detta gav en första bild av materialet. Varje intervju lästes flera gånger och koderna förfinades vid varje läsning. Nästa steg i analysen blev att i dessa teman söka efter vad som kunde förstås som till exempel kapital, fält och doxa i

Bourdieu's mening. När det gällde kapital försökte jag till exempel vara lyhörd inför vad som utgör en tillgång och på vilket sätt de opererar på fältet. Här visade det sig till exempel att det inom humaniora inte går att tala om nedärvt kulturellt kapital i största allmänhet. Analysen kräver djupare förståelse av begreppet. Det visade sig också att doxa både skiljer sig åt och liknar varandra inom de studerade ämnesområdena. När jag i texten markerat det som kan tolkas som kapital och doxa försökte jag se hur doktoranderna svarade upp mot detta. Mot vad sätter de gränser och hur? Hur förhåller de sig till bilden av den ideala doktoranden så som de uppfattar den? etcetera. Detta har varit mitt sätt att operationalisera habitusbegreppet.

Jag har också när jag analyserat intervjuerna försökt att se på vilket sätt historierna liknar varandra och hur de skiljer sig åt inom och mellan fakulteterna för att utkristallisera mönster i materialet. Processen går att likna vid att titta i ett kalejdoskop. När jag hittat ett mönster har jag snurrat kalejdoskopet ett varv till och samma stenar har då bildat ytterligare ett mönster. Så har jag vridit kalejdoskopet tills samma mönster kommer tillbaka och det därmed har uppstått en mättnad. Den slutliga uppgiften i analysen blir att försöka förstå hur de olika bilderna hänger samman och hur vi kan förklara dem. Jag har således försökt att fånga omgivande strukturer genom den individuella intervjun. Men är det möjligt att fånga någon vidare kunskap än om den specifika individen där och då i intervjusituationen genom detta angreppssätt? Det korta svaret är ja, men låt oss utveckla det ytterligare. Det som den intervjuade berättar om säger samtidigt något om de normer och värderingar som omringar dem. Låt oss ta ett exempel: Doktoranden berättar att hon vill se forskarutbildningen som ett arbete. Därför har hon valt att försöka arbeta mellan nio och fem och inte på kvällar även om hon tycker att hon nog jobbar bättre då. Hur kan vi då tolka det som sägs? Dels tyder utsagan på att det finns en uppfattning om att ett "riktigt" arbete sker på dagtid mellan nio och fem och inte mellan tolv och åtta även om det rör sig om samma antal arbetade timmar. Dels säger den indirekt att den intervjuade uppfattar det som att forskarutbildningen inte ses som ett "vanligt" arbete, vad det nu innebär. Det som detta exempel visar är hur de individuella berättelserna

inte bara säger något om den individuella upplevelsen utan också kan säga oss något om strukturerna runt om. Det är på detta sätt intervjuerna analyserats.²²⁸

Om hur analysen presenteras i avhandlingen och fortsatt disposition

Avhandlingens första resultatkapitel, kapitel 5, bygger på data hämtat från Göteborgsdoktoranderna och Göteborgsdoktorer som är genomförda av avdelningen för analys och utvärdering vid Göteborgs universitet²²⁹ och har till syfte att ge en övergripande bild av respektive fakultet. Analysen av intervjuerna presenteras först i kapitel 6, 7 och 8. I kapitel 9 görs en jämförande analys av de tre ämnesområdena. I avhandlingens slutkapitel, *Från politiska beslut till individuell vardag*, diskuteras avhandlingens frågeställningar i relation till de teoretiska utgångspunkterna.

Redovisning av kvalitativa data kan ske på många olika sätt.²³⁰ Jag har valt att, i resultatkapitlen, först ge en samlad bild av de ideal som de intervjuade doktoranderna säger sig uppleva inom respektive fakultet.²³¹ Här ges illustrativa exempel hämtade från enstaka intervjupersoner men som belyser gemensamma uppfattningar från doktoranderna som grupp för respektive ämnesområde. Sedan ges utrymme för de individuella berättelserna och hur vi kan förstå dem i relation till de övergripande idealen och normerna. Här används också illustrativa citat för att ge röst åt dem jag intervjuat. Att återge delar av intervjuerna i citatform är både ett sätt att levandegöra analysen och att förtydliga vad avhandlingens slutsatser bygger på. Det har varit centralt att låta doktorandernas röster komma fram. Det är alltid en balansgång mellan att ge läsaren möjlighet att höra de intervjuades röst, vilka ord de använder och hur de resonerar kring olika teman och risken att citaten blir för många och analysens förlorar sin röda

---

²²⁸ Generaliseringarna som görs är således teoretiska. Studiens design och empiriska underlag tillåter inga empiriska generaliseringar.

²²⁹ Jag har själv suttit med i den referensgrupp som användes vid genomförandet av enkäterna. Jennie Sidiropoulos och Josefin Sternvik har sedan enkätresultaten samlades in bistått med korrigeringar och data som jag velat ta del av från de båda enkätundersökningarna.

²³⁰ Se U Nylén, *Att presentera kvalitativa data: Framställningsstrategier för empiriredovisning*, Liber, Malmö, 2005.

²³¹ För att underlätta framställningen används humanisterna, naturvetarna och utbildningsvetarna återkommande i texten. Det som åsyftas är den sammanlagda beskrivning som de intervjuade ger av sitt fält.

tråd.²³² Vid några tillfällen har jag justerat i citaten, men aldrig på ett sådant sätt att deras innebörd förändrats. Justeringarna har endast skett för att dölja personnamn, institution eller annan känslig information som gör att det går att spåra doktoranden. Kapitel 6, 7 och 8 har således till syfte att lyfta fram det som är specifikt för respektive fakultetsområde medan jag i kapitel 9 jämför de tre ämnesområdena med varandra. Avhandlingens sista kapitel har till syfte att konkludera avhandlingens kunskapsbidrag.

Etiska överväganden

Vetenskapsrådets etiska riktlinjer har varit viktiga i arbetet med studien.²³³ De består av **informationskravet**, vilket innebär att forskaren skall informera de medverkande om den aktuella forskningsuppgiftens syfte, **samtyckeskravet**, som innebär att deltagarna i undersökningen själva har rätt bestämma över sin medverkan, **konfidentialitetskravet**, att uppgifter om dem som ingår i studien skall ges största möjliga konfidentialitet och att personuppgifterna skall förvaras på ett sådant sätt att obehöriga inte kan ta del av dem, och slutligen **nyttjandekravet**, som betyder att uppgifter insamlade om enskilda personer enkom får användas för forskningsändamål.²³⁴

Eftersom relationen mellan handledare och doktorand är en beroenderelation har det varit viktigt att inte avslöja och presentera för detaljerad information som kan röja doktorandernas identiteter. Doktoranden står i beroendeställning till sin omgivning på flera olika plan; Till handledare/na, till kursledare som de kanske undervisar för/med, projektledare, andra projektmedlemmar etcetera.²³⁵ Eftersom några av samtalen kom att behandla känsliga frågor var det ytterst viktigt att det som berättades inte kunde gå att spåra tillbaka till den enskilda individen. Vid transkriberingen av intervjuerna aidentifierade jag därför samtliga personnamn,

---

²³² Se vidare P Repstad, *Närhet och distans: Kvalitativa metoder i samhällsvetenskap*, 3 (rev.) uppl, Studentlitteratur, Lund, 1999, s. 121.

²³³ När doktoranderna via e-post fick förfrågan om medverkan i studien inkluderades denna information i brevet. Vid intervju tillfället presenterades återigen studiens syfte och hur datamaterialet var tänkt att användas.

²³⁴ Vetenskapsrådet, *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*, Vetenskapsrådet, Stockholm, 2009.

²³⁵ Se vidare Peixoto & Wyndhamn, 2012, eller Hasselberg, 2012, som båda belyser många av de beroenderelationer som finns inom vetenskaplig verksamhet.

institutions- och positionstillhörighet och andra uppgifter som nämndes i intervjuerna som skulle kunna vara avslöjande.²³⁶

I de forskningsetiska principer som presenteras i *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning* genom Vetenskapsrådet beskrivs detta problem som forskningskravet vs. individskyddskravet. Där står det att läsa:

Åtgärder måste vidtas för att försvåra för utomstående att identifiera enskilda individer eller grupper av individer. Detta är särskilt viktigt då det gäller människor eller grupper som i ett eller annat avseende kan anses svaga och utsatta och/eller har typiska, lätt igenkännliga särdrag.²³⁷

Jag har, i de fall citaten varit av sådan karaktär att de innefattat namn, bytt ut namnen mot den funktion personen som omtalas har för att bevara de intervjuades integritet. Jag har också bytt ut ortnamn och dylikt av samma anledning. Jag redogör inte heller för vilka institutioner jag genomfört intervjuerna vid, med hänsyn till personernas integritet och möjlighet att tala fritt om ämnen som ibland kan uppfattas som känsliga. I analysen är det istället deras fakultetstillhörighet som utgör analysnivå. Fördelen med detta är att det är svårare att peka ut doktoranderna som individer i verksamheten. Nackdelen är att jag inte kan analysera en specifik miljö. Penseldragen blir därför bredare men också kanske mer allmängiltiga. Det innebär att samtidigt att det jag finner inom till exempel humaniora naturligtvis inte speglar all humaniora. Variationerna är säkerligen många och härrör från ämnets tradition och lokala förankring. Analysen skall istället förstås som exempel på hur vi kan förstå positionen som doktorand, vilken betydelse habitus har och hur forskarutbildningen kan uppfattas. Intressant i sammanhanget är att beskrivningen av den ideala doktoranden inom respektive studerad fakultet är samstämmig mellan utsagorna, bilden tycks således homogen.

---

²³⁶ Ljudfilerna finns sparade på ett USB-minne som tillsammans med transkriberingarna av intervjuerna är inlästa i ett skåp.

²³⁷ Vetenskapsrådet, 2009, s. 12.

Att vara en del av det som undersöks

Bourdieu har talat om vikten av självreflexivitet som forskare; Hur kommer analysen att påverkas av den egna positionen? Bourdieu är skeptisk till en objektivism där forskaren inte ser och resonerar kring sin egen position och sociala situation i den vetenskapliga processen.²³⁸ I mitt fall blir det extra delikat eftersom jag som doktorand studerar andra doktorander.²³⁹ I mötet med doktoranderna har jag inte upplevt det som ett problem. Däremot har det i mötet med akademien som studieobjekt varit mer komplicerat. Att förstå universitetet som organisation med dess dubbla hierarkier, dels den akademiska med prefekt och dekan, dels den vetenskapliga med docent och professor, som dessutom ofta flätas samman, och hur vetenskapen fungerar i praktiken har varit svårt. I relation till Bourdieus resonemang kring position och disposition står det klart att jag som doktorand inte har en central position på fältet. Som doktorand har jag inget reellt vetenskapligt eller akademiskt kapital. Jag är ännu inte en etablerad och accepterad medlem av det vetenskapliga fältet och har således inte, enligt detta system, position nog att kritiskt granska och kritisera fältet. Jag befinner mig längst ner i den vetenskapliga hierarkin samtidigt som jag forskar och förhåller mig kritisk till det egna fältet där avhandlingen samtidigt kan bli min möjliga biljett mot en fortsatt vetenskaplig gärning. Det är här som friktionen uppstår. För att bli legitim medlem av fältet måste jag visa mig lojal med dess normer och koder. Samtidigt är det denna kultur som jag genom mitt forskningsprojekt också förhåller mig kritisk till. Är det då ett möjligt uppdrag? Ja, uppdraget är möjligt men kostsamt.

Vid flera tillfällen när jag presenterat mitt material har jag mötts av kommentarer som ”det där måste den doktoranden ha missuppfattat, så kan inte hans eller hennes handledare ha menat”. Det har blivit viktigt att finna ”sanningen”, trots att jag poängterat att mitt syfte är att undersöka hur doktoranderna har uppfattat/ar och erfar akademien och vetenskapen. Jag har tolkat sådana uttalanden som ett uttryck för den egna individens försvar av sin vetenskapliga

---

²³⁸ Bourdieu, 2004, s. 92.

²³⁹ Bourdieu har självs stått inför liknande problem då han undersöker den akademiska världens funktionssätt och struktur i *Homo academicus*.

position.²⁴⁰ Den seniora forskaren påpekar att doktoranden i fråga (från mina exempel) inte har förstått de vetenskapliga spelreglerna och därför inte kan/bör representera upplevelsen av akademien som arbetsplats på samma sätt som den etablerade. I min tolkning av materialet är det just den typ av möten som är intressanta: möten mellan olika positioner och dispositioner på fältet. I början av avhandlingsarbetet var det svårt att på metanivå begripa den typen av kritik. Att varje utsaga på ett seminarium samtidigt kan förstås som ett uttryck för hur akademien fungerar var inte självklart. Att jag som doktorand uttalat mig om hur akademins spelregler kan förstås uppfattas ibland som provocerande eftersom jag utifrån min position egentligen inte har legitimitet att uttala mig i frågan enligt fältets egen logik. Hur en intervjuad doktorand har uppfattat spelreglerna och hur sedan en annan doktorand (i detta fall jag) tolkat och analyserat de olika utsagorna upplevs då som problematiskt. Samtidigt har jag förundrats över hur andra avhandlingsarbeten som studerar andra arbetsplatser och arbetsplatskulturer inte möts av samma skepsis vid seminarier och presentationer. Rimligen borde det vara minst lika problematiskt att uttala sig om hur någon, i till exempel produktionslinan vid en fabrik, uppfattar att cheferna på arbetsplatsen önskar att medarbetarna skall agera.

En annan viktig faktor i hur arbetet har bemötts är att majoriteten av dem som tagit del av studiens preliminära forskningsresultat själva har egna erfarenheter av fältet. Stämmer deras erfarenhet inte överens med studiens analys av insamlad empiri har den egna upplevelsen ofta fått symbolisera ”sanningen”. Anekdot-evidens är inget nytt men som vetenskapare är det av största vikt att vi är uppmärksamma på när den egna erfarenheten uppfattas vara empirisk data analyserad utifrån vetenskapliga premisser när det egentligen bara handlar om den egna upplevelsen. Liedman har lyft upp problematiken med anekdotisk evidens i relation till skolan och att det ofta räcker när man talar om utbildning eftersom alla har en relation till skolan som institution genom att de själva gått den, har en anhörig som just befinner sig i den och/eller kanske har en granne som arbetar inom den.²⁴¹ Samma problematik finns alltså när akademien och vetenskapen studeras. Det finns en fara i att låta den anekdotiska evidensen få

---

²⁴⁰ En studie som analyserar det egna fältet blir också en del av själva spelet vilket, enligt Bourdieu, gör att texten är predestinerad till att läsas olika av den som är en del av fältet och den som befinner sig utanför det. Bourdieu, 1996, s. 258.

²⁴¹ Liedman, 2011, s. 14 f.

tolkningsföreträdare framför den forskning som angriper verksamheten utifrån vetenskapliga premisser. Vi måste naturligtvis granska oss själva och vår verksamhet utifrån samma principer som används när andra verksamheter och företeelser studeras, för att förstå den på ett djupare plan.

Varför ägnar jag mig då åt att studera det jag själv är en del av? Är inte det att ta onödigt stora risker att som lägst i hierarkin rikta ett kritiskt öga mot något som också skulle kunna utgöra min framtid? För mig handlar det om att kunna vara lika nyfiken på den egna verksamheten som vi forskare är på samhället i stort. Vi förväntar oss att andra organisationer, yrkeskårer och företeelser skall ställa upp på att bli granskade, skärskådade och analyserade. Då måste vi också kunna tänka oss att sättas under samma lupp.²⁴² Kanske kan det göra forskarkåren lite mer ödmjuk inför det faktum att det ibland är svårt att ta till sig nya forskningsrön, att det kan väcka obehag att det som sagts i en intervju utgör underlag för generella analyser som kan kännas fjärran den verklighet man själv upplever att man är en del av. Vidare har jag förundrats över att den kritik min studie varit mål för sällan eller aldrig riktats mot dem som studerat andra professioner när de uttalat sig om deras relation gentemot chefer eller andra anställda. Jag tror att vi har något att lära här. Vi behöver vara mer vaksamma över vår roll som forskare i sammanhang där det inte är lika lätt att uppmärksamma skillnaden mellan informanternas upplevelse av verksamheten och vad den vetenskapliga analysen lyfter fram. Vi är inga tomma blad och det vi studerar är inte isolerade företeelser utan del av ett sammanhang och vårt samhälle. Det är detta sammanhang som gör samhällsvetenskapen så intressant. Forskningsresultaten berör för att vi är en del av dem. Slutligen vill jag med emfas betona att universitetet och dess verksamhet bör likaväl som andra verksamheter i samhället skärskådas och analyseras. Ett demokratiskt samhälle behöver underhållas med ett kritiskt förhållningssätt, följaktligen mår den som granskar också bra av att själv bli granskad. Vad gör vi själva med vår verksamhet och personerna som befinner sig i den och vilka konsekvenser får det?

---

²⁴² Bourdieu har beskrivit svårheten med att som forskare anlägga en "objektiverande" synvinkel på vetenskapen. En handling som annars görs med lättheten i relation till andra studieobjekt. Detta bör, enligt Bourdieu, dock inte hindra oss från att studera vårt eget fält. Bourdieu, 1996, s. 257.

TRE FAKULTETER

I detta kapitel ges en generell beskrivning av doktoranderna och forskarutbildningen vid Göteborgs universitet och specifikt de tre fakulteter där denna avhandling hämtar sin empiri: humanistiska, naturvetenskapliga och utbildningsvetenskapliga fakulteterna. Syftet med kapitlet är att ge en överblick av doktorandpopulationen och av forskarutbildningen i stort för att ge en tolkningsram till analysen av intervjustudien vilken presenteras i nästkommande tre kapitel. Föreliggande kapitel bygger på data från enkätstudien Göteborgsdoktorander 2011²⁴³ samt statistik från Göteborgs Universitetsbibliotek och Göteborgs universitet.

Doktoranderna

Vid Göteborgs universitet bedrivs forskarutbildning vid universitetets samtliga fakulteter. Det finns omkring 2 000 aktiva doktorander²⁴⁴ och 9 procent av dem är doktorander inom humaniora, 15,5 procent inom naturvetenskap och 5 procent inom utbildningsvetenskap.²⁴⁵ 43 procent är kvinnor och 57 procent män.²⁴⁶ Det är således numerär jämställdhet vid forskarutbildningen i dag.²⁴⁷ Men tittar vi på de specifika fakulteterna förändras bilden något. Vid humanistisk

---

²⁴³ *Göteborgs doktorander 2011/12* är en enkät genomförd av enheten för analys och utvärdering vid Göteborgs universitet.

²⁴⁴ På sin hemsida anger Göteborgs universitet att de har 2 042 aktiva doktorander. www.gu.se.

²⁴⁵ Av de doktorander som varit antagna 1998-2010 och som ännu inte avlagt doktorsexamen under ht 2011. Siffror hämtat från *Göteborgsdoktorander 2011/2012*. Den totala populationen utgörs av 1831 individer. 1087 svarade på den enkät som analysenheten skickade ut. 127 individer utgör ett naturligt bortfall medan 617 valde att inte svara på enkäten. Dessa siffror utgår från den totala populationen minus det naturliga bortfallet.

²⁴⁶ Siffran avser de doktorander som antogs efter 1998 men inte avlagt sin doktorsexamen ht 2011 (n=1704). Siffrorna är hämtade från bakgrundsdata från enkäten Göteborgsdoktorander, 2012. Detta utgör den totala populationen exklusive naturligt bortfall. Av dem som svarat på enkäten är 62 % kvinnor och 38 % män.

²⁴⁷ Förutsatt att vi utgår ifrån definitionen att en kategori anställda anses vara jämställd om det råder 60/40 av respektive kön.

fakultet är 64 procent av doktoranderna kvinnor och 36 procent män.²⁴⁸ Vid naturvetenskapliga fakulteten är majoriteten män (52 %)²⁴⁹ och vid utbildningsvetenskap är majoriteten av doktoranderna kvinnor (58 %). Inom både utbildningsvetenskap och naturvetenskap faller siffrorna inom definitionen av numerär jämställdhet.²⁵⁰ Det bör dock noteras att det inom de olika ämnesområdena inom den naturvetenskapliga fakulteten är stor variation där vissa forskarutbildningsämnen har en majoritet kvinnor och andra har en majoritet av män vilket gör att genomsnittet blir numerärt jämställt.

Medelålder för de som läser vid forskarutbildningen är 40,5 år.²⁵¹ Av de undersökta fakulteterna är doktoranderna inom naturvetenskap yngst (35,1 år) medan doktoranderna inom utbildningsvetenskap är äldst (48 år). Doktoranderna inom humaniora befinner sig närmast genomsnittet för hela GU (41,6 år). Åldersskillnaderna har sin förklaring i att det är vanligare att påbörja sin forskarutbildning i anslutning till grundexamen inom naturvetenskap medan det inom utbildningsvetenskap hittills varit vanligt att efter flera år som verksam lärare påbörja en forskarutbildning. Humanisterna är de doktorander som har längst genomsnittstid från påbörjandet av studierna fram till avlagd examen.

Majoriteten av doktoranderna vid GU är av etniskt svenskt ursprung, 17 procent är uppväxta utanför Sverige.²⁵² Hälften av doktoranderna kommer ifrån Göteborgsregionen, Halland eller Västra Götaland.²⁵³ 15 procent av doktoranderna har arbetat vid Göteborgs universitet innan de blev officiellt antagna. 66 procent har också avlagt sin grundexamen vid GU. Det innebär att en stor del av doktoranderna redan innan de blivit antagna till forskarutbildningen varit för-

---

²⁴⁸ Siffran avser de doktorander som antogs efter 1998 men inte avlagt sin doktorsexamen ht 2011 (n=159). Siffrorna är hämtade från bakgrundsdata från enkäten Göteborgsdoktorander, 2012.

²⁴⁹ Siffran avser de doktorander som antogs efter 1998 men inte avlagt sin doktorsexamen ht 2011 (n=284). Siffrorna är hämtade från bakgrundsdata från enkäten Göteborgsdoktorander, 2012.

²⁵⁰ Siffran avser de doktorander som antogs efter 1998 men inte avlagt sin doktorsexamen ht 2011 (n=93). Siffrorna är hämtade från bakgrundsdata från enkäten Göteborgsdoktorander, 2012.

²⁵¹ Dessa siffror är hämtade från LADOK och rör doktorander antagna efter 1998 men som ännu inte ht 2011 tagit ut sin examen och som svarat på enkäten. Den angivna åldern är den aktuella ålder doktoranderna hade vid undersökningstillfället, alltså inte ålder vid påbörjad forskarutbildning.

²⁵² 21 % av doktoranderna inom naturvetenskap är uppväxta utanför Sverige, 15 procent inom humaniora och endast 7 % inom utbildningsvetenskap.

²⁵³ som antogs från och med 1998 till och med 2011 och som ännu inte tagit ut sin examen.

trogna med fältet, miljöerna och universitetet antingen som grundstudenter eller som anställda.

Därtill bör läggas de 5 procent av doktoranderna som uppger att de läst forskarutbildningskurser utan att de varit formellt antagna. Här utmärker sig utbildningsvetenskap som har störst andel skuggdoktorander av de tre fakulteterna.²⁵⁴

Högskoleverkets rapport och statistik från SCB visar att det är större sannolikhet att doktorera om du har en disputerad förälder.²⁵⁵ 5 procent av doktoranderna har en disputerad mor och 12 procent har en far som disputerat. Vid de undersökta fakulteterna är det vanligast att ha en disputerad förälder inom humaniora. 9 procent av humanisterna har en disputerad mor och 14 procent har en far som disputerat. Inom naturvetenskap är motsvarande siffror 3 respektive 9 procent. Av de tre fakulteterna är det minst vanligt att ha en disputerad förälder inom utbildningsvetenskap. Här är det tre procent som har en disputerad mor och sju procent som har en far som disputerat. För doktoranderna inom humaniora är det mer vanligt förekommande att ha med sig nedärvt kulturellt kapital in i utbildningen än övriga två fakulteter.

Forskarutbildningen vid tre fakulteter

Som tidigare beskrivits motsvarar en avlagd doktorsexamen fyra års heltidsstudier (240 högskolepoäng, hp).²⁵⁶ Minst hälften av poängen utgör själva avhandlingen medan övriga utgörs av varierande omfattning kurspoäng. Av kurspoängen utgörs en del av obligatoriska kurser och en del av valbara. Dessa varierar mellan och inom ämnesområdena, där den lägsta andelen obligatoriska

---

²⁵⁴ För Göteborgs universitet i stort uppger 5 procent som svarat på enkäten att de varit skuggdoktorander. Inom utbildningsvetenskap anger 10 % av doktoranderna att de läst forskarutbildningskurser utan att vara antagna. Det finns således en överrepresentation av skuggdoktorander inom utbildningsvetenskap.

²⁵⁵ Högskoleverket, *Forskarutbildning och forskarkarriär: Betydelsen av kön och socialt ursprung*, Högskoleverket, Stockholm, 2006; Högskoleverket, *Universitet och högskolor: Högskolenyborjare 2011/12 och doktorandnyborjare 2010/11 efter föräldrarnas utbildningsnivå*, SCB, Stockholm, 2012, hämtad 10 januari 2013, <<http://www.hsv.se/download/18.782a298813a88dd0dad800016747/statistiskt-meddelande-nyborjare-UF20SM1204.pdf>>.

²⁵⁶ Forskarutbildningen har varit reglerad till att omfatta 4 års heltidsstudier sedan 1969 men fick först genomslag i och med reformen från 1998. Dessförinnan var det möjligt att bli docentkompetentförklarad med en bra avhandling vilket inte längre är möjligt.

kurser är 23 hp och den största omfattar det totala antalet kurspoäng det vill säga 90 hp.²⁵⁷ Det finns också exempel på institutioner som låter doktorander tillgodoräkna sig kurspoäng från grundutbildningen som del i doktorsexamen.²⁵⁸

Avhandlingen kan författas som en monografi eller som en sammanläggningsavhandling bestående av artiklar och en kapp. Inom humaniora och utbildningsvetenskap har det hittills varit vanligast att avlägga doktorsexamen med framläggandet av en monografi på svenska. Inom naturvetenskap är förhållandet det motsatta då det är vanligast att författa sammanläggningsavhandlingar på engelska.²⁵⁹ Det har dock skett en ökning av antalet avhandlingar på engelska också inom utbildningsvetenskap där det tidigare knappt förekom alls. Idag finns också ett ökat tryck på att publicera forskningsresultat internationell även för ämnen där det tidigare inte varit så vanligt. Antalet publicerade artiklar i välrenommerade tidskrifter utgör viktiga tillgångar för vidare vetenskaplig karriär eftersom anslagstilldelning och tillsättandet av tjänster utgår från denna form av meritering.

Arbetets karaktär

Forskarutbildningen innebär mycket självständigt arbete. I Göteborgsdoktorander anger 93 procent av de som svarat på enkäten att de arbetar ensamma eller att de arbetar i en forskargrupp men självständigt inom denna. Resterande sju procent anger att de arbetar i forskargrupper där de i huvudsak rapporterar gemensamt.

---

²⁵⁷ Som minst 23 hp och den största omfattar det totala antalet kurspoäng det vill säga 90 hp. Störsts variation finns inom humaniora. De obligatoriska poängen varierar dock också inom de andra ämnesområdena där naturvetenskaperna ligger på en genomsnittligt lägre andel obligatoriska kurser medan det inom utbildningsvetenskap är genomsnittligt högre andel obligatoriska kurser.

²⁵⁸ Detta förekommer vid den naturvetenskapliga fakulteten vid Göteborgs universitet och ämnet matematik.

²⁵⁹ En sammanställning från digitala tjänster vid Universitetsbiblioteket visar att alla avhandlingar utom två som lagts fram vid Humanistiska fakulteten vid Göteborgs universitet 2008-2012 var monografier. Vid utbildningsvetenskapliga fakulteten var 83 % (56 av 67) avhandlingar monografier medan 86 % (193 av 223) avhandlingar som lagts fram vid Naturvetenskapliga fakulteten vid Göteborgs under samma period var sammanläggningsavhandlingar. I en studie av Vetenskapsrådet (2006) fann man också att humaniora uteslutande publicerade monografier medan förhållandet var det motsatta inom medicin, naturvetenskap och teknik där 85-100 % av avhandlingarna var sammanläggnings-avhandlingar. S Karlsson, *Svenska avhandlingars kvalitet och struktur: Har den ökade volymen på forskarutbildningen påverkat kvalitén på svensk forskning? En bibliometrisk analys*, Vetenskapsrådet, Stockholm, 2006.

I de för den här studien undersökta ämnesområdena varierar det stort. Inom humaniora arbetar nästan samtliga doktorander i individuella projekt (94 %) ²⁶⁰ Inom naturvetenskap är det mycket vanligare att arbeta i forskargrupper (66 %), majoriteten anger dock att de arbetar självständigt inom dessa. ²⁶¹ Drygt en tredjedel (34 %) av naturvetarna uppger att de arbetar ensamma i sina avhandlingsprojekt. ²⁶² Inom utbildningsvetenskap anger en fjärdedel (26 %) att de ingår i en forskargrupp men att de i huvudsak arbetar självständigt inom denna. Det är fortfarande vanligast att arbeta med individuella forskningsprojekt (70 %) även om de finns de som ingår i forskargrupper där resultaten rapporteras gemensamt (4 %).

Forskarutbildningen innefattar inte bara forskningsarbete. Många doktorander undervisar och handleder också grundstudenter. Merparten av doktoranderna som svarat på enkäten Göteborgsdoktoranden har också undervisat, lett seminarier, handledt studenter eller dylikt upprepade gånger under forskarutbildningen. Vanligast är det inom naturvetenskap (71 %) följt av humaniora och utbildningsvetenskap där 53 procent inom respektive fakultet angett att de ägnat sig åt sådana aktiviteter kontinuerligt under utbildningen. Endast en liten andel har inte haft några sådana uppgifter alls, 17 procent inom humaniora, 10 procent inom naturvetenskap och 15 procent inom utbildningsvetenskap.

Seminarieverksamhet

Forskarseminarier är ett viktigt kontinuerligt stöd för många doktorander men också för de seniora forskarna vid de olika miljöerna. Seminariet är en arena för att diskutera nya metoder och rön, ny litteratur inom aktuellt ämne och olika problem som man kan stöta på under forskningsprocessen. Hur ofta seminarierna hålls varierar mellan olika miljöer och institutioner. En del har seminarier varje vecka, andra har en gång i månaden eller med ännu längre intervaller. ²⁶³ Ibland är de obligatoriska och andra gånger frivilliga. Det finns

---

²⁶⁰ Resterande arbetar i större projekt men då självständigt inom dessa.

²⁶¹ 55 % av doktoranderna inom naturvetenskap som svarat på enkäten Göteborgsdoktorander ingår i forskargrupper där de arbetar självständigt. 11 % ingår i forskargrupper där de till största del arbetar och rapporterar tillsammans.

²⁶² N=134.

²⁶³ 61 % av de som svarat på enkäten anger att det förekommer återkommande, regelbunden seminarieverksamhet.

exempel på separata doktorandseminarier såväl som gemensamma för samtliga anställda. Hur de än är organiserade ses de som en viktig del av det vetenskapliga arbetet.

Vanligast förekommande och bland de mest besökta är seminarierna vid humaniora och utbildningsvetenskap där doktoranderna är mycket flitiga deltagare.²⁶⁴ Doktoranderna uppmanas och uppmuntras att delta vid seminarieverksamheten och allra mest inom humaniora.²⁶⁵ Noteras bör dock att det är en mycket liten andel av doktoranderna som menar att seminarierna präglas av ett öppet diskussionsklimat, istället upplever de att de inte får önskad mängd uppmuntran och stöd som de önskat.²⁶⁶ Seminariet tycks för såväl doktorander som seniora utgöra en arena för att positionera sig gentemot varandra och på fältet i stort och är på detta sätt många gånger en central del i institutionslivet.

Finansiering

Det har visat sig svårt att kartlägga hur doktorander finansierar sin utbildning då det finns en uppsjö olika försörjningsformer, från doktorandanställning till stipendium.²⁶⁷ Finansieringsformerna kan också variera under terminen och kombineras med varandra. Därtill är det heller inte alltid som doktoranden själv är medveten om hur de finansieras, om det sker via fakultetsmedel, projekt eller annan finansiär.²⁶⁸ Med forskarutbildningsreformen 1998 kom dock kravet om

---

²⁶⁴ 52 % av utbildningsvetarna anger att de i mycket hög eller hög grad medverkar vid seminarier. Motsvarande siffra för humaniora är 51 % och 43 % för naturvetenskap.

²⁶⁵ 60 % av dem som svarat på enkäten anger att de ofta eller flera gånger blivit uppmanade att presentera sitt material vid seminarier. Inom utbildningsvetenskap är motsvarande siffra 30 % och inom naturvetenskap 38 %.

²⁶⁶ 59 % av samtliga som svarat på enkäten anger att det är ett öppet diskussionsklimat. 48 % anger att de får mycket stöd och uppmuntran i dessa sammanhang. För föreliggande studies undersökta ämnesområden är siffrorna avsevärt mycket lägre. Inom Hum och Utb anger endast 8 procent att seminarierna präglas av öppenhet och 12 procent anger att de upplever uppmuntran och stöd i dessa sammanhang. Motsvarande siffror inom naturvetenskap är 10 respektive 17 procent.

²⁶⁷ De flesta enkäter lyckas bara fånga den för stunden aktuella finansieringsformen vilket gör att det är svårt att få en övergripande bild över hur doktoranderna finansierat hela sin utbildning.

²⁶⁸ SCB delar in finansieringsformerna enligt följande: **Anställning som doktorand** vid ett universitet eller en högskola, oberoende av vem som finansierar anställningen; **annan anställning** (än som doktorand) inom eget eller annat universitet/högskola som innebär att forskarutbildning kan bedrivas inom anställningen; **utbildningsbidrag; företagsdoktorand**, det vill säga doktorand som är anställd vid ett företag (och får sin lön från företaget) och bedriver forskarutbildning inom anställningen; **anställning som läkare** med utrymme att bedriva forskarutbildning inom anställningen; **annan anställning utanför högskolan** (än vid företag eller som läkare) som innebär att forskarutbildning kan bedrivas inom anställningen; **stipendium** och **övrigt**, då försörjning saknas eller yrkesverksamhet utan anknytning till forskarutbildningen. Forskarutbildningen kan också finansieras genom egen förmögenhet men de flesta universitet och högskolor är restriktiva i förhållande till sådan

(forts. nästa sida)

att doktoranderna skulle ha säkrad finansiering motsvarande fyra års heltidsstudier vid antagningen, helst genom en doktorandanställning. Det har dock varit svårt att införa doktorandanställning för samtliga fyra år eftersom det är relativt dyrt för institutionerna. Det har därför varit vanligt att finansiera via utbildningsbidrag de två första åren som sedan gått över i en doktorandanställning. Det är först sedan 2013 som Göteborgs universitet har enats och fattat beslut om att samtliga doktorander skall ha en doktorandanställning.²⁶⁹ Därtill är det fortfarande vanligt att avhandlingen inte färdigställs inom given tidsram vilket gör att ytterligare finansiering kan tillkomma. Av dem som svarade på enkäten angav drygt hälften (52 %) att de var finansierade genom doktorandanställning under ht 2011. Inom humaniora var 60 procent finansierade genom anställning, 74 procent inom naturvetenskap och 48 procent inom utbildningsvetenskap. Inom utbildningsvetenskap var det dock vanligare att ha en annan anställning vid universitet eller högskola som finansieringskälla än inom övriga ämnesområden vilket delvis kan förklaras av andelen adjunkter som vidareutbildar sig genom forskarutbildningen. Störst andel doktorander som finansieras via stipendier under ht 2011 finner vi inom humaniora där 17 procent anger att de finansieras på detta vis. Motsvarande siffra inom utbildningsvetenskap och naturvetenskap är endast fyra procent. Det är också inom humaniora som studierna i genomsnitt tar längst tid i anspråk vilket delvis kan förklara den höga andelen stipendiater inom ämnesområdet. För doktoranderna innebär den varierande finansieringen att det under forskarutbildningen kan bli fråga om olika arbetsformer.

Individuella studieplaner

För att förtydliga relationen mellan handledare och doktorand inrättades med forskarutbildningsreformen från 1998 individuella studieplaner. Den individuella studieplanen utgörs av ett dokument som upprättas mellan doktorand och handledare för att specificera doktorandens tänkta studiegång och som både handledare och doktorand skriver under. I Göteborgsdoktorander anger 87

---

finansiering. Följaktligen kan doktoranderna vara finansierade genom flera finansieringsformer och därtill ha olika typer av anställning under forskarutbildningstiden.

²⁶⁹ Enligt regler för studier på forskarnivå vid Göteborgs universitet – Doktorandreglerna som gäller sedan 1 juli 2013.

procent att de har en individuell studieplan, 69 procent anger också att den följts upp och att de är nöjda med uppföljningen. Inom de tre studerade ämnesområdena är det ca 90 procent som anger att de har en individuell studieplan.²⁷⁰ Hur nöjda de är med uppföljningen skiljer sig stort mellan ämnesområdena. Inom humaniora är det 68 procent som är nöjda, inom naturvetenskap 71 procent. Inom utbildningsvetenskap återfinns vi störst andel nöjda doktorander med 82 procent.

Handledning

Vikten av god handledning lyfts också fram i forskarutbildningsreformen 1998, men i vilken omfattning och hur den skall ses ut regleras inte. Majoriteten av doktoranderna i Göteborgsdoktorander är nöjda med sin handledning och menar att de fått handledning i den utsträckning de önskat (63 %). Samtidigt är det nästan en femtedel (18 %) som anger att de inte alls fått handledning i den utsträckning som de önskat. 30 procent anger också att de i stor utsträckning upplevt brister i handledningen vilket utgjort hinder i arbetet. Inom utbildningsvetenskap, naturvetenskap och humaniora anger 32 procent att de upplevt sådana brister. Nöjdast med handledningen är utbildningsvetarna (73 %), följt av humanisterna (62 %). Minst nöjda är naturvetarna (56 %). Det är också de doktoranderna som oftare ingår i större projekt där handledaren även är projektledare.

En fjärdedel av doktoranderna som svarat på Göteborgsdoktorander har därtill allvarligt övervägt att byta sin handledare. 36 procent av humanisterna har gått i sådana tankar, 31 procent av utbildningsvetarna och 26 procent av naturvetarna. Tyvärr ger enkäten inga siffror på hur många som faktiskt gjort verklighet av sina tankar.

Bilden som tecknas av handledarskapet liknar starkt det som Högskoleverkets studie *Doktorandspegeln* visat. I *Doktorandspegeln* från 2008 uppger en majoritet av doktoranderna att handledningen fungerar tillfredsställande. Men samtidigt upplever en stor andel av doktoranderna att handledaren inte visat tillräckligt stort intresse för deras studier och att för lite tid har ägnats åt att ge konstruktiv

---

²⁷⁰ Inom utbildningsvetenskap och humaniora anger 90 % att de har en individuell studieplan. Inom naturvetenskap är motsvarande siffra 92 %.

kritik. Doktoranderna menar också att de inte diskuterar teori och metodfrågor i den utsträckning de önskat.²⁷¹ Värt att notera är att det samtidigt är 40 procent som anger att de inte fått handledning i den utsträckning de önskat sig. Mer än var fjärde doktorand i Doktorandspegeln anger att bristen i handledningen utgjort hinder i forskningsarbetet. Många doktorander upplever sig inte ha en fungerande dialog med handledaren, ett resultat som visat sig i såväl Doktorandspegeln från 2003 som i uppföljningen från 2008 och som vi också kan ana i Göteborgsdoktorander.

Sammanfattning

Trots att utbildningen leder fram till samma slutmål, en doktorsexamen visar ovanstående genomgång att utbildningens innehåll skiljer sig åt. Den minsta gemensamma nämnaren är avhandlingens omfattning om minst 120 hp, vilket motsvaras av två års heltidsstudier. Omfattningen av kurser, vad som räknas som en kurs och vilka arbetsuppgifter som ingår i forskarutbildningen varierar stort inte bara mellan fakulteterna men också inom en och samma fakultet och institution.

Genomgången visar också att doktorandpopulationen varierar inom de tre fakulteterna med till exempel majoriteten yngre doktorander inom naturvetenskap och äldre inom utbildningsvetenskap. Forskarutbildningen uppfyller numerär jämställdhet när vi tittar på samtliga fakulteter vid Göteborgs universitet men lider av stora variationer mellan olika ämnesområden. Det är mycket färre kvinnor inom naturvetenskap som fortsätter med en vetenskaplig karriär jämfört med kvinnliga doktorander inom utbildningsvetenskap och humaniora.

Trots reformens genomförande tycks således utbildningen fortfarande variera stort. I de tre nästkommande kapitlen presenteras och analyseras de 15 intervjuerna med doktorander inom humaniora, naturvetenskap och utbildningsvetenskap. Varje ämnesområde presenteras först var för sig och diskuteras och jämförs slutligen i avhandlingens två sista kapitel.

---

²⁷¹ Jacobsson & Gillström, s. 59 f.

HUMANISTERNA

I detta kapitel presenteras analysen av forskarutbildningen så som den beskrivs av doktorander inom humaniora. I fokus för analysen står i första hand begreppen doxa, kapital och habitus som presenterats mer ingående i teori-kapitlet. Först ges en kort presentation av de intervjuade doktoranderna. Därefter beskrivs forskarutbildningen utifrån hur de intervjuade doktoranderna uppfattar den. Analysen försöker fånga hur de intervjuade humanisterna upplever och tolkar forskarutbildningens villkor och krav samt hur de förhåller sig till dessa upplevelser utifrån habitus.

De intervjuade doktoranderna

Totalt har sex doktorander inom humaniora intervjuats, tre kvinnor och tre män vid två olika institutioner.

David är snart 30 år och kommer från en studievän miljö. Hans pappa disputerade inom ett närliggande område under hans uppväxt. David har alltid sett forskarutbildningen som en möjlighet och hade tidigt siktet inställt på att läsa vidare. Under uppsatsskrivandet blev han tillfrågad och uppmuntrad till att söka forskarutbildningen. David sökte och blev antagen. När jag träffar honom har hans finansiering precis tagit slut, men det bekymrar honom inte nämnvärt då han fått positiva stipendiebesked. Han har också sparat pengar under hela sin forskarutbildning, eftersom han varit införstådd med att det kan vara svårt att bli klar på motsvarande fyra års heltidsstudier.

Sara fyller snart 40 år och har också hon en disputerad förälder men inom ett helt annat ämnesområde än det egna. För Sara har det, likt David, alltid setts som en möjlighet och nästan som en självklarhet att påbörja forskarutbildningen. Också hon blev uppmuntrad till att söka. Det är först nu mot slutet av avhandlingsskrivandet som Sara har börjat ifrågasätta sitt val. Sara har, när jag träffar henne, under en tid gått ner i tjänst för att förlänga sin anställning. Hon

beräknar att hon har ett år kvar att skriva innan hon är klar, men undrar om insatsen som krävs för att bli färdig är värd mödan.

Linn är fyllda 42 och var yrkesverksam många år innan hon sökte till forskarutbildningen. Också hon blev uppmuntrad att söka forskarutbildningen men det var först efter en tid som yrkesverksam och en önskan om nya utmaningar som forskarutbildningen blev aktuell. Linn sökte flera utbildningar på olika plaster runt om i Sverige och kom in i Göteborg. Hon blev antagen i ett större projekt med flera doktorander vid olika lärosäten. Under sin doktorandtid har Linn också haft flera andra uppdrag vid institutionen förutom forskarutbildningen och har på så vis provat flera olika positioner inom den akademiska hierarkin. När jag intervjuar henne har hennes forskningsmedel tagit slut och hon oroar sig för hur framtiden skall bli.

Carl har nyligen disputerat och är 35 år. Han har familj och barn. Carl har aldrig bott i Göteborg under sin forskarutbildning utan har bedrivit sina studier på distans. Han har därför inte tagit lika stor del i institutionslivet som de övriga intervjuade. Carl skrev klart sin avhandling på stipulerad tid bortsett från en kurs som inte var klar och har nu ett arbete utanför akademien. Han när en önskan om att komma tillbaka till universitetet och fortsätta forska. Han har välutbildade föräldrar och det finns disputerade i den närmsta släkten. Det var självklart för honom att studera vidare. Valet av ämne var dock inte lika självklart.

Johan är drygt 40 år. Han har en brokig bakgrund med flera års yrkeserfarenhet inom olika fält. Han har familj och barn. Själv kommer han från ett studieovant hem men har hela tiden tyckt om att läsa och förkovra sig. För honom har det alltid varit ett ideal att vara bildad, ett ideal som han önskat leva upp till. Han började sin utbildning med utbildningsbidrag som nu har gått över till en doktorandtjänst.

Gun är 53 år och doktorerar inte på heltid. Hon är i slutfasen av sitt skrivande och har hela tiden varit yrkesverksam vid sidan av sina studier. Hon har en yrkesutbildning och genom sitt arbete blev hon intresserad av att fördjupa sig i ämnesområdet. Gun har inte bott i Göteborg under studietiden och har därför inte varit vid miljön dagligen, men hon har ändå varit en flitig deltagare vid seminarier och doktorandkurser. Hon kommer från ett arbetarklasshem, är gift och har vuxna barn. Hon antogs 1998 men innan de nya reglerna trädde ikraft

vilket gjorde att hon inte behövde ha säkrad finansiering motsvarande fyra års heltidsstudier.²⁷²

Forskarutbildningens premisser

De intervjuade humanisterna har sökt till forskarutbildningen utifrån ett specifikt ämnesområde som de varit intresserade av att fördjupa sig i. Utgångspunkten har varit deras tidigare uppsatsarbeten eller frågor som väckts i anknytning till deras yrkeserfarenhet. Vid ansökan har det stått dem fritt att formulera ett intresseområde och forskningsfråga.

Johan: /.../ det är väl en viktig del i, kanske framför allt i humanistens forskningskompetens, att kunna hitta på ett eget ämne, att göra det intressant och trovärdigt och att så att säga hitta det problem som behöver lösas på något sätt. Och därför är också vår forskarutbildning väldigt fri, det är ingen som säger att det är det här du skall skriva om, eller det är de här böckerna som du skall läsa eller så. Utan det får man hitta på själv.

Citatet från Johan får illustrera själva kärnan i den humanistiska forskar-kompetensen så som den uttrycks av de intervjuade. Ett viktigt mål med utbildningen är att lära sig definiera ett specifikt problemområde och utifrån det ställa en vetenskapligt relevant fråga. Doktoranderna förväntas att själva bemästra sitt ämnesområde.Handledaren behöver inte besitta specialistkunskap i området utan fungerar snarare som ett intellektuellt bollplank. Doktoranderna beskriver i anknytning till detta ett bildningsideal där det inte räcker att kunna det egna studerade området utan där doktoranden också förväntas besitta någon form av allmän kompetens inom disciplinen och ämnesområdet för att ha någon framtid inom fältet.

Doktoranderna inom humaniora jobbar nästan uteslutande ensamma i sina avhandlingsprojekt. Endast en liten del arbetar inom en forskargrupp men även då utförs huvudsakligen arbetet självständigt.²⁷³ Den egenförfattade texten och det egna projektet är det som står i centrum i den humanistiska forskar-

---

²⁷² I januari 2014 är samtliga disputerade utom Johan. Carl, David, Sara, Gun och Linn arbetar alla inom akademien som forskare och lärare.

²⁷³ Av de intervjuade doktoranderna inom humaniora är det bara Linn som ingår i ett större projekt.

utbildningen. De intervjuade doktoranderna menar att kurserna utgör en på pappret omfattande del av utbildningen men att de sällan värdesätts eftersom det ändå är ”avhandlingen som det hänger på”.²⁷⁴ Kurserna uppfattas som en del som skall genomföras i utbildningen men tillskrivs liten eller ringa betydelse i skolningen till att bli forskare.²⁷⁵ Det är istället seminariet som lyfts fram som den centrala arenan för forskarutbildningen.

David: Det som vi lär oss och som vi lär oss väldigt bra det inhämtar vi på seminarierna. Väldigt mycket som är implicit liksom, inte så att det inte går att sätta ord på kanske /.../ men vi har särskilt en professor som är väldigt mycket professor och väldigt bra också. /.../ men han förespråkar ju det som en princip nästan, att det väsentliga i forskarutbildningen kan man inte lära sig på några kurser utan det handlar om, att då måste man gå på seminarierna och inhämta på något sätt, halvt omedvetet den här fingertoppskänslan eller vad det är för någonting. Och den här hantverksskickligheten hur man skriver, hur man läser och hur man, det som gör det här ämnet till något särskilt.

Seminariet lyfts fram som den centrala arenan eftersom det uppfattas som institutionslivets nav.²⁷⁶ Doktoranderna menar att det finns få andra arenor där de enskilda forskarna med sina individuella arbeten möts. Seminariet uppfattas dels som en läroarena så som David beskriver ovan och dels som en arena för positionering på fältet. Det är vid seminariet som disciplinens doxa definieras – vad har betydelse och vad har inte betydelse i verksamheten, vad är kvalitet i ett vetenskapligt arbete, hur avgörs det, hur talar en forskare, vad värdesätter en forskare inom humaniora etcetera, allt det som David beskrev som fingertoppskänsla i citatet ovan. Saras citat nedan illustrerar hur positionstagandet och skolningen kan ta sig uttryck:

---

²⁷⁴ David.

²⁷⁵ Av de intervjuade humanisterna är det bara Gun som lyfter fram forskarutbildningskurserna som centrala, viktiga och lärorika.

²⁷⁶ Enligt siffror från enkätundersökningen, *Göteborgsdoktorander 2011/2012*, har 59 % ofta eller flera gånger presenterat sitt arbete vid seminarier vid den egna institutionen. 37 % har någon eller några enstaka gånger presenterat sina arbeten. Totalt motsvarar det 96 % av dem som svarat på enkäten. För Göteborgs universitet i stort är motsvarande siffror för dem som ofta eller flera gånger presenterat sitt arbete 35 %. Det förekommer också rikligt av seminarier både regelbundet och schemalagt (87 %).

Sara: /.../ man uttalar sig inte hur som helt, man säger inte vad som helst utan man inleder, om man skall ställa någon fråga så inleder man det gärna med en liten utläggning först som visar på något sätt att här står jag, det här vet jag. Man kan inte bara ställa en fråga för att man är nyfiken på något sätt, utan det har att göra med sättet man ställer frågor på och sättet man pratar på. Och kanske till och med ibland också hur man uppträder mot sådana som inte fattar de reglerna som ställer frågor på fel sätt och så.

Anna: Hur gör man då?

Sara: Det är jättesvårt att sätta fingret på sådana här osynliga saker men det finns tendenser att på olika sätt visa att den här personen inte har fattat vad det går ut på. Det finns liksom ett samförstånd mellan dem som kan de här reglerna och som är inne i rätt, de är inne i det här, på något sätt utesluter den som inte kan. Det behöver inte alltid vara så himla drastiskt eller att det händer något särskilt utan det är nog bara så att, ja nu vet vi här att den här personen inte kan de här sakerna, det märks ju på sättet den frågar. Man ler på ett lite konstigt sätt eller man svarar inte riktigt på frågan eller man vänder sig mest till de andra eller så tror jag.

Positioneringen så som Sara beskriver den manifesteras bland annat genom det sätt en fråga ställs. Genom att doktoranden inleder med ett kort anförande försöker hon eller han positionera sig på fältet och visa att de har förstått hur spelet skall spelas. De seniora faller sedan omdömet om doktoranden lyckats eller inte. Den som inte uppfattas förstå eller som inte iscensätter forskarrollen på rätt sätt blir inte uttryckligen tillsagd eller tillrättavisad, det sker istället via subtila markörer. Doktoranderna menar att det kan vara svårt att uppfatta eller beskriva markörerna för någon annan, det är snarare förknippat med en känsla som förmedlas.²⁷⁷ För Sara har det hänt att hon känt olust efter seminariet."/.../ jag vet att jag kan ha känt mig väldigt dum efteråt någon gång när jag ställt en fråga".²⁷⁸ Seminariet beskrivs av de intervjuade som känsloladdat. Lyckas doktoranderna med sina anföranden bereder det känslor av tillfredsställelse medan om de inte lyckas renderar det känslor av skam. Denna förmedling av känslor går att förstå som en form av symboliskt våld²⁷⁹ som kan om den upp-

---

²⁷⁷ Jmf Bloch.

²⁷⁸ Sara.

²⁷⁹ Bourdieu, 1999, s. 11; P Bourdieu, *Pascalian mediation*, 2:a uppl, Polity Press, Cambridge, 2006, s. 168 ff.

repas leda till en självreglering hos doktoranden. Sara till exempel är ganska försiktig innan hon uttalar sig för att undvika att iscensätta forskarrollen på fel sätt.

Doktoranderna menar, ångestkänslorna till trots, att seminariet är roligt, att det är högt i tak och att det inbjuder till både skratt och allvar.²⁸⁰ Detta tycks vid en första anblick något motsägelsefullt i förhållande till det symboliska våld som illustrerats ovan. Men kanske skall seminariet förstås som en arena för känslor såväl negativa som positiva, en arena där doktoranden övar på att iscensätta rollen som forskare.²⁸¹ När doktoranderna lyckas spela spelet byts känslor av tillkortakommanden till känslor av tillhörighet och duglighet.

Johan: Där [seminariet] lägger man fram saker, där opponerar man och så där och det är ju ett påtagligt sätt att ”learning by doing”, det är bara att sitta med och kolla hur andra gör och sedan göra själv.

Anna: Hur gör man det rent konkret då?

Johan: Det handlar nog om att uttrycka sig väl att, att uppmärksamma intressanta punkter i det man diskuterar och vissa gör det helt naturligt och andra jobbar för att göra det.

Citatet illustrerar hur å ena sidan spelreglerna uppfattas som enkla och å andra sidan hur vissa upplevs vara bättre rustade för att spela spelet. De intervjuade återkommer till naturligheten och lättheten som de upplever att vissa har i iscensättandet av forskarrollen. Denna lätthet framställs som eftersträvansvärd. Jag tolkar det som ett yttryck för en form av begåvningsideologi som forskarutbildning inom humaniora ger uttryck för.

Genom spelet vid seminariet utväxlar de seniora och doktoranderna bevis på sin egen begåvning. När doktoranderna lyckas skänker det känslor av vällust likväl som det skänker känslor av obehag de gånger de inte lyckas iscensätta forskar-

---

²⁸⁰ Detta bekräftas också i enkätundersökningen *Göteborgsdoktorander* där 71 procent av doktoranderna vid humanistisk fakultet anger att det är ett öppet klimat vid seminarierna medan det vid övriga fakulteter endast är 58 procent som svarar på samma sätt.

²⁸¹ Jmf Bloch.

rollen på önskvärt sätt. Genom begåvningsideologin framställs de egna förmågorna som uttryck för personlig begåvning oavsett den möda som krävts för att införskaffa dem. Naturlighet och talang blir då viktiga och eftersträfvansvärda egenskaper som odlar föreställningen om det intellektuella arbetet som sprunget ur medfödd begåvning.²⁸²

Johan: När man själv ska opponera på någonting så sitter man där då med texten, har jag något vettigt att säga om det här? Men om jag går in och börjar, hur gör jag mig bemärkt, nu skall jag visa hur smart jag är, nu skall jag banne mig klippa sönder det här argumentet. Alltså det är en sympatisk miljö. Jag vet att vid många institutioner här är man jävligt hård mot varandra och går dit för att trycka till varandra. Så gör vi inte! Men ändå så kan det ibland vara så att kritiken inte riktigt står i paritet med ambitionen med framlägget.

Doktoranderna är själva med och reproducerar begåvningsideologin genom att de ställer upp på och spelar spelet på samma sätt som de seniora. Samtidigt menar de intervjuade doktoranderna att kritiken som dryftas vid ett seminarium ibland är svårtolkad då den inte alltid har med den framlagda texten i sig att göra. Doktoranderna upplever att kritiken från en senior likaväl kan handla om positionering i relation till doktorandens handledare som texten i sig. Beröm upplevs inte heller som vanligt förekommande. Doktoranderna får således till stor del själva försöka utveckla sina kunskaper genom att iakttä och imitera seminariet eller genom att söka upp sina handledare och diskutera sin text.

Handledaren – en mentor

Den humanistiska handledaren beskrivs som en intellektuell samtalspartner som med sin allmänna kompetens inom humaniora kan guida doktoranden i önskvärd riktning. Handledaren fungerar som en mentor som ger hjälp och anvisningar men som förutsätter att doktoranden arbetar självständigt.

David: /Det/ har jag uppskattat väldigt mycket att jag har haft en väldigt stor frihet liksom i arbetet, just i relation till mina handledare. De är inte och jagar mig i slutet av varje vecka för att se vad jag skrivit nu eller, utan att de finns där mer som en resurs. Det har jag upplevt som väldigt positivt.

---

²⁸² Jmf P Bourdieu & JC Passeron, *Reproduktionen: Bidrag till en teori och utbildningssystemet*, Arkiv, Lund, 2008.

Så som handledarna beskrivs genom humanisternas berättelser har de en passiv roll i utformningen av de individuella projekten. Handledarens främsta roll är att vara den kritiska läsaren. Forskarutbildningen betraktas som en individuell mognadsprocess som sker via det intellektuella samtalet mellan handledare och doktorand eller i plenum via seminariet.

Att själv styra projektet upplevs till en början som en frihet av de intervjuade doktoranderna, men denna frihet blir svårare för merparten av dem att hantera ju närmare de kommer ett färdigställande av avhandlingen. Friheten omvandlas till känslor av ångest eftersom doktoranderna inte vet vad en avhandling måste innehålla för att bli godkänd och hur de skall lyckas att färdigställa sina individuella projekt. Doktoranderna försvarar samtidigt handledarnas passiva roll med argumentet att målet ändå är att de skall bli självständiga forskare. Med självständighet som mål för forskarutbildningen gör det inte något att de inte har fått den handledning de ibland önskat. Detta går att tolka som att doktoranderna ägnar sig åt en form av självdisciplinering som blir ett sätt att acceptera spelets regler. De ser ingen möjlighet att ifrågasätta eller utmana reglerna utan ser sig nödgade att istället se dess potential. Doktoranderna uppfattar det som att inte heller de seniora forskarna utmanar handledning som inte fungerar på önskvärt sätt. Det finns återkommande exempel i doktorandernas berättelser på seniorer som går in och handleder utan att vara doktorandernas officiella handledare för att slippa konfrontera kollegor genom att ta över handledarskapet formellt.

Rent teoretiskt är ett byte av handledare inom humaniora relativt okomplicerat då doktorandens finansiering sällan är knuten till handledaren och eftersom handledaren inte förväntas vara expert inom området. Rimligen går det således att finna en lämplig kandidat för att överta handledarskapet. Att påtala missnöje med handledaren är dock inget som doktoranderna gärna gör. Att handledaren inte alltid kan hjälpa på det sätt doktoranderna önskar, ses som faktum som är svåra att ändra på. Påtalade brister i handledningen tycks inte leda till ett officiellt byte, empirin indikerar andra lösningar. Den vanligaste lösningen tycks vara att skaffa sig en inofficiell handledare som utan ersättning tar sig an doktoranden eller att låta bihandledaren ta ett större ansvar. Har de intervjuade doktoranderna inte själva upplevt problematiken kan de ge exempel på doktorander som har löst problematisk handledning på liknande sätt. Fenomenet med skugghandledare tycks vara utbrett, detta är dock inget som doktoranderna upplever att det talas öppet om. Fallen ses snarare som undantag. Empirin indikerar dock något annat. Skugghandledningen tycks inte vara enstaka aparta företeelser utan kan

genom doktorandernas berättelser förstås som permanenta lösningar på problem med bristande handledning.

Orsakerna till att doktoranderna inte byter handledare eller blir avrådda från att byta är flera, men den tydligaste tycks vara risken att sätta det sociala kapitalet i gungning. Det sociala kapitalet är viktigt eftersom det är fyllt av potentiella möjligheter. Sara som önskat byta sin biträdande handledare till huvudhandledare blir avrådd från detta. Bihandledaren menar att han ändå kan bistå med den hjälp hon behöver. Att byta officiellt innebär enligt handledaren en konfliktrisk inte minst beroende på att han själv inte är verksam vid institutionen. Sara förklarar: ”det är bra att jag har en inom min disciplin som är min huvudhandledare, annars kan det vändas emot mig sedan”.²⁸³ Tidigare forskning har visat att om det sociala kapitalet sätts på spel kan det leda till isolering och minskade karriärmöjligheter.²⁸⁴ Att då avstå från att utmana relationen ses som viktigare för att också efter disputation ha möjligheten att stanna på fältet. Detta innebär naturligtvis inte att det är omöjligt att byta handledare eller att det sociala kapitalet med nödvändighet behöver sättas på spel, men eftersom de intervjuade resonerar och agerar som de gör reproduceras fältets dynamik och gör ett handledarbyte svårt. Det går också att knyta avrådan från byte av handledare till den begåvningsideologi som beskrevs ovan där handledarens begåvning blir ifrågasatt om hans eller hennes mentorskap kritiserar. Broady visade i *Den dolda läroplanen* hur lärare mycket sällan eller aldrig kritiserar varandras arbete i klassrummet.²⁸⁵ Utgångspunkten är att läraryrket utövas med goda intentioner och därför skall bedömas utifrån den goda tanken. Kanske kan denna hederskodex överföras till handledarna vilket förklarar varför seniora forskare aldrig eller mycket sällan offentligt framför åsikter om hur övriga handledare utför sitt arbete. Handledarskapet förutsätts utföras med goda intentioner även om inte alltid utfallet blir som önskat. Doktoranden uppmanas istället att inte ta den havererade handledningen personligt.²⁸⁶ ”Ni vet ju hur äldre professorer kan vara” och så löses handledningen på annat sätt. Doktoranden är heller inte disponerad att fälla omdömen om duglighet eftersom den rätten bara tillfaller

---

²⁸³ Sara.

²⁸⁴ Etzkowitz m.fl. Se även Björklund Hall; Lindqvist; Åsberg, Hensing & Edvardsson-Stiwne.

²⁸⁵ Broady, 1985.

²⁸⁶ Jmf med Broadys resonemang om hur lärare på grundutbildningsnivå inte ”förtalar” varandra inför elever. Broady, 1985, s. 149.

dem som redan är upptagna på fältet. Tolkningsföreträdet ligger således hos handledaren. Kommer en senior in och kritiserar handledningen finns en upplevd risk för att inte bara doktorandens sociala kapital sätts på spel utan också att dennes position på fältet utmanas. Byte av handledare skulle kunna förstås som ett dubbelt risktagande och kan på så vis förklara varför byten sker inofficiellt.

Magnum opus eller körkort

Samtliga intervjuade doktorander har gått in i sina avhandlingsprojekt med syftet att studera en fråga som verkligen engagerar och intresserar dem och där de önskar bidra till kunskapsfältet i sig. De har därför svårt att uppfatta avhandlingen som bara en examinationsuppgift eller som ett körkort.

Linn: Jag hör ofta människor som säger – att jag måste ju försöka tänka på att det här är ju inget livsverk, så har jag aldrig tänkt på min avhandling. /.../ Men jag har heller inte sett på det som ett körkort vilket också är en annan metafor som förekommer. Att det här skall bara visa att jag klarar av att göra vetenskaplig forskning. /.../ Nej jag har nog sett det som ett tillfälle att ok här skall jag driva min ståndpunkt inom det här forskningsområdet /.../. Så det har varit någon slags kall på det viset.

Linn är den som uttryckligen benämner avhandlingen som ett kall. Övriga intervjuade humanister använder andra ord i sina beskrivningar men samtliga ger uttryck för att avhandlingen är något mer än ett bevis på att de kan forska. Denna uppfattning går dels att knyta till deras engagemang inför det studerade ämnet och dels till de krav de upplever ställs på avhandlingar skrivna inom humaniora.

Kraven på avhandlingen upplevs som högt ställda samtidigt som de uppfattas som diffusa. Till det diffusa hör känslan av att allt är möjligt så länge man argumenterar för sina val, men det finns samtidigt en undran om det verkligen är så fritt som det framstår när avhandlingen väl läggs fram. Linn har försökt att hitta någonstans där det står vad en avhandling inom humaniora måste innehålla men har inte lyckats. Hon menar att ”Man har hört det lite vagt att det måste vara något nytt och att det måste, alltså jag vet knappt”. Samtidigt som kraven är diffusa uppfattar doktoranderna det som, om inte omöjligt, så mycket svårt att skriva en avhandling motsvarande fyra års heltidsstudier.

David: Å ena sidan så finns den bilden av idealdoktoranden som kommunicerar till exempel genom informationsmaterial från fakulteten, som man får när man börjar. /.../ Där läggs det ju väldigt stor tonvikt på att man skall vara färdig när ens pengar är slut [han skrattar], och det är någonting som man i praktiken, eller mellan raderna egentligen inte lägger så himla mycket tonvikt vid. /.../ Där det nästan är lite misstänkt att vara färdig efter fyra år. Då kan det nog inte vara någon särskilt bra avhandling. Det är ju en sådan här gammal humanistisk idé om att avhandlingen är på något sätt ett livsverk och att det är djupt personligt och allt det där som sitter lite i väggarna.

Davids citat illustrerar hur den officiella retoriken å ena sidan lyfter fram vikten av att färdigställa avhandlingen inom utsatt tidsram och hur det i den levda praktiken å andra sidan är helt andra värden som framhålls som viktiga. Vad vi ser här är hur synen på forskarutbildningen som en mognadsprocess utmanas av de politiska påbuden om begränsad studietid. Tiden sätts här i relation till kvalitet. Forskarutbildningen inom humaniora bygger på en tanke om personlig mognad, där avhandlingsprojektet skall springa ur doktorandens eget intresse för ämnet. Syftet med utbildningen är, som beskrivet ovan, att lära sig avgränsa ett intressant ämnesområde och att ställa relevanta vetenskapliga frågor och samtidigt bli bildad i ämnet. I relation till en sådan mognadsprocess uppfattas den angivna tidsramen som begränsande. Utifrån detta synsätt kan det inte vara ett datum som avgör om doktoranden fått tillräcklig bildning och om avhandlingen har de kvaliteter som krävs.²⁸⁷ Kort studietid är inte ett kapital inom humaniora, det uppfattas snarare som brist på vetenskapligt fältspecifikt kapital.

Sara: Det finns en person på den här institutionen som skrev sin avhandling på fyra år och som var otroligt målinriktad och hade strukturen klar från början och i princip skrev kapitel för kapitel. /.../ Han är naturligtvis inte kvar här. Det gick inte ihop med folks föreställningar om hur ett avhandlingsarbete skall gå till. /.../ Ja man pratar fortfarande om den, om detta hemska (skratt). Men han tas upp som exempel hela tiden i olika diskussioner sådär – det finns ju dom som har gjort på det här sättet och liksom lite sådär, skräckblandad förtjusning.

---

²⁸⁷ Jmf Hasselberg, 2005a.

Detta är ett av de sätt som fältets grundvärderingar synliggörs och förmedlas till doktoranderna. Det är också här det blir tydligt att det inte är de officiella reglerna som bör efterlevas om man önskar en framtid inom akademien. Det är fältets doxa doktoranderna förväntas att svara upp mot. Att skriva en avhandling på fyra år kan uppfattas som ett försök att ta en genväg in på fältet eftersom doktoranden omöjligen, enligt fältets egen logik, kan gå igenom den mognadsprocess som krävs för att bli en legitim medlem av fältet. Att skriva en avhandling på fyra år visar helt enkelt brist på respekt för den instiftade ordningens grundläggande principer om tidens betydelse för att mogna som forskare.²⁸⁸ Inom humaniora, så som den beskrivs av de intervjuade doktoranderna, förväntas den nydisputerade doktoranden vara självständig och mogen för egna forskningsprojekt. Detta antas omöjligt om utbildningen genomförs på fyra år. Att som David och Sara i citaten ovan uppfatta vad som är regler i formell mening och regler knutna till ämnets doxa blir avgörande för att kunna spela spelet och tillskansa sig en position på fältet. Berättelsen om doktoranden som blir klar på utsatt tid är således bärare av signalvärden som innefattar koder för passande och mindre passande vägval.²⁸⁹

För att beredas plats på det vetenskapliga fältet krävs att avhandlingen är något mer, om inte magnum opus så i alla fall ett verk. Samtliga intervjuade doktorander när också en önskan om att fortsätta forska även efter disputation och med denna önskan blir också avhandlingen något annat än en examinationsuppgift.

Nedärvt kulturellt kapital som startkapital – när habitus möter fält

Doktoranderna matas med föreställningen om att vetenskaplig kompetens inte är något som självklart och enkelt går att förmedla. Den tycks inte möjlig att uttrycka i ord utan är något som snarare förmedlas i handling. Genom samtalet med sin handledare och genom att delta vid seminariet förväntas doktoranden lära sig hur vetenskap görs och nästintill intuitivt iscensätta en forskarroll i

---

²⁸⁸ Jmf Bourdieu, 1996, s. 118.

²⁸⁹ Lena Gerholm benämner liknande berättelser som folklöre vilka är en del av den dolda läroplan doktoranderna behöver bemästra för att bli ett framtida löfte. Gerholm, 1997, s. 63.

harmoni med fältets värdegrund. Det behövs ingen utvecklad studieteknik eller specifika forskarutbildningskurser, doktorandernas begåvning förväntas frigöras i det intellektuella samtalet. Denna form av begåvningsideologi förutsätter en viss sorts habitus, att man är disponerad att uppfatta och utföra spelet.

Den doktorand som redan från början varit bekant med det vetenskapliga fältets värden och regler har haft, vad Flisbäck benämner, ett kulturellt startkapital.²⁹⁰ Genom detta startkapital tycks investeringen i forskarutbildningen bli mer gynnsam och mindre kantad av motstånd och hinder. David är det tydligaste exemplet på en doktorand med mycket nedärvt kulturellt kapital som fungerar som ett kulturellt startkapital. Han har haft förmågan att se var insatser ska göras och hur man skall tala, skriva och argumentera för att röna framgång.

David: /.../ i och med att jag redan från början har varit så pass väl med på noterna. Redan socialiserad eller hur man skall se på saken så har jag /.../ kunnat unna mig att ta mig vissa friheter, medvetet i relation till de här spelreglerna. Och att det ironiskt nog kanske också är någonting som (jag) kan få väldigt mycket uppskattning för på något sätt, /.../ jag menar det är ju också ett sätt att vara smart. Man visar att man har fattat så bra att man inte behöver följa reglerna. /.../

David är den av de intervjuade doktoranderna som lättast lever upp till bilden av den gode humanisten. Han kommer från ett akademikerhem och har en far som disputerat inom ett närliggande område. Forskarutbildningen har alltid sett som en möjlighet och han beskriver påbörjandet av studierna som ”minsta motståndets lag”. David menar vidare att hemmets diskussioner inte skilt sig speciellt mycket från dem som sker vid institutionen och seminariet. Han har också läst sin grundutbildning vid samma institution vilket gjort honom hemtam i miljön.

David: Så för mig har det alltid fallit sig väldigt naturligt på ett sådant sätt att jag nästan har svårt att se att det är några spelregler (han skrattar). /.../ jag har aldrig behövt bli medveten om det, under min utbildning heller att, jaha hur funkar det här eller vad behöver jag säga nu för att det skall gå hem.

---

²⁹⁰ Jmf Flisbäck. Flisbäck benämner det nedärvda kulturella kapitalet och det egen införskaffade i det fältspecifika kapitalet som ett startkapital som underlättar perceptionen av spelet.

David beskriver trots detta forskarutbildningen som en process där han i början kände sig ganska ensam. Universitetet framstod som ett forskarhotell där doktoranderna var utan ett sammanhang. Han upplevde det som att doktoranderna blev inkastade i ett rum och att institutionen först efter fyra år tänkte öppna dörren för att se vad det blev. I takt med att han kommit att identifiera sig med forskaryrket och sitt ämnesområde menar han att ensamheten och förvirringen bytts mot att ge honom en riktning i livet. Han har som han själv uttrycker det ”växt in” i forskarrollen och ”blivit varm i kläderna”. David har med sin bakgrund haft lätt för att anpassa sig till akademien och dess spelregler. Han har sakta men säkert förkroppsligat det vetenskapliga kapitalet och det som tidigare var tvivel kring ämnet är bytt mot en övertygelse kring ämnets meningsfullhet. Att som David känna till vilket agerande som är lämpligt eller förväntat i förhållande till den givna positionen öppnar upp för ett spelrum. Han behöver inte bara anpassa sig utan känner att han också kan avvika från det förväntade eftersom han internaliserat forskarrollen. Rummet blir på detta sätt ett rum av möjligheter.

Sara har också läst sin grundutbildning vid institutionen och har mycket nedärvt kulturellt kapital eftersom hennes mamma är disputerad. Det har inneburit att Sara kunnat bekanta sig med de vetenskapliga koderna tidigt. Hennes mamma har kunnat erbjuda ett utifrånperspektiv som enligt Sara gjort att hon kunnat lyfta många frågor beträffande relationen handledare och doktorand. Hon har däremot haft svårare för att ge konkreta råd i relation till det ämnesområde som Sara befinner sig inom eftersom områdena är så olika. Sara utvecklar:

Sara: Ja det finns nog andra outtalade regler här tror jag, inom hennes ämne är det personer med en yrkesutbildning som framförallt disputerar /.../ här är det en helt annan typ av människor som väljer ett sånt här ämne. Så det finns helt andra krav på outtalade då förväntningar på vad man skall vara som verksam inom mitt ämne. Det finns liksom ett ämnesideal som skiljer sig väldigt mycket från, att hennes ämne är det mer pragmatiskt, att man lär sig ämnet. Här finns det mycket mer outtalat har jag en känsla av, som handlar om hur man skall vara som verksam inom området och intellektuell och bildad och så.

Saras citat indikerar att den del av det vetenskapliga fältet som mamman befinner sig i delvis har andra värden vilka inte är kompatibla med eller direkt överförbara till humaniora. Saras mamma kan erbjuda stöd i relation till positionen doktorand men inte i förhållande till ämnets doxa.

David och Saras berättelser visar på det vetenskapliga fältets bredd och hur ett nedärvt kulturellt kapital inte med nödvändighet går att omvalda till eget fältspecifikt startkapital. Det faktum att Saras mamma fortsatt göra karriär inom akademien har ringa betydelse för Saras kapitalutväxling. Förtrogenhet med ämnet är mer centralt än den position föräldern har på det vetenskapliga fältet i stort. Förtrogenhet med doxan tycks således vara den viktigaste faktorn för att omvandla det nedärvda kulturella kapitalet till sitt eget.

Tidigare forskning har visat på att det är vanligare att påbörja forskarutbildningen om man har en disputerad förälder. Frågan är dock om tillvaron på fältet sedan per automatik blir mer gynnsamma för individerna med mycket nedärvt kulturellt kapital. Föreliggande studies empiri indikerar att kapitalöverföringen inte sker per automatik och att det nedärvda kulturella kapitalet inte har ett synkront värde på det vetenskapliga fältet. Doxan dit de kulturella koderna hör varierar således beroende på ämnesområde. Detta skulle kunna tolkas som att en disputerad förälder höjer sannolikheten att påbörja forskarstudier eftersom den aspirerande doktoranden är fostrad i att uppfatta värdet av en forskarutbildning. Men för att kunna omvandla det nedärvda kulturella kapitalet till något som är gångbart på det specifika kunskapsfältet behövs särskilda kunskaper i ämnets doxa. För David är habitueringen delvis redan gjord. Han kan koncentrera sig på att bemästra sin forskningsfråga och behöver inte lägga energi på att fostras på samma sätt som Sara behöver.

En forskarutbildning utan habituering

Carl är den enda av humanisterna som disputerat när jag intervjuar honom. Han har inte varit bosatt i Göteborg under sina studier utan har bedrivit merparten av arbetet på sin hemort. Hans närmaste kollegor har utgjorts av andra doktorander som också suttit på samma bibliotek men som varit antagna vid ett annat lärosäte. Carl har inte bara deltagit vid institutionens seminarier utan också på hemortens institution. På detta sätt har Carl varit delaktig i två olika miljöer inom samma ämnesområde. De båda institutionerna har haft olika syn på avhandlingen och dess kvalitet. Vid institutionen där han var antagen lades stor vikt vid teoretiska resonemang och teoretisk förankring medan den andra institution, där han bara deltagit vid seminarierna, haft en annan inriktning som är mer empirinära. Carl har lagt fram texter vid båda seminarierna och då fått olika respons med hänvisning till just den teoretiska förankringens vara eller icke vara. Självt menar han att han inte är så ”teoretisk på det viset” utan mer källnära och

på så sätt ligger närmare den andra institutionen och dess värderingar. Han menar att han inte behövt försvara det valet men att det ändå fått betydelse.

Carl: Det har funnits en ganska stor tolerans, men man ser ju vilka som höjs till skyarna, det har ju inte varit jag.

Detta exempel visar dels på hur kärnvärden inom en och samma disciplin kan skilja sig åt mellan lärosäten, där den ena institutionen betonar teori medan den andra betonar empiri och dels vikten av att sluta upp mot institutionens doxa för att lyftas fram och betraktas som ett framtidslöfte.²⁹¹ Carl har, genom att han inte varit bosatt i Göteborg, inte varit en del av det dagliga institutionslivet. Han menar att det både varit på gott och ont.

Carl: Det har varit både för och nackdelar. Jag är klar, det är ingen annan som blev antagen samtidigt som mig som är klar, så det var säkert, det har säkert gjort sitt till. Jag har inte kunnat hänga vid kaffet och fikarummet så mycket. Å andra sidan har jag ju inte kunnat hänga i fikarummet så mycket och det är ju inte positivt heller.

Carl har inte behövt eller inte kunnat internalisera doxan på samma sätt som till exempel David och Sara som hela tiden befunnit sig i miljön. För Carl har forskarutbildningens främsta uppgift varit avhandlingen. Hans vetenskapliga habituering har skett vid den miljö där han läst sin grundutbildning och där han också kom att delta vid seminarieverksamheten. Eftersom han inte internaliserat humanioras doxa så som den artikuleras vid Göteborgs universitet, är han heller inte den som lyfts fram som ett framtida löfte. Han har genom sin avhandling visat att han kan forska men han uppfattas inte som skolad i doxan. När han vid seminariet vid hemorten fick motstridiga kommentarer på sitt avhandlingsmanus mot vad han fått vid institutionen där han var antagen valde han att följa anvisningarna från hemorten. Hans handledare tyckte inte att det var nödvändiga ändringar, men Carl ansåg dem viktiga och gjorde dem ändå. Hans vetenskapliga syn är således mer präglad av den doxa där han läst sin grundutbildning. Efter det att jag intervjuat honom kom han också att få en anställning vid hemortens institution.

---

²⁹¹ Carl har numera en tjänst vid den institutionen som han läste sin grundutbildning vid.

Att humanisterna framhäver individuella insatser och pekar på att allt är möjligt utesluter således inte en rad informella regler. Här finns påbud om teoretisk förankring, vissa sätt att uttrycka sig och agera på som framhålls som mer legitima än andra. Dessa sociala och kulturella koder är sällan uttalade utan döljs bakom den individuella insatsen och går att förstå som ett uttryck för en karismatisk ideologi.²⁹²

Bourdieu använde begreppet karismatisk för att beskriva den outtalade pedagogiska ideologin vid franska universitet. En pedagogik som utgick ifrån tron på individuell begåvning. Karakteristiskt för det karismatiska lärandet var dess hyllande av frihet och dess avsaknad av strukturerade och formaliserade metoder. Kriterier och krav var outtalade och bedömning av studenterna skedde på basis av personliga bedömningar. Studenten förväntades vara införstådd med och bemästra nödvändiga färdigheter eftersom undervisningen inte förmedlade dessa. Grunden i pedagogiken var den ömsesidiga tilltron till lärare och studentens medfödda fallenhet för studierna. Bourdieu menade att det i själva verket rörde sig om en förvärvad skolning som de erhållit genom sin sociala hemvist och inte genom medfödd talang. Det som läraren såg som indikatorer för begåvning så som självständighet, skicklighet och säkerhet handlade egentligen enligt Bourdieu om förvärvad social kompetens, en form av kulturellt kapital. Det vill säga en kompetens man vanligen förvärvar via hemmiljön bestående av en säkerhet i språk, uppträdande och smak, sådana tillgångar som gör att man med lätthet kan navigera på fältet. Denna kompetens uppfattades dock som naturlig och inte förvärvad och på så vis som individuellt betingad. Det karismatiska lärandet beskriver således en pedagogik vars främsta syfte är att understödja studentens egen utveckling till lärarens jämlike utan att tydligt och uttalat förmedla sociala färdigheter, yrkeskunnande eller normer (även om detta naturligtvis sker i praktiken). Exemplet Carl visar dock att det inte bara rör sig om nedärvt kulturellt kapital utan att det också handlar om den vetenskapliga skolning studenten får som grundstudent vilken formar den vetenskapliga grundsynen. Genom att Carl inte vistas i forskningsmiljön behöver/kan han inte skolas i den doxa som finns där han är antagen eftersom habitueringen kräver både tid och fysisk närvaro.

---

²⁹² Förordet i Bourdieu & Passeron, 2008, s. 14.

Gun är äldst av de intervjuade doktoranderna inom humaniora. Hon har en yrkesutbildning i botten och började sin forskarutbildning efter flera år som yrkesverksam. Gun har likt Carl inte befunnit sig speciellt mycket vid institutionen under sin forskarutbildning. Hon har tagit del av kurser och en del av seminarieverksamheten men har hela tiden fortsatt som yrkesverksam parallellt med studierna. Hon antogs 1998 precis innan reformen trädde i kraft och hade inte full finansiering vid antagningstillfället. Hon var lovad medel från arbetsgivaren, men på grund av omorganiseringar fick hon inte de medel som utlovades. Gun kom då att söka andra utvecklingsprojekt kopplade till hennes yrke och fick genom projekten arbeta med frågeställningar relaterade till forskningsprojektet även om det inte kom att bidra till hennes avhandlingsarbete. ”Det breddade mig men ledde mig inte närmare disputation” berättar hon. Genom projekten kom hon i kontakt med ett brett nätverk av forskare och praktiker både nationellt och internationellt. Hon skriver sin avhandling på engelska i hopp om att fler skall kunna ta del av forskningsresultaten. Guns forskningsfråga springer ur hennes yrkespraktik och yrkeserfarenhet och hon drivs av att förbättra dess praktik. Hon kommer från ett arbetarhem men både hon och hennes syster har yrkesinriktade högskolestudier bakom sig. Gun försökte hitta en miljö som skulle passa de frågor hon var intresserad av. Eftersom hon själv har en yrkesutbildning var det inte självklart var eller exakt inom vilket ämnesområde som hon skulle söka forskarutbildning. Vid det lärosätet där hon läst sin grundutbildning menade de att hon behövde komplettera med enstaka kurser för att bli behörig. Vid samma ämne vid Göteborgs universitet ansågs hennes yrkesutbildning tillsammans med de utvecklingsarbeten och rapporter hon skrivit motsvara den kompetens som krävdes för att påbörja studierna. Från början hade Gun siktet inställt på att efter forskarutbildningen gå tillbaka till att vara 100 procent yrkesverksam och att forska i tjänsten men menar att den ambitionen har kommit att förändras.

Gun: Nu känner jag kanske mer att jag vill ägna mig mer åt det som jag verkligen har jobbat med, men inte på vilka villkor som helst alltså. Inte på bekostnad av att inte ha en vettig arbetsmiljö, vettiga arbetskollaboratorer som man kan prata med, ett sammanhang som man trivs med. Jag menar, hade jag inte haft det andra lärosätet i bakfickan vet jag inte om jag känt likadant. För att så som de har idag där uppe det ställer jag liksom inte upp på. Där vill jag inte jobba, det är det inte värt.

Ambitionen har förändrats eftersom hon känner att det vore bortkastat att inte fortsätta att forska i en akademisk miljö. Hon menar dock att institutionen där

hon bedrivit sina studier inte är aktuell för fortsatt arbete efter disputation. Guns handledare har varit del av en stor konflikt vid institutionen som också kommit att drabba Gun och hennes möjligheter. Hon har varit nöjd med kurserna och med sina handledare men besviken på hur arbetsplatskonflikten gjort institutionsmiljön mindre lockande. Hon har istället utvecklat sina kontakter mot det lärosäte där hon inte blev antagen men där hon bedrivit sin yrkesutbildning. Genom utvecklingsprojekten och en ny forskningsansökan möts hon med glada tillrop och har på så vis valt bort Göteborg.

Gun: Eftersom jag är på den utstötta sidan om man skall säga det så, i egenskap av att vara handledd av en person som tillhör den sidan så kände jag mig liksom inte välkommen på institutionen.

Gun har inte skolats in i den doxa som företräds vid institutionen i stort. Den vetenskapssyn och sättet att arbeta som hennes handledare har stått för accepteras inte längre vid institutionen vilket gjort att hon inte längre känner sig som en del i miljön. Hon har heller inte dagligen varit vid verksamheten och har på det sättet inte skolats i den rådande doxan. Gun har istället stått yrkespraktiken nära och försökt hitta samarbetspartners som sluter an till hennes sätt att arbeta och till det egna praktikinära forskningsfältet. Handledarna har funnits där som goda läsare men hon har inte kommit in institutionsmiljön som till exempel Sara, Johan och David har.

Gun: /.../ om jag tänker så här, humanistiska fakulteten i Göteborg är ingen intressant framtida arbetsplats dels för att de har skitdålig ekonomi och på grund av alla de här striderna. Jag ställer högre krav på min arbetsplats än så, det gör jag. Däremot så är min handledare en tänkbar samarbetspartner i framtiden. Det skulle jag gärna vilja. Sedan har jag ju vänt mig mot det andra lärosätet istället då, för där har jag det väldigt trevligt när jag är där. En väldigt trevlig arbetsplats /.../ så jag har sökt pengar.

Gun har likt Carl inte habituerats på fältet och har heller inte i första hand drivits till institutionslivet. Hon har istället slitits mellan akademi och yrkespraktik. Hennes primära mål är ett kunskapsbidrag till yrkesfältet vilket hon hoppas kunna fortsätta med i en akademisk miljö också efter disputation. Det är dock

inte akademien i sig som lockar utan önskan om att fortsätta bidra med kunskap till professionen. Det är det som utgör själva drivkraften.²⁹³

För Carl innebar den uteblivna habitueringen en snabbare väg till disputation. För Gun har den uteblivna habitueringen inte bidragit till en kortare utbildningstid. Eftersom hon inte varit fullt finansierad och hela tiden varit yrkesverksam har den vetenskapliga världen inte varit primär. Hon har drivits av värden utanför det vetenskapliga fältet kopplat till yrkespraktiken och på så sätt inte velat skolas i ämnets doxa.

En habituering utan startkapital

Johan kommer från ett studieovant hem. Han påbörjade sina forskarutbildningar efter att han varit yrkesverksam genom diverse olika arbeten. Om Sara och Davids habituering gick att förstå som en habituering med startkapital kan Johan berättelse förstås som dess motsats – en habituering utan startkapital. För Johan har istället handledaren fungerat som en kapitaltillgång.

Johan läste till en början lite universitetskurser medan han arbetade men beslöt sig till slut att studera koncentrerat. I föräldrahemmet fanns trots den ringa utbildningsnivån ett ideal om att vara allmänbildad och känna till vad som händer runt omkring i världen. Johan har därför alltid läst ämnen som intresserar och som ”berikar” honom. Han har inte haft siktet inställt på något specifikt slutmål, utan säger själv att ”/.../ jag har mer velat så att säga förverkliga mig själv på något sätt”. Han blev uppmuntrad att söka forskarutbildningen och kom in med en ganska vag bild av vad det var han ville forska om.

Johan har inte haft med sig något startkapital in i utbildningen men har genom att iaktta andra lärt sig hur det vetenskapliga arbetet kan och bör utföras både i forskning och undervisning. Han har också fått tillträde till olika arbetsuppgifter och nätverk genom sin handledare. Johan blev till exempel kursansvarig utan att ha läst den på pappret obligatoriska högskolepedagogiska kursen. Johan har enligt honom själv, genom sin ålder och sitt kön klarat sig bra i den akademiska miljön trots sin icke-akademiska bakgrund. Han har tagit möjligheterna som

---

²⁹³ Jmf Jordansson, 2011.

erbjudits honom och försökt att göra sig själv outhärlig, bland annat genom att ansvara för en av grundkurserna.

Johan: Jag är äldre än många andra doktorander, jag är man, jag kan säga ifrån, jag låter mig inte utnyttjas så ofta. Med det vill jag inte säga att de som blir utnyttjade låter sig utnyttjas, det är inte alls så, men jag inbjuder kanske inte till att utnyttjas på samma sätt. Jag menar det är ju subtila historier, jag har nog flera gånger blivit positivt särbehandlad i så fall. Jag har blivit tillfrågad om saker, kan inte du, det här projektet som jag var med i, det var tack vare att min handledare /.../ Jag har haft sådär lite personliga goda relationer med lite andra professorer och sådär som har tagit med mig på någonting. Det är ju alla dessa informella processer som sker vid ett universitet. Där vissa blir förfördelade och andra får fördelar. Där det ju inte alls är frågan om något ansökningsförfarande eller att sakkunniga uttalar sig om vem som är mest lämplig eller så. Så som man gärna vill framställa universitetet annars. Det gäller ju att vara på rätt plats vid rätt tillfälle och jag kan ju märka att till exempel när jag var pappaledig i nio månader då är det lätt att halka ur systemet, man är inte på plats.

Citatet ovan visar det sociala kapitalets betydelse. I vad som Johan uppfattar som en osäker framtid inom akademien menar han att det är viktigt att göra sig behövd. Han är väl medveten om vikten av att vara i rätt sammanhang för att bli påtänkt i framtida projekt och möjliga arbetsuppgifter. Hans handledare har på flera olika sätt genom sin position skapat sådana möjligheter för Johan. Genom att handledaren ledde in Johan till ett forskningsfält som han själv är bekant med fick Johan tillgång till handledarens nätverk av etablerade forskare. Rent konkret har handledaren berett honom en plats i ett forskningsprojekt utanför avhandlingsarbetet men i linje med dess innehåll tillsammans med andra framstående forskare, han har fått en viss procents institutionstjänstgöring utan att behöva lägga ner det arbete som uppdraget omfattar på pappret. Han har också fått ta över kursansvaret för en av de kurser som handledaren tidigare ansvarade för. Genom handledaren har Johan fått tillgång till socialt kapital det vill säga relationer till viktiga personer inom forskningsområdet och inom institutionen. Dessa kontakter har också lett till att han nu blivit tillfrågad om han vill vara med i en forskningsansökan till en ansedd finansör, vilket öppnar för en framtid även efter disputation. Johans handledare har fungerat som ett kapital åt honom där han fått tillträde till flera arenor än seminariet för att iscensätta rollen som

forskare. Handledarens position vid institutionen och forskningsfältet framstår som lika kraftfulla kapital som Saras och Davids startkapital. Johans handledare har berett en väg in i akademien som varken David eller Saras handledare har gjort, vilket har givit Johan vissa möjligheter som de andra inte fått.²⁹⁴

En habituering med motstånd

Linn har en yrkesutbildning och arbetslivserfarenhet med sig in i utbildningen som Johan men hennes föräldrar är båda yrkesutbildade med högre studier bakom sig. Linns mamma skolade om sig som vuxen och hennes pappa avlade ytterligare en examen efter att ha varit yrkesverksam i många år. Linn kommer således från ett välutbildat hem. Linns situation skiljer sig från de övriga intervjuade humanisternas eftersom hon sökte en doktorandtjänst som var knuten till ett specifikt forskningsprojekt.

Linn är den av de intervjuade doktoranderna som inte bara har fostrats i humanioras doxa utan hon har också bjudit spelet motstånd. Hon har värnat värdet av humaniora, forskningens frihet och det kritiska tänkandet men förhållit sig kritisk till de premisser som hon som humanist förväntas arbeta under. Hon menar att det måste vara möjligt att värna humanioras värden samtidigt som vetenskapligt arbete betraktas som vilket arbete som helst. I Linns ögon måste det vara möjligt att vara en fri intellektuell utan att ta hänsyn till maktspel, intriger eller humanioras omvända ekonomi. En av de svåraste premisserna för Linn att ställa upp på har varit betydelsen av det sociala kapitalet. För Linn är det det vetenskapliga argumentet som skall stå i första rummet och inte strategiskt tänkande i förhållande till vem eller vilka doktoranden eller den seniora allierar sig med. Linn ger under intervjun flera exempel på när hon upplevt att hon förväntats agera utifrån tankar om tjänster och gentjänster istället för vad hon själv bedömt som vetenskapligt korrekt:

Linn: Min handledare har en gång sagt till mig, när jag hade skrivit en artikel /.../ Ja men skall du inte ha med, en annan tjej i projektet, skall du inte ha med hennes avhandling som referens. Och jag bara, nej. Men skriver hon inte om det? Jo lite skriver hon om det. Men då måste du ha med henne. /.../ Jag tyckte inte det var vetenskapligt berättigat, bara fånigt att stoppa in den där för

---

²⁹⁴ Noteras bör dock att Johan fortfarande inte disputerat mars 2014.

det skulle inte ge något extra åt något håll. Så att överlag finns det lite det, och att man skall ingå i någon slags beundrande eller stödjande så.

För Linn har det varit viktigt att hela tiden kunna stå för det hon gör och stå vetenskapen trogen. Hon har därför försökt att särskilja sak och person men menar att det ofta hindrat henne i hennes relation till handledaren. Linns handledares förhållningssätt till handledarrelationen går genom Linns berättelse att förstå utifrån en gåvologik²⁹⁵ medan Linn själv försöker hantera den som en professionell relation med ett specifikt syfte.

Linn: [Handledaren] tog så mycket obekväma beslut för institutionens räkning, och jag kunde, alltså jag tvingades leva i någon slags, försöka hålla mig neutral i alla situationer eftersom det var min handledare. Där [i handledningssituationen] fick jag jättetydligt markera att det här skall vi inte prata om eller det här kan jag inte uttala mig om eller den här grejen går jag inte in i. Vilket givetvis gör ju att, där kan jag ju känna att mitt ställningstagande ökade nog avståndet mellan oss. Det hade nog varit jättebra för handledningssituationen om jag bara hade öst på med – att vad bra att du gör si eller så eller gett information som hade varit bra, men det kunde jag inte.

Linn menar att det finns en mentalitet vid institutionen att se doktoranden som handledarens ”förlängda arm” och ”slav” där doktoranden utgör ett kapital för handledarens egna karriärmöjligheter. De övriga intervjuade doktorander tycks inte utgöra kapital åt sina handledare på samma sätt, men de ingår heller inte i gemensamma projekt så som Linn gör med sin handledare. Övriga doktorander har heller inte kommit att problematisera handledarrollen i lika stor utsträckning utan har istället försökt att anpassa sig till den. De har heller inte varit lika starkt kopplade till sin handledare som Linn. Linn är den som aktivt försökt foga samman doxan med officiella regler och krav, ett arbete som visat sig vara både krävande och tufft på ett personligt plan.

Linn: /.../ jag vet att i början av min forskarutbildning när jag hade handledarsamtal, hade jag dem med båda handledarna, bihandledare och handledare samtidigt, de hade alltid olika åsikter. De ägnade tid åt att prata åt sina grejer som inte hade med mig att göra och det var jättefrustrerande.

---

²⁹⁵ Jmf Hasselberg, 2005a.

Men framförallt hade jag min forskningsidé om att det här skall jag göra och jag kände att det var ett starkt försök att styra in mig på något helt annat. Och jag kan sitta idag och tänka att det var ju synd att jag inte bara lät det göras, vad lätt allting hade blivit om jag hade gjort det och haft en total uppbackning och totalt stöd av dem. Men jag kände det som i stort sett en kränkning mot min forskargärning eller min integritet då som blivande forskare att jag skulle gå i deras ledband på något vis. Det kanske var en sida i min personlighet som inte var så fruktbar för mig, jag kan ju se att det hade varit lättare för mig om jag hade gjort så.

Den forskargrupp som Linn varit del av tycks ha fått ta hänsyn till faktorer utan för ämnets doxa. Projektet har varit ett samarbete mellan flera lärosäten och finansierat på ett sådant sätt att det har krävt återrapportering. Doktoranderna som varit helt finansierade via fakultetsmedel har inte varit utsatta för samma yttre påverkan av forskningsfinansiärer, etcetera. Exemplet Linn visar på hur skolningen i doxan kompliceras ytterligare då avhandlingsprojekten ingår i större externt finansierade projekt som ställer andra krav på doktoranden än vad den fakultetsfinansierade doktoranden står inför. Doktoranderna som finansieras via fakultetsmedel kan delvis hållas utanför den utmaning som doxan står inför. Det är svårare att renodlat fostra doktoranderna i doxa när doktorandprojekten sker i kollaboration med större forskningsprojekt finansierade av externa finansiärer. För att kunna tillmötesgå de yttre kraven blir förutsättningen för skolningen annorlunda. Linn som också skrivit D-uppsats vid institutionen har blivit skolad i humanioras värden men i projektformen tycks dessa inte längre gälla på samma sätt. Hon upptäcker också att de vetenskapliga värdena inte upprätthålls utan att man också positionerar sig på andra sätt än genom det vetenskapliga argumentet.

Linns motstånd har också mattats av i takt med att hennes finansiering har sinat. Nu har hon blivit mera utsatt och rädd för repressalier vilket hon inte varit tidigare. Utan finansiering har hon ingen fast punkt och inser att hon kanske måste spela efter spelets regler för att bli klar. Siktet är istället inställt på att försöka förändra premisserna om hon får möjlighet att stanna kvar efter disputation vilket hon önskar.

Linn: /.../ jag tycker det är superroligt och jag är överlycklig över att jag fick en forskarutbildningsplats, och trots att det har varit kämpigt ekonomiskt och på olika sätt så är jag glad att jag gör det liksom så detta är något av det roligaste jag vet, forskarutbildningen, men ändå när man suttit och pratat om det i två timmar så är det ändå ilska som man känner.

För Linn är inte frågan om spelet är värt att spela – det är det, det är arbetets premisser hon ställer sig frågande till. Hon är också den av de intervjuade doktoranderna som tydligast hamnat mellan officiella krav och fältets doxa.

Mellan officiella krav och fältets doxa

Av intervjuerna framgår att doktoranderna när de påbörjar sina studier eller kort in i studierna inser att det inte är möjligt att författa en avhandling på fyra år, inte om den skall utgöra en grund för en fortsatt vetenskaplig karriär. Ingen av de intervjuade doktoranderna har heller lyckats färdigställa avhandlingen och forskarutbildningskurserna på utsatt tid. Samtliga har varit finansierade med stipendier och/eller har försökt att förlänga sin forskarutbildningstid på annat sätt. Humaniora har den största andelen doktorander med stipendier som försörjning. De har också de längsta studietiderna jämfört med övriga fakulteter vid GU.²⁹⁶ De långa studietiderna kan delvis förklara den rikliga förekomsten av stipendier inom humaniora för att möjliggöra färdigställandet av avhandlingsprojekt efter det att anställningen löpt ut. Studietiden i sig har enligt doktorandernas utsagor sin förklaring i synen på vad avhandlingen skall vara.

På det kulturella fältet dit vetenskapen hör värdesätts kulturellt kapital högre än det ekonomiska. Samtidigt utgör det ekonomiska kapitalet själva förutsättningen för att kunna anta doktorander. I och med införandet av ett finansieringskrav med reformen 1998 måste doktoranderna vara fullt finansierade redan när de antas.²⁹⁷ Med finansieringskravet finns också en reglering av studietiden vilken förväntas motsvara fyra års heltidsstudier. Samtidigt som dessa krav lyfts fram i forskarutbildningsreformen matas doktoranderna i sin institutionsmiljö med budskapet om att en avhandling författad på fyra år inte kan ha särskilt hög vetenskaplig kvalitet. Doktoranderna försöker därför köpa tid för att kunna författa en avhandling som möjliggör en framtid inom akademien. Så även om det ekonomiska kapitalet i sig inte tillskrivs något värde påverkar det vetenskapen, dess förutsättningar och doktorandens tillvaro. Sara och Johan har till exempel gått ner i aktivitetsgrad för att på så vis förlänga sina tjänster. Genom att gå ner i

---

²⁹⁶ Siffran gäller de doktorander som svarat på Göteborgsdoktorander och försörjningen för ht 2011.

²⁹⁷ Tidigare antogs doktoranderna utan att behöva ha klar finansiering för sina studier. Detta har gjort att vägen in till forskarutbildningen blivit smalare. Selektioner sker i större utsträckning redan vid antagningen, tidigare skedde urvalet först vid disputation eftersom antagningsförfarandet inte var lika reglerat som idag.

tid kan de leva på lite mindre lön och samtidigt har kvar sin tjänst under längre tid. Både Sara och Johan menar att de inte jobbar mindre för att de har gått ner i tid men att det ger möjlighet att förlänga tankeprocessen. De upplever båda att det är svårt att bara sitta och skriva en hel dag och genom att gå ner i tid frilägger det timmar att kontempera och fundera utan att det måste generera skriven text. Eftersom utbildningen betraktas som en mognadsprocess blir Sara och Johans sätt att resonera helt logiskt. Tid krävs för att mogna och genom att leva på mindre ekonomiska medel kan de bedriva utbildningen under en längre tid och ändå ha försörjning.

David har sparat pengar under studietiden för att kunna skriva även när doktorandanställningen upphört. Han bor i en liten och billig lägenhet tillsammans med sin sambo för att kunna hålla nere levnadskostnaderna. David har valt att se pengarna han fått under sin doktorandtid som en klumpsumma som är avsedd att finansiera hans avhandling. Att han då sparat pengar och istället portionerar ut dem under en längre tid gör att han ändå författar avhandlingen under givna ekonomiska ramar samtidigt som han låter forskarutbildningen vara den mognadsprocess som överensstämmer med doxan.

David: /.../ jag har nog snarare börjat se det, det kan vara lite självbevarelsedrift möjligen [han skrattar], /.../ om man inte ser det som att man får lön under fyra år utan man tänker på det som en klumpsumma – så här mycket har jag fått av universitetet för att skriva min avhandling. Så är det fortfarande samma pengar och det kan man ju nästan säga att det har varit ett medvetet val, att inte bli färdig på fyra år. Jag har ju medvetet prioriterat i vissa situationer andra saker, framför avhandlingsarbetet som jag känt att det här måste jag också göra. Om jag inte får göra det här kommer jag att gå under, så att, ur det perspektivet så känns det inte särskilt orimligt att jag skulle använda de pengarna för att hålla mig flytande tills avhandlingen är klar.

Sara, Johan och David är trots sina tidiga strategier beroende av stipendier för att ha någon försörjning den sista tiden fram till disputation. Försörjning och tillgången på pengar har stor betydelse för doktoranderna rent personligen men tillskrivs ringa värde på fältet. Det är inte pengar som skall driva projekten framåt, det är nyfikenheten och passionen inför ämnet. Doktoranden förväntas inte bekymra sig för sin försörjning. Sara och David, som båda har föräldrar som disputerat, är minst bekymrade över den ekonomiska situationen. De har tilltro till sin egen förmåga såväl som till vetenskapens värde i sig. Johan har under hela sin forskarutbildning haft ett extra arbete vid sidan om vilket garanterar honom

en inkomst även när anställningen upphör. Han menar också att så länge han är doktorand finns ett ansvar och engagemang från institutionen som försvinner när han som framtida nydisputerad inte längre har den givna anknytningen. Genom att gå ner i tid förlänger han tryggheten som anställningen innebär. Gun finansierar sina studier genom att hon erhåller lön från sin arbetsgivare vilket inte ställer henne i samma trångmål som de övriga. Linn är den som oroar sig mest inför bristen på finansiering, det är också hon som ser sig nödgad att finansiera slutet av sin forskarutbildning med sina personliga besparingar och via ett lån från sin familj.

Linn: /.../ det är verkligen en psykisk press att inte veta att man har en fast inkomst som kommer in varje månad. Nu jobbar jag mot att liksom oj jag råkar ha de här pengarna på mitt konto och i samma sekund som de är slut så måste jag avbryta min forskarutbildning eller försöka, alltså jag har ju undervisningserfarenhet, så jag kanske skulle kunna hanka mig fram men det blir ju svårare att avsluta studierna. /.../ att som doktorand och människa känns detta fruktansvärt /.../ den själva grejen att jag som vuxen människa som har försörjt mig hela mitt liv, valt att jag vill utbilda mig till forskare skulle hamna i en sådan satts att jag faktiskt skulle behöva ge upp mitt eget hem för att bli klar. /.../ jag har inte varit någon extremt dålig doktorand inte så att jag har misskött mig alltså, jag har ju hela tiden arbetat.

Linn upplever oerhörd press av att befinna sig i ekonomiskt trångmål. Hon har svårast av de intervjuade att ställa upp på den omvända ekonomin.²⁹⁸ Hon förstår inte varför det inte skall vara möjligt att få betalt för humanistiskt arbete eller att ha ett liv vid sidan om det vetenskapliga arbetet. Hon menar att en forskarutbildning också måste få löna sig ekonomiskt. Men samtidigt är hon medveten om att hon är utelämnad till systemet inte minst när hennes doktorandanställning upphör. Hon skulle gärna byta handledare för att få den sista skjutsen som krävs för att bli klar men eftersom hennes medel är slut känner hon att hon inte kan fråga någon. Att be någon ställa upp gratis känns inte bra även om de säkert skulle ställa upp, eftersom hon vet hur arbets-situationen ser ut för många av de seniora.

---

²⁹⁸ Bourdieu, 1992, s. 25.

Linn: /.../ trots att jag sitter i den sits jag gör, så gör jag gratisuppdrag och det är verkligen en kluvenhet. Jag försöker tjata på andra och även utanför vetenskapen att vi ska inte jobba gratis bara för att vi är humanister, det är inget kall liksom. Vi har ingen skyldighet och vi måste försöka höja statusen genom att faktiskt kräva att få betalt för det vi gör. Fast samtidigt som jag säger det så ställer jag själv upp på tredjeuppgiften gör det gratis så det är klivet men det här med att allt för vetenskapen.

Linn försöker bjuda vetenskapens omvända ekonomi motstånd samtidigt som hon upprätthåller den genom att till exempel själv ställa upp på tredje uppgiften utan ersättning. Men för Linn som har arbetslivserfarenhet utanför akademien, är äldre och inte har någon disputerad förälder är det svårare att ställa upp på logiken. Att anamma de ekonomiska premisserna framstår inte som lika självklart för henne som för övriga. Bourdieu drar dock en skiljelinje mellan att ifrågasätta fältets spelregler och ge uttryck för tvivel på själva spelets meningsfullhet. Linns önskan om att det skall vara möjligt att också ha ett liv vid sidan av vetenskapen utmanar inte spelet i sig. Det Linn gör är att med kritik mot humanioras normer utmana dess spelregler utan att för den sakens skull sätta själva *illusio* på spel. Hon går i strid mot hur grundnormerna tillämpas men sluter samtidigt upp mot dem. För henne är den vetenskapliga kraften och allt för vetenskapen drivkraften bakom hennes vetenskapande vilket citatet ovan illustrerar.

Att skapa ekonomiskt utrymme är ett sätt att hantera en av fältets osäkerheter, den ekonomiska. Men det hänger också samman med osäkerheten inför vad som krävs av en avhandling för att bli en ”riktig” humanist. Doktorandernas förmåga att hantera fältets osäkerheter tycks utgöra en grund för att kunna navigera på fältet.

En akademisk karriär – en krock mellan doxa och forskarutbildningsreformen

De intervjuade doktorandernas förståelse inför framtiden är att det tar lång tid att etablera sig och få en tjänst, om det alls är möjligt. Som nydisputerad erbjuds få riktiga tjänster. De nydisputerade förväntas hanka sig fram på få undervisningstimmar och allehanda kortsiktiga lösningar som håller dem flytande tills de kan söka och få projektmedel.

Johan: /.../ det är ju en öken efter att du har disputerat. Det finns ju inga försörjningsmöjligheter. Jag har goda vänner som är mycket mer fokuserade

forskare än vad jag är som har disputerat under den tiden som jag har hållit på och de söker post doc, de söker stipendier, de söker projektmedel och de försöker hitta alla möjliga olika vägar, ingenting händer. De får inga stölar. De börjar gå på a-kassa, de får sitta kvar här lite grand på nåder kanske i något sånt här rum där det sitter åtta post docar och söker pengar, men så småningom är den möjligheten slut också.

Johans utsaga ovan visar på att drivkraften inför en vetenskaplig karriär förväntas vara lusten till vetenskapen i sig, anställningsförhållanden och lön antas vara sidoordnat. Att kunna förhålla sig till osäkerheten tycks således vara en förutsättning för att se en akademisk framtid som möjlig. Intervjuerna vittnar också om vikten av tillfälligheter och av att befinna sig i rätt sammanhang som möjliggörande för framtida uppdrag. Carl uttrycker det som att man är ”beroende av friends in the right places”. Också Linn menar att det är viktigt att ha de rätta kontakterna, inte minst om man saknar finansiering. Hon ser systemet som möjliggörande utifrån den position hon själv har men ställer sig samtidigt kritisk till det.

Linn: /.../ Det är mycket som jag tycker är jätteknasigt med universitetsvärlden. När man tar in extrapersonal som undervisar till exempel så kommer, det blir ju alltid arbiträrt liksom, det blir ju verkligen här sitter studie- rektorn – ja jag måste ha någon som kan det här området, jag frågar den här personen. Då kan man kanske hävda att ja vadå vi försöker givetvis få den som är bäst på jobbet, men så blir det ju inte. Det blir ju folk som man känner och folk som hitan och ditan. Hela det systemet är uppbyggt på någonting som är väldigt negativt i det stora för universitetet, att vi inte anställer folk på normalt anställningsförfarande. Jag menar, för mig som står i en sådan knivig situation är det givetvis jättebra, för jag vet att det finns massor av människor där och där och där som tycker att jag är duktig på att undervisa. Så hör jag av mig att, har ni undervisning, så får jag säkert det. Men jag står ändå inte bakom att det är på det sättet. Och så fort jag själv känner att nu är jag klar, vill jag faktiskt jobba för att ändra på det sättet. Jag är inte, och det kan jag känna som ett hot, att jag har varit här så pass länge och jag har inte accepterat spelets regler, så har jag egentligen någon plats här? Jag vill vara här så att det är, det är en hotfull situation för mig eller vad man skall säga... Osäkerhetskänsla inför mitt kommande yrkesliv.

Kombinationen av den upplevda godtyckligheten i vem det är som får lov att stanna och de osäkra villkor som de intervjuade uppfattar utgör grundkvalifikationen för vetenskapligt arbete verkar avskräckande beträffande en egen fortsatt akademisk karriär. Det finns en stor ambivalens inför den insats som arbetet

tycks kräva och om insatsen är värd mödan; är de villiga att ge sig in i spelet, kan de ställa upp på illutio? Samtidigt menar de intervjuade samfällt att det skulle kännas bortkastat att inte fortsätta med sin vetenskapliga gärning när de redan satsat så mycket tid och engagemang på vetenskapen. Frågan för de intervjuade doktoranderna blir således inte om vetenskapligt arbete är en framtid utan om universitetet är rätt fora för att ägna sig åt vetenskap. Samtidigt finns en medvetenhet om att det finns relativt få andra arbetsplatser som erbjuder samma typ av arbetsuppgifter, men också en undran inför om universitetet kommer fortsätta erbjuda lika tillfredsställande arbetsuppgifter. Det finns således en ambivalens i förhållande till om spelet är värt att spela. Hur ambivalensen skall förklaras är dock inte givet. Kanske är känslan en rimlig reaktion på en oviss framtid, en självbevarelsesdrift eftersom de inte vet om deras avhandlingar kommer bli färdiga eller godkända; det vet helt enkelt inte ännu om insatsen varit mödan värd.

Sammanfattande diskussion

Så som de intervjuade doktoranderna inom humaniora beskriver forskarutbildningen bygger den på idén om hur personlig mognad och utveckling sakta men säkert leder fram till en avhandling med ett originellt bidrag till kunskapsutvecklingen inom det egna ämnet. Doktoranden betraktas som en ensam *sökare*²⁹⁹ som förväntas arbeta isolerat med sitt individuella projekt och ledas framåt genom periodiska handledningar av en mentor. Forskningsprocessen uppfattas som situerad och intuitiv och antas därför bäst förmedlas genom seminariet och det intellektuella samtalet. Doktoranderna inom humaniora fostras utifrån en begåvningsideologi där tradition och individuellt bidrag till kunskapsfältet utgör dess fundament. Det svåra för doktoranderna blir att navigera mellan officiella påbud och fältets doxa då de inte alltid framhäver samma krav. För humaniora framträder forskarutbildningen fortfarande som en livsskola där det inte bara handlar om att förvärva en praktisk yrkeskunskap i hur man forskar utan som också kräver att doktoranderna internaliserar de vetenskapliga värdena för att betraktas som del av fältet. Den som är driven, självgående, bildad och som ser vetenskapligt arbete som ett kall är den som de

---

²⁹⁹ Kvale.

intervjuade menar premieras i verksamheten. Det är också detta ideal som de intervjuade försöker svara upp mot.

Seminariet utgör själva grunden för institutionslivet och framställs som forskarutbildningens viktigaste fora. Det är i seminariet som doktoranden internaliserar forskarrollen. Det är i seminariet som de lär sig hur man ställer frågor, hur man talar och skriver, hur man för sig som forskare, med andra ord en arena för habitueringen på fältet. Intervjuerna med humanisterna visar hur ett gammalt bildningsideal möter nya regler och förordningar och skapar ett spänningsfält mellan officiella och inofficiella krav på doktoranden och avhandlingsarbetet, vilket ger stort spelrum för en dold läroplan. Synen på tid är ett sådant exempel.

Doktoranderna blir skolade i att den egna begåvningen och den individuella drivkraften är grunden för en vetenskaplig karriär. Osäkerhetskänslorna inför den egna dugligheten utgör i det närmaste ett fundament i skolning till att bli humanist. Den karismatiska pedagogiken och begåvningsideologin kan dock komma att gå ut över de doktorander som inte har tillgång till de rätta koderna. Misslyckanden betraktas som avvikelser i individuell ”begåvning” och organiseringen av forskarutbildningen blir per automatik problemfri. Att lägga hela skuldbördan av en misslyckad forskarutbildning på doktoranden som individ blir en form av symboliskt våld.³⁰⁰ Det är doktorandens individuella tillkortakommande i begåvning som utgjort ett hinder, inte strukturella problematiker. Den som är begåvad nog är den som tar sig igenom utbildningen och kan vara kvar inom akademien. Att systemet i sig skulle kunna vara exkluderande förblir en ickefråga. Doktoranderna är själva med i att reproducera begåvningsideologin eftersom de försöker anpassa sig och efterlikna spelet istället för att bjuda det motstånd.

Den som i sin habitus, likt David, har införlivat kunskaper om humaniora och dess koder tycks ha lättare för att följa och förstå den dolda läroplanen. David upplever till och med att han kan göra utsvängningar från det förväntade eftersom han behärskar spelet. Den som är vetenskapligt bevandrad på rätt del av det vetenskapliga fältet, likt David, kan grundat på sin intuition och utifrån sin erfarenhet särskilja bra respektive mindre bra humaniora. David har intresse av

---

³⁰⁰ Bourdieu, 1999, s. 168 ff.

att delta i spelet och att ställa upp på dess regler. Han har dessutom kapitalresurser som stämmer överens med normerna på fältet. Det gör att han med hjälp av sin utvecklade känsla för spelet också tidvis inte bara behöver förhålla sig till rummet utan också kan ordna rummets villkor. För David blir rummet ett rum av möjligheter. För den som inte har samma kännedom om doxan och inte besitter symboliska kapital på fältet, likt David, är det svårare att tolka och överblicka en möjlig framgångsrik strategi.

Kapitlet visar att det är viktigt att på ett tidigt stadium bekanta sig med vetenskapens koder för att möjliggöra en framtid på fältet. Det är först när koderna blir en del av habitus och förkroppsligas som de fungerar som naturliga resurser och kan användas utan hinder. Kapitlet har också visat att det inte handlar om vilka vetenskapliga koder som helst utan att koderna varierar beroende på vilket rum eller delfält man befinner sig på. Sara och Davids historier visar vikten av att ha ”rätt” kulturellt startkapital. Också Carls berättelse visar på vetenskapens lokala variationer där samma disciplin inte nödvändigtvis behöver vara präglade av samma doxa. Olika traditioner har olika fästen beroende på vilken institution som studeras. Det visar också att grundstudenten skolas i doxan vilket kommer att påverka fortsatta vetenskapliga arbeten. Det som av institutionen eller miljön uppfattas som kvalitet överförs till grundstudenterna och arbetena kommer således vara präglade av institutionen eller miljöns vetenskapssyn. Att en så stor andel av doktoranderna inom humaniora har varit studenter eller yrkesverksamma vid Göteborgs universitet innan de blev antagna till forskarutbildningen skulle kunna tyda på att det som ses som och uppfattas som kvalitet är det arbete eller den person som reproducerar det egna värdesystemet.

Kapitlet har också illustrerat hur humanioras doxa trots de politiska påbuden tycks stå stabil. Den politiskt initierade forskarutbildningsreformen har inte som det var tänkt stramat upp utbildningen för doktoranden inom humaniora, den har snarare gjort det än svårare för doktoranderna att navigera på fältet. Den som inte är disponerad att uppfatta spelet kommer ha svårt att bli vad doxan förespråkar – en *intellektuell*.

NATURVETARNA

I detta kapitel diskuteras idealbilden av doktoranden och den framgångsrika forskaren så som de beskrivs av de intervjuade doktoranderna inom naturvetenskap. Också i detta kapitel står begreppen doxa, kapital och habitus i fokus för analysen. Först ges en kort presentation av de intervjuade doktoranderna som befinner sig inom en laborativ del av naturvetenskapen. Därefter analyseras hur de intervjuade naturvetarna upplever och tolkar forskarutbildningens villkor och krav samt hur de förhåller sig till dessa upplevelser utifrån habitus.

De intervjuade doktoranderna

Totalt har fem doktorander inom naturvetenskap intervjuats, två män och tre kvinnor. Samtliga intervjuade är eller har varit verksamma vid samma institution. De utför alla olika typer av experiment i sitt arbete.³⁰¹ En av de intervjuade har disputerat och påbörjat en post doc utomlands.

Peter är i 30-årsåldern och kommer från ett studieovant hem. Han har dock en morbror som disputerat och en bror som snart disputerar inom ett närliggande ämnesområde. Högre utbildning har således inte varit helt främmande. Peter lever i en relation och har fått två barn under studietiden. Drivkraften för studierna har varit att hitta ett jobb som är meningsfullt. Han påbörjade sina forskarutbildningsstudier i anslutning till sin grundutbildning efter att ha gjort examensjobb och varit projektanställd i samma forskningsgrupp som han nu doktorerar inom. Peter önskar inte fortsätta inom akademien efter det att han disputerar.

---

³⁰¹ För exempel på hur laborativt arbete kan se ut se inom naturvetenskap se till exempel H Pettersson, 'Making masculinity in plasma physics: Machines, labour and experiments', *Science Studies*, vol. 24, nr. 1, 2011, ss. 47-65. Pettersson diskuterar bland annat hur laborativt arbete görs i relation till kön. För andra exempel som studerat hur laborativt arbete praktiskt går till se Latour & Woolgar samt Knorr-Cetina, & Mulkay (red.).

Christian är i 30-årsåldern och har vetat sedan högstadiet att han ville studera vidare. Efter att han tagit sin grundexamen började han arbeta men blev efter ett tag arbetslös. Då dök chansen upp att söka till forskarutbildningen hos samma handledare som han skrivit sitt examensarbete för. Christian ansökte och blev antagen. Christian kommer från ett studievant hem med en högskoleutbildad far. Både han och hans syskon har valt att läsa på högskola. Christians fru doktorerar också, inom ett närliggande ämne. När jag träffar honom är både han och hans fru i slusket av sina forskarutbildningar och Christian menar att det inte finns tid till något annat än jobb och familj.

Birgitta är snart 50 år, gift och har barn. Hennes väg till universitetet har varit lång. Hon började sina högskolestudier i vuxen ålder med hjälp av de naturvetenskapliga satsningar som statsmakten genomförde under 1990-talet. Birgitta var under flera år yrkesverksam inom hantverksområdet men började läsa in gymnasiekompetens och vidare på programnivå vid universitetet. Under sitt examensarbete blev hon tillfrågad om hon var intresserad av att söka till forskarutbildningen. Som Birgitta uppfattar det var utlysningen skraddarsydd till henne och hon blev också antagen. Birgitta kommer från en studieovan miljö och är den första i sin familj som läst vidare. Birgitta har haft det tufft under sin forskarutbildning och känner att hon inte passar in. När jag träffar henne har hon precis påbörjat en anställning vid ett företag och lägger sista handen vid manuset för att bli färdig med avhandlingen.

Katarina är nybliven mamma och är föräldraledig när jag träffar henne. Hon tänker försöka färdigställa ett artikelmanus under föräldraledigheten efter uppmaning från handledaren. Katarina har velat doktorera sedan hon gick på gymnasiet. Det var en gymnasielärare som väckte hennes intresse för det ämne hon nu doktorerar inom. Katarina kommer från ett akademikerhem och har hela tiden varit uppmanad i sina studier. Under sin föräldraledighet har emellertid Katarina kommit att ifrågasätta sitt val att doktorera och en eventuell fortsatt akademisk bana. Huvudhandledaren är aldrig där och har ingen tid för henne vilket leder till att hon upplever doktorandtillvaron som mycket ensam. Katarina är mer och mer övertygad om att universitetet och forskarvärlden inte är ämnade för henne.

Lisa är snart 30 och disputerade nyligen, men har redan påbörjat en post doc utomlands. Lisa kommer från en välutbildad akademikerfamilj med disputerade i släkten. Det har dock inte varit självklart att läsa forskarutbildningen. Intresset

väcktes i slutet av grundutbildningen och när hon valde examensarbete försökte hon finna en grupp med mycket forskningsmedel ifall hon skulle vilja fortsätta med en forskarutbildning. Efter examensarbetet gick hon först ett halvår på forskarförberedande stipendium innan hon blev antagen.³⁰² Lisa kan tänka sig att fortsätta inom universitetsvärlden men känner samtidigt att osäkerheten i anställningsförhållande kan komma att få henne att söka sig någon annanstans.

Forskarutbildningens villkor

Doktoranderna inom naturvetenskap har samtliga sökt till befintliga forskningsprojekt där ämnesområde och i vissa fall forskningsfrågan varit formulerad vid ansökningstillfället. Själva förutsättningen för vetenskapligt arbete inom den del av naturvetenskap som undersöks i denna studie är att forskningsfrågan är tätt knuten till tillgänglig apparatur och utrustning. Den tekniska utrustningen sätter således ramarna för vad som är möjligt att beforska. Det är i första hand inte doktoranderna som ställer de vetenskapliga frågorna, i alla fall inte till en början.

Christian: /.../ jag [har] fått ärva ett projekt som varit igång på gott och ont. Å ena sidan så gjorde det att vi ganska snabbt fick mycket prover att analysera och ganska snabbt data. Å andra sidan så var det något som redan var utformat och jag kunde inte påverka mycket av utformningen. /.../ Så det har varit en väldigt lång fas att försöka göra klart allt det som man ärvt på en alldeles för kort fas och faktiskt utveckla det projektet till det som jag tycker att det skall vara.

Citatet ovan illustrerar hur doktoranderna inom naturvetenskap ofta är en del av ett större projekt. Christian i exemplet ovan fick ta över ett existerande forskningsprojekt. Det första året forskade han tillsammans med en annan doktorand i samma projekt. Sedan disputerade kollegan och Christian fick själv försöka fortsätta med analyserna och skapa artikelmanus utifrån de studier som påbörjats långt innan han själv blev antagen till utbildningen. Doktoranderna inom naturvetenskap är på detta sätt knutna till projektens tidsramar och önskemål snarare än den eget formulerade forskningsfrågan. Doktoranderna utgör således viktig arbetskraft för att säkerställa att projekten leder framåt.

---

³⁰² Den formen av finansiering finns inte längre vid Naturvetenskapliga fakulteten.

Doktoranderna beskriver utbildningen som en process där de till en början varit styrda i sina projekt och efterhand släppts mer fria att konstruera egna försök och frågeställningar knutna till det specifika kunskapsområdet. Christian i citatet ovan hade till en början lite utrymme att utforma projektet men har efterhand fått utveckla det. Förändringen har dock inte enkom sprungit ur Christians idéer utan har varit knuten till att finansieringen förändrats vilket gjort att projektet ändrat karaktär och form i linje med vad finansiären varit intresserad av. Christian har således flera intressenter att förhålla sig till vilket gör att forskningsarbetet inte är isolerat till honom själv.

De intervjuade doktoranderna menar att de genom sin datagenerering utför ett arbete som inte bara utgör grunden för det egna avhandlingsarbetet utan också för de senioras vetenskapliga karriär. Professorn och övriga seniora är sällan eller aldrig delaktiga i det praktiska utförandet även om de är med och planerar och diskuterar kommande dataproduktion. Doktoranderna förväntas utföra ett arbete som skall leda fram till specifika forskningsresultat som kan publiceras i artikelform företrädesvis tillsammans med handledaren eller andra inom samma projekt. Doktoranderna är därmed en del av ett större maskineri där deras forskningsresultat också är viktiga för handledarens och gruppens fortlevnad och meritering. Forskarutbildningen är således en integrerad del i pågående forskningsprojekt tillsammans med andra forskare och styrs av projektens tidsramar och ekonomiska förutsättningar. Forskarutbildningens själva mål är att lära sig forskningsteknik för att kunna ta fram data som går att omvandla till artikelmanus och genom dem inhämta specifik kunskap om ett definierat område. Det är främst genom artiklarna som naturvetarna tillskansar sig vetenskapligt kapital som också utgör själva grunden för att kunna söka nya anslag och meritera sig.

Handledaren är oftast specialist på området och är den som fått finansiering för projektet och som ansvarar för apparatur och forskningsfråga. På detta sätt är handledaren både projektledare och handledare. De intervjuade doktoranderna ingår i en forskargrupp men där de inom gruppen arbetar självständigt. Doktoranderna menar att de ofta är ganska ensamma i sina konkreta delprojekt så det som på pappret ser ut som en gemenskap i kollektivt författade artiklar och projekt kan i praktiken innebära lite gemensamt, nära och konkret arbete.

Målet med utbildningen så som doktoranderna uppfattar det är att bli specialist inom ett specifikt ämnesområde där avhandlingen betraktas som ett bevis på att de kan utföra vetenskapligt arbete. Avhandlingen går att se som ett körkort eller

gesällbrev som styrker inhämtad kunskap. Den naturvetenskapliga forskar-kompetensen är således knuten till ett specifikt handlag och ämneskunnande, där de förväntas bli experter på sitt område.

Kurserna utgör en substantiell del av utbildningen men i praktiken läggs ingen större vikt vid dem.³⁰³ De intervjuade doktoranderna är av uppfattningen att de lär sig ett arbete men att utbildningsdelen är ganska vag och oartikulerad. Det faktum att de läser en utbildning lyfts sällan fram i termer av kurser, utan i termer av att behärska olika tekniker knutna till dataproduktion. För att kursdelen skall uppfattas som tydligare krävs det, enligt de intervjuade, också ett större kursutbud och en formalisering kring kurspoäng och vad som kan räknas som en forskarutbildningskurs och inte. En av doktoranderna uttrycker det såhär:

Lisa: /.../ det där har vi alltid kunnat vara lite flexibla med [menar prefekten]. /.../ du har inte riktigt alla poäng så du kan få 20 för den som någon annan fått färre poäng för. Man tar väldigt lätt på det här med kurser, men det är en utbildning och skall man motivera det med att man har utbildningsbidrag /.../ då måste man dels ha handledning, man måste ha kurser, men det är ju bara jobbigt [tycker institutionen].

Det är således oklart hur bedömningen går till och hur många poäng olika moment motsvarar. Inom naturvetenskap är det inom vissa ämnen också tillåtet att tillgodoräkna sig kurspoäng från grundutbildningen, vid andra institutioner kan doktoranderna få kurspoäng genom att handleda studentarbeten, delta på seminarier eller åka på konferenser. Hur och vad som bedöms motsvara kurspoäng framstår för de intervjuade doktoranderna som mycket individuellt. Det är istället det dagliga praktiska arbetet med att generera data som lyfts fram som forskarutbildningens centrala arena. Till detta arbete knyts också artikel-författandet som beskrivs som ett praktiskt hantverk som doktoranderna förväntas lära sig bemästra. Att skriva betraktas ofta som ett kollektivt arbete

---

³⁰³ Det finns sedan 2010 en obligatorisk introduktionskurs för doktorander omfattande 1,5 hp samt en högskolepedagogisk kurs som är obligatorisk för att få lov att undervisa under utbildningen utöver det varierar delen obligatoriska och valbara kurser. De intervjuade doktoranderna har inte behövt läsa de numera obligatoriska kurserna.

som doktoranderna lär sig genom att läsa artiklar och skriva tillsammans med andra.

Peter: /.../ jag har inte skrivit någon artikel själv än, utan jag skall nog skriva den här. För de första två [artiklarna] så var det ju hon som jag jobbade med [en doktorandkollega], hon skulle bli klar före mig så hon kände att hon ville skriva för att lära sig helt enkelt. Men hon skrev ju inte allt heller, min gruppledare skrev också en hel del. Men som sagt man lär sig upplägget genom att läsa artiklar, helt enkelt.

Artiklarna har ofta flera författare. Författarna har dock inte alltid skrivit i den aktuella texten utan har istället bidragit med forskningsmedel eller datagenerering och får som tack stå med på den publicerade artikeln.³⁰⁴ Texten är på detta sätt knuten till projektet snarare än till den eller de som författat den. Det finns också exempel i empirin där doktorander genomfört peer review för vetenskapliga artiklar i professors namn. Att agera peer review har setts som ett sätt att lära sig att formulera forskningsresultat i enlighet med artikelformatet samt att bedöma andras vetenskapliga texter. Doktoranden har utfört arbetet utan att själv få tillgodogöra sig själva meriterna, den har tillfallit handledaren själv. På detta sätt har doktoranden genererat vetenskapligt kapital till handledaren i utbyte mot kunskap om hur fältet fungerar.

Forskargruppen utgör den primära gemenskapen för både doktorander och de seniora forskarna inom naturvetenskap. Det är i forskargruppens egna seminarier som texter och resultat dryftas. Den starka specialisering som präglar verksamheten gör det svårt att finna en större gemenskap kring texter och forskningsfrågor i andra fora än den närmsta gruppen, även om det förekommer. Den egna gruppen, om den fungerar väl, utgör på detta sätt en arena för lärande. Institutionen har inte en lika central organiserande funktion och tillskrivs inte lika stor betydelse som den egna forskargruppen.³⁰⁵

---

³⁰⁴ På detta sätt kan de utan att de skrivit den faktiska texten ändå omvandla ekonomiskt kapital och/eller praktiskt handlag till vetenskapligt dito genom att de får stå med som författare.

³⁰⁵ Jmf med bland annat J Lave & E Wenger, *Situated learning: Legitimate peripheral participation*, Cambridge University Press, Cambridge, 1991. Lave & Wenger visar hur lärande i arbetet oftast sker i ett socialt sammanhang. Det gör att individen lika mycket lär sig det sociala samspelets regler och praktik på den aktuella arbetsplatsen som den specifika yrkeskunskapen.

Även om forskargruppen som enhet ofta lyfts fram och doktoranderna sällan talar om det egna arbetet i jagform utan i vi-termer, framstår ändå deras arbete som ensamt. Det är doktoranderna som står i laboratoriet eller är ute på fält och förväntas att själva driva projekten framåt. Den tydliga arbetsdelningen gör att doktoranden trots att den ingår i en grupp upplever och beskriver sitt arbete som ensamt.

De intervjuade doktorander som haft möjlighet att åka på internationella konferenser lyfter istället fram dessa som en av de främsta läroarenorna. I författandet av *paper* att presentera och i mötet med det internationella forskningsfältet lär sig doktoranderna att omvandla sina data till gångbar vetenskap som kan förmedlas till andra. Det är här de kan iscensätta sin roll som forskare. I mötet med redan etablerade på fältet kan de pröva sina färdigheter:

Christian: är det någonstans som jag har lärt mig saker så är det på konferenserna. Speciellt eftersom jag åkt själv varje gång i stort sett. Det har varit helt fantastiskt /.../. Den sista konferensen jag var på, så fick jag väldigt mycket råg i ryggen för att då vågade jag, jag bestämde mig helt enkelt för att nu skall jag prata med de bästa forskarna och så gjorde jag det. Jag insåg att jag kunde föra en konversation med dem på en nivå som uppenbarligen de också uppskattade. Då kände jag att ja jag är på rätt väg och jag kan hålla på med det här.

För Christian, i citatet ovan, kom den senaste konferensen han deltog vid att spela en avgörande roll för hans vilja att fortsätta en vetenskaplig bana också efter disputation. Under konferensen upplevde Christian att han habituerats i linje med fältets doxa eftersom han accepterades som en värdig medlem av fältet. Att få bekräftelse för sitt arbete beskrivs som centralt av de intervjuade men också något som de upplever att de saknar i den dagliga verksamheten. Forskningsarbetet beskrivs som starkt kopplat till den egna självkänslan och hur dataproduktionen fortskrider inverkar på livet i stort. Naturvetarna beskriver forskarutbildning som en bergochdalbana där känslan av framgång är hårt knutet till hur laborationerna går. Intervjuerna vittnar om att en framgång inte firas i lika

stor utsträckning som en motgång sätter spår av misslyckande, vilket många gånger gör forskningsarbetet till ett känslorarbete.³⁰⁶

Katarina: Jag tror jag har mer labbsvängningar i humöret än vad jag någonsin har haft hormonsvängningar [hon skrattar]. Så humöret beror väldigt mycket på hur det går på labbet. Det blir ju lite grand som en livsstil, man är där sju dagar i veckan kanske om man gör experiment och så har man jobbat järnet och sena kvällar och så slänger man allt i soptunnan för det funkade inte sista steget eller så där.

Samtliga naturvetare menar att deras humör är avhängigt arbetsprestation och utfall. Arbetet tar mycket tid i anspråk och beskrivs i citatet ovan som något av en livsstil. Det upplevda kravet på många arbetade timmar återkommer i samtliga intervjuer vid upprepade tillfällen och utgör ett centralt tema. Doktoranderna uppfattar det som att den som önskar en framtid inom akademien förväntas se på vetenskapligt arbete som ett sätt att leva, som ett kall. Det gör det svårt att skilja mellan arbete och privatliv då kallet gör anspråk på individen som helhet.

Avhandlingen – körkort eller gesällbrev?

Även om den som önskar en framtid inom vetenskapen skall betrakta arbetet som ett kall är avhandlingen inget livsverk. Det är istället en station på en tänkt vetenskaplig karriärbana, där avhandlingen är ett första steg. De intervjuade doktoranderna skriver samtliga sammanläggningsavhandlingar bestående av artiklar och en inledande kappa. De första artiklarna är sällan egenförfattade. Doktoranderna förväntas göra större del av artikelskrivandet först längre fram i utbildningen. Avhandlingen blir ett bevis på att de kan det vetenskapliga handlaget. Samtidigt menar doktoranderna att det inte räcker med en avhandling om de önskar göra en vetenskaplig karriär. För att vara kvar på det vetenskapliga fältet krävs enligt de intervjuade doktoranderna en eller flera post doc, företrädesvis utomlands.

Ju finare och mer välrenommerade tidskrifter doktoranden lyckats publicera sina artiklar i ju bättre anses avhandlingen vara. Det är dock svårt att publicera sig

---

³⁰⁶ Jmf Bloch.

och det bekymrar dem något. Det är heller inte helt klart hur många artiklar som krävs och hur många av dem som måste vara publicerade eller accepterade för att få lov att disputeras.

Peter: Förr i tiden så ansåg man väl att tre artiklar åtminstone var minimum, men det där har ändrats på grund av att det har blivit svårare och svårare att få saker publicerade också. Så att egentligen finns det väl ingen nedre gräns. /.../ om man disputerar på det man har gjort istället så blir det en helt annan sak. För då syns det verkligen vad man har gjort, kanske alla misslyckade experiment också /.../ Sedan kanske det inte har gett resultat i en artikel men ändå. Det finns ingenting som säger att man är sämre bara för att man inte har lyckas åstadkomma en artikel.

De intervjuade doktoranderna kan således inte svara på om det finns en regel, rekommendation eller förskrift om antalet artiklar för en avhandling. De menar dock att sista artikeln ofta har formen av en summering av projektet de håller på med och därför kanske aldrig kommer publiceras eftersom den inte självklart innehåller intressanta resultat. Doktoranderna återkommer till vikten av publicerbara data. Utan publicerbara resultat blir det inga artiklar och ingen avhandling. Ett publicerbart resultat bygger på en studie som ger ett positivt utfall, att det finns någon form av samband. Blir resultatet negativt är det svårt att publicera. Peter i citatet ovan menar att om forskarutbildningen verkligen var en utbildning borde det egentligen vara gott nog att skriva om alla de försök de gjort även om resultaten inte har samband som utfall. Doktoranderna beskriver handledaren som central i att hjälpa doktoranderna med några ”säkra” projekt som leder till publicering för att säkerställa en möjlig avhandling.

De intervjuade doktoranderna upplever att det finns hierarkier inom respektive verksamhetsfält där forskningens inriktning renderar olika status vilket i sin tur möjliggör olika typer av avhandlingar. Den med grundforskning sysselsatte forskaren har högre status än den som ägnar sig åt mer praktiskt tillämpad forskning.³⁰⁷ Detta hänger samman med vilka tidskrifter som anses vara extra meriterande att publicera sig i. De intervjuade doktoranderna återkommer till att tala om *Nature* och *Science*, de vetenskapliga tidskrifter som anses ha finast

---

³⁰⁷ Uppfattningen om verksamhetens olika status bekräftas också av Peixoto & Wyndhamn, 2009, 2012.

renommé och högst impact-faktor inom ämnesområdet. För den med tillämplig forskning sysselsatte är det svårare att få en artikel accepterad i tidskrifter likt *Nature* jämfört med den som ägnar sig åt grundforskning. Således upplevs vilken typ av forskning doktoranderna ägnar sig åt få avgörande betydelse för vilken/-a tidskrifter artiklarna kan publiceras i och vilken status avhandlingen kan få. Samtidigt är det ytterst ovanligt, menar de intervjuade, att en doktorand på egen hand publicerar sig i så ansedda tidskrifter. Men genom att publicera sig i ”rätt” tidskrifter ackumulerar forskaren sitt vetenskapliga kapital och kan på så sätt söka ytterligare forskningsmedel. En avhandling med artiklar i välrenommerade tidskrifter antas ge andra förutsättningar för en akademisk karriär än den som inte har lyckats publicera sig på samma sätt. För att vara framgångsrik på fältet krävs enligt doktoranderna att forskaren publicerar mycket, är produktiv i sitt arbete men också att tidskriftens impact-faktor är hög. Det krävs således vetenskapligt kapital för att få ekonomiskt kapital som kan omvandlas till än mer vetenskapligt dito eller som Bourdieu uttrycker det, kapital föder kapital.³⁰⁸

Christian: Antingen kan man göra detta [forskarutbildningen] som ett jobb och då gör man sina fyra år och så hoppas man på att man får sina publikationer och så fine, eller så blir det en livsstil och det är nog lätt att man hamnar där. Det är ju väldigt mycket frihet men samtidigt har man ju ett väldigt ansvar. Om du inte gör ditt jobb så är det du som får ta smällen sedan när du inte har en avhandling som ser vettig ut. Om man då har ambitionen att det skall bli bra så sätter man rätt så höga krav på sig själv och det gör att den här tillvaron blir väldigt mycket upp och ner.

Som citatet ovan illustrerar finns det en föreställning bland doktoranderna om två typer av avhandlingar, dels den som leder till en vidare akademisk karriär och dels den som leder bort från akademien. Den senare är möjlig att skriva genom att arbeta 40 timmar i veckan och betraktas som ett körkort. En sådan avhandling upplever doktoranderna inte räcker om de vill göra vetenskaplig karriär. För en fortsatt vetenskaplig bana krävs arbete långt mer än veckans 40 timmar och att arbetet betraktas som ett kall. Kallet manifesteras bland annat genom många långa arbetade timmar. Här blir avhandlingen ett gesällbrev för fortsatt verksamhet inom skräet. För doktoranderna framställs de två typerna av avhandlingar

---

³⁰⁸ Bourdieu, 2004, s. 56. Ziman beskriver samma fenomen som ”the Matthew effect” där de som redan har tenderar att få mer, Ziman, s. 35 f.

som individuella val. Att omständigheter runt om sätter olika villkor för doktoranderna lyfts inte som en problematik. Eventuella tillkortakommanden eller misslyckanden kopplas till individen snarare än till strukturellt betingade orsaker.³⁰⁹

Mästare och lärling

För doktoranderna framstår i första hand handledaren som deras arbetsgivare. Det är det externt finansierade forskningsprojektet som tillhandahåller data-genereringens fysiska förutsättningar och möjliggör doktorandernas arbete. Handledaren är också ofta projektledare och uppfattas på detta sätt indirekt vara den som betalar doktorandens lön. Handledaren besitter också för doktoranden nödvändig expertkunskap inom det aktuella området och blir därför mycket central.

Samtliga intervjuade naturvetare menar att handledaren är viktig för att avhandlingsprojektet skall lyckas. Det är centralt att handledaren säkerställer att doktoranden inte bara får riskprojekt utan att de också får några ”säkra” projekt som möjliggör publiceringsbara resultat. I forskargruppen fungerar doktoranden som en lärling som genom att arbeta tillsammans med redan yrkesutbildade förväntas förvärva önskad yrkeskompetens. Under laborationer överförs kunskapen muntligt från post doc och andra doktorander. Men det sker också skriftligen genom tillgängliga manualer vilka ger praktiska tips och råd i arbetet. Handledaren, företrädesvis en professor befinner sig sällan på labb utan det är i handledningssituationen och skrivprocessen som doktoranden dans av sin professor. Relationen mellan handledare och doktorand är dock präglad av starkt ömsesidigt beroende. Doktoranden är beroende av handledarens kompetens och resurser medan handledaren är i behov av doktorandens praktiska arbete.

Christian: Min handledare, hans framtid som forskare är ju egentligen avhängigt av om den här artikeln publiceras, så vad jag gör är att jag producerar ju faktiskt någonting som skall ge avkastning, för mig i form av en avhandling och för min handledare i form av ökade anslag och förhoppningsvis då i den bästa av världar då för forskningen, ökad kunskap bla bla och så vidare.

---

³⁰⁹ På samma sätt kopplades misslyckanden till individuella tillkortakommanden inom humaniora.

Beroendeförhållandet till handledaren är starkt då själva forskningsuppgiften är knuten till handledarens framtid, vilket citatet ovan indikerar. Det naturvetenskapliga arbetet präglas av konkurrens om begränsade forskningsanslag men också om att vara först med banbrytande forskningsresultat internationellt. Doktorandernas arbetsinsatser blir således viktiga för både handledarnas och andra i forskningsgruppens möjligheter att både publicera sig och söka nya forskningsmedel. Det arbete doktoranden genomför kan utgöra grunden för vidare möjlighet till fortsatt finansiering. Utan resultat från doktoranden blir det svårt för den seniora forskaren att söka nya medel och att hålla uppe sin egen publicering. Samtidigt som doktoranden blir ett kapital för handledaren kan handledaren fungera som ett kapital för doktoranden, så länge som denne bidrar med sitt kunnande och sina vetenskapliga kontakter. Det sociala kapital handledaren tillhandahåller är viktigt för att till exempel kunna söka post doc där handledarens rekommendationsbrev är avgörande. Beroendet är således ofta dubbelt mellan handledare och doktorand, även om relationen inte är jämbördig. Handledaren behöver doktoranden som arbetskraft och doktoranden är beroende av handledarens kompetens och sociala kapital i ackumulerandet av eget vetenskapligt kapital.

Eftersom doktoranderna oftast är finansierade av ”sin” egen professor/handledare och dennes projekt, är de också starkt knutna till dem som personer.³¹⁰ Detta beroende gör det svårt för doktoranderna att eventuellt byta handledare eftersom det kan innebära att de måste byta forskningsfråga, då finansieringen är knuten till ett visst projekt, specifik apparatur och ytterst handledaren. Katarina utvecklar:

Katarina: Mitt projekt är ju finansierat via EU och de har ju gett pengar till den här professorn så det är ju han som har anställt mig. Det är ju meningen att jag skall göra hans grej. Skulle jag byta så skulle ju de där pengarna behöva användas till någon annan doktorand och då tror jag inte att jag får flytta med mig pengarna.

---

³¹⁰ Doktoranderna uppfattar sina handledare som sina närmsta chefer. Prefekten som står för det egentliga arbetsgivaransvaret uppfattas inte ha någon egentlig makt i organisationen och tillskrivs därför ringa betydelse för doktoranderna. Det vetenskapliga kapitalet upplevs således ha större betydelse för doktoranderna än det akademiska. Jmf Peixoto & Wyndhamn, 2012.

Katarinas citat illustrerar det ekonomiska kapitalets uttalade betydelse på det naturvetenskapliga fältet och hur doktorandernas arbete är en integrerad del av handledarens möjliga positionstagande på detsamma. I Katarinas forskargrupp har de doktorander som inte varit nöjda med sin handledning valt att inte fullfölja utbildningen istället för att byta handledare. De har enligt Katarina upplevt det som meningslöst eftersom de ändå skulle ingått i samma forskargrupp som tidigare. Forskningsprocessen och resultatet är knutet till den som finansierar projektet vilket gör att doktoranden, om den fortsätter med samma projekt men med en ny handledare, ändå är bunden till den gamla om de inte också byter projekt. Enligt doktoranderna är en återkommande lösning på dålig handledning att låta handledaren vara kvar men se till så att den biträdande handledaren tar större plats. Istället för att officiellt byta handledare använder således doktoranderna andra strategier som minskar personens inflytande utan att skada relationen och det sociala kapitalet, förutsatt att doktoranden inte väljer exit som en lösning som i exemplet ovan.

Doktoranderna menar också att bristande handledning kan ses som något positivt förutsatt att de lyckas färdigställa sina projekt.

Katarina: Att jag inte har fått någon handledning, det kanske är en positiv grej sedan när man väl gjort det och klarat av det, att man har fixat det helt själv. Och man har lärt sig mycket, man har fått många utmaningar som man har växt med säkert och att det, att man kan förbanna det under tiden men att det är nyttigt.

Detta går att tolka som att doktoranderna ägnar sig åt en form av självdisciplinering som blir ett sätt att acceptera spelets regler. De ser ingen möjlighet att ifrågasätta eller utmana det sociala kapitalet handledarrelationen faktiskt innebär utan ser sig istället nödgade att se dess potential. Lyckas de färdigställa avhandlingen, trots bristande handledning, har de tillskansat sig både vetenskapligt kapital och skolats i doxan. De vet också att de kan manövrera självständigt på fältet. Bristande handledning omtolkas således till en potentiell individuell resurs förutsatt att de lyckas färdigställa avhandlingen. Ett misslyckande blir på samma sätt ett bevis på individuella svagheter istället för bevis på systematiskt bristande handledning.

För att förtydliga relationen mellan handledare och doktorand inrättades med forskarutbildningsreformen från 1998 individuella studieplaner. Det dokument som upprättas mellan doktorand och handledare för att specificera doktorandens

tänkta studiegång som handledaren och doktoranden gemensamt skriver under. Men eftersom relationen inte är jämbördig menar de intervjuade doktoranderna att den individuella studieplanen inte fyller tänkt funktion. De individuella studieplanerna och utvecklingssamtalen förstärker snarare naturvetarnas upplevelser av ett begränsat handlingsutrymme i relation till sin handledare. Katarina utvecklar:

Katarina: Jag får skriva på att jag har utvecklingssamtal med min handledare två gånger om året och att jag blir handledd en timma i veckan, och så där som han har skrivit i själv mohahaha [hon skrattar]. /.../ Med just den här professorn så vet man ju att det inte är någon idé att ta strid riktigt, han kommer aldrig ge mer handledningstid vad man än gör.

Anna: Finns det någon risk med att kritisera?

Katarina: Nej, men det handlar väl litegrann om att hålla sig god med liksom. Man får ju välja sina strider. Och just det här, jag kan väl skriva på det, det spelar inte så stor roll om jag har utvecklingssamtal eller inte, det hade inte blivit något bra utvecklingssamtal ändå. Så just i det fallet hade det inte spelat så stor roll. Men man är absolut i beroendeställning och det är väldigt svårt att liksom påverka.

Utsagan ovan visar på hur ena sidan något som är tänkt att förtydliga rättigheter och skyldigheter mellan doktorand och handledare istället blir ett verkningsslöst instrument. Beroenderelationen mellan doktorand och handledare omöjliggör för doktoranden att gå i polemik med sin handledare. Katarina uttrycker det som att det inte är någon idé att påtala missnöje eftersom det inte kommer leda till någon förändring. För Katarina blir det viktigt att hålla sig väl med handledaren eftersom denna villkorar tillvaron och en eventuell framtid på det vetenskapliga fältet. Goda rekommendationer från handledaren tycks avgörande för framtida post doc. Att gå i klinch med eller byta handledare upplevs försämra sådana chanser. Att komma i konflikt med handledaren innebär att sätta det egna vetenskapliga och sociala kapitalet på spel.

Den ideala doktoranden – insocialiseringens tekniker

Det är genom bilden av den ideala doktoranden som fältets grundvärderingar synliggörs och förmedlas till doktoranderna. Det är mot denna bild som doktoranderna försöker svara upp eller speglar sig i när de habitueras på fältet. De intervjuade menar att förväntningarna på dem förmedlas genom subtila an-

tydningar, skämt och jargong det vill säga genom symboliskt våld. De upplevda kraven är sällan uttalade utan handlar om känslor som förmedlas. När doktoranderna inte kan uppfylla kraven skapar det känslor av tillkortakommanden likväl som det skapar känslor av vällust när de lyckas anta rollen som forskare på förväntat sätt.

Birgitta: Idealbilden som sitter i väggarna, ja det är en ung, kanske direkt från gymnasiet, fil mag, direkt från fil mag till forskarstudier, kanske i 25-årsåldern. Ensamtående, på institutionen minst 60 timmar i veckan, gärna inte semester och bara jobbar och jobbar och jobbar och gör allt som man kan önska och lite till. Är aldrig sjuk, har inga direkta behov, äter kokt korv varje dag till lunch och diskar aldrig sin kaffekopp.

Bilden av den ideala doktoranden som tecknas i citatet ovan och av övriga intervjuade doktorander, är en hårt arbetande ung doktorand med få eller inga andra intressen än det vetenskapliga arbetet. Det vetenskapliga arbetet skall vara en lidelse och ett kall. Doktoranderna upplever att de förväntas arbeta långt mer än 40 timmar i veckan och ställa upp på de önskemål handledaren har gällande arbetets innehåll och omfattning. Den ideala doktoranden är en individ som inte är för kritisk mot systemet utan riktar sin energi mot forskningsfrågan och projektet. Frågor om anställningsvillkor, lön och handledning är underordnade. Det är de vetenskapliga framstegen som står i första rummet och vetenskapen förväntas ha ett värde i sig. Även om det ekonomiska kapitalet naturligtvis påverkar verksamheten, är inte pengar den förväntade drivkraften. Lisa beskriver den ideala doktoranden ytterligare:

Lisa: /.../ jobba många timmar och inte klaga så mycket, och sedan ganska självständig ändå, jobbar med sitt projekt, komma med lite idéer, träffa handledaren ganska sällan, men någon gång, duktig på att skriva, ja det är mer sådana grejer än att, man fostras inte socialt direkt.

Doktoranderna upplever att de förväntas vara självgående, fokuserade på sitt arbete och inne på sitt ämne. Det sociala runt om tillskrivs inte något större värde. Lisa menar till exempel i citatet ovan att doktoranderna inte tränas i det sociala i forskargruppen. Det är istället doktorandkollegorna som står för en social fostran. De intervjuade doktoranderna beskriver sina doktorandkollegor som mycket betydelsefulla, inte minst när de hyst tvivel inför sina projekt och sin egen duglighet. Doktoranderna upplever inte konkurrens gentemot varandra. De har istället kunnat finna en gemenskap utifrån deras gemensamma position i den

vetenskapliga hierarkin. Den vetenskapliga konkurrensen ligger snarare utanför den egna forskargruppen och institutionen och handlar i större grad om det internationella forskningsfältet och de seniora forskarnas vardag. De är dock väl medvetna att det kommer krävas tävlingsinriktning och hög produktivitet om de skall vara kvar i den akademiska världen.

Bilden av den ideala doktoranden framstår till en början som endimensionell där den tillsynes viktigaste parametern uppfattas vara att arbeta mycket. Men bakom denna döljer sig föreställningen om vetenskapligt arbete som ett kall. För att iscensätta kallet krävs närvaro vid arbetsplatsen och fokus på arbetsuppgiften. Att göra avkall på andra intressen betraktas inte som en uppoffring utan en manifestering av hängivenheten till vetenskapen och ytterst doxa. Det upplevda kravet på många arbetade timmar går också att koppla till det starka beroende som doktoranderna upplever till handledaren och dennes fortsatta karriär. Doktoranderna uppfattar sig vara viktig arbetskraft i projekten och för övriga projektmedlemmar. Doktorandens prestation är ett viktigt kapital åt handledaren i dennes positionering på fältet. De andra delarna som lyfts fram som att vara ung, inte ha någon familj och vara självgående utgör goda förutsättningar för att vara tillgänglig och inte ha några andra distraktioner som kan leda fokus från det vetenskapliga arbetet. Livet i övrigt förväntas således anpassas till vetenskapens förutsättningar och krav.³¹¹

Bilden som tecknas av den ideala doktoranden upplevs olika svår att leva upp till för de intervjuade doktoranderna beroende på kön, klass och livssituation. Några av dem önskar en vetenskaplig karriär och försöker således sluta upp till fältets doxa och vetenskapen som ett kall. De doktorander som inte ser en sådan framtid förhåller sig i större utsträckning kritiska eller avvaktande till idealbilden.

---

³¹¹ Liknade resultat är också tydliga i den kvalitativa delen av den jämställdhetskartläggning som genomförts vid Naturvetenskapliga fakulteten. C Berg, S Edén, S Heimann, A Peixoto, C Silander, D Turner & AK Wyndhamn, *Jämställda fakulteter? En studie av arbetsfördelning och normer hos lärare och forskare vid två fakulteter vid Göteborgs universitet*, Göteborgs universitet, Göteborg, 2012.

Habitus möter fält – habituering med olika kapital

Det nedärvda kulturella kapitalet tycks inte avgörande för tillträde till det naturvetenskapliga fältet. Istället är det förtrogenheten med fältet som sådant som förvärvats under studietiden och under examensarbetet som nästintill utgör en grundförutsättning för att påbörja en forskarutbildning. Väl antagen vid utbildningen präglas doktoranderna starkt av den idealbild som de menar förmedlas, den om den hårt arbetande, passionerat fokuserade doktoranden som alltid sätter det vetenskapliga arbetet i främsta rummet och som är beredd att arbeta många långa timmar i vetenskapens tjänst.

Arbetade timmar utgör själva grunden för att iscensätta bilden av den framgångsrika doktoranden eftersom det signalerar passion och drivkraft inför ämnet. De intervjuade doktoranderna menar att det är möjligt att förhålla sig till utbildningen som om det vore vilket arbete som helst med en tydlig uppdelning mellan arbete och livet i övrigt. Men de menar samtidigt att ett sådant förhållningssätt inte möjliggör en framtid på det vetenskapliga fältet eftersom det inte signalerar nödvändig passion.³¹² Möjligheten att iscensätta passionen ser också olika ut för de intervjuade doktoranderna beroende på deras kapitaltillgångar och livssituation.

Christian, Lisa och Katarina kommer alla tre från hem där studier har uppmuntrats. De har drivits av ett stort intresse för naturvetenskapliga frågor och har betraktat vetenskapligt arbete mer eller mindre som ett kall. För Christian och Lisa har denna övertygelse växt sig starkare medan den för Katarina blivit svagare under utbildningens gång. De har alla tre haft samma ingång i vetenskapen men deras habituering har fallit olika ut. De har haft olika förutsättningar att iscensätta forskarrollen och navigera på det vetenskapliga fältet på grund av skilda kapitaltillgångar. Lisa har redan disputerat och påbörjat en tvåårig post doc utomlands. Christian är snart färdig med sin avhandling och önskar förlägga en post doc utomlands där han kan ta med familjen så både han själv och hans fru kan fortsätta forska. Katarina har nyligen fått barn och känner

---

³¹² Med vilket jobb som helst syftar doktoranderna ett arbete med reglerad arbetstid där arbetet inte inskränker på fritid och livet i övrigt.

istället en växande tveksamhet inför en framtid inom akademien. Två av de intervjuade doktoranderna, Peter och Birgitta, har inte haft med sig lika mycket nedärvt kulturellt kapital in i utbildningen som Christian, Katarina och Lisa. Peter och Birgittas habituering ser dock olika ut. Peter ser utbildningen som en väg till ett arbete utanför akademien och har kanske just därför inte anammat doxan. Birgitta är den av de intervjuade som har haft det svårast under utbildningen eftersom hon inte har haft några på fältet gångbara kapitaltillgångar till sitt förfogande. Hon har helt enkelt haft svårast att passa in på fältet.

Möjligheter till anpassning till fältets doxa

Doktoranderna måste vakta sina experiment och det är experimenten som sätter tidsramarna. För att kunna iscensätta forskarrollen på bästa sätt krävs således möjlighet att ha totalfokus på arbetet och närvaro vid arbetsplatsen. Det är arbetets tidsrytm och experimentens fortskridande som sätter agendan och livet i övrigt som förväntas anpassas till vetenskapen. Under intervjuerna kommer bildandet av familj att uppfattas som ett möjligt hinder för att kunna leva upp till bilden av den framgångsrike.

De som har fått barn under utbildningen har ställts inför nya utmaningar i och med barnens ankomst. Christian och Katarina som båda fått barn har försökt att fortsätta iscensätta forskarrollen som ett kall men har skilda upplevelser av bildandet av familj. Christian har inte upplevt samma problem och utmaning som Katarina. Christians fru som också doktorerar inom ett närliggande område har fungerat som ett stöd. De vill båda leva upp till fältets doxa och bilden av den framgångsrika forskaren. Genom att de har flexibla arbeten har de kunnat ställa upp för varandra för att lösa arbetets måsten och livet i övrigt. Ibland har det inneburit utmaningar då deadlines sammanfallit, men hittills har de kunnat lösa sådana situationer. Den egentliga effekt barnens ankomst har fått är att de fått prioritera bort sådant som inte rör familj eller arbete. För Christian har prioriteringsordningen inte upplevts som något problem eftersom han ser vetenskapligt arbete som belöning i sig. För Katarina har det inte varit lika enkelt. Hon har inte lika stor möjlighet till flexibilitet då hennes parter har reglerad arbetstid och arbetar inom ett helt annat fält med andra premisser. Hon kan inte fortsätta sätta det vetenskapliga arbetet i främsta rummet då hennes vardag inte är lika flexibel som Christians. Detta gör att Katarina känner tvivel inför en fortsatt vetenskaplig bana. Katarina upplever att hon inte längre blir bekräftad i forskarrollen vilket gör att hon vill finna ett arbete utanför akademien. Hon menar att hon inte har de ”personlighetsdragen” som krävs för att vara kvar, vilket hon

trodde innan hon fick barn. Trots brinnande vetenskapligt intresse har barnens ankomst således fallit olika ut för Katarina och Christian eftersom livet i övrigt har haft skilda förutsättningar. Christian kan genom sin fru kompensera för det fokus barnen kräver medan Katarina upplever att det inte är möjligt då hennes partner inte är del av det vetenskapliga fältet och dess logik. Tidigare studier har också visat att föräldraskapet oftare knyts till kvinnor än män inom och föreställningar om önskad prioriteringsordning utgör hinder för kvinnor i större grad än män.³¹³

För Peter och Birgitta som också har familj och barn men som inte har lika mycket nedärvt kulturellt kapital som Katarina och Christian framstår inte det vetenskapliga arbetet som belöning nog. För dem är vetenskaplig framgång inte tillräcklig lön för att välja en fortsatt vetenskaplig bana. Lisa är den av de intervjuade doktoranderna som hittills valt att inte bilda familj då hon upplever familj och en vetenskaplig karriär som en svår ekvation att få ihop. Hon är också den av de intervjuade som skulle kunna tänka sig att bli professor förutsatt att hon får fortsätta forska i intressanta projekt eftersom det är det som driver henne framåt.

Habitueringen är inte bara avhängig det privata livets förutsättningar och krav. De intervjuade doktoranderna har också haft olika kapital med sig in i utbildningen vilket kommit att spela roll för deras syn på och upplevelse av akademien. De doktorander som blivit bekräftade i sin roll som forskare är också de som ser en framtid inom akademien. Hur de fått bekräftelse och tillskansat sig kapital skiljer sig åt mellan de intervjuade. Har de inte lyckats tillskansas sig kapital och erkännande på samtliga arenor indikerar empirin att det kan kompenseras via andra tillgångar eller arenor på samma sätt som bildandet av familj kan kompenseras av att ha en partner som tar större ansvar för hemmet eller som också har ett flexibelt arbetsliv.

Att kompensera för bristande handledning

Samtliga av de intervjuade naturvetarna menar att de upplevt brister i handledningen. Det har handlat om upplevelser av bristande engagemang beroende

---

³¹³ Se till exempel Peixoto & Wyndhamn, 2012.

på handledarens åtaganden i andra projekt, i att handledaren haft för många doktorander eller upplevelser av handledarens allmänna ointresse.³¹⁴ Relationen till handledaren är dock central.³¹⁵ Handledaren sitter inne med både nödvändig expertkunskap om ämnesområdet och kunskap om vetenskapen i stort. Handledares uppfattning om avhandlingsprojektet och vetenskap i allmänhet präglar således doktoranden. I sin roll som forskare söker doktoranden bekräftelse hos handledaren och uteblir den skapar det känslor av osäkerhet och tillkortakommanden. Empirin indikerar dock att upplevelsen av bristande engagemang från handledaren kan kompenseras genom andra arenor där doktoranden blir bekräftad i sin roll.

Både Christian och Lisa har upplevt brister i handledningen, men deras projekt har haft ekonomiska tillgångar vilket gjort det möjligt att åka på konferenser och delta i workshops. Som diskuterat ovan har detta utgjort viktiga arenor för bekräftelse och har möjliggjort att de kunnat tillskansa sig både vetenskapligt och socialt kapital på egen hand. Det är på konferenserna och workshops som de funnit bekräftelse för sitt arbete och i sin roll som forskare. Det ekonomiska kapitalet har här kunnat kompensera upplevelsen av bristande handledning. Doktorandkollegorna har också varit centrala och viktiga för Christian och Lisa då de fungerat som stöd och givit uppmuntran när sådant saknats från handledaren. Dessa erfarenheter har stärkt både Lisa och Christian i deras övertygelse om en fortsatt vetenskaplig karriär. Lisa har under utbildningen funderat på att sluta på grund av den bristande handledningen men har ändå fortsatt tack vare att hon blivit bekräftad på andra sätt. Lisa har till exempel även haft en disputerad mentor utanför universitetet som fungerat som ett stöd och som har uppmuntrat henne i hennes arbete.

Både Christian och Lisa har också haft mycket nedärvt kulturellt kapital med sig in i utbildningen vilket fungerat som en bas i upplevelsen av vetenskapens eget

---

³¹⁴ Liknande resultat finns i *Doktorandspegeln 2008*, Jacobsson & Gillström, där en stor andel av doktoranderna menar att handledaren visat ringa intresse för deras studier och att handledaren tagit sig för lite tid för att ge konstruktiv kritik eller diskutera metodfrågor och teori. Därtill har var fjärde doktorand har upplevt att bristen i handledningen varit till hinder i forskningsarbetet. Många av doktoranderna upplever vidare att de inte har en fungerande dialog med handledaren. Ett resultat som upprepat sig från *Doktorandspegeln 2003* som i uppföljningen 2008.

³¹⁵ Flera tidigare studier visar på vikten av god handledning för att doktoranderna skall uppfatta sin studietid positivt. Se vidare till exempel Se vidare till exempel Jacobsson & Gillström; Jacobsson, m.fl.

värde, vilket säkert bidragit till deras övertygelse om en möjlig vetenskaplig karriär.³¹⁶

Att inte kunna kompensera för bristande bekräftelse i sitt akademiska utövande

Katarina har också hon haft nedärvt kulturellt kapital med sig in i utbildningen men har samtidigt varit ensam i sitt projekt och känt sig övergiven av sin handledare. Redan när hon sökte utbildningen hade hon hört om att handledaren var svår att ha att göra med. Eftersom hon gärna ville doktorera sökte hon tjänsten mest för att öva på att söka arbete men blev antagen och kände att hon inte kunde tacka nej. De doktorander som tidigare fanns i projektet har valt att sluta på grund av utebliven handledning och hon själv har fått lite eller mycket lite uppmuntran i arbetet. Katarina har likt Lisa funderat på att hoppa av utbildningen, men beslutat sig för att fullfölja för att få en examen. Katarina har inte haft någon extern mentor som kunnat kompensera för britsen på handledning. Hon har heller inte fått bekräftelse på forskarrollen i internationella sammanhang som Christian och Lisa. Katarina har också kommit att ändra forskningsfokus eftersom projektet inte givit önskade resultat vilket också bidragit till ett större avstånd till handledaren. För Katarina har bildandet av familj utgjort ett större hinder än vad det gjort för till exempel Christian. Christian har inte förväntats arbeta under föräldraledigheten vilket Katarina har. Denna förväntan har skapat stress. Katarina försöker värja sig mot handledarens skämtsamma uppmuntran kring arbete under föräldraledigheten men försöker samtidigt leva upp till förväntningarna som ställs på henne.

Katarina: Ja när man väl har ett samtal med den här professorn så är det ju mycket dolda eller sådana skämt men det tas ju inte ur tomma luften. Utan han tycker säkert att jag skall göra det [skriva artikelmanus]. /.../ det är ju liksom professorn som finansierar ens forskning som sätter ribban på något sätt.

Katarina menar att hon inte bryr sig så mycket om handledarens jargong men uttrycker samtidigt att det vore bra om hon lyckades få klart ett manus under

---

³¹⁶ Hos Christian har detta troligen också förstärkts av det faktum att hans fru också befinner sig på det vetenskapliga fältet.

föräldraledigheten eftersom hon förväntas vara klar med avhandlingen lite drygt ett år efter det att hon kommer tillbaka till arbetet.

Katarina: Jag hade gärna sett att det fungerade att jag jobbade och fått lite undanröjt nu, man tror ju att man skall ha jättemycket tid till det /.../. Men sedan har även min professor skojar väldigt mycket om att barn sover ju 20 timmar om dygnet i början och uppmuntrar till att det här manuskriptet skall skrivas i höst.

Även om Katarina uppfattar handledarens uttalande som ett skämt upplever hon att det finns ett allvar bakom. Det skapar känslor av svagheter och ångest. Eftersom Katarina inte fått bekräftelse i rollen som forskare hos handledaren eller på någon alternativ arena känner hon sig osäker inför om hon duger som forskare. Det leder till tvivel inför det vetenskapliga fältet som en möjlig framtida arena. Som underordnad i den akademiska hierarkin har hon svårt att göra motstånd mot bilden av den ideala doktoranden. Hon är hänvisad till den dominerade gruppens tankestrukturer och uppfattning om det vetenskapliga arbetets premisser. Hon försöker således leva upp till dem efter bästa förmåga. Katarina instämmer till exempel i att det är bra om hon blir klar med manuset innan hon går tillbaka. Hon bjuder därmed inte motstånd utan ställer upp på hur spelet skall spelas. Detta har inneburit att hon inte längre ser en framtid inom akademien utan upplever att hon inte hör hemma på det vetenskapliga fältet. Det Katarina upplever och blir utsatt för går att förstå som ett uttryck för symboliskt våld då handledarens uttalanden leder till känslor av misslyckande.³¹⁷ Det leder också till självreglering, uttryckt i antagandet om att hon inte längre hör hemma på det vetenskapliga fältet. Om hon inte lyckas skriva klart manuset tolkar hon det som ett bevis på att fältet inte är ämnat för henne.³¹⁸ Katarina har inte kunnat kompensera bristande handledning genom andra arenor eller tillgångar. Hon har heller inte blivit bekräftad och inbjuden till de rätta sammanhangen. Och det faktum att hon har fått barn har förstärkt utanförskapet och tvivlen på hennes egen förmåga, vilja och lust till vetenskapligt arbete.

---

³¹⁷ Bourdieu, 1999, s. 11, och Bourdieu, 1996, s. 168 ff.

³¹⁸ Doktoranderna återkommer till individuella förklaringar till egna och andras misslyckanden. Tidigare forskningen har också visat att skillnader i karriär ofta görs till frågor av individuell karaktär istället för att knytas till strukturella problem kopplade till kön se till exempel: Mähle, s. 57; Peixoto & Wyndham, 2012; Danielsson; Bjuremark; Öhrn & Lundahl (red.).

En habituering med förhinder

Peter och Birgitta är de av de intervjuade doktoranderna som inte kunnat eller inte velat leva upp till doxan. Peter hade, enligt egen utsago, redan från start siktet inställt på ett arbete utanför akademien, medan Birgitta inte hade något färdigt mål. Birgittas berättelse illustrerar hur det är att med bristande handledning och utan några egentliga gångbara kapitaltillgångar försöka bli en del av det vetenskapliga fältet. Peters berättelse illustrerar hur det är att inte uppfatta eller värdesätta fältets doxa.

Ingen av Peters föräldrar har någon högre utbildning men det finns disputerade i släkten. Högre utbildning har således inte varit helt främmande i hemmiljön även om föräldrarna inte själva varit högskoleutbildade. Drivkraften för forskarutbildningen har varit att hitta ett meningsfullt arbete. Han påbörjade sina forskarutbildningsstudier i anslutning till sin grundutbildning i samma forskningsgrupp som han skrev sitt examensarbete inom. Peter ser forskarutbildningen som en väg till ett bra framtida arbete utanför akademien.

Birgitta är den första att läsa vidare i sin familj. Hon kom att, efter fler år som yrkesverksam, läsa upp sina gymnasiebetyg och därefter påbörja universitetsstudier. Hon har dock enligt egen utsago aldrig blivit en del av gemenskapen som hon menar utgör en grund för en vetenskaplig karriär.

Birgitta: När man kommer som jag har gjort utifrån så ser jag ju att det finns en väldig likriktning. Det börjar att man har inspark [grundutbildningen] och sedan har man en massa sittningar där man bara umgås med studentkamrater i princip och skaffar hela sitt kontaktnät inom sin studentvärld, och sedan fortsätter på den banan. Kanske bara umgås med dem som man har lärt känna under den tiden och fortsätter så i yrkeslivet och bygger upp ett nätverk /.../ men om man kommer med en annan bakgrund så har man ju, dels har man redan ett etablerat socialt liv, man kanske till och med redan är gift eller sambo så man hittar inte ens sin partner inom akademien. /.../ man gifter sig inte med det på samma sätt /.../.

Utsagan ovan vittnar om att insocialiseringen i den naturvetenskapliga världen redan sker under grundutbildningen. Att komma in som äldre student med ett

etablerat socialt liv utanför studierna gör det svårt att bli del av det nätverk och den gemenskap som sedan utgör grunden för ett fortsatt akademiskt liv.³¹⁹ Birgitta har inte ackumulerat något socialt kapital vilket gjort att hon stått lite vid sidan av de andra doktoranderna. För Birgitta har det också, likt övriga doktorander med familj, varit svårt att göra akademien till en livsstil eftersom hon är äldre, lever i en relation och har barn. Dygnet alla timmar går inte att ägna åt vetenskapligt arbete. Peter som också har familj har, till skillnad från Birgitta, ingått i ett projekt med en annan doktorand som också haft barn vilket gjort att de känt en gemenskap. Peter har på detta sätt befunnit sig i ett socialt sammanhang där han och kollegan, fram till det att hon disputerade, kunde täcka upp för varandra. Birgitta har inte haft något sådant sammanhang. Hon har dessutom haft det svårt socialt vid institutionen.

Birgitta: /.../ den sociala biten är väldigt knepig. Jag vet inte jag har aldrig kommit på rätt köl med den, för jag tycker att det överhuvudtaget är svårt att få ett samtal att flyta, i vilken konstellation man än sätter sig. /.../ framförallt förstår de inte min humor, det har jag upptäckt för längesedan. /.../. Sedan, jag vet inte om det är den konstellationen av människor eller om det är mig det är fel på, jag förstår inte. Jag tycker det är jätteknepig, så för det mesta så, jag säger inte så mycket /.../.

Birgitta har, som citatet indikerar, försökt att anpassa sig till verksamheten men inte lyckats. Genom att Birgitta möts av oförstående när hon agerar socialt känner hon sig inte hemma i miljön vilket leder till känslor av misslyckande. Dessa känslor går att förstå som en form av symboliskt våld³²⁰ eftersom hon nu försöker undvika liknande situationer.³²¹ Hon har blivit tystare och har till exempel slutat skämta. När hon försöker undvika att utsättas för detta obehag accepterar hon samtidigt att hennes sätt att vara är mindre värt. Den sociala hierarkin reproduceras och hennes sociala begränsning blir därmed ett faktum. Birgittas agerande går att förstå som en självcensurering till följd av att hon har haft svårt att förstå och ställa upp på doxan på fältet. Hon är följaktligen ganska försiktig i sitt agerande för att undvika att iscensätta forskarrollen på fel sätt.

---

³¹⁹ Vikten av nätverk för en lyckosam vetenskaplig karriär lyfter bland annat Öhrn & Lundahl (red.) i sin studie av utbildningsvetenskap.

³²⁰ Bourdieu, 1999, s. 11, och Bourdieu, 1996, s. 168ff.

³²¹ Jmf Bloch.

Tidigare forskning visar att denna rädsla kan leda till ytterligare utanförskap då misslyckanden med att följa de kulturella koderna och de indirekta reglerna påverkar doktorandens möjliga position. Det finns risk för att betraktas som en outsider vilket kan komma att påverka framtida möjligheter. Detta eftersom misslyckanden med att förstå och lära sig de implicita reglerna ofta tolkas som tecken på individens yrkesmässiga oförmåga.³²²

Birgittas huvudhandledare har heller inte haft något gott anseende i verksamheten och har utgjort måltavla i flera av institutionens konflikter vilket försvårat tillvaron för henne. Hon har också valt att ställa sig utanför de intriger som hon menar funnits vid miljön vilket bidragit till utanförskapet. Relationen till handledaren har också varit komplicerad. De har haft svårt att kommunicera med varandra och hon upplever att hon inte fått handledning i den utsträckning hon önskat. Handledare har heller inte introducerat henne för andra forskare inom fältet vilket gjort att ingen vetat vem hon är eller vad hon gör. Den biträdande handledaren har utgjort en god diskussionspartner men hon har å andra sidan inte haft expertkunskaper inom området. Handledarna har på detta sätt inte utgjort något möjligt socialt eller vetenskapligt kapital. De har inte heller bekräftat henne i hennes roll som forskare. Birgitta har inte kunnat kompensera denna brist genom andra arenor utan har varit utelämnad till sig själv.

Det svåraste med utbildningen upplever Birgitta har varit det outtalade, att hon har förväntats veta hur saker och ting fungerar fast ingen klaggjort hur det förhåller sig.³²³ Det har varit allt från praktiska saker som vem man vänder sig till för att få en dator till hur hierarkierna fungerar och vem som åtnjuter status i verksamheten och inte.

Birgitta: /.../ det är undertext hela tiden, det är ju liksom ingenting som är klart och tydligt. /.../ Det handlar ju om mycket oskrivna saker, som man kommer utifrån och inte har en aning om. /.../ har man det med sig hemifrån så har man det gratis. Annars måste man lära sig det från någon slags lärobok som inte finns. För det är ju ingen som talar om det för dig hur du skall göra. För att det är så subtielt så jag tror att det är svårt att lära ut också.

---

³²² Gerholm, 1990.

³²³ Jmf Gerholm & Gerholm.

Birgittas utsaga indikerar en dold läroplan som är svår att förstå för den som inte är disponerad att uppfatta dess koder. Birgitta menar att hon haft svårt att anpassa sig till verksamheten och att förstå hur fältet fungerar. För den som inte är förtrogen med de kulturella koderna är det svårare att tyda och överskåda en möjlig strategi, så också för Birgitta. Hon har inte det rätta vetenskapliga förhållningssättet och behärskar inte dess doxa.Handledaren har heller inte fungerat som en möjlig översättare då han själv befunnits sig i konflikt med centrala aktörer på fältet. Birgittas svaga kulturella startkapital och ringa fältspecifika kapital har gjort det svårt för henne att skapa de rätta kontakterna och på så vis ackumulera nödvändigt vetenskapligt kapital. Peter å andra sidan har inte varit intresserad av en fortsatt akademisk bana och har därför inte försökt investera och/eller ackumulera sitt kapital.

Birgittas utanförskap manifesterats också i arbetsvardagen då hon inte gärna fikar eller äter lunch med de med forskning verksamma medarbetarna. Birgitta pratar helst med administratörerna eftersom hon då upplever att hon kan prata om vardagliga saker som inte kräver någon undertext. Naturvetarna menar att det finns en uppfattning om att en framgångsrik forskare bör hålla sig borta från administration för att ytterligare manifestera sin vetenskapliga position. Genom att Birgitta hellre samtalar med den administrativa personalen förstärks sannolikt utanförskapet eftersom hon inte agerar som en ”riktig” forskare.³²⁴ Den framgångsrika forskaren skall bejaka det vetenskapliga arbetet och inte låta livet i övrigt eller andra sysslor förflytta fokus.

Birgittas avhandling skrivs också inom ett tillämpat forskningsområde som inte åtnjuter lika stort erkännande som grundforskningen vid institutionen. Avhandlingens artiklar kommer därför aldrig utgöra vad doktoranderna benämner *nature* och *science*.³²⁵ På grund av detta utgör hennes forskningsområde inte ett kapital för att förbättra hennes position. Själva forskningsfältet placerar henne istället i utkanten av det sociala rummet. Det är den med grundforskning sysselsatta forskaren som tillmäts mest status. För att bli en del av fältet måste doktoranderna acceptera denna logik. Peter har till skillnad från Birgitta ägnat sig

---

³²⁴ Att samröre med administration uppfattas som mindre intellektuellt stimulerande framgår bland annat av Peixoto & Wyndhamn, 2009, 2012.

³²⁵ Det syftar till tidskrifterna *Nature* och *Science* vilka åtnjuter hög status inom det studerade området.

åt grundforskning. Forskningsfältet skulle kunna utgöra en resurs för honom. För Peter är logiken dock ingen självklarhet. Han har svårt att förstå grundforskningens speciella värde och är kritisk till forskningen för forskningens egen skull, trots att han själv ägnar sig åt just grundforskning. För Peter är det viktigt att göra något konkret för samhället snarare än för den egna meriteringen för en framtida vetenskaplig karriär. Kanske går det att koppla till hans bakgrund.

Peter: Det var ju ändå en viss beskrivning av projektet och det var ju vackert och fint och det tror man ju på i början, sedan inser man ju att det bara är forskning för forskningens skull. Bara för att kunna publicera någonting. Det är ju det allting går ut på. Sedan om det har någon betydelse för mer än för forskarvärlden det är liksom, det spelar ingen roll.

Peter kan således inte ställa upp på vad han uppfattar som en del av vetenskapens doxa, forskning för forskningens egen skull. För Peter är vetenskapligt arbete inte en livsstil utan ett medel för att kunna få ett tillfredsställande arbete. Han anammar inte fältets grundvärden och har således inte habituerats i linje med dem.

Inte heller Birgitta har habituerats på fältet. Den enda tillgång hon har, trots sin arbetarklassbakgrund, är mycket eget förvärvat kulturellt kapital. Hon är allmänbildad, har ett brett intresseområde och har varit politiskt engagerad.

Birgitta: /.../ jag har alltid varit intresserad av egentligen allt, jag har läst mycket, väldigt mycket tidningar och jag tycker om att se på film /.../. Jag är inte folklig för fem öre fast jag tillhör folket så att säga. Tycker om att titta på abstrakt konst och titta på konst överhuvudtaget och svartvitt foto älskar jag och har varit fotointresserad.

Det kulturella kapital som Birgitta erövrat utgör dock inget symboliskt kapital på det naturvetenskapliga fältet. Det är istället de specifika kunskaperna i ämnesområdet som utgör ett symboliskt kapital eftersom syftet med utbildningen är att bli specialist på ett visst område. Det kulturella kapitalet erkänns således ringa värde vilket gör att det inte existerar en marknad där hon kan omvandla det kulturella kapitalet till andra mera gångbara kapitalarter.

Trots den uteblivna habitueringen på fältet menar Birgitta att hon ändå blivit forskare. Hon hävdar själv att hon förknippar mycket av den hon är med det ämne som hon studerar men att hon inte hör hemma inom universitetet.

Birgitta: /.../ jag är nog väldigt mycket mitt ämne tror jag, i mitt tankesätt och jag känner att jag kan befrukta väldigt mycket, en del av de frågeställningarna, ändra på dem, fördjupa dem med mitt ämne som bakgrund. Där känner jag att jag har mycket att bidra med, så att... på det sättet är jag nog mer mitt ämne än en akademiker att jag bär med mitt ämne hela tiden och diskuterar det väldigt mycket.

Birgitta fältspecifika kunskaper är inte tillräckliga för att göra henne familjär med fältet. Detta till trots menar Birgitta att hon haft behållning av utbildningen, hon har ändå blivit naturvetare. De kunskaper hon tillgodogjort sig menar hon är tillräckliga för att kunna bidra till vidare forskning även om det inte blir inom ramen för universitetet. På detta sätt har Birgitta habituerats till ett vetenskapligt tänkande men inte till att bli en del av det akademiska fältet. Hon har inte tillskansat sig de kapitaltillgångar som krävs och ställer heller inte upp på hur spelet skall spelas. Hon har således inte formats i enlighet med doxan eftersom den efterfrågar värden hon inte kan eller vill leva upp till. Birgitta har känt sig obekräftad i rollen som forskare. Hon är inte en av dem som lyfts fram som ett framtida löfte och hon bär själv tvivel om hon är av det rätta virket och hör hemma på fältet. Hon menar att det hon skriver inte kommer bli en "högtstående" avhandling men tillräckligt för att bygga vidare på i någon form utanför akademien. Birgitta har också påbörjat en anställning utanför universitetet vid en verksamhet som också är forskningsbaserad, redan innan hon färdigställt sin avhandling.

När Birgitta fick en ny arbetsplats utanför akademien kände hon genast större säkerhet inför sin roll som forskare eftersom hon blev bekräftad av sina arbetskamrater. Hon beskriver det som att de både bejakar och uppskattar hennes vetenskapliga kompetens. Vid den nya arbetsplatsen är också synen på arbete och sättet att leva i samklang med Birgittas egen uppfattning om arbetets roll i livet, vilket kommit att stärka henne. Kraven är tydligt formulerade och hon har hittills inte upplevt någon dold läroplan som hon gjort på det vetenskapliga fältet. På det vetenskapliga fältet kom också osäkerheten inför vetenskapligt arbete, forskarrollen och känslan av att inte duga att förstärkas. Önskan om att få en fastanställning med forskningsuppgifter utanför universitetet kan därmed förstås utifrån Birgittas vilja att ägna sig åt vetenskapligt arbete utan att behöva

utsättas för fältets osäkerheter i anställningsform och krav. För Birgitta blev en akademisk karriär ouppnåelig eftersom den kom att förstärka hennes känsla misslyckande. Hon varken bjöds inte in till de rätta sammanhangen eller fick det stöd och den bekräftelse som hade behövt för att se akademien som en framtida arbetsplats.

Peter ser heller ingen framtid inom akademien då han menar att anställningsförhållandena är för osäkra. Den osäkerheten menar han är svår att leva med när man har familj, ”det känns inte värt det”. För Peter är det hanteringen av fältets osäkerhet som i första hand avskräcker honom från det vetenskapliga fältet. Men det är också svårt för honom, med den bakgrund han har, att motivera vetenskap bara för vetenskapens egen skull.

Peter: jag anser mig inte vara bättre än någon annan bara för att jag heter doktor. Det är ju ett jobb som vilket annat egentligen /.../. Så det är mer bara någonting att kunna visa upp att det här har jag gjort under fem år, som har gett mig den här titeln och det kanske kan ge mig företräde till vissa jobb. Ett livsverk vill jag inte påstå att det är.

Peter har inte gjort vetenskapen till en livsstil och han betraktar därför avhandlingen som ett körkort som styrker att han besitter en viss kompetens vilket förhoppningsvis leder honom till ett intressant arbete utanför universitetet.

Priset av en vetenskaplig karriär

Birgitta och Peter är inte ensamma i tvivel inför en vetenskaplig karriär. Även de doktorander som när en önskan om en akademisk karriär har dubier inför en sådan framtid. Så som arbetets premisser framställs bär flera av de intervjuade tvivel inför om arbetet är värt insatsen. Den osäkra framtiden, hårda konkurrensen och försakandet av ett eventuellt övrigt liv utgör reservationer för om vetenskapligt arbete utgör en del av den egna framtiden. Värt att notera är att doktoranderna inte motsäger sig vetenskapligt arbete i sig, utan de premisser de upplever att universitetet som arbetsplats tillskriver vetenskapligt arbete. Ett resultat som styrks i tidigare forskning.³²⁶

---

³²⁶ Jmf Peixoto & Wyndhamn, 2012, och Hasselberg, 2012.

För dem som har barn, hus och/eller partner är det upplevda kravet på sammanhängande utlandsvistelse, post doc, förenat med tvivel inför en vetenskaplig karriär. De intervjuade doktoranderna är också ambivalenta inför en framtid som kräver deras fulla engagemang och där livet i övrigt måste anpassas till arbetet. Att leva i en jämställd relation, att ha barn eller andra intressen upplevs utgöra hinder för att uppnå en vetenskaplig karriär. Det kräver en partner med likande arbetssituation eller som tar ett större ansvar för hem och familj: Ett pris som flera av doktoranderna ställer sig tveksamma till.

Att ta en alternativ karriärväg inom akademien känns heller inte möjligt för till exempel Birgitta, då den uppfattas innebära krav om ytterligare publikationer.

Birgitta: /.../ jag har ju familj och jag vet att skall jag göra karriär får jag göra post doc. Då måste jag åka iväg någonstans helst, det vill jag inte. Jag har en kollega som har valt att inte göra det, men han försöker ju kompensera det med att producera artiklar i kvadrat. Du vet det är jag inte kapabel till. Sedan att hela tiden ligga på, söka pengar och jobba så jättemycket och ha den stressen över sig. Nej, nej nu kommer jag forska ändå, men det är ju helt andra förutsättningar. Man jobbar mer som ett team och tar stöd av varandra. Det är mycket jobb där också säkert men det är helt andra strukturer och helt andra kutymer tycker jag.

En alternativ post doc, menar Birgitta, villkoras av högre produktionstakt om den skall inbringa lika mycket vetenskapligt kapital som en utlandsvistelse. Att publicera i sådan takt uppfattas av Birgitta kräva mer arbetade timmar än vad en post doc utomlands gör. För henne blir det lika omöjligt att producera artiklar på löpande band som att flytta utomlands med familjen under en längre tid. Birgitta motsäger sig dock inte det vetenskapliga arbetet i sig utan det vetenskapliga arbetets premisser så som hon upplever dem inom universitetsvärlden.

De intervjuade doktoranderna menar således att det upplevda kravet om lojalitet med arbetet och dess premisser renderar osäkerhet inför valet av en eventuell akademisk karriär. För de doktorander som har barn tillmäts istället möjligheten att leva ett liv som inte bara innefattar arbete stor betydelse, och utgör under intervjuerna argument för att småningom välja en annan arbetsplats än akademien. Christian är den av de intervjuade med familj som ändå önskar vara kvar inom akademien förutsatt att hans fru också får en post doc vid samma lärosäte. Han är också den av de intervjuade med familj som hittills kunnat fortsätta iscensätta forskarrollen på samma sätt också efter barnens ankomst.

Han har fått bekräftelse på sin forskarroll genom de internationella konferenser han deltagit vid och känner sig stärkt i sin övertygelse om att han hör hemma på det vetenskapliga fältet och i akademien. Lisa som redan påbörjat sin akademiska karriär med en post doc utomlands har valt att inte bilda familj eftersom hon har svårt att se hur familjeliv och det liv hon lever nu skulle kunna gå ihop. Också Lisa har blivit bekräftad som forskare. Hennes handledares rekommendationsbrev ledde fram till hennes post doc och hon önskar fortsätta en akademisk bana. Trots deras önskan om en vetenskaplig karriär återkommer Christian och Lisa till rädslan för den osäkra framtid som en vetenskaplig karriär innebär. Denna osäkerhet i anställning och inkomst bidrar till de intervjuade doktorandernas tveksamhet till en framtid inom universitetsvärlden, även för dem som blivit bekräftade i sin roll som forskare.

Förmågan att hantera fältets osäkerhet tycks kopplad till kulturellt startkapital det vill säga, doktorandernas bakgrund. För dem som haft med sig större kulturella kapitaltillgångar verkar det lättare att förhålla sig till de osäkerheter som fältet innebär. Vetenskapen har då ett värde i sig och att då kanske försaka andra delar av livet blir ingen egentlig uppoffring. Samtidigt upplevs familjeansvar och önskan om att leva jämställt ett hinder för fortsatt verksamhet inom vetenskapen. Bilden av den framgångsrika forskaren uppfattas inte som kompatibel med andra åtaganden i livet.

Sammanfattande analys

I detta kapitel har vi mött doktorander inom naturvetenskap. Genom deras berättelser har vi fått ta del av hur de upplever ämnets krav och villkor och hur fältets doxa förmedlas till doktoranderna och hur de förhåller sig till denna. Av utsagorna tecknas en miljö som präglas av idén om forskningen som en livsstil och ett kall. Avhandlingen är dock inget livsverk, det är istället ett bevis på att doktoranderna besitter det vetenskapliga handlaget i att generera data och förmedla resultat i artikelformat. Doktoranderna förväntas genom hårt arbete fostras till forskare med stark vetenskaplig lidelse och totalfokus på den aktuella forskningsfrågan. De förväntas bli specialister på sitt specifika område och sätta vetenskaplig framgång före livet i övrigt. En avhandling anses dock inte nog för att bli en självständig forskare. Doktoranderna menar att det krävs en eller flera post doc innan de själva kan söka anslag och driva en forskningsgrupp och bli en del av det naturvetenskapliga fältet.

Så som de intervjuade doktoranderna beskriver forskarutbildningen betraktas den som en yrkesutbildning och avhandlingsarbetet som en kvalificerad övningsuppgift.³²⁷ Doktoranden beskrivs av de intervjuade som en *lärling* som tillsammans med mer etablerade forskare tar del av det vetenskapliga arbetet i forskningsprojekt styrda av experter på området. Forskningsprocessen ses som sprungen ur ett hantverk och kunskapen överförs således bäst i det praktiska arbetet. De intervjuade naturvetarna uppfattar forskningsprocessen som situerad och intuitiv. Detta gör det praktiska handlaget i den autentiska situationen viktigare än det som kan förmedlas via en forskarutbildningskurs. Naturvetarna strukturerar således på pappret forskarutbildningen efter principen om kurser, kurspoäng och individuella studieplaner men låter till exempel kursbegreppet vara öppet för tolkning vilket gör att vad som räknas som en kurs varierar stort. Det är istället handledarens bild av forskarutbildningen som blir normerande för doktoranden där experimentens tidsrytm och projektets mål sätter ramarna för arbetet.

Forskarutbildningen inom naturvetenskap så som den beskrivs av de intervjuade doktoranderna i denna studie går att förstå som ett lärling/mästarsystem. Det är inte det teoretiska bidraget som det läggs tonvikt vid utan det praktiska hantverket. Doktoranderna måste först behärska det praktiska arbetet för att sedan kunna släppas friare i sitt arbete under utbildningens gång. Doktoranderna förväntas inte formulera forskningsfrågan utan antas till ett redan formulerat projekt. Doktoranderna fungerar som avlönade arbetare för andras intressen, det vill säga för att praktiskt utföra de experiment som utgör grunden för de forskningsresultat som kan leda till publicerade artiklar i tidskrifter med hög impact-faktor för andra. Genom att anpassa sig och efterlikna sina mästare berikar de handledarna med vetenskapligt kapital och får kanske så småningom chans att själva samla resurser för att fortsätta på samma sätt. Forskargrupperna går att likna vid små vetenskapliga företag där doktoranden/arbetaren bidrar med sin arbetskraft och så småningom kan etablera sig som självständig ”ägare”. Det är dock inte möjligt genom författandet av en avhandling. Post doc utgör ett viktigt steg i att bli självständig och kan i det närmaste liknas vid en gesällvandring för att tillslut uppnå mästarskicklighet. Utbildningen blir därmed till ett

---

³²⁷ Jmf Appel & Bergenheim, s. 34 f.

inträdesprov där doktoranderna genom sin lojalitet förtjänar eller inte förtjänar fältets bekräftelse och en vidare vetenskaplig karriär.

Samtliga intervjuade doktorander har skrivit sina examensarbeten vid samma institution som de är antagna till forskarutbildningen vid. Flera av dem har också samma handledare som under examensarbetet. På detta sätt har handledaren och forskningsledaren haft kännedom om vem de antagit, samtidigt som doktoranderna varit bekanta med både grupp och studieobjekt innan de påbörjat sin utbildning. Det skulle kunna tolkas som ett sätt för projektledaren att säkerställa att den ekonomiska investeringen som det innebär att anta en doktorand också leder till vetenskaplig avkastning i form av forskningsresultat och publiceringar. Genom att de vet vem de antar, har de också en uppfattning om dennes vetenskapliga förmåga då han eller hon redan arbetat i projektet eller gruppen. Risktagandet blir mindre än om de antar en helt okänd förmåga som kanske inte fostrats i samma doxa. Det nedärvda kulturella startkapitalet tycks således inte spela så stor roll vid antagningen till utbildningen. Där förefaller det istället vara viktigare att redan ha påbörjat skolningen i fältets doxa.

Om det inte vid antagning tycks spela någon avgörande roll om doktoranderna har stora kulturella tillgångar indikerar analysen att det kan ha betydelse för synen på en möjlig vetenskaplig framtid på fältet. Förmågan att hantera fältets osäkerheter förefaller vara kopplat till klass. De naturvetare som önskar en framtid inom akademien verkar i större utsträckning vara rustade med mer kulturellt startkapital och för dem verkar fältet utgöra ett rum av möjligheter (till exempel som för Lisa). För den med mindre sådant kapital är det svårt att överblicka en lämplig eller möjlig lyckosam strategi (Birgitta). Här blir istället avhandlingen vägen till ett arbete utanför akademien. Eftersom forskarutbildningsuppdraget är att utbilda till både universitet och samhälle utgör det ingen problematik för fältet, även om det skulle röra sig som systematiska utestängningsmekanismer eftersom de fortfarande uppfyller sitt uppdrag.

Kapitlet visar också att de intervjuade naturvetarna, trots skilda bakgrunder, beskriver den ideala doktoranden och karriärvägen inom akademien på samma sätt. Den ideala doktoranden är ung, företrädevis en man utan andra intressen som både kan och vill viga sitt liv åt forskningen. Forskarnormen, så som den artikuleras av doktoranderna, uppfattas inte vara ett problem så länge de upplever att de kan uppfylla förväntningarna. Det är först när de genom symboliskt

våld möter motstånd i relation till idealbilden som de upplever tvivel inför sin egen förmåga. Ett sådant exempel är bildandet av familj.

I intervjuerna med naturvetarna fungerar familjebildning som ett negativt kapital och som självcensur. Det vill säga att familjen uppfattas utgöra hinder för en vetenskaplig karriär för både män och kvinnor som också önskar vara närvarande föräldrar. Den som kan fortsätta iscensätta forskarrollen på samma sätt som innan barnen kom är också den som kan se en möjlig vetenskaplig karriär.³²⁸

Kapitlet visar också hur olika symboliska och materiella tillgångar ackumuleras och byts. En sorts kapital kan omvandlas till ett annat, så som till exempel det ekonomiska. Christian och Lisa omsatte det ekonomiska kapitalet i deltagande i internationella konferenser som i sin tur leder till ökat vetenskapligt och socialt kapital. Kapital är dock inte något som bara kan utbytas i största allmänhet, utan är något som erkänns värde och för vilket det existerar en marknad. Det handlar alltså om att förvalta sitt kapital väl för att skaffa sig legitimitet på fältet. Exemplet Birgitta visar hur eget förvärvat kulturellt kapital inte fungerar som ett symboliskt sådant på det naturvetenskapliga fältet. Det existerar ingen marknad där hon kan tillskansa sig mer fältspecifikt gångbara kapital. Hon kan heller inte kompensera bristande tillgångar vilket leder till att hon inte känner sig hemma på fältet. Peter menar i sin tur att han aldrig haft siktet inställt på en fortsatt karriär inom universitetet. Om detta är Peters faktiska ingång i utbildningen eller om det rör sig om en anpassning till fältet är dock omöjligt att säga. Oavsett vilket önskar Peter inte vara kvar inom akademien. Han värdesätter inte doxan och ackumulerar därmed inte sitt kapital. Katarina har till en början rätta förutsättningarna för att fortsätta en vetenskaplig bana men hon kan inte kompensera för bristande handledning och ett projekt som inte riktigt löper som hon önskar. För henne blir inte längre det sociala rummet ett rum av möjligheter.

Habitueras doktoranderna inte i linje med doxan uppfattar således de intervjuade doktoranderna det som att de seniora tar det som ett bevis på att de inte hör hemma på fältet. Så som historier om doktorander som hoppat av utbildningen eller som valt att gå till näringslivet beskrivs, har doktorandernas ”val” aldrig haft

---

³²⁸ Jmf Peixoto & Wyndhamn, 2012.

att göra med de normer och värderingar som finns inom organisationen. Det är doktorandens egna tillkortakommanden som är orsaken till misslyckanden, det uppfattas inte vara några strukturella hinder som kan ha orsakat individuella problem.³²⁹ Bortfallet tycks, enligt doktoranderna, inte uppfattas som ett problem av fältet. Doktoranderna har, i alla fall, så länge de befunnit sig i utbildningen utgjort arbetskraft i projekten. Försvinner de i förtid får ny arbetskraft tas in. Att det till exempel är fler kvinnor som väljer att inte vara kvar i akademien dryftas inte som ett direkt problem, menar doktoranderna. Kanske har det sin förklaring i att utbildningen ändå uppfyller satta mål – en utbildning för universitet såväl som samhället i övrigt.

Naturvetenskapens doxa står således stabil i relation till de politiska påbuden eftersom de inte kommit att påverka utbildningens innehåll och syfte. Naturvetenskapen kan fortsätta skola sina doktorander till att bli *specialiserade*, sedan om det är för universitet eller samhälle spelar mindre roll. Den som är disponerad att uppfatta spelet antas vara den som är ett framtida vetenskapligt löfte. Den som inte blir en del av fältet antas alltid vara en som inte var lämpad eftersom de inte kunnat eller velat leva upp till fältets ideal.

---

³²⁹ Jmf med Peixoto & Wyndhamn, 2012, där avsaknaden av kvinnliga professorer och kvinnliga disputerade också förklaras av individuella tillkortakommanden eller faktorer utanför den egna organisationen. Liknande resonemang finns i Öhm & Lundal (red.), och Gerholm, 1990.

UTBILDNINGSVETARNA

I detta kapitel diskuteras de vetenskapliga kärnvärdena så som de beskrivs av doktorander inom utbildningsvetenskap. Analysen försöker fånga hur de intervjuade doktoranderna upplever och tolkar forskarutbildningens villkor och krav utifrån begreppen kapital och doxa. Kapitlet beskriver och analyserar också hur doktoranderna förhåller sig till dessa upplevelser utifrån habitus. Kapitlet inleds med en kort presentation av de intervjuade doktoranderna.

De intervjuade doktoranderna

Av tradition har doktoranderna inom utbildningsvetenskapligt område ofta varit äldre yrkesverksamma lärare som önskat vidareutbilda sig och som utifrån sina praktiska erfarenheter har ställt vetenskapliga frågor som de besvarat genom en monografi. Denna bild håller dock på att förändras. Det är fler av doktoranderna än tidigare som är något yngre, de är inte lika ofta utbildade till lärare och antalet sammanläggningsavhandlingar har ökat. De doktorander som är intervjuade i denna studie skriver samtliga sammanläggningsavhandlingar, de befinner sig i forskargrupper och är relativt unga. Med andra ord kan de intervjuade i denna studie betraktas som representanter för någonting relativt ”nytt” inom utbildningsvetenskapen.

Petra är 35 år, är gift och har barn. Hennes man arbetar som lärare och när också drömmar om att vidareutbilda sig på forskarutbildningsnivå. Petra har en yrkesutbildning i botten och har varit yrkesverksam flera år innan hon påbörjade forskarutbildningen. Hon blev uppmuntrad att söka till forskarutbildningen av en bekant. Det är ingen i Petras familj som disputerat men både hennes far och mor har läst yrkesinriktade högskoleutbildningar. Trots att Petras föräldrar är universitetsutbildade har de svårt att förstå vad det är hon gör.

Sanna är snart 35 år, har barn och är sambo. Själv kommer hon från ett arbetarhem. Hon är den första som läst vidare på högskolenivå och upplever att hennes familj har svårt att förstå vad det är hon gör. Sannas sambo är universi-

tetsutbildad och genom honom har hon fått mycket stöd under sin doktorandtid. Sanna har en yrkesutbildning i botten men har aldrig praktiserat sitt yrke. Sanna har alltid tyckt om att läsa och var den av sina kurskamrater som alltid fascinerades av teori och gärna ville ha mer av det inslaget än övriga. Hon började arbeta i ett forskningsprojekt i anslutning till sin grundutbildning. I arbetet ingick det också att läsa forskarutbildningskurser eftersom det ansågs viktigt att hon fördjupade sina ämneskunskaper. Hon började således läsa forskarutbildningskurser innan hon var antagen och slussades långsamt in i utbildningen. Formellt antagen blev hon långt senare. Sanna är den av de intervjuade som disputerat och har när jag intervjuar henne börjat fundera på hur hon skall agera för att kunna fortsätta inom akademien.

Annika har fyllt 30 och kommer från en familj med viss studievana. Modern var den första att läsa vidare och kan anses som pionjär menar Annika. På faderns sida finns både civilingenjörer och läkare. Annika har en yrkesutbildning i grunden och kom i kontakt med forskningen genom sin examensuppsats. Hon började arbeta i några olika forskningsprojekt efter utbildningen men kände att det inte ledde någonvart. Hon ville också testa att praktisera sitt yrke och lämnade därför kort akademien. Annika kände dock ganska snabbt att hon ville tillbaka till forskningen och antogs till forskarutbildningen så snart det fanns tillgängliga medel. Annikas föräldrar har alltid förespråkats att hon och hennes syskon skall odla sina intressen men för fadern har det samtidigt alltid varit viktigt att barnen gör något vettigt. Att påbörja forskarutbildningen uppfattades till en början inte som något självklart bra val från faders sida, men efterhand har han kommit att ändra uppfattning. Annika när drömmar om att fortsätta inom akademien också efter disputation.

Helena är 32 år, är sambo och har barn. Hon kommer från en studievana miljö och det finns fler i släkten som har läst forskarutbildningen. Helenas sambo är också disputerad men inom ett annat ämnesområde. Helena har en yrkesutbildning i botten men började arbeta vid institutionen innan hon var helt klar med utbildningen och har således aldrig praktiserat det hon är utbildad till. Hon började arbeta i ett forskningsprojekt och läsa forskarutbildningskurser innan hon blev officiellt antagen till utbildningen. Hon har dock inte uppfattat sig vara skuggdoktorand eftersom hon fick betalt för det arbete hon utförde och för de kurser hon läst. Helena önskar också fortsätta inom akademien men inom en annan forskningsmiljö vid akademien eftersom hon vill känna sig mer självständig.

Forskarutbildningens förutsättningar

Samtliga intervjuade doktorander inom utbildningsvetenskap har en yrkesutbildning i grunden och har blivit uppmuntrade att söka forskarutbildningen av någon verksam inom fakulteten. Doktoranderna har formulerat sina forskningsfrågor själva men har inte alltid samlat in empirin på egen hand. Huruvida avhandlingsprojektet är direkt kopplat till ett eget intresseområde varierar. Det hänger samman med om det varit möjligt att finansiera projekt i direkt anslutning till tidigare uppsatser eller om det funnits närliggande projekt som har kunnat finansiera doktoranderna istället. Det är för de intervjuade doktoranderna inte primärt intresse för en specifik fråga som styrt valet att doktorera utan en önskan om att få möjligheten att läsa en forskarutbildning.

Den utbildningsvetenskapliga forskarkompetensen så som den beskrivs av de intervjuade kopplas främst till förmågan att författa text. Det är texten som står i fokus och i förlängningen den publicerade artikeln. Doktoranderna antas inte vara några skribenter från början utan förväntas lära sig skrivandets konst under utbildningens gång.

Sanna: Det är ofta så att de två första artiklarna så skriver man tillsammans med sin handledare och då menar jag skriver tillsammans, så de är lika mycket författare. Och de två sista får man liksom själv ta över /.../ när jag jobbade med kappan så var de aldrig inne och skrev i min text, alla kommentarer låg utanför /.../. Som doktorand så känner man också att jag håller på att ta över detta, nu är det mitt, nu börjar det här bli något som jag själv behärskar, någonting jag kan.

Som citatet ovan illustrerar beskriver doktoranderna forskarutbildningen som en process där de till en början ofta skrivit tätt tillsammans med sina handledare för att sedan släppas mer fria i sitt skrivande. De betraktas i det närmaste som oskrivna blad som genom nära kollaboration med handledaren skall fyllas med kunskapsstoff och forskarkompetens. Det är inte bara skrivprocessen som beskrivs som kollektiv också bearbetning av material och analys sägs vara ett arbete som ofta sker tillsammans med andra i aktuell forskningsgrupp eller miljö. Trots det nära samarbetet beskrivs avhandlingsprojekten som individuella eftersom doktoranderna formulerar sina frågor själva och står för författandet av

avhandlingens kappa.³³⁰ Samarbetet uppfattas som ett sätt att lära sig forska och förmedla resultat samt ett sätt att säkerställa kvalitet och kompetens. Forskarutbildningen betraktas sålunda som en utbildning där handledaren genom sin erfarenhet och kompetens ska lära doktoranden vetenskapliga färdigheter och vetenskapligt handlag.

De intervjuade doktoranderna menar att det övergripande målet för utbildningen är att lära sig ställa och besvara vetenskapliga frågor i artikelformat. Doktoranderna förväntas inte med nödvändighet bemästra både sitt ämnesområde och teoretiska perspektiv då handledaren antas kunna bistå med nödvändig kunskap. Det är först vid disputation som doktoranderna antas behärska det studerade området och teoretiskt perspektiv. Avhandlingen uppfattas på detta sätt som ett examensbevis på att de kan utföra vetenskapligt arbete och har tillägnat sig kunskap inom ett specifikt område.

Doktorander inom utbildningsvetenskap är de doktorander vid Göteborgs universitet som har flest obligatoriska forskarutbildningskurser och störst antal poäng att läsa. Forskarutbildningskurserna betraktas som viktig kompetensutveckling på vägen till att bli forskare. Flera av de intervjuade har också läst forskarutbildningskurser redan innan de var formellt antagna utifrån argument kopplade till att kurserna tillhandahöll viktiga kunskaper för att kunna utföra givet arbete.

Helena: Vad kul att jag får lov att läsa en kurs och förkovra mig. Det var så jag såg det. Jag fick lov att läsa kurser och förkovra mig gratis när jag skulle hålla på med något annat, men de lämnade det utrymme och uppmuntrade att /.../ läsa kurser.

Samtidigt menar de intervjuade doktoranderna att kursernas kvalitet varierar stort och är direkt avhängigt vilken senior som agerar kursansvarig. Det främsta syftet med kurserna upplevs dock vara att ge doktoranderna ”ett sätt att prata på, ett gemensamt språk”.³³¹ Detta gemensamma språk anses viktigt för att formas

---

³³⁰ En kappa är en inledande text som integrerar olika delar i en sammanläggningsavhandling.

³³¹ Annika.

till forskare och för att kunna kommunicera och kommentera varandras texter, inte minst vid seminariet.

Seminariet uppfattas som central arena i fostran till att bli forskare då det uppfattas som forskningens och forskargruppens nav. Det är vid seminariet som doktorander och seniora lägger fram texter och får kritik. Det är seminarieverksamheten som är knuten till specifika forskningsfält eller inriktningar som främst lyfts fram av de intervjuade.³³² Beroende på vilken forskargrupp doktoranden tillhör kommer de skolas i den specifika gruppens syn på forskning, forskarutbildning och god vetenskap. Synen skiljer sig något åt beroende på grupp och forskningsfält. Här blir polariseringen tydlig mellan traditionen att skriva monografi och genom den återföra den vetenskapliga kunskapen till praktikerna, och att skriva sammanläggningsavhandling som betonar vikten av att publicera sig i internationella vetenskapliga tidskrifter. Gemensamt är dock att seminariet uppfattas både som en läroarena och som en arena för positionering. Doktoranderna menar att de genom att få och ge kritik vid seminariet lär sig hur forskarrollen skall gestaltas. Hur väl de sedan spelar rollen avgör deras egen position i gruppen och på fältet. De intervjuade doktoranderna poängterar att för den som är ny kan det vara svårt att förstå det intrikata spel som seminariet utgör.

Annika: Alltså det är jättemånga dimensioner, så det tar ett tag innan man kan se. /.../ det är jättelätt att nå doktorander för att kritisera andra ovanför, så det får man ju vara medveten om helt enkelt, alltså att lyssna på kritik på olika sätt.

De intervjuade doktoranderna menar att det inte är ovanligt att de själva används som redskap för att kritisera seniora forskare eller handledare. Att som doktorand uppfatta skillnaden i kritik är till en början svårt men bedöms av de intervjuade som viktig kunskap då seminariet genom sina kommentarer positionerar den som lagt fram texten och samtidigt förmedlar fältets doxa och vad god vetenskap är.

---

³³² Doktoranderna inom utbildningsvetenskap talar inte om allmänna seminarier utan seminarier knutna till specifika grupper uppdelade efter teoretiskt perspektiv och/eller studieobjekt. Vid dessa seminarier finns både juniora och seniora forskare. Det finns också speciella doktoranddagar med seminarier tänkta specifikt för doktoranderna där de kan lägga fram sina avhandlingsskisser etc. men dessa lyfts inte fram i intervjuerna.

Sanna: Alltså man har ju sett väldigt många gånger när folk har försökt kommentera någonting och så har det inte setts som relevant eller setts på som smart eller sådär, hur man bara trycker ner sådana. Det är så hemskt tycket jag och samtidigt så sitter man där och säger ingenting.

De som inte iscensätter forskarrollen på önskvärt sätt blir inte explicit tillrättavisdade under seminariet. Det är istället genom subtila markörer, genom kommentarer eller kroppsspråk som tillrättavisandet sker det vill säga genom utövandet av olika former av symboliskt våld.³³³ Citatet ovan illustrerar hur positioneringen kan gå till men också hur doktoranderna själva reproducerar ordningen eftersom de inte bjuder spelet motstånd. Positioneringen sker således devis genom de inspel och kommentarer som fälls under forskargruppenas seminarier men det manifesterar sig också genom vem eller vilka som väljer att delta. Avgörande för graden av uppslutning vid seminariet tycks vara vilken position den har som lägger fram en text och hur viktig personen anses vara i ett givet sammanhang. Är det en betydelsefull senior eller någon av seniorens doktorander anses det vara en investering att delta vid seminariet. Är det en doktorand eller senior som inte åtnjuter samma status som lägger fram en text menar de intervjuade att insatsen inte antas ge önskad avkastning och man väljer istället att inte medverka. Genom uppslutningen vid seminariet synliggörs således textförfattarens position på fältet.

Empirin ger inte bara exempel på subtila markörer. Också explicit tillrättavisande förekommer men då öga mot öga och inte i plenum.

Sanna: i början så var det helt okej att vara väldigt tyst, men vid något, jag vet inte om det var vid mitt tredje seminarium eller någonting. Efter seminariet så kom min handledare in till mig och sa, ja nu förväntar jag mig faktiskt att du börjar bidra med någonting. Jag bara, va? För nu tycker jag att du varit tyst länge nog, okej?!

Sanna är inte ensam i att ha fått förväntningar på hur hon bör agera uttryckta i klartext. Empirin indikerar fler exempel på när doktorander fått påtalat att de

---

³³³ Bourdieu, 1999, s. 11, och Bourdieu, 2000, s. 168 ff. Gerholm beskriver också hur doktorander skolas i hur de skall agera genom att till exempel ge menande blickar eller ge sedelärande historier som syftar till att visa vilket agerande som är det rätta. Detta går också att förstå som utövandet av symboliskt våld även om Gerholm inte använder den terminologin. Gerholm, 1997, s. 62 f.

inte iscensatt forskarrollen på rätt sätt. Annika blev till exempel tillrättavisd under en internationell konferens. Hon var ganska ny som doktorand och hade inte riktigt förstått att hon förväntades presentera och hade inte förberett sig tillräckligt. Efter anförandet kom några av de seniora forskarna fram och tillrättavisande Annikas sätt att presentera sitt arbete. De menade att hon behövde vara tydligare och ta mer plats för att spela forskarrollen på trovärdigt sätt.³³⁴ Annika upplevde tillrättavisandet som positivt, ”/.../ det är jättebra att få sådana. Ja men man lär sig ta sin roll”. Således är det inte bara den lokala miljön som lyfts fram som läroarena också forskningskonferenserna ses som viktiga arenor i skolningen i att bli forskare. Att presentera sitt arbete inför andra på fältet verksamma i en internationell kontext visar vad fältet kan erbjuda som disputerad. Att kunna agera på det internationella fältet lyfts också fram som viktiga kunskaper om doktoranderna önskar fortsätta sin vetenskapliga gärning också efter disputation.

Utsagorna från utbildningsvetarna vittnar således om flera läroarenor för hur de skall agera som forskare. Genom de gensvar de upplever vid seminarier, konferenser och vid forskarutbildningskurserna lär de sig hur de bör agera i enlighet med de förväntningar som finns förknippade med forskarrollen. Ibland sker tillrättavisandet genom subtila markörer som är svåra att uppfatta och andra gånger sker det explicit. De intervjuade doktoranderna menar samfällt att det explicita är lättare att hantera eftersom det också innefattar instruktioner kring vad de kan förändra för att leva upp till rollen även om det i stunden kan innebära känslor av tillkortakommanden och skam.

Från livsverk till examensbevis?

Eftersom utbildningsvetenskapen av tradition ofta kommit att ha äldre doktorander med en lärarexamen i ryggen har forskningen också ofta varit tätt knuten till lärarprofessionen och dess frågor. Doktoranderna har varit lärare som genom passionen till sitt yrke velat driva en forskningsfråga. Avhandlingen som livsverk har således legat nära till hands. De avhandlingar som hittills producerats inom

---

³³⁴ Husus studie från 2005 visar just på hur kvinnliga akademiker utvecklar överlevnadsstrategier genom att anpassa sitt sätt att vara för att lättare kunna navigera på det vetenskapliga fältet. Också vikten av att kunna kontrollera sina känslor har lyfts fram som viktiga tekniker för vetenskaplig framgång. Detta eftersom känslor ter sig som alltför oakademiska i relation till akademins förnuftsdrivna och sakliga karaktär, se Bloch.

utbildningsvetenskap vid Göteborgs universitet har oftast varit monografier författade på svenska.³³⁵ Det förändrade forskningslandskapet där vetenskaplig framgång mäts i antalet artiklar och citeringsindex har dock kommit att förändra synen på avhandlingen. Det är nu istället sammanläggningsavhandlingar med artiklar på engelska som lyfts fram som det sätt avhandlingen lämpligast skrivs på. Antalet sammanläggningsavhandlingar har också ökat de senaste åren.³³⁶ Det ”nya” sättet att skriva avhandling innebär att avhandlingen i högre grad betraktas som ett kvitto på förvärvade kunskaper än som ett livsverk. Forskarutbildningen uppfattas i större grad utgöra en början på en forskarkarriär snarare än slutet på ett yrkesliv som lärare. Avhandlingen betraktas således som ett examensbevis och körkort som visar att doktoranden behärskar hantverket för att sedan kunna fortsätta i sin forskargärning. Denna förändring går att förstå som en anpassning av synen på vad en avhandling skall vara till att bättre stämma överens med de politiska påbuden om begränsad studietid och avhandlingen som ett första steg i en fortsatt tänkt forskarkarriär. Men det går också att förstå som en strategi för att också förbättra citeringsindex och publikationslistor för de seniora forskarna. Här behöver inte längre avhandlingsprojektet springa ur doktorandens eget intresse. Syftet med utbildningen är istället att lära doktoranden att ställa och besvara vetenskapliga frågor genom författandet av vetenskapliga artiklar. Det är kunskapen och förmågan att författa artiklar som utgör vetenskapligt kapital på fältet, och det är denna kunskap som kan bereda väg för en fortsatt vetenskaplig karriär.

Samtliga av de intervjuade doktoranderna skriver också sammanläggningsavhandlingar. Artiklarna är till en början sällan egenförfattade utan skrivs i samarbete med seniora forskare. Det är först när kappan skrivs som doktoranderna förväntas stå som enda författare. Å ena sidan menar de intervjuade doktoranderna att det finns en risk för att det täta samarbetet med handledaren eller andra seniora under artikelskrivandet leder till mindre självständighet också efter disputation. Å andra sidan menar de samtidigt att samarbetet skapar goda förutsättningar för att färdigställa avhandlingen på de stipulerade fyra åren. Här tillmätts tiden betydelse i relation till minskad självständighet. Utifrån denna logik

---

³³⁵ Göteborgs Universitetsbibliotek, *Utbevärd statistik från digitala tjänster över de avhandlingar som finns registrerade i GUPEA och som har publicerats 2008-2012*, Göteborgs Universitetsbibliotek, 8 februari 2013. Statistiken visar att det först på senare år skett en ökning av sammanläggningsavhandlingar.

³³⁶ Göteborgs Universitetsbibliotek.

förväntas doktoranden inte längre vara lika oberoende som tidigare. I relation till detta lyfter de intervjuade doktoranderna fram framtida post doc-tjänster som nödvändiga för att bli självständiga forskare.

Doktoranderna upplever också att vem de har som handledare har avgörande betydelse för vad som förväntas av dem och hur avhandlingen kommer att uppfattas och tas emot av fältet. Det finns gemensamma övergripande regler men de intervjuade doktoranderna menar att det i praktiken ställs olika krav på avhandlingens kvalitet och omfattning beroende på vilken forskargrupp eller miljö doktoranden tillhör. Som doktoranderna förstår det utgör avhandlingarna en form av kapital för forskargrupperna med vilka de kan positionera sig gentemot varandra på fältet. Men vad som faktiskt utmärker en bra avhandling upplevs godtyckligt och mer kopplat till vem som är handledare än vad som faktiskt står skrivet i avhandlingen.

Sanna: Vad är en bra avhandling, det är ingen som kan säga det. Det är ingen som vet vad det är. För det handlar ju inte bara om vad andra, det handlar inte om hur bra avhandlingen är det handlar om vem som tycker att den är bra, eller vem det är som står bakom den. Vem är dina handledare, då skall man tycka att den är bra.

Som citatet ovan illustrerar upplever doktoranderna handledarskapet som betydelsefullt för avhandlingens och doktorandens egen positionering. Doktoranderna menar att handledarens status i verksamheten och position spiller över på doktoranden och är med och skapar och bestämmer vilka möjligheter som finns för en fortsatt framtid på fältet. Handledarens position på fältet uppfattas således utgöra ett potentiellt kapital för doktoranden som kan möjliggöra den egna fortsatta forskargärningen. Men kapitalet gör också att doktoranderna upplever att beroendeskapet även fortsätter efter disputation. De menar att det sociala kapitalet därför har stor betydelse i verksamheten eftersom många både disputerat och fortsatt sin karriär vid samma institution. På detta sätt upplever doktoranderna att de kommer fortsätta att förknippas med och vara beroende av sina handledare också efter disputationen.³³⁷

---

³³⁷ Jmf Peixoto & Wyndhamn, 2009.

Handledaren en mentor och lärare

Den utbildningsvetenskapliga handledaren beskrivs både som mentor och lärare som genom sin teoretiska och/eller ämnesspecifika kompetens guidar och utbildar doktoranden i det utbildningsvetenskapliga forskarhandlaget. Handledaren fungerar som en mentor som ger hjälp och anvisningar i arbetet. Men doktoranden förutsätts inte arbeta helt självständigt utan mycket av forskningsarbetet sker kollektivt där doktoranden skall lära sig det praktiska handlaget i analys och skrivande tillsammans med andra. På detta sätt blir handledaren också en lärare som undervisar doktoranden i teoretiska såväl som praktiska handlag även om det varken sker i lektionsform eller i ett klassrum. Helena utvecklar:

Helena: Jag fick den uppfostran, i en väldigt tydlig insocialisering i hur man jobbar här. Vi. /.../ Handledaren har också varit med och skrivit i en process att lära mig att skriva. Att vi har suttit liksom för att visa vad det är handledaren menar som inte alltid går att...

Anna: Hur fungerar det?

Helena: En variant är spåra ändringar³³⁸. Antingen skriva rent i texten, inte så mycket spåra ändringar så man får se jaha vad är ändrat här, men ofta slår vi på spåra ändringar så man kan se. Några gånger har vi suttit ner tillsammans och skrivit men då har man ofta skrivit en del innan så det handlar om att man liksom bearbetar texten. Då har vi suttit ner tillsammans och verkligen skrivit. Det tar lång tid, kan vara ganska jobbigt för det handlar om att formulera bra meningar liksom, den ena tänker på ett sätt och den andra på ett annat, men det är ganska kul att göra det som variation.

Citatet ovan illustrerar hur arbetet mellan handledare och doktorand kan gå till. Helena skriver tillsammans med sina handledare och menar att genom att handledaren skriver direkt i texten lär hon sig det sätt att skriva och tänka på som anses utgöra grunden för det vetenskapliga arbetet. Doktoranderna förväntas inte vara några medfödda stilister. Skrivandet är ”något man måste lära sig” som Sanna uttrycker det. Textproduktion är således ett hantverk och en färdighet som måste inhämtas.

---

³³⁸ Spåra ändringar är en funktion i Word som innebär att det är möjligt att se vad som lagts till eller tagits bort av en den person som senast skrev i dokumentet.

Så som handledarna beskrivs genom utbildningsvetarnas berättelser har de en aktiv roll i avhandlingsprojekten. Doktorand och handledare samförfattar ofta artiklar och publicerar sig tillsammans i internationella tidskrifter. Doktorandernas arbeten ses således som en del av sin forskargrupps större projekt där doktorandens publikationer utgör en viktig del. Tillsammans bildar forskargruppens samtliga arbeten, senioras såväl som junioras och doktoranders forskningsprojekt en tänkt helhet. Det blir således viktigt att avhandlingsprojekten löper i linje med gruppens arbete och tänkta tidsramar.

Genom samförfattandet kan handledaren också upprätthålla sin vetenskapliga publicering och sitt vetenskapliga kapital samtidigt som doktoranden lär sig skrivandets konst och kommer ett steg närmare en färdig avhandling. Att publicera sig i internationellt välrenommerade tidskrifter utgör ett av de viktigaste kapitalen på fältet. Det är genom publiceringar som forskarens kompetens mäts och det är genom publiceringarna som möjligheter till vidare finansiering ges, något som doktoranderna skolas i och som präglar de miljöer där de är verksamma. Doktorandens prestation är således ett viktigt kapital för handledares positionering på fältet och fortsatta karriärgång. Likväl är handledarnas kunskap om hur man författar en vetenskaplig artikel ett viktigt kapital för doktoranderna att tillskansa sig för att kunna fortsätta sin vetenskapliga gärning som disputerade.

Hur tätt samarbetet mellan doktorand och handledare är varierar och är avhängigt hur nära doktorandens projekt ligger handledarens kompetensområde. Forskningen beskrivs dock som ett kollektivt arbete där det inte finns några klara gränser för mitt, ditt och vårt. De oklara gränserna gör det ibland svårt att avgöra vem som bidragit till vad. Ett sådant exempel är artikelskrivandet där de intervjuade doktoranderna menar att det är oklart vad som avgör när något är samförfattat och berättigar till medförfattarskap och när kommentarerna och bearbetning av texten bara rör sig om vad man kan förvänta sig av god handledning. Helena menar att det handlar om saker kopplade till vad som anses strategiskt viktigt för handledarna snarare än det faktiska bidraget i texten: ”Det handlar om saker som, behöver någon en publikation” berättar hon. Det bidrar till att doktoranderna ibland känner sig utnyttjade. Forskarutbildningen betraktas således inte som en individuell mognadsprocess utan som en utbildning där doktoranden är en blandning mellan elev, lärling och arbetare där deras avhandlingar utgör en viktig del i en helhet.

Sanna: Som doktorand har du en väldigt osäker position, för du är ingenting. I det akademiska systemet är du ingenting, men samtidigt är du arbetskraft i projekten och det är ofta du som producerar det som de seniora forskarna publicerar. Det är ju väldigt intressant, för du har liksom någon slags viktig roll men samtidigt är du ingen, akademiskt sett är du ingen /.../

Sannas citat illustrerar doktorandernas position i relation till sina handledare. Det finns ett ömsesidigt beroende dem emellan. Men samtidigt menar de intervjuade doktoranderna att det är svårt att göra något åt då beroendeförhållanden och lojalitetsband uppfattas utgöra grunden för en vidare karriär och något de själva kommer att nyttja om de fortsätter sin vetenskapliga gärning.

Annika: /.../ man är ju i någons stall. En häst i stallet som man ibland tar ut på en ridtur. Jag tänker att det funkar som en fin liten metafor sådär. Men det är så det är och man inser ju också själv, att om du skall fortsätta så kommer du göra likadant, systemet bygger ju på det här.

Citatet ovan illustrerar hur doktoranden upplever sig utgöra en kugge i ett större maskineri, där de upplever att de används i handledarnas eget syfte när det passar. Doktoranderna uppfattar dock spelreglerna som en förutsättning för att vara en del av fältet och att det är okej så länge som det görs på vad Annika kallar ”ett snyggt sätt”. De skolas således inte bara i praktiska färdigheter knutna till forskarkompetensen utan också i hur fältet fungerar i sig och hur de måste agera för att senare, som forskare, kunna positionera sig själva.

Överlag är utbildningsvetarna nöjda med sin handledning, så också de intervjuade doktoranderna i denna studie.³³⁹ De beskriver handledningen som textfokuserad och professionell. Men de intervjuade doktoranderna menar samtidigt att det mer eller mindre täta samarbetet mellan doktorand och handledare har ett pris. Samarbetet förutsätter en gemensam syn på vetenskap och vetenskapligt arbete. Relationen mellan handledare och doktorand går därmed att förstå som delvis grundad i en gåvologik.³⁴⁰ Doktoranden förstärker handledarens vetenskapliga och sociala ställning genom att reproducera dennes syn

---

³³⁹ *Göteborgsdoktorander 2011/2012* visar att doktorander inom utbildningsvetenskap är de doktorander som är mest nöjda med sin handledning.

³⁴⁰ Hasselberg 2005a.

och värderingar. I gengäld får doktoranden erkännande och stöd i sitt arbete. Doktoranderna förväntas således anamma samma vetenskapssyn som sina handledare och om så inte sker upplever doktoranderna att det uppstår friktion.

Petra: Har du satt dig i min huvudhandledares båt så får du liksom ro iland den själv, om du inte rör den med honom.

Citatet illustrerar att det naturligtvis är möjligt att skriva klart avhandlingen med skilda vetenskapliga perspektiv men att detta ofta innebär mindre stöd under utbildningen eftersom gävdologiken sätts ur spel. De intervjuade doktoranderna menar att det är lättare att slutföra sina projekt och sedan byta teoretiskt perspektiv/studieobjekt än att byta handledare under utbildningens gång. Det finns inget utrymme för tvivel eller sökande så som doktoranderna uppfattar utbildningens premisser. Doktoranderna menar att det är viktigt att vara följsam om man önskar färdigställa avhandlingen på utsatt tid. Ett byte av handledare skulle också, enligt doktoranderna, kunna uppfattas negativt av handledaren såväl som av andra seniorer. Doktoranderna befärar att de genom att påtala eventuella brister i handledning eller att på annat sätt stöta sig med seniorer utsätter sig för onödig risk eftersom det kan skada det sociala kapitalet. Det är doktorandernas bestämda uppfattning att det främst är genom det sociala kapitalet som möjligheter till framtida post doc-tjänster och undervisningsmöjligheter förmedlas. Det rent vetenskapliga kapitalet i relation till kvalitet på författad avhandling tros inte ha lika stor betydelse. De intervjuade doktoranderna menar att göra sig ovän med personer kan innebära att erbjudanden om att vara med i forskningsprojekt eller få lov att undervisa uteblir. Nätverken tillskrivs därmed stor betydelse för en potentiell vetenskaplig karriär.³⁴¹

Den ideala doktoranden – den följsamma eleven

Fältets grundvärderingar synliggörs och förmedlas på de olika läroarenorna men också i den dagliga interaktionen vid kaffebordet genom vardagliga samtal kollegor emellan och inte minst genom bilden av den ideala doktoranden. Denna bild utgör referenspunkt i doktorandernas habituering på fältet och det är mot

---

³⁴¹ Liknande resultat fann också studien *Jämställda fakulteter?* där de intervjuade vittnade om starka beroenderelationer och lojalitetsband vilka kom att påverka arbetsvardagen, Peixoto & Wyndhamn, 2012. Öhrn & Lundahl (red.) visar i sin studie vikten av väl etablerade nätverk redan under forskarutbildningen för en gynnsam karriärutveckling.

denna de försöker svara upp. Ibland förmedlas den indirekt genom subtila markörer och andra gånger explicit mellan handledare och doktorand. Bilden som tecknas av de intervjuade är samstämmig. De menar att det finns klara föreställningar om hur de bör agera på fältet för att vara en ideal doktorand och för att ses som ett framtida löfte.

Helena: Det är någon som inte har barn eller aldrig bryr sig om sina barn i alla fall. För det är någon som jobbar inte bara 8 timmar om dagen utan de lägger gärna ner några timmar på kvällen och någon dag på helgen sådär. Jobbar väldigt väldigt mycket, läser mycket, ger mycket kommentarer hit och dit är med på allting. På alla seminarier, institutionsmöten, engagerar sig i doktoranddagarna, planeringsseminarier, alla typer av seminarier och är med där och ger kommentarer. Att man ger feedback hela tiden. Det är så som vi har fostrats.

Bilden av den ideala doktoranden som tecknas i citatet ovan och av övriga intervjuade doktorander, är en hårt arbetande målfokuserad doktorand med vetenskapligt arbete som främsta intresse. Det är en doktorand som hela tiden levererar i förhållande till avrapportering av projekt, deltagande vid konferenser och författandet av artiklar till välrenommerade internationella tidskrifter efter handledares eller andra senioras önskan, även om det innebär arbetsveckor motsvarande mer än 40 timmar. Den ideala doktoranden uppfattas vara en individ som inte är för kritisk mot systemet utan riktar sin energi mot forskningsfråga och projekt. Kritiska frågor kring arbetsvardagen är underordnade. Det anses viktigt att vara foglig i relation till de seniora och att som Sanna uttrycker det ”inte opponera sig för mycket” varken beträffande arbetssituation, teoretiskt perspektiv eller studieobjekt. Följsamhet i förhållande till bilden av den framgångsrike och de krav som ställs för att leva upp till den lyfts återkommande fram av doktoranderna som något som premieras. Den som inte iscensätter forskarrollen på önskvärt sätt riskerar att ”hålla på länge” menar Sanna. Den följsamma läraktiga eleven är den som de intervjuade upplever understöds i och av systemet.

Forskaryrket beskrivs inte uttryckligen som ett kall, men doktoranderna förväntas arbeta hårt och intensivt med sina projekt i linje med tänkt planering. Vad doktoranderna presterar är en angelägenhet för såväl gruppen i stort som de seniora då projekten har betydelse för både forskargruppens och de individuella forskarnas fortlevnad och framtida möjligheter. Doktoranderna skolas i detta tänkande och de förväntas vara lojala med forskningen och dess tidsramar då andra också kan vara beroende av deras prestationer. Doktoranderna antas

således i första hand vara lojala mot forskningsprojekten snarare än livet i övrigt. Om livet utanför forskningen inkräktar på arbetet ses det som praktiska problem som behöver lösas. Ett sådant problem, upplever de intervjuade doktoranderna, är när familj och barn kommer in i bilden.

Både Sanna och Helena har fått barn under utbildningen och tyckte båda att det var nervöst att berätta för sina handledare eftersom bilden av den ideala doktoranden inte upplevs inkludera barn. Sannas handledare föreslog att man skulle ta in en vikarie för henne i hennes projekt när hon berättade att hon var gravid eftersom arbetet annars skulle avstanna under föräldraledigheten. Handledaren tog tillbaka förslaget när Sanna ställde sig frågande till ett sådant förfarande. Handledaren hittade också slutligen en annan lösning. Men eftersom Sannas projekt utgjorde en komponent i ett större forskningsprojekt som krävde avrapportering inom angiven tid var det således viktigt att arbetet blev klart enligt planering. Det framstod därför till en början viktigare att arbetet blev utfört än att det var just Sanna som gjorde det.

En föräldraledighet skjuter både avhandling, arbete och eventuella gemensamma publiceringar framåt och i och med det kanske också handledarens egen meritering. Sanna upplever att hon genom att skaffa barn inte lever upp till bilden av den ideala doktoranden då den tänkta föräldraledigheten förändrar både hennes och handledarnas tidsplan.

Helena som också fått barn under utbildningen fick inget förslag om vikarie men upplever ändå att hon mötts av irritation då hennes föräldraledighet fördes på tal. Handledarna menade att avbrottet förstörde den tänkta planeringen. Istället för gratulationer till den kommande familjemedlemmen fick hon frågan ”hur mycket hinner du göra innan du går på föräldraledighet?”. Doktoranderna tolkar det som att livet i övrigt helt enkelt inte förväntas inkräkta på eller påverka arbetslivet. För att ses som ett framtida löfte krävs enligt de intervjuade att de är tillgängliga och sätter forskningsprojektet i första rummet.

Annika: Du måste vara lite flexibel helt enkelt, eller rörlig, enkel att handskas med kanske.

Anna: Hur då menar du?

Annika: /.../ Ställa upp, vara med på noterna, på G, taggad. Ja men om man skall iväg och resa och så, det har ju jag haft fördelar av jag har ju inte haft familj, så det har säkert varit svårt för andra.

Den ideala doktoranden så som bilden tecknas av de intervjuade är således en följsam läraaktig elev som lyssnar, lär och iakttar. En elev som är engagerad, läser och kommenterar andras texter men som också ställer upp och är redo för allehanda uppdrag i handledarens tjänst. Det är den doktorand som levererar artiklar och papers till internationella konferenser och som tycker om att presentera sin forskning i allsköns sammanhang. Det är den doktorand som inte är för kritisk mot arbetets premisser, studieobjekt och/eller teoretiskt perspektiv utan som är anpasslig och gör det den blir ålagd utan argumentation. Sammanfattningsvis menar de intervjuade doktoranderna att det är den som är projekten trogen och handledaren lojal som lyfts fram som ett framtida löfte. Det är mot denna bild doktoranderna försöker svara upp.

Projektstyrd utbildning – ömsesidigt beroende när habitus möter fält

I den utbildningsvetenskapliga forskarutbildningen är det således projekten som står i fokus snarare än doktoranden. Doktoranderna skall utbildas men de skall samtidigt bidra till produktionen för att vidmakthålla de positioner som respektive forskargrupp tillskansat sig eller önskar inneha. Detta får betydelse för doktorandernas tillvaro. Fokus är, så som det beskrivs av de intervjuade doktoranderna, projekten snarare än forskningen i sig. Detta gör konformitet och lojalitet med projekt och handledare centralt. Det kulturella kapitalet tillskrivs därför ringa betydelse i sammanhanget. Det är istället sociala och fält-specifika kapital som blir centrala. I detta system bör doktoranderna snarare vara ”oskrivna blad” som kan formas till konforma produktionsenheter för att uppnå kollektiva mål. Utifrån denna logik lärs lojalitet och förtrogenhet med fältets värderingar bäst in i det direkta samarbetet med de seniora.

Fältspecifikt startkapital

Samtliga av studiens utbildningsvetare har yrkesutbildningar i grunden. Grundutbildningsvalen har setts som goda val för att kunna få arbete efter avslutade studier. De har inte haft siktet inställt på att läsa forskarutbildningen innan de blev uppmuntrade i anslutning till sina examensarbeten eller i kontakten med andra seniora i verksamheten. De har samtliga under utbildningarnas gång

fascinerats av teori och har tyckt om att skriva uppsatser men ingen har sett forskarutbildningen som ett uttalat mål. Ingen av dem har heller betraktat vetenskapligt arbete som ett kall utan något som man kan lära sig bara man lägger manken till. Att vara forskare och att forska beskrivs som ett yrke.

Annika: Jag tror inte på att man har det superba intellektet för att du lär ju dig /.../ ett sätt att vara, sedan har ju vissa fördelar av att de har läst saker innan, att de är uppväxta i en miljö där de kan det här pratet och behöver inte lära sig. Sedan kanske det är lättare att skriva, /.../ men allt går att lära sig. Du tvingar dem som inte kan det.

Petra och Helena är de med mest nedärvt kulturellt kapital medan Sanna och Annika inte besitter lika stora sådana tillgångar. De intervjuade är övertygande om att den som läser en forskarutbildning inte behöver vara särskilt allmänbildad eller beläst. De menar att det trots allt är en utbildning så de färdigheter som behövs antas också läras ut under utbildningens gång. Det nedärvda kulturella kapitalet tycks heller inte avgörande för tillträde till det utbildningsvetenskapliga fältet. Istället är det förtrogenheten med fältet som sådant som förvärvats under studietid, examensarbete och/eller som arbetskraft i forskningsprojekt som utgör goda förutsättningar för att påbörja en forskarutbildning. Tre av de intervjuade doktoranderna, Sanna, Helena och Annika har arbetat vid verksamheten innan de antogs till forskarutbildningen. Det innebär att deras habituering och skolning i doxa redan påbörjats innan de antogs. Genom att ha varit en del av arbetet i forskargrupperna har de kommit i kontakt med de grundvärderingar och det arbetssätt som präglar verksamheten och har sakta men säkert blivit en del av miljön. Två av de intervjuade, Sanna och Helena, har samtidigt som de arbetat också varit skuggdoktorander.³⁴² De har därmed när de väl blir antagna redan tagit en del kurspoäng och har därför ofta mer tid över till att skriva själva avhandlingen, förutsatt att de blir antagna motsvarande fyra års heltidsstudier. Att de varit skuggdoktorander innebär också att de kunnat ägna längre tid åt insocialiseringen än själva utbildningstiden. Det tillskansade fältspecifika kapitalet har gett Annika, Sanna och Helena tillträde till utbildningen och fungerar som ett startkapital som underlättar förståelsen av spelet. Petra är den enda av de

---

³⁴² Som nämnt tidigare så kallas de doktorander som påbörjar sina studier genom att läsa forskarutbildningskurser utan att vara formellt antagna för skuggdoktorander.

intervjuade som inte befunnits sig i miljön innan hon antogs till utbildningen. Hon har heller inte läst sin grundutbildning i anslutning till fältet och besitter således inget fältspecifikt kapital. Det är också Petra som har svårast att passa in och vars habituering sker med störst motstånd.

Att vara habituerad i en annan doxa

För en position som bärs upp av ett habitus som är anpassat till spelet och för en person som genom detta passande habitus har känsla för spelet, fungerar fältet som ett rum av möjligheter. Petra är den av de intervjuade som tycks ha minst passande habitus. Hennes vetenskapssyn stämmer inte överens med den som efterfrågas. Hon är skolad i en annan doxa och har förkroppsligat ett annat förhållningssätt. Hon känner sig därför låst i den miljö hon befinner sig i då den betonar andra värden än dem hon är skolad i. Att vara del av forskningsmiljön innebär att hon får göra avkall på det hon själv vill stå för.

Petra: Jag tror liksom om man har en väldigt stark dröm som liksom att snabbt bli docent eller liksom vara expert på ett smalt område, om det verkligen är det man vill så är det ju väldigt tilltalande att komma till en grupp där alla vill det. På något sätt och kanske till och med samma område också. /.../ Jag har aldrig trivts i någon sådan gruppering där man har liksom samma grundantaganden, sedan kan man ju ha samma intresse eller så...

Som citatet ovan illustrerar har Petra således inte habituerats i linje med bilden av den framgångsrike utbildningsvetaren. Hon har läst sin grundutbildning inom ett annat ämnesområde och har där anammat ett annat förhållningssätt till studieobjekt och teori. För henne är vetenskapen i sig drivkraften och inte så starkt kopplat till projekt och grupp. Hennes vetenskapssyn ligger närmare hur humaniora beskrivs i denna studie, där vikten av att vara allmänbildad och beläst betonas. Petra är medveten om att hon är skolad i en annan tradition och har fått kämpa för att tycka att utbildningsvetenskap som område är intressant. Hon menar att forskarutbildningen antagligen varit ”mycket lättare om jag antagits till något ämne i samhällsvetenskap från början”. Lösningen för Petra blir istället att söka sig till ett annat sammanhang vid utbildningsvetenskap där det inte är lika mycket fokus på det som hon uttrycker som ”den strömlinjeformade forskaren”.

Intervjuerna med utbildningsvetarna visar att olika forskningsmiljöer och inriktningar inom utbildningsvetenskapen lägger olika vikt vid internationella publiceringar och vad som anses vara mest centralt under utbildningen, men att utbildningsvetenskapen officiellt lyfter fram de internationella publikationerna

som av största vikt. Detta leder till att de intervjuade trots variationerna upplever att det finns ett förhållningssätt som är lite bättre och mer framgångsrikt om de önskar vara kvar. Detta till trots vill Petra vara en del av en verksamhet där det också är möjligt att undervisa och inte bara forska. I den miljö där Petra har svårt att passa in lyfts inte undervisningen fram som en central del av en vetenskaplig karriär. Där utgör 100 procent forskning fundamentet för framgång. Petra förhåller sig också kritisk till vad det egentligen innebär att betraktas som en av de excellenta forskarna och att vara en av dem som lyfts fram av verksamheten i stort.

Petra: om vi nu pratar om den här nidsbilden eller så som jag har använt excellent, det är klart att man kan känna sig excellent och vara excellent på en massa andra sätt, men just så som jag pratar om det som någon slags föreställning av, att liksom bara någon som producerar någonting, de som på min enhet är excellent det är inte intellektuellt, det behövs inte för att bli, nej det tror jag inte krävs överhuvudtaget jag tror nästan är ett problem faktiskt, om man börjar fundera för mycket. Det tror jag bara blir problematiskt... Det är klart man kan fundera mycket på ett sätt, men man håller sig i boxen.

Som citatet ovan illustrerar ställer sig Petra frågande till de vetenskapliga spelreglerna i den miljö hon befinner sig och hon återkommer till bilden av den excellenta forskaren flera gånger i intervjun. För henne är det tydligt att det hon betraktar som vetenskapligt excellent inte är samma sak som hon uppfattar att organisationen lyfter fram som excellent.³⁴³ I hennes nuvarande miljö är producerandet av text på löpande band detsamma som att vara framgångsrik och framstående vetenskapligt. Hon menar att det självklart kräver kompetens att publicera sig men betonar samtidigt att det måste finnas något annat sätt att mäta vetenskaplig framgång än bara i antalet publicerade artiklar.³⁴⁴ För henne handlar det om mer än så. Hon är skolad i ett annat förhållningssätt där det också innebär att vara allmänbildad och förhålla sig kritisk – det som är hennes bild av att vara intellektuell. Hon har därmed svårare att förkroppsliga den för henne

---

³⁴³ För vidare diskussion kring hur bedömningskriterier kopplade till excellens fungerar se till exempel M Brouns, 'Gender and the assessment in scientific quality', i Europeiska kommissionen, Generaldirektoratet för forskning (red.), *Gender and excellence in the making*, Publications Office, Luxembourg, 2004, ss. 147-154.

³⁴⁴ Tidigare forskning har bland annat visat att bedömningskriterierna för vad som anses som excellenta miljöer missgynnat kvinnor. Sandström, m.fl., 2010.

nya värdegrund som utbildningsvetenskapen erbjuder. Hon förhåller sig således kritisk till spelet så som det spelas, men inte till vetenskapen i sig.

Petra: /.../ jag tror att man kan ha läst dagstidningen varenda dag i 20 år utan att tänka en självständig tanke och ändå bli en så kallad excellent forskare, det är väldigt irriterande.

Som citatet ovan illustrerar är det frustrerande för Petra att hennes bild av en god vetenskapare inte tycks kompatibel med det som premieras i verksamheten och som lyfts fram som excellent. För Petra är det viktigt att behålla sin vetenskapssyn och bli accepterad av de forskare som hon själv anser gör god och intressant forskning. Det blir därför en omöjlighet att infoga sig i den färdiga forskarmallen så som hon uppfattar den. Petra söker sig därför till en annan miljö vid institutionen där mallen inte tycks lika tydlig och där hennes habitus stämmer bättre överens med de värden som eftersträvas. Petras berättelse visar hur spelet kan uppfattas olika i relation till den egna ämnesbakgrunden. För Petra blir ibland spelet svårare att avläsa eftersom hon inte är skolad i dess doxa. Hon har svårt att motivera sig och finna relevans i de vetenskapliga frågorna och de strider som sker på fältet. Det gör att hon ställer sig frågande till de givna spelreglerna. På detta sätt utmanar inte Petra illusio, att spelet är värt att spela, det hon utmanar är istället de värden som premieras av det delfält som hon befinner sig på. Lösningen blir att försöka förflytta sig på fältet till en del som i större grad präglas av en vetenskapssyn som stämmer bättre överens med hennes habitus. Citaten ovan illustrerar just Petras tro på att vetenskapens värden är viktiga att strida om och för. Genom att byta miljö försöker hon strida för en vetenskapssyn som är mer förenlig med hennes egen. Det hon kritiserar är utbildningsvetenskapens spelregler så som de lyfts fram i den miljö hon är verksam, inte spelets värde.

Petras nedärvda kulturella kapital blir heller ingen tillgång i mötet med utbildningsvetenskap. Det kan snarare nästintill betraktas som ett hinder i skolningen till att bli utbildningsvetare. Nedärvt kulturellt kapital uppfattas inte ha något reellt värde eftersom doktoranderna förväntas tillgodogöra sig tänkta färdigheter under utbildningens gång. Att värdesätta vetenskapligt arbete är bra men ingen automatisk tillgång i skolningen. Mycket nedärvt kulturellt kapital eller skolning i en annan doxa kan istället, vilket Petras berättelse visar, utgöra ett hinder om dessa tillgångar används till att ifrågasätta verksamheten och dess grundvärderingar. Denna typ av doktorand blir helt enkelt svårare att skola eftersom ifrågasättande stör den vetenskapliga produktionen. Petra är genom sitt

synsätt inte lojal mot projektet utan ser vetenskapen som en större enhet. Hon har heller inte haft önskat stöd i utbildningen eftersom hon inte anammat handledarens teoretiska perspektiv eller rådande doxa.³⁴⁵

Den som inte har några nedärvda kulturella tillgångar med sig in i utbildningen eller är skolade i gängse vetenskapssyn redan under grundutbildningen tycks inte göra lika mycket motstånd i sin habituering. Att vara foglig gör det lättare att uppfylla bilden av den lärliga eleven och att också färdigställa avhandlingen i tid.

Att se vetenskapen som ett ”vanligt” arbete

Helena är den av de intervjuade som tydligast betraktar och beskriver forskarutbildningen som ett arbete, trots att hon är en av utbildningsvetarna som har mest kulturellt kapital med sig in i utbildningen. Hon har också en sambo och flera i sin närhet som doktorerat eller som läser en forskarutbildning men inom andra ämnesområden. Helena började arbeta i ett forskningsprojekt och läsa forskarutbildningskurser innan hon var antagen till utbildningen. Hon blev likt Sanna antagen först långt senare. Helena har dock inte förändrat sitt förhållningssätt till vetenskapen från det att hon var anställd i ett forskningsprojekt för att utföra specifika arbetsuppgifter till att hon blev officiellt antagen till forskarutbildningen. För henne innebär utbildningen likväl som den tidigare anställningen att hon skall utföra konkreta arbetsuppgifter kopplade till en viss forskningsmiljö. Hon tycker att det är roligt att forska men ser det inte som ett kall.

Helena: Jag brinner inte för det här. /.../ man skall brinna för det här och man skall vara tacksam för det, att man får vara här och doktorera. Jag ser det här som ett jobb och det har jag alltid gjort. Jag jobbar 40 timmar i veckan varken mer eller mindre.

Som citatet illustrerar uppfattar Helena sitt vetenskapliga arbete som ett arbete som inte bör kräva arbetsveckor över 40 timmar. Det är något hon uttalat och

---

³⁴⁵ Öhrn & Lundahl (red.) visar i sin studie av utbildningsvetenskapen att den doktorand som inte haft stöd i utbildningen har svårare att lära sig vilka val som är lämpliga och vilken utdelning de kan ge för att på så vis kunna förbättra den egna positionen.

som utgör en viktig princip för henne. Hon ställer sig frågande till forskningen som ett kall och den tacksamhet man förväntas känna inför universitetet som arbetsplats. Helenas lojalitet tycks varken ligga hos projekt eller forskningsmiljö så som det förväntas göra hos den ideala doktoranden. Genom att hon genom sitt förhållningssätt aktivt tar avstånd från tanken om det vetenskapliga projektet som ett kall kritiserar hon samtidigt själva doxan eftersom den förutsätter lojalitet gentemot projekt och forskningsgrupp oavsett krävd arbetsinsats. Trots att Helena både läst grundutbildning, varit skuggdoktorand och arbetat i miljön innan hon påbörjade utbildningen upplever hon att hon har svårt att förstå spelet och hur det skall spelas.

Helena: Jag tycker det mesta är implicit. Sedan är doktoranderna väldigt olika hur mycket de bryr sig om det implicita. Man är olika receptiva att avläsa. Sedan finns det dem som inte bryr sig om vad andra tycker. Jag skulle egentligen vilja vara en sådan doktorand. Jag upplever mig en som försöker alltför mycket, försöker läsa av situationerna och allt för mycket försöker att bli den där ideala, försöka vara den som är till lags, idealdoktoranden om man så vill. Göra rätt hela tiden, det blir väldigt jobbigt för mig, jag mår dåligt av det och det blir ändå sämre då när man känner och vet att jag borde delta och ge mer konstruktiv feedback på till exempel seminarierna. En sådan grej gör att det känner extra jobbigt för det hade jag läst av långt innan handledarna hade sagt något. Jag fattade det men det hjälpte inte. Det gjorde inte att jag förändrade mitt beteende ändå.

Som citatet illustrerar upplever Helena att hon inte har lyckats iscensätta forskarrollen på det sätt som miljön efterfrågar även om hon försöker. Hon har inte lyckats omvandla erfarenheterna på fältet som skuggdoktorand och anställd i projekt till fältspecifika kapital. Hennes önskan om att betrakta forskarutbildningen som ett arbete gör det svårt att leva upp till bilden av den ideala doktoranden.

Helena: Jag är det svarta lammet. Jag tror att jag delvis är en stor besvikelse, det är så som jag känner det och som jag uppfattar det. Det går lite för långsamt fram för mig i att skriva text helt enkelt.

Samtliga intervjuade utbildningsvetare betonar, likt Helena, vikten av att leverera text eftersom det utgör själva fundamentet och bidraget till forskningsmiljön. Att inte leverera i den utsträckning som efterfrågas innebär enligt de intervjuade att de inte lever upp till det förväntade. De blir helt enkelt inte den investering för handledaren som de skulle kunna vara genom att leverera samförfattade artiklar

vilka utgör grunden också för handledarens ökade vetenskapliga kapital. Detta gör att Helena känner sig som ”det svarta lammet”.

Att Helena inte har levererat text i den hastighet som hon upplever att hon borde beror delvis på att hon har bildat familj under utbildningen. Genom föräldraledigheten har hon spräckt den tänkta tidsplanen vilket inte har möts positivt eftersom det stör produktionstakten. Helena känner att handledarna inte längre ser henne på samma sätt som tidigare. Eftersom hon heller inte kompenserar sin ledighet genom att jobba något under föräldraledigheten eller delta i arbetet på annat sätt iscensätts inte någon lojalitet gentemot projektet. Återigen blir hennes agerande en kritik mot arbetets förväntade villkor och utan att hon själv är riktigt medveten om det kritiserar hon därmed också dess doxa.

Som exemplet Helena visar sker inte en lyckosam habituering per automatik för att doktoranden varit del av fältet under en längre tid. Varje position på fältet har sina koder och sin specifika kultur. Att vara grundstudent och vara delaktig i ett projekt innebär inte samma sak som att sedan få en anställning i ett forskningsprojekt eller att påbörja en forskarutbildning. Habitueringen sker hela tiden utifrån den position som individen besitter. Det innebär att nya positioner kräver nya kunskaper om hur fältet fungerar. Det som har varit gångbart i en position behöver inte med nödvändighet vara det i en annan. För Helena var det gångbart att ”bara” arbeta 40 timmar i veckan när hon var anställd som arbetskraft i ett forskningsprojekt, men som antagen doktorand förväntas något annat av henne. Hon förväntas vara lojal med både projekt och forskningsmiljö genom att finnas till dess förfogande när de så önskar. Utifrån positionen doktorand förväntas hon sluta upp mot doxan vilket inte krävdes på samma sätt som icke disputerad anställd i ett projekt. Eftersom hon varit skuggdoktorand har inte övergången mellan de olika positionerna varit tydlig. Hon har redan läst forskarutbildningskurser och bedrivit vetenskapligt arbete, för henne skiljer sig således inte doktorandtillvaron från den som var tidigare trots att fältet betraktar henne annorlunda eftersom positionen förändrats. Helena har inte anpassat eller förändrats sitt sätt att agera i takt med att hon bytt position. Hon uppfattas inte spela spelet på rätt sätt, enligt henne själv. Helena upplever heller inte att hon är bekräftad i sin roll som forskare. Helenas principfasthet gentemot förväntad arbetsinsats signalerar en ovilja att lägga ner den tid och kraft en forskargärning anses kräva. När projektet ”bara” blir ett arbete som vilket annat arbete som helst antas för lite tid avsätts för uppgiften. Genom sitt förhållningssätt brister hon i lojalitet mot projekt och forskningsmiljö eftersom de anses ha rätt att ta

hela livet i anspråk. Genom att sätta denna gräns manifesteras ett motstånd mot doxan vilket gör habitueringen svårare. Fältet uppfattar henne således inte som lojal mot dess värdegrund. För Helena själv blir det omöjligt att anpassa spelet eftersom ingen tydliggjort vad den förändrade positionen på fältet egentligen innebär. Hon har inte varit i stånd att omvandla sina erfarenheter till fältspecifika kapital utifrån det som doxan kräver och uppfattas därför inte som ett framtida löfte.

Anpassning till fältets doxa

Sanna och Annika har till skillnad från Petra försökt att anpassa sig till doxan. Genom denna strategi har de också i större utsträckning kunnat leva upp till föreställningen om den framgångsrika utbildningsvetaren. Akademin har inte varit någon hemtam miljö. Både Sanna och Annika kommer från arbetarhem och valde i första hand säkra grundutbildningar som skulle generera framtida arbete utanför universitetet. Under utbildningens gång och under uppsatsskrivande kom de båda i kontakt med forskarvärlden och började arbeta i forskningsprojekt i anslutning till sina examensarbeten. Det var först i detta möte som forskarutbildningen blev en möjlig väg. De har efterhand lärt sig hur de skall agera och vilka förväntningar som funnits på dem som doktorander. Och även om Sanna och Annika ibland har varit kritiska mot utbildningen och mot hur det vetenskapliga spelet spelas, har de ändå accepterat dess regler. De har försökt iaktta och spela med och göra det som har efterfrågats efter bästa förmåga. De menar samfällt att man får acceptera vissa spelregler även om man kanske inte alltid tycker om dem. Enligt Sanna och Annika är det först som disputerad som det finns en möjlighet att förändra rådande förhållanden. Det går inte att utmana fältet om de inte också besitter rätt kapitalformer och position. Samtidigt menar de att det finns en risk för att när de väl disputerat inser att de måste spela spelet på precis samma sätt för att själva få en vetenskaplig framtid och karriär.

Både Sanna och Annika betraktar forskarutbildningen som en utbildning som ska tillhandahålla nödvändiga redskap för att kunna skriva en avhandling och

erlägga en examen. Avhandlingen är som ”någon slags övning i att bedriva forskning”.³⁴⁶ Eller som Annika uttrycker det:

Annika: [Avhandlingen] är gesällprovet för att komma in, för att fortsatt forskning. Att det är som en liten hint, reklampryl, det här kan jag.

Annika har kastat sig in i arbetet och har också gått helt in i att anta forskarrollen, mycket till följd av att hon tidigt fick åka på konferenser och presentera och att det där förväntades av henne att hon skulle agera efter gängse normer. För Annika har det stundom varit utmanande att lära sig rollen eftersom hon genom sin bakgrund inte varit van vid att argumentera och föra fram ett budskap på det sätt som akademien kräver. Å andra sidan har hon varit villig att lära sig och har anammat kritiken som en tillgång för att lära sig anta rollen på rätt sätt. Annika ser det som att ”/.../ det är ju tungt att få kritik, men det är ju så man utvecklas i det här yrket”.

Att anta forskarrollen har inneburit en process. Till en början upplevde Annika att det var svårt att gå in och ur den nya forskarrollen i sammanhang utanför universitetet. Att umgås med gamla vänner blev ansträngande, det som att de inte längre hade något gemensamt. I takt med att hon vuxit in i rollen och blivit mer säker har hon återigen kunnat uppskatta umgänget med de gamla vännerna. Hon uttrycker det själv som att hon nu kan ”slappna av” och att det kan vara trevligt att ”prata om ingenting”. Det tyder på att Annika nu har förkroppsligat rollen och anammat doxan. Hon behöver inte längre tänka på forskarrollen som en roll, det har blivit en integrerad del av hennes identitet. Hon har också fått bekräftelse som forskare då hennes arbete ofta lyfts fram såväl inom som utom den egna forskningsmiljön. Eftersom hon uppmanats att delta på många konferenser har hon hela tiden befunnit sig på viktiga läroarenor där hon behövt skriva och leverera text. Något som hon själv lyfter fram som positivt då det tvingat henne att formulera sina tankar. Samtidigt beskrivs förmågan att producera text som den mest avgörande för att ses som ett framtida löfte.

Men att förstå de kulturella koderna har inte alltid varit lätt eller självklart. Här har Annikas ena handledare haft en viktig roll under utbildningen då hon till

---

³⁴⁶ Sanna.

exempel fått hjälp att tolka hur kritik som dryftats vid seminariet skall förstås. Handledaren har fungerat som en översättare av hur det sociala och det vetenskapliga kapitalet skall tolkas, i sammanhang där Annika till en början inte förstått det vetenskapliga spelet och koderna. Men genom handledaren och genom att hon varit en aktiv deltagare på seminarier och konferenser har hon kontinuerligt skolats i doxan. Hon har också kunnat ställa upp på spelet, varit projektet trogen och gått in för att lära sig anta forskarrollen eftersom hon inte haft något som bundit henne i tid och rum. Hon har hela tiden kunnat sätta projektet i första rummet. Annika har genom sitt sätt att agera lev upp till bilden av den läraktiga eleven.

I takt med att hon förkroppsligat doxan har hon också blivit mer självständig. Hon är heller inte lika hårt knuten till ett större projekt som till exempel Sanna. Annikas forskning bryter ny mark vilket gör att det är ett relativt nytt forskningsområde också för hennes handledare. Det gör relationen mer jämbördig. I takt med att hon kommer längre i forskningen håller hon också på att utveckla ett eget kompetensområde vilket ger henne viktigt vetenskapligt kapital inför framtiden. Genom detta är hennes beroende gentemot handledarna inte lika starkt som för Sanna vars projekt ligger mycket nära handledarnas eget kompetensområde. Samtidigt är det också viktigt att komma ihåg att Annika inte förhåller sig lika kritisk mot doxan som Sanna och inte på samma sätt bjuder den motstånd.

För Sanna har det inte varit lika enkelt att stå till vetenskapens förfogande som det varit för Annika eftersom hon fått barn under utbildningen.³⁴⁷ Sanna har dock försökt att vara så följsam som möjligt för att bli klar med avhandlingen på utsatt tid. Det innebär dock inte att hon inte förhållit sig kritiskt till arbetets premisser och ämnets doxa. Ibland har hon också ifrågasatt det vetenskapliga perspektivet men då fått rådet att låta bli.

Sanna: Men då fick jag några tips från andra som disputerade att det är ingen idé att ta den diskussionen nu, det gör ingenting gott för din avhandling. Ta inte den diskussionen. Sedan kan du få göra saker du hellre vill göra. Så jag tog nog det rådet och bara, det innebär ju inte att många gånger har tänkt fan /.../

---

³⁴⁷ Se vidare under rubriken ”Den ideala doktoranden – den följsamma eleven” tidigare i detta kapitel.

Sanna har anpassat sig och har på detta sätt förbättrat sin position. Genom att färdigställa avhandlingen och anamma det vetenskapliga perspektivet tycks vägen mot disputation gå snabbare. Sannas handledare har också hela tiden varit måna om att hon skall bli klar med avhandlingen då den utgjort grunden för viktig meritering för dem själva. Hon har således haft stort stöd och hjälp av dem. Hon utvecklar:

Sanna: Det är väldigt många doktorander som upplever att de skriver artiklarna själva och så sätter handledaren på sitt namn, så har det aldrig varit. Den första artikeln då jobbade nästan en av mina handledare mer med texten än vad jag gjorde. Då var det väldigt uppdelat. Jag skrev analyserna så skrev handledaren den teoretiska ingången och så skrev jag om materialet och så jobbade vi självklart igenom texten tillsammans och diskussion skrev vi tillsammans, så...

Sanna har genom handledarnas sätt att arbeta skolats in i hantverket och har därmed känt sig väl omhändertagen. Det har också gjort att hon hela tiden har levererat text på det sätt som handledarna efterfrågat. Hon har heller aldrig upplevt själva arbetsuppgiften som omöjlig. Sanna känner att hon betraktas som någon med potential. Det är istället det som finns runt om som har varit svårare att förstå och förhålla sig till. Sannas handledare har inte fungerat som uttolkare av doxan så som Annikas gjort. De har istället förmedlat doxan genom att påtala brister, när de sett sådana och uppmanat Sanna att ändra sitt sätt att vara för att bättre svara upp mot deras förväntningar, som till exempel att "bidra mer" vid seminarierna. Sedan har det varit upp till Sanna att förstå hur hon skall göra det.

Sanna: Jag tror egentligen inte att det är svårt, det här hantverket, om det bara fanns det och inte allt det där andra, relationer, allt annat skit runt. Det är ju så mycket politik kring allt och det är så mycket det här systemet och den hierarkiska ordningen, det är så mycket sånt där.

Samtliga doktorander inom utbildningsvetenskap menar likt Sanna att det är det som finns runt om själva forskandet som gör tillvaron komplicerad. Det är också detta som får dem att ibland hysa tvivel inför en vetenskaplig framtid. Genom att Annika och Sanna anammat följsamhetens strategi ser de också en framtid inom akademien.

En vetenskaplig karriär i enlighet med forskarutbildningsreformen

De intervjuade doktoranderna ser akademien som sin framtida arbetsplats med förhoppningar om att få fortsätta forska. De när en önskan om en akademisk karriär. Doktoranderna är dock medvetna om den hårda konkurrens som råder om forskningsmedlen och att möjligheterna att få lov att forska på heltid är små. Doktoranderna har inget emot undervisning i sig men menar att det är omöjligt att ha en tjänst som bara omfattar undervisning. En sådan tjänst kräver arbete långt över 40 timmar i veckan och stänger möjligheten till framtida forskning. Undervisningen betraktas således som ett komplement till den önskade huvudsysslan – forskning.

De menar också att det är få förutsett att få lov att fortsätta inom akademien även om de så önskar. Det måste finnas seniora som är intresserade av att de stannar kvar för att de skall få möjligheten. Återigen lyfts det sociala kapitalet och väl etablerade nätverk fram som centralt för att möjliggöra en vetenskaplig karriär, inte minst för att få en post doc. Det räcker inte med vetenskapligt kapital i form av publicerade artiklar.

Sanna: Det ser vi ju på de här, på post doc-arna, så är de ju skrivna till personer. Och så är ju detta väldigt dubbelt, kanske jag också en dag får en skriven för mig och då, det är klart, man tackar inte nej till en post doc. /.../ det både gör att du blir skitförbannad och samtidigt är det det som på något sätt håller dig vid liv inom akademien. Det finns inget alternativ, alltså om jag skulle opponera mig mot det systemet idag eller om jag skulle säga, nej tack men nej så skulle jag nästan betrakta det som att det skulle vara jättesvårt att fortsätta jobba i den miljön. Och om man får forskningsledaren emot sig, så har man ingen chans, alltså det är jättesvårt.

Som citatet från Sanna illustrerar ser de intervjuade ingen möjlighet att utifrån sin position opponera sig mot hur systemet fungerar. I relation till forskningsledarna finns inget utrymme för kritik eftersom det finns en underbyggd rädsla för repressalier i form av att uteslutas från fältet. De intervjuade utbildningsvetarna menar att utnavigeringsstrategierna av personer som inte anses önskvärda är ytterst subtila. Det vanligaste är att deras arbeten ignoreras och göra doktoranderna osynliga, det vill säga genom olika former av symboliskt våld.

Sanna är den av de intervjuade som disputerat. Hon menar att tillvaron förändras efter det. Hon har gått från att inte vara någon till något som hon själv benämner som ”någon slags process av att man håller på att placeras in någonstans”. Hon bjuds in i nya sammanhang och får förfrågningar hon inte fått tidigare men menar samtidigt att ”den där beroenderelationen fortfarande är där på något sätt.” Sanna känner sig trots sin nya position som disputerad osäker i förhållande till beroendet av de före detta handledarna. Samtliga intervjuade talar om upplevda krav på lojalitet gentemot handledare och forskningsgrupp långt efter disputation. Detta krav på lojalitet gör att till exempel Helena önskar fortsätta forska i en annan miljö efter disputation eftersom hon har vad hon själv beskriver som en komplicerad relation till sin ena handledare. Hon känner därför tveksamhet inför om handledarrelationen utgör något socialt gångbart kapital för en fortsatt akademisk karriär för hennes del. För Sanna som upplever att hon är någon som ses som bärare av potential eftersom hon valt att anpassa sig till den rådande strukturen menar att priset för att uppfattas så är fortsatt lojalitet gentemot handledarna också som post doc. För de intervjuade framstår det inte som ett alternativ att bjuda spelet motstånd om de önskar vara kvar inom organisationen. Premissen är att spela spelet efter bästa förmåga och vara lojala producenter eftersom det sociala kapitalet är en resurs som direkt kan utbytas på fältet då det öppnar dörrar till erbjudanden som annars kanske skulle gått dem förbi. Relationerna blir således till insatser i spelet som kan leda till ekonomiskt och vetenskapligt erkännande.³⁴⁸

Sanna: /.../ jag känner mig ganska trygg i min egen roll, jag tror att jag ses på som någon av de där som har en potential. Så gör man det så sitter man säkrare, jag vet många som inte ses som potential som har det mycket tuffare, och det är helt personligt, det behöver inte handla om det du har gjort, det handlar inte om det. Det handlar om hur du har kunnat anpassa dig, jag har valt att vara ganska anpassningsbar.

Sannas utsaga visar på en tydligt uttalad strategi genom forskarutbildningen, där hon valt att anpassa sig och följa det som hon upplever är de förväntningar och krav som ställs på doktoranderna. Som disputerad ställs hon nu inför nya utmaningar som kräver nya strategier för att påbörja en vetenskaplig karriär. Hon

---

³⁴⁸ Jmf med Hasselberg och hur hon menar att vi kan förstå relationen mellan handledare och doktorand som delvis grundad på en gåvologik. Hasselberg, 2005a.

menar själv att strategin lett till att hon kanske inte är så självständig som hon önskat, men att det har fått henne att vara färdig med utbildningen på utsatt tid vilket skapar nya möjligheter. Som disputerad uppfattar Sanna det som att det, för att få en framstående position, till stor del handlar om vem som publicerar mest. För att kunna göra det gäller det att hitta andra disputerade att samförfatta med eller bli biträdande handledare för nya doktorander för att på så vis hålla uppe sin egen publicering och sitt vetenskapliga kapital. Återigen lyfts betydelsen fram av såväl det sociala som det vetenskapliga kapitalet för att förbättra den egna positionen.

Att vara med och ordna rummets spelregler så som Sanna önskar blir först möjligt när hon har tillräckliga kapital och med det en trygghet som gör henne förmögen att strida mot spelregler som inte stämmer överens med hennes egna värderingar. Som nykomling på fältet eller som kapitalsvag är det svårt att göra motstånd mot doxan, något som samtliga utbildningsvetare intygar. För utbildningsvetarna verkar det således bättre att anpassa sig till spelets regler för att samla nödvändiga kapitalresurser och för att etablera en position som möjliggör kritik av och på fältet. Det finns dock en osäkerhet om huruvida en sådan position verkligen uppnås genom disputation då det sociala kapitalet och de lojalitetsband som finns i forskargrupp och mellan doktorand och handledare upplevs kvarstå också efter disputation.

Sammanfattande analys

I detta kapitel har doktorander inom utbildningsvetenskap kommit till tals. Vi har fått ta del av hur de upplever utbildningsvetenskapens krav och villkor. Genom berättelserna har vi också fått ta del av hur fältets doxa förmedlas och hur doktoranderna förhåller sig till denna.

Doktoranderna antas inte ha specifika färdigheter när de påbörjar utbildningen utan förväntas formas till forskare genom nära samarbete mellan handledare och doktorand. Berättelserna vittar om att dessa färdigheter bäst förvärvas genom att vara fogliga läraaktiga elever, då syftet är att fostras till lojala vetenskapsproducenter för att åstadkomma gemensamma mål.

Doktoranderna förutsätts inte besitta specifika färdigheter från början utan antas tillskansa sig nödvändig kunskap i handlag och teori under utbildningens gång. Forskarutbildningen betraktas som en yrkesutbildning och avhandlingsarbetet

som en kvalificerad övningsuppgift. Avhandlingsprojekten är individuella men är samtidigt viktiga bidrag till forskargruppen och utgör delar av en tänkt helhet. Forskningsprocessen ses som ett hantverk men det finns samtidigt specifika kunskaper som måste inhämtas i mer strukturerade former. De intervjuade doktoranderna betraktas således både som *lärlingar* och *elever*. Kunskapen är både teoretisk och praktisk och överförs därför bäst dels genom det gemensamma praktiska arbetet, dels i den organiserade lärsituationen. Doktoranderna förväntas ställa sina egna vetenskapliga frågor även om avhandlingarna kan ingå i ett större projekt eller vara del av en forskningsmiljö. Men doktoranderna förväntas inte bara förvärva kunskaper som lärlingar utan också som läroaktiga elever som enligt en strukturerad plan skall färdigställa sina studier och sina avhandlingar.

Den ideala akademiska miljön så som de intervjuade doktoranderna uppfattar den liknar nästintill en kunskapsfabrik som på löpande band producerar doktorander, artiklar och forskningsansökningar.³⁴⁹ Varje anställd är utifrån sin position placerad vid en viss station i produktionslinan där de har en given uppgift, som att handleda, skriva ansökningar och artiklar. För att få lov att vara kvar måste de hela tiden bidra till produktionen på önskat sätt. Att använda forskarutbildningen som en generator för att hålla det vetenskapliga arbetet och artikelproduktion uppe blir ett strategiskt agerande på fältet i stort av de med de främsta positionerna, de ortodoxa, som styr och kan fälla omdömen om både fält och doxa.³⁵⁰ Det produceras också fler sammanläggningsavhandlingar än tidigare. De intervjuade doktoranderna skolas därmed i artikelförfattande och konkurrenständande där avhandlingen betraktas som ett examensbevis snarare än ett livsverk. De intervjuade doktoranderna är dock fullt medvetna om att en avhandling inte är nog för att bli och vara en självständig forskare. De lojalitetsband som skapas med handledaren kvarstår långt efter disputation och det nära samarbetet under forskarutbildningen bidrar till ett större fortsatt beroende än tidigare.

---

³⁴⁹ Jmf A Ekström, 'Forskarutbildningen: Ett led i scientific management?', i B Simonson (red.), *Perspektiv på arbetsvetenskapens klassiker*, Institutionen för arbetsvetenskap, Göteborgs Universitet, Göteborg, 2008. Här diskuterar Ekström hur forskarutbildningsreformen går att förstå utifrån Taylors idéer kring scientific management. Se även FW Taylor, *The principles of scientific management*, Dover Publications inc., Mineola, New York, 1911/1998.

³⁵⁰ Bourdieu, 1996, s. 115.

Vidare kan vi genom de intervjuades utsagor se hur nedärvt kulturellt kapital inte nödvändigtvis tycks ha positiv inverkan på forskarutbildningens tillvaro. Att vara läraktig och följsam upplevs vara viktiga och centrala egenskaper. För utbildningsvetarna tycks inte habitus kopplat till akademisk förtrogenhet spela någon större roll för att lyckas i verksamheten. Det kan snarare vara en nackdel. Doktoranden förutsätts vara en form- och anpassningsbar elev och lärling i förhållande till det perspektiv och den vetenskapssyn som präglar den beskrivna miljön. Att vara alltför kritisk upplever doktoranderna som ett hinder för att färdigställa avhandlingen och slutföra utbildningen på utsatt tid. För utbildningsvetarna blir det till synes viktigt att finna formbara doktorander som snabbt kan anpassas till systemet, helst redan innan de är antagna till forskarutbildningen, så att de tidigt kan börja producera i önskad takt. På detta sätt har Sanna, Annika och Helena lättare att passa in i produktionen än till exempel Petra som inte skolats i den utbildningsvetenskapliga vetenskapssynen och det arbetssätt som präglar verksamheten under sin grundutbildning.

En förutsättning för att få stanna kvar efter disputation och lyckas framgent tycks således vara lojalitet. Kravet på lojalitet är uttalat och doktorandernas lojalitet sätts hela tiden på prov. Hårdraget blir den upplevda förutsättningen för att få och kunna stanna kvar att reproducera de värderingar och den ordning som ”fabriken” eftersträvar, det vill säga att vara både lojal och konform. Att gå sin egen väg eller gå utanför ramarna är den disputerade förunnat, men doktoranderna menar samtidigt att lojalitetsbandet tycks sträcka sig genom stora delar av yrkeslivet eftersom de flesta blir kvar vid samma verksamhet också efter disputation.³⁵¹ Kapitlet visar således hur inte bara vetenskapligt kapital i form av artiklar utgör viktiga beståndsdelar för en fortsatt vetenskaplig karriär, utan hur det sociala kapitalet upplevs som direkt avgörande. Det sociala kapitalet är centralt för att bli tillfrågad om undervisning och/eller om att vara med i framtida forskningsprojekt. Betydelsen av nätverk för en möjlig vetenskaplig karriär inom utbildningsvetenskapen bekräftas också i andra studier av utbildningsvetenskapen.³⁵² Öhrn och Lundahl visar till exempel i sin studie *Kön och karriär* att de individer som haft stöd när de sökt till forskarutbildningen och

---

³⁵¹ Jmf K Norlander, ‘Vad gör strukturerna med oss? Feminismens akademiska dilemma’, *Kvinder, Kon & Forskning*, vol. 5, nr. 3, 1996, ss. 31-40.

³⁵² Öhrn & Lundahl (red.); Peixoto & Wyndhamn, 2009, 2012; Öhrn, 2001.

under inledningsskedet av utbildningen också fortsatt har en gynnsam utveckling av sin forskningskarriär. Värt att notera är att de doktorander som sökt sig till forskarutbildningen med egna forskningsfrågor och som inte kommer från lärarprofessionen eller tillhör starka forskningsmiljöer också efter disputationen visat sig ha svårt att finna en framtida plats då de inte haft samma stöd som övriga grupper. För dem som inte lärt sig att agera strategiskt är det svårare att veta hur de skall göra för att förändra sin position i miljön.³⁵³

Doktoranderna i föreliggande studie menar vidare i linje med Öhrn och Lundahl att de är beroende av väletablerade nätverk för en fortsatt vetenskaplig karriär. De upplever sig vara beroende av att hitta andra seniora att samförfatta med efter disputation för att lyckas avancera i den vetenskapliga hierarkin. Den produktionstakt som efterfrågas upplevs omöjlig att upprätthålla på egen hand. Utbildningsvetarna skolas således till att bli *strategiska* aktörer på fältet. Ett habitus som formas i linje med vad fältet kräver är också de som kommer ses som lämpade att fortsätta med en akademisk karriär.

Genom doktorandernas berättelser blir det tydligt att det inte är vetenskapen i sig som är i fokus. Det är istället bilden av projekten och forskningsmiljöerna som är det överskuggande. Kallet blir då heller inte kopplat till vetenskapen utan till projektet/n. Det är också projektet som sätter ramar och gränser, som doktoranderna förutsätts vara lojal mot. Faktorer som påverkar denna lojalitet, som byte av teoretisk ansats eller bildandet av familj, ses som problem som är mer eller mindre svåra att lösa och förhålla sig till. Eftersom projektet står i fokus är det forskargruppen som visar upp sig och sina produkter, vilket gör att det blir svårt för den som inte ansluter sig. De subtila markörerna blir viktigare än de explicita för inne-/utestängning, vilket till exempel Petras berättelse visar. Den utbildningsvetenskapliga värdegrunden blir genom detta förhållningssätt synonym med hur man överlever på det vetenskapliga fältet. Det vill säga hur man tillskansar sig ekonomiskt, vetenskapligt och socialt kapital. Doktoranderna lär sig främst hur fältet fungerar för att de själva skall kunna vara kvar inom akademien. Fokus blir på hur de skall tillskansa sig nödvändigt kapital för egen överlevnad snarare än funderingar på framtida forskningsfrågor. De skolas således till att bli *strategiska* aktörer på det utbildningsvetenskapliga fältet.

---

³⁵³ Petras berättelse exemplifierar det som Öhrn och Lundahl beskriver. Öhrn & Lundahl (red.).

JÄMFÖRANDE ANALYS – TRE DOXOR

Föregående tre kapitel har analyserat hur doktorander inom tre olika ämnesområden upplever och tolkar forskarutbildningens villkor och krav samt hur doktoranderna förhåller sig till dessa upplevelser utifrån tillägnade kapitaltillgångar. Analysen har också fokuserat hur den upplevda doxan möter forskarutbildningens officiella krav utifrån reformen 1998 och hur doktoranderna navigerar mellan dessa ibland olika värdesystem. Kapitlen visar att doxan både liknar och skiljer sig åt mellan de tre studerade ämnesområdena och att doktorandernas kapitaltillgångar värderas olika i relation till den aktuella doxan. Hur ämnets värdegrund är formulerad får också konsekvenser för vilket genomslag forskarutbildningsreformen får i utbildningen: Vad är det doktoranderna skall fostras till och vad är det som de förväntas kunna vid disputation? Analysen visar att doktoranderna skolas i olika traditioner där humanisterna förväntas bli *intellektuella*, naturvetarna till att bli *specialiserade* och utbildningsvetarna till att bli *strategiska*.

Det är dock viktigt att här poängtera att all humaniora naturligtvis inte går att karaktärisera genom den intellektuelle, likväl som att naturvetenskapen eller utbildningsvetenskapen inte faller under de specialiserades eller strategiskas flagg. Idealtyperna är ett redskap för att identifiera annars ofta tysta karaktäristika i den vetenskapliga kulturen. De skall istället ses som idealbilder vilka är grundade i de intervjuades berättelser. Idealtyperna fungerar som analytiska konstruktioner som gör det möjligt för oss att identifiera kontraster och likheter i materialet.

Schematiskt skulle skillnaden mellan dem kunna illustreras genom följande tabell:

Tabell 2 Doxans karaktärsdrag inom humaniora, naturvetenskap och utbildningsvetenskap.

	Humaniora	Naturvetenskap	Utbildningsvetenskap
Utbildningens mål	Generalist	Specialist	Specialist
Syftet med utbildningen	Personlig mognad	Utbildning	Utbildning
Handledare	Mentor	Mästare	Mentor/Lärare
Doktoranden	Adept	Lärling	Elev/Lärling
Avhandlingen	Livsverk	Gesällbrev/körkort	Examensbevis
Läroarena	Seminarier	Det praktiska arbetet/internationella konferensen	Forskarutbildningskurser/ det praktiska arbetet/internationella konferenser
Kall	Vetenskapen	Vetenskapen	Projektet

Doxa

De intellektuella

De specialiserade

De strategiska

Forskarutbildningens premisser

Synen på vad doktoranderna förväntas kunna vid disputation skiljer sig åt mellan de studerade områdena. Problemformuleringsfasen utgör själva stommen i den humanistiska forskarkompetensen. En stor del av utbildningen går åt till att avgränsa och formulera forskningsfrågan. För naturvetarna är det snarare den tekniska utrustningen som satt ramarna för vad som är möjligt att beforska. Här har samtliga doktorander sökt till befintliga forskningsprojekt där ämnesområde och forskningsfråga varit helt eller delvis formulerad vid ansökningstillfället. Fokus ligger istället på att genomföra experiment och omvandla dessa till publiceringsbara resultat. Utbildningsvetarna befinner sig någonstans mitt-emellan humanisterna och naturvetarna. Det finns ingen teknisk utrustning som sätter ramar för forskningsfrågan, istället kan det vara redan insamlad empiri eller koppling till andra projekt som sätter gränser för vad det är doktoranderna kan och tilläts studera. Doktoranderna släpps därför sällan helt fria att formulera sitt problemområde även om de utifrån givna ramar formulerar sina forskningsfrågor självständigt. Också här betonas vikten av att publicera sina resultat i artikelformat, företrädesvis tillsammans med seniora. Utbildningsvetenskapen utgör på detta sätt en mix mellan naturvetenskap och humaniora då doktoranderna förväntas formulera individuella forskningsfrågor likt humanisterna, dock utifrån en given ram, och omvandla empirin till publiceringsbara data i artikelformat likt naturvetarna. Vid de studerade ämnesområdena läggs således tonvikten vid olika delar av forskningsprocessen och därmed ställs också olika krav på vad de förväntas kunna vid disputation.

Forskningens villkor i form av finansiering och organisering skiljer sig åt och skapar olika förutsättningar för forskarutbildningen och dess doktorander. Doktoranderna inom humaniora arbetar nästan uteslutande ensamma i sina avhandlingsprojekt. Det är den egenförfattade texten och det egna projektet som står i centrum. Inom naturvetenskapen är projekten inte individuella utan ingår i större sammanhang. De seniora är ofta med och planerar och diskuterar kommande dataproduktion medan det är doktoranderna som utför det praktiska arbetet. Forskningsresultaten är gemensam egendom inom forskargruppen och publiceras i gemensamt författade artiklar. Den författade texten är således kollektiv och utgör en viktig komponent för forskargruppen och handledarens

fortsatta möjlighet till finansiering. För utbildningsvetarna sker mycket av arbetet kollektivt, såsom författande av artiklar och analysarbete, men avhandlingsprojekten uppfattas ändå som individuella eftersom doktoranderna formulerar sina forskningsfrågor och författar sin kappa självständigt.³⁵⁴ Upplägget skiljer sig dock inte nämnvärt från naturvetenskapen då doktorandernas projekt ofta utgör viktiga komponenter i de vetenskapliga miljöernas fortlevnad och handledarens meritering. Inom naturvetenskapen och utbildningsvetenskapen utgör således doktorandernas konkreta arbetsinsats och de författade artiklarna viktiga kapitaltillgångar för handledarna och forskningsgruppen. Inom humaniora är de först den färdiga avhandlingen som kan utgöra ett kapital för handledaren i dennes meritering.

Mentor, mästare och lärare

Enligt doktorandhandboken skall handledaren hjälpa till med valet av avhandlingsämne och se till att det är realistiskt och genomförbart. Den skall granska manus och annat relevant material. Handledaren skall också rekommendera forskarutbildningskurser samt intressant och relevant litteratur. Utöver detta skall handledaren hjälpa till att etablera kontakter med andra institutioner i Sverige och utomlands och medverka till att doktoranden kan besöka och delta i internationella konferenser och sammankomster. I handledaruppdraget ingår också att rekommendera fonder från vilka man kan söka medel.³⁵⁵ Men hur det praktiskt skall gå till framgår inte av doktorandhandboken. De intervjuade doktoranderna vittnar också om vitt skilda förhållningssätt till uppdraget vilket kan kopplas till ämnets tradition och doxa samt synen på själva forskningsprocessen.

Inom humaniora uppfattas handledaren som en *mentor* och intellektuell samtalspartner som genom handledningen skall förlösa doktorandens begåvning. Handledaren behöver inte vara insatt i det aktuella forskningsområdet i detalj utan skall med sin allmänbildning inom humaniora kunna guida doktoranden genom det intellektuella samtalet. Det är doktoranden själv som förväntas

---

³⁵⁴ Doktoranderna inom naturvetenskap författar också avhandlingens kappa själva men det gör inte att avhandlingsprojekten uppfattas som individuella som inom utbildningsvetenskapen. Forskningen uppfattas som kollektiv då artiklarna utgör grunden för avhandlingens innehåll och det är det som värdesätts.

³⁵⁵ Universitets- och högskolerådet.

behärska det studerade området och som skall avgränsa och inhämta nödvändig kunskap för det individuella avhandlingsprojektet. Utbildningens mål är att skola doktoranden till att bli en beläst intellektuell som kan omfatta sin disciplin. Det uppfattas inte vara tillräckligt att kunna det egna studerade området eller fenomenet. Doktoranderna förväntas också vid disputation besitta någon form av humanistisk generalistkunskap. Detta förhållningssätt skiljer sig markant åt från naturvetenskapen. Här är handledaren expert inom det studerade området. Att vara specialist utgör själva grundförutsättningen för handledarskapet. Det är genom denna kunskap som handledaren kunnat söka forskningsmedel och utlysa en doktorandplats. Därför är också handledaren nästan alltid projektledare för det större projektet där doktorandens datagenerering är central. Doktoranden förväntas agera lärling i relation till *mästaren*. Målet med utbildningen är att göra dem till specialister där avhandlingen utgör bevis på att de kan utföra vetenskapligt arbete. Vid utbildningsvetenskap är handledaren istället både *mentor* och *lärare*. Doktoranderna betraktas som oskrivna blad som skall fyllas med kunskapsstoff genom nära kollaboration med handledaren. Handledaren skall genom sin ämnesspecifika och/eller teoretiska kompetens guida och utbilda doktoranden i det utbildningsvetenskapliga forskarhandlaget. Målet med utbildningen är att kunna ställa vetenskapliga frågor som går att besvara genom vetenskapliga artiklar i internationella tidskrifter och det är handledarens främsta uppgift att skola doktoranden i nödvändiga färdigheter.

Adept, lärling och elev

Att handledarna betraktas som mentorer, mästare och lärare hänger samman med hur doktoranderna uppfattar sin position i relation till handledare och institution. De intervjuade doktorandernas upplevelser kan kategoriseras i tre olika karaktärsdrag; *adepter*, *lärlingar* och *elever*. Inom humaniora betraktas doktoranden som *adepter*, det vill säga begåvningar som genom det intellektuella samtalet skall förlösas till att bli en god vetenskapare. Arbetet sker enskilt och doktoranden förväntas arbeta självständigt och genom idog förkovran sakta men säkert mogna till att bli en fullfjädrad forskare. Forskarutbildningen betraktas således som en individuell mognadsprocess och bygger på ett bildningsideal. Denna process sker bäst genom det intellektuella samtalet mellan handledare och doktorand och genom seminariet. Avhandlingen som projekt färgas fortfarande av tanken om ett livsverk. En avhandling författade på tid motsvarande fyra år heltidsstudier antas inte vara en särskilt bra avhandling då det inte är en fastslagen tid som kan avgöra om doktoranderna uppnått önskad intellektuell mognad.

De naturvetenskapliga doktoranderna uppfattar sig som *lärlingar* som genom mästarens kunskaper skall lära sig de vetenskapliga teknikerna. Detta lärs bäst genom det praktiska arbetet med att generera data och författa artiklar. Här betonas inte intellektuell mognad utan anskaffandet av ett vetenskapligt handlag bestående av en uppsättning tekniker kopplade till det studerade området. Avhandlingen blir, om doktoranden önskar en fortsatt vetenskaplig karriär, ett gesällbrev som bevis på erlagd kunskap. Seminariet tillskrivs inte lika stor betydelse som inom humaniora. Inom naturvetenskapen är det istället det praktiska arbetet i att generera data som lyfts fram som den mest centrala läroarenan. Doktoranderna förväntas arbeta självständigt och det som på pappret framstår som kollektiva miljöer innebär i praktiken ofta mycket ensamt arbete.

Doktoranderna inom utbildningsvetenskap, så som de beskrivs genom de intervjuade doktorandernas berättelser, betraktas som en blandning mellan *lärling* och *elev*. Handledaren fungerar som en mentor som ger hjälp och anvisningar i arbetet, men doktoranden förutsätts inte arbeta lika självständigt som lärlingen normalt sett förväntas göra. Detta eftersom doktoranderna inte antas ha med sig några specifika kunskaper in i utbildningen. Utbildningen förväntas istället tillhandahålla nödvändigt kunnande och doktoranderna, om de är läraktiga elever, kommer lära sig både nödvändigt hantverk och studerat område. Den utbildningsvetenskapliga forskarkompetensen så som den beskrivs av de intervjuade kopplas främst till förmågan att författa text. Det är texten som står i fokus och i förlängningen den publicerade artikeln. Doktoranderna förväntas lära sig skrivandets konst under utbildningens gång och antas således inte vara några skribenter från början. Forskningsarbetet sker i nära samarbete mellan handledare/forskningsgrupp och doktorand. Självständigheten växer först med tiden och målet är att avhandlingens kapp skall författas självständigt. Avhandlingen är ett examensbevis på avslutad utbildning och ett kvitto på inhämtad kunskap. Inom utbildningsvetenskapen lyfts seminariet såväl som internationella konferenser och forskarutbildningskurser fram som viktiga för att formas till forskare. Medan doktorandernas arbete inom naturvetenskap och utbildningsvetenskap är en integrerad del i institutionens forskning är doktorandernas forskningsprojekt inom humaniora isolerade öar som sällan är kopplade till övriga projekt vid miljön. Detta skapar olika förutsättningar för organiseringen av själva utbildningen och relationen mellan handledare och doktorand.

Livsverk, gesällbrev, körkort och/eller examensbevis

Avhandlingen tillskrivs också olika värde och laddning så som de beskrivs av de intervjuade doktoranderna. Humanisterna menar att avhandlingen inte är ett livsverk på det sätt de en gång var, men att det samtidigt inte ”bara” är ett examensbevis på utförd utbildning. Avhandlingen beskrivs som ett verk som förväntas vara ett viktigt vetenskapligt bidrag. Att bli en sann humanist innebär en mognadsprocess och avhandlingen får därför ta tid. Vid disputation förväntas doktoranden vara en självständig forskare som kan söka nya forskningsmedel och driva egna projekt.³⁵⁶

Naturvetenskapen har en mer pragmatisk syn på avhandlingen. Artiklarna är inte bara delar i en tänkt avhandling utan utgör samtidigt viktiga bidrag för forskningsmiljöns fortsatta chanser att söka anslag och medel. Avhandlingsprojekten är således komponenter i en större helhet. Avhandlingen blir ett intyg på erlagd kunskap. Men doktoranderna menar att det för att bli en självständig forskare också krävs en eller flera post doc, företrädesvis utomlands. Detta blir som gesällvandringar för att sprida den erlagda kunskapen men också för att inhämta ny i en annan miljö. På detta sätt blir avhandlingen i det närmaste ett gesällbrev. För de doktorander som inte önskar, kan eller får stanna kvar inom den vetenskapliga miljön blir avhandlingen istället ett körkort som leder till karriärer utanför akademien.

För utbildningsvetarna är avhandlingen ett bevis på erlagd examen och genomgången utbildning. Det är sammanläggningsavhandlingar med artiklar på engelska som lyfts fram som det sätt avhandlingen lämpligast skrivs på. Det innebär att avhandlingen i högre grad betraktas som ett kvitto på förvärvade kunskaper än som ett livsverk. Forskarutbildningen är en utbildning och avhandlingen ett bevis på att doktoranden inhämtat färdigheter och kunnande i det studerade området. Avhandlingens artiklar är, på samma sätt som inom naturvetenskapen, samtidigt viktiga bidrag för den aktuella miljö där doktoranden ingår. De nydisputerade anses också behöva gå vidare med post doc om de skall bli självständiga forskare med en fortsatt vetenskaplig karriär. Men post doc inom utbildningsvetenskapen går inte att förstå som naturvetenskapens gesäll-

---

³⁵⁶ Jmf Hasselberg, 2005a.

vandringar. En fortsatt post doc antas bedrivas på samma plats som utbildningsvetaren disputerat.

Passionen som drivkraft

Gemensamt för de studerade ämnesområdena är kravet på lojalitet i förhållande till vetenskapens värde. Doktoranderna måste sluta upp mot illusio, att spelet är värt att spela och insatsen värd sin lön, för att betraktas som ett framtida löfte.³⁵⁷ Det vetenskapliga arbetet är inte som vilket annat arbete som helst utan ett arbete som skall drivas av lidelse. Denna lidelse utgör grunden i den övergripande vetenskapliga doxan och beskrivs ofta som ett kall. Kallet är genomgående inom de tre studerade ämnesområdena även om de har skiftande karaktär. Starkast beskrivs kallet inom humaniora. Det är också här det finns minst ekonomiskt kapital och där det kulturella kapitalet erkänns störst värde. Det är vetenskapen i sig och önskan om att finna svaret på vetenskapliga frågor som skall driva forskaren framåt. Det är inte berömmelse eller egen ekonomisk vinning som eftersträvas i första hand. Humaniora är således starkast präglad av den omvända ekonomin där deltagarna värderar fältets eget specifika kapital högst och därmed bortser från verksamhetens materiella betingelser. Kommersiell succé ses inte som ett mått på vetenskaplig framgång.

Kallet är också högst påtagligt inom naturvetenskapen, men här tycks det finnas en större influens av andra värden knutna till det faktum att det inom naturvetenskapen finns ett tydligare moment av tävlan och att det är viktigt att vara först med en upptäckt. Här är det inte nödvändigtvis en motsättning mellan ekonomisk vinning och vetenskaplig framgång, det vill säga mellan ekonomiskt och vetenskapligt kapital. Vetenskaplig framgång kan leda till möjliga patent vilka i sin tur kan ge ekonomisk vinst. Inom naturvetenskapen är inte heller skiljelinjen mellan kommersiella krafter och rent vetenskapliga lika tydliga. Det är inte ovanligt att det finns privata finansiärer och företag som önskar studera något specifikt och på så sätt bidrar med medel men som samtidigt sätter ramar för vad projektet kan studera.³⁵⁸ Den naturvetenskapliga forskningen är också ofta allmänt sett dyrare att bedriva då den inte sällan är kopplad till dyr apparatur och

---

³⁵⁷ Bourdieu, 1995, s. 127.

³⁵⁸ Johans avhandlingsprojekt inom naturvetenskapen (beskrivet i kapitlet om naturvetarna) är ett sådant exempel där forskningsprojektet ändrade riktning till följd av önskemål kopplade till aktuell finansiär.

kanske också kräver speciella lokaler.³⁵⁹ Samtidigt som vikten av ekonomiskt kapital är påtaglig pläderar doxan att den ideala forskaren alltid bör sätta vetenskapen främst. Det är den möjliga vetenskapliga upptäckten som är motor. Det är således inte ekonomisk vinning som skall vara drivkraften även om god forskning kan generera ekonomiskt kapital. De som inte lever upp till denna bild, bör lämna den akademiska miljön och fortsätta sin vetenskapliga gärning inom något annat forum. Ses det vetenskapliga arbetet som vilket annat arbete som helst har inte doxans själva kärna anammats.

Inom utbildningsvetenskapen är kallet lite annorlunda beskrivet. Här är det inte vetenskapen i sig som antas utgöra fokus för lidelsen, utan projektet som sådant. Det är projektets tidsram och krav som styr arbete och fritid. Genom att vara till projektets och forskningsmiljöns förfogande visar aktörerna på fältet att de bejakar kallet. Men eftersom lidelsen är knutet till projektet snarare än vetenskapen i stort knyts kallet samtidigt närmare den egna individen och möjligheten att själv meritera sig för att få lov att fortsätta forska. Ekonomiskt kapital är således en förutsättning för vetenskaplig verksamhet men det tillskrivs inte något symboliskt värde. Det är det vetenskapliga kapitalet som är det åtråvärda kapital som ger prestige på det vetenskapliga fältet. Kallet är drivkraften och antas vara grund och förutsättning för god forskning.

Sammanfattningsvis ser vi alltså hur doxan är kopplad till synen på själva kunskapsprocessen. Empirin indikerar också att det både finns likheter och skillnader mellan de olika studerade områdena. Därtill skapar forskningens själva förutsättning olika villkor för vetenskaplig verksamhet och dess vilja och förmåga att anpassa sig till de politiska påbuden. Humanisterna ser utbildningen som en mognadsprocess där habitueringens mål är ett införlivande av doxan vilken inte kan bestämmas av reglerad tid. En stor del av forskarkompetensen ligger i att självständigt kunna avgränsa, formulera och besvara en forskningsfråga och därmed bli *intellektuell*. För naturvetarna är forskningskompetensen inte primärt kopplat till forskningsfrågan utan till det vetenskapliga handlaget och den praktiska forskningstekniken. Här är inte bildning ledord utan målet är specifik ämneskompetens, att bli specialist. Den naturvetenskapliga forskningen

---

³⁵⁹ Dock bör det noteras att all naturvetenskap naturligtvis inte bygger på dyr apparatur lika lite som att all humanistisk forskning inte har några omkostnader till följd av nödvändig utrustning.

är också närmare kopplad till andra värden eftersom den har större sannolikhet att generera ekonomiskt kapital jämfört med humaniora. Eftersom naturvetenskapen anses ha en effektiv forskarutbildning innebär inte reformen någon förändring mer än i kosmetisk form. Naturvetenskapen antas redan bidra till ekonomisk tillväxt och innovation genom att leverera disputerade *specialister* till näringsliv såväl som akademi.³⁶⁰

Utbildningsvetenskapen är det av de undersökta områdena som kan ses som en blandning av humaniora och naturvetenskap. Doktoranderna skall å ena sidan självständigt formulera forskningsfrågor utifrån bestämda premisser, å andra sidan förväntas de inte nödvändigtvis arbeta självständigt. Inom utbildningsvetenskapen anses forskarutbildningskurserna viktiga vilket de inte gör inom humaniora och naturvetenskap. Utbildningens mål är att lära doktoranderna hur det vetenskapliga fältet fungerar och hur vetenskapligt kapital genereras samtidigt som de inhämtar specifik ämneskunskap. Utbildningsvetarna skolas därmed till att bli *strategiska* aktörer på det utbildningsvetenskapliga fältet.

Inom både naturvetenskapen och utbildningsvetenskapen utgör doktoranderna många gånger både viktig arbetskraft i projekten och generatorer för möjliga publiceringar vilka är nödvändiga för att generera nya anslag. Inom humaniora kan doktoranderna utgöra viktig arbetskraft i undervisningen men inte lika ofta för större projekt och andra seniora. En annan skillnad är att det inom naturvetenskapen och utbildningsvetenskapen inte är avgörande att doktoranderna införlivat ämnets doxa för att disputerar, vilket det tycks vara inom humaniora. För naturvetenskapen och utbildningsvetenskapen blir det först av betydelse om doktoranden önskar få tillträde till fältet också efter disputation. Den humanistiska doxan och reformen vilar på helt skilda förståelser av forskningens mening och mål vilket gör att det för doktoranderna blir svårt att navigera på det vetenskapliga fältet. De hamnar mellan officiella regler och inofficiella krav vilket leder till en dold läroplan.

---

³⁶⁰ Viktigt att notera är dock att långt ifrån all naturvetenskap lever upp till tanken om innovation och tillväxt i ekonomisk mening, men den allmänna förståelsen av naturvetenskapen är dess direkta nytta för samhället. Det tycks lättare för naturvetenskapen att argumentera för nyttoaspekten än för till exempel humaniora. Se vidare Myrdal.

Naturvetenskapen tycks inte behöva reflektera över den egna värdegrunden i och med reformens intrång. De kan fortsätta som de alltid gjort eftersom de lever upp till kravet om snabba genomströmningstider samtidigt som de disputerade hamnar både i näringsliv och akademi. Analysen av utbildningsvetenskap indikerar ett ämnesområde i förändring där reformen blivit ett redskap för att förbättra den egna positionen gentemot politiken men också för att försöka förbättra sin position på det vetenskapliga fältet. Här syns en synkronisering av doxan till förd politik.

FRÅN POLITISKA BELUST TILL INIDVIDUELL VARDAG – AVSLUTANDE DISKUSSION

Avhandlingens övergripande syfte var att med utgångspunkt i forskarutbildningsreformen från 1998 studera doktoranders arbetsvillkor och deras skolning till forskare inom tre olika ämnesområden samt hur de hanterar akademins formella regler och outtalade förväntningar i relation till förvärvade resurser och tillgångar. Föregående analyskapitel har visat hur doxan både liknar och skiljer sig åt mellan de tre studerade ämnesområdena. De har också visat hur doxans form och reformens genomslag får betydelse för hur bilden av den ideala doktoranden tecknas och vem som kan och vill leva upp till denna bild. I föreliggande kapitel sammanfattas avhandlingens frågeställningar och forskarutbildningens olika utmaningar.

Erfarenheter av forskarutbildningen och det vetenskapliga fältet

Trots att doktoranderna kommer från olika ämnestraditioner med skiftande doxa har de inte bara skilda upplevelser av det vetenskapliga fältet, de har också gemensamma erfarenheter utifrån positionen som doktorand. Doktorandpositionen är, som tidigare kapitel visat, fylld av paradoxer. Doktoranderna befinner sig i det vetenskapliga fältets förmak³⁶¹ där de saknar fritt navigeringsutrymme, samtidigt som de ibland förväntas att agera företrädare för fältet i mötet med studenter och/eller allmänhet. Därtill har doktoranderna en mycket speciell situation där utbildningen strävar efter att skola dem i självständigt och

---

³⁶¹ Jmf Flisbäck och det som hon benämner som det konstnärliga förmaket.

kritiskt tänkande, samtidigt som de är extremt beroende av handledare och rådande ledningsstrukturer för en möjlig fortsatt vetenskaplig karriär.

Doktorandanställningen – ett arbete kopplat till beroenden

Samtliga intervjuer vittnar om upplevelser av att som doktorand vara del av olika former av beroenderelationer till handledare, forskningsledare, studierektorer och/eller forskningsgrupp. Dessa beroenderelationer upplevs som grundpremissen på arbetsplatsen och är därmed något som de måste förhålla sig till och agera utifrån. Hur beroendet gestaltas hänger samman med forskningens själva förutsättning och hur utbildningen organiseras i relation till annan verksamhet vid institutionen.

Att publicera sig i internationellt välrenommerade tidskrifter har numera blivit ett av de viktigaste kapitlen på det vetenskapliga fältet för att erhålla vetenskapligt såväl som ekonomiskt kapital. Det är genom citeringsindex och publiceringsantal som den vetenskapliga verksamheten rangordnas och värderas.³⁶² Rankningsförfaranden grundade på antalet citeringar och publiceringar är ett faktum även om det fått olika genomslag inom de studerade områdena. Det är genom publiceringar som den disputerade forskarens kompetens mäts och det är genom publiceringarna som möjligheter till vidare finansiering ges, något som doktoranderna inom framförallt utbildningsvetenskap och naturvetenskap skolas i och som präglar de miljöer där de är verksamma.

I de ämnen där avhandlingarna inte är individuella projekt utan är sammankopplade med andra pågående forskningsprojekt, eller där handledare och doktorand skriver artiklar tillsammans, präglas handledar- och doktorandrelationen av lojalitetsband och beroendeförhållanden kopplade till det sätt som vetenskapen produceras. Detta eftersom doktorandernas avhandlingsprojekt är integrerade i de senioras arbete och viktiga faktorer för de senioras egen meritering och projektens framåtskridanden.

---

³⁶² Janken Myrdal, *Om humanvetenskap och naturvetenskap*, Swedish University of Agricultural Sciences (SLU), Report / Rapport 159, Uppsala, 2005, s. 121 f och Cavallin & Lindblad, 2005.

Doktoranderna inom naturvetenskap och utbildningsvetenskap upplever således ett hårt tryck på att hela tiden leverera data och text i den takt som projektledare och handledare önskar eftersom det kan komma att påverka hela forskargruppens fortsatta verksamhet. Doktorandens prestation är inte minst viktig för handledarens egen positionering på fältet och fortsatta karriärgång. Likväl är handledarnas kunskap om hur en vetenskaplig artikel författas en viktig tillgång för doktoranderna för att de själva ska kunna fortsätta sin vetenskapliga gärning som disputerade.

Handledaren är inom naturvetenskapen också ofta projektledare vilket innebär dubbla positioner gentemot doktoranden. Det är inte per automatik så att vad som är bäst för projektet samtidigt är bäst för avhandlingsarbetet och doktoranden. Empirin ger exempel på vikten av att också få säkra projekt för att kunna färdigställa avhandlingen och avsluta forskarutbildningen.³⁶³ Naturvetarna uppfattar sina handledare som chefer eftersom de också finansierar deras löner genom de projekt som de är verksamma inom. Detta gör det svårt att till exempel byta handledare eftersom projektet är så starkt knutet till en viss individ och dennes specialistkunskap. Handledaren uppfattas således som den primära arbetsgivaren och det är denne/as syn på arbete som präglar doktorandens tillvaro snarare än regler och förordningar kopplade till anställningen.

Beroenderelationen är också kopplad till de kunskaper som handledaren besitter vilka är nödvändiga för doktoranden. Doktoranden är beroende av handledarens specialistkompetens i ackumulerandet av eget vetenskapligt kapital. Det är genom att generera data som de i utbyte får publicerade artiklar som går att omvandla till vetenskapligt kapital. Inom naturvetenskapen finns det också exempel på när doktorander utfört peer review för vetenskapliga artiklar i någon seniors namn. Doktoranden har utfört arbetet utan att själv få tillgodogöra sig själva meriten, den har tillfallit handledaren. Doktoranden har genom sitt arbete därmed genererat vetenskapligt kapital till handledaren, men i utbyte har vederbörande fått nödvändig kunskap om hur fältet fungerar. Det är på detta sätt som en del av beroenderelationen blir till.

---

³⁶³ Med säkra projekt menar doktoranderna inom naturvetenskap projekt som med relativt stor säkerhet leder till resultat med positiva samband vilket gör dem publiceringsbara.

För utbildningsvetarna är det främst textproduktionen som utgör en tillgång även om datagenereringen naturligtvis också kan fungera på liknande sätt som inom naturvetenskapen. Här måste inte heller handledaren vara expert på studerat område även om de ofta är inlästa på studerat område eller inom specifik teori och metod. Också här uppfattas handledaren vara den som sätter ramarna för arbetet. Beroenderelationen bygger här på den gemensamma textproduktionen där doktoranderna menar att det är svårt att särskilja mellan vad som är handledning och vad som är medförfattarskap. Denna gråzon är inget som doktoranderna ifrågasätter öppet utan något som de upplever att de måste förhålla sig till och agera utifrån.

Inom humaniora där fortfarande majoriteten av avhandlingsarbetena är individuella projekt utgörs inte beroenderelationen till handledaren främst av gemensamma publiceringar och dataproduktion.³⁶⁴ Projektformen tycks inte lika utbredd som inom de övriga ämnesområdena. Inom humaniora är beroenderelationen heller inte lika stark mellan handledare och doktorand då handledaren inte med nödvändighet förväntas vara expert på det studerade området. Här finns det istället andra exempel på hur doktorander utgör tillgångar och känner beroende till handledare och andra seniora. Empirin ger exempel på övertagandet av specifika grundutbildningskurser för att säkerställa att handledarens forskningsinriktning både förstärks och fortlever vid institutionen. Doktorandens insats kan på detta sätt stärka handledarens forsknings- och undervisningsområde vid institutionen och därmed också handledarens egen position gentemot andra aktiva forskare i verksamheten. Men också här finns ett utbyte. För samtidigt som en doktorand tar över en viss kurs och stärker handledarens position så erhåller doktoranden också erfarenheter av undervisning vilket kan utgöra goda förutsättningar för att även få fortsätta att undervisa i andra sammanhang. För humanisterna utgör ofta undervisning den livlina som kan försörja dem fram till disputation om/när medlen tagit slut eller i glappet mellan disputation och möjligheten att erhålla nya forskningsmedel.

Även om beroendeförhållandena ser olika ut i de undersökta ämnesområdena, är det tydligt att handledare och doktorand byter resurser med varandra utifrån en

---

³⁶⁴ Ett sådant exempel på en doktorand som befinner sig i ett större projekt inom humaniora är Linn.

form av gåvologik.³⁶⁵ Samtidigt har doktoranden en anställning som snarast kan förstås som ett kontrakt, vilket bygger på en helt annan logik. Det skapar en komplexitet i utbildningen eftersom det finns en spänning mellan kontraktet och gåvan. De har olika interaktionssätt och organisationsform där nätverksrelationen är varaktig medan marknadsrelationen är instrumentell och övergående.³⁶⁶

Karriärmöjligheter med förbehåll

För en doktorand som är sammankopplad med en senior forskare genom handledarskap eller projekt med mycket vetenskapligt kapital kan det följaktligen utgöra en genväg in i verksamheten både under och efter forskarutbildningen. Att ha en handledare som är central i verksamheten kan ge både socialt och ekonomiskt kapital åt doktoranden som får möjlighet att ta del av sammanhang som inte annars varit tillgängliga.

Sammankopplingen medför dock också krav på lojalitet och samsyn i vetenskapliga frågor, likväl som i hur forskningsarbetet skall utföras och hur man bör agera i relation till arbetsplatsen. De intervjuade doktoranderna upplever att det under sådana villkor är svårt att framföra kritik och framförallt kritik som riktas inåt den egna forskningsgruppen/miljön eller mot handledaren. Att påtala problem kopplade till fysisk arbetsmiljö så som önskan om bättre belysning, uppdateringar av dataprogram eller liknande upplevs inte som ett problem, men att dryfta mer komplicerade problem kopplade till beroenderelationer känns om inte omöjligt, så i alla fall något som också kan kosta i form av minskade framtida möjligheter.

Gemensamt i doktorandernas beskrivning av erfarenheten på fältet är betydelsen av beroenderelationer och konflikter kopplade till dessa i arbetsvardagen. Konflikterna blir synliga bland annat i seminarieverksamheten där doktoranderna erfarit att kritik som riktas mot den egna eller andra doktoranders texter antagit formen av subtila angrepp på det perspektiv handledaren företräder eller den forskning han/hon bedriver snarare än texten i sig. Detta ges tydligast uttryck

---

³⁶⁵ Jmf med diskussionen om kontraktet och gåvan i Hasselberg, 2005a.

³⁶⁶ Hasselberg, 2005a.

inom humaniora och utbildningsvetenskap även om det också förekommer inom naturvetenskap.³⁶⁷ Konflikterna kopplas främst till försvarandet av olika forskningsinriktningar och positioner i relation till dessa, där handledarens positionstagande också förväntas spilla över på doktoranden. För en doktorand som är kopplad till en handledare med mindre resurser och sämre position på fältet är det också svårare att finna en lämplig strategi då handledare och doktorand är så starkt förknippade med varandra.³⁶⁸ Det innebär att handledaren kan utgöra en tillgång för doktoranden men inte per automatik behöver göra det.

Vidare ger empirin flera exempel, inom samtliga studerade områden, på hur andra seniora hellre agerat skugghandledare än att officiellt överta ett havererat handledarskap. Om personen i fråga dessutom inte befinner sig i en lika hög vetenskaplig position som den som kritiseras och därmed inte har lika hög vetenskaplig status, riskerar det att skapa en dubbel utsatthet för den som kritiserar. Tidigare forskning har visat att den med lägre vetenskaplig status i högre grad blir måltavla för kritik i verksamheten samtidigt som den riskerar att tappa status om den själv framför kritik mot kollegor med högre vetenskaplig position.³⁶⁹ En sak tycks vara att kritisera en forskningsinriktning, det ingår i spelet, en annan att ifrågasätta någons yrkesutövande. Att kritisera någons sätt att handleda görs helt enkelt inte i första taget. Det sociala kapitalet uppfattas som dyrbart och att kritisera en kollegas handledning tros innebära ett risktagande som enligt doktoranderna få tycks beredda till. Detta innebär naturligtvis inte att det är omöjligt att byta handledare eller att det sociala kapitalet med nödvändighet behöver sättas på spel, men eftersom de seniora uppmanar doktoranderna att inte byta handledare reproduceras fältets dynamik och gör ett handledarbyte svårt. Denna dynamik går också att förstå som uttryck för ett symboliskt våld där doktoranden förväntas anpassa sig till den problematiska handledningen istället för att byta handledare.³⁷⁰ Tidigare forskning visar också

---

³⁶⁷ Institutionen som organiserande form har störst betydelse inom humaniora då de inte förekommer lika mycket andra former av sammanslutningar i olika miljöer. Inom utbildningsvetenskapen är aktuell forskningsmiljö mycket central men institutionen har fortfarande mycket stor betydelse. För de intervjuade naturvetarna tycks forskargruppen utgöra den primära gemenskapen och institutionen vara perifer.

³⁶⁸ Birgittas berättelse inom naturvetenskap och Guns berättelse inom humaniora illustrerar till exempel hur svårt det är för en doktorand att frikopplas från en handledare med låg status i verksamheten. Också handledarens personliga konflikter tycks gå doktoranderna i arv.

³⁶⁹ Jmf Peixoto & Wyndhamn, 2012, 2009.

³⁷⁰ Bourdieu, 1999, s.11.

på betydelsen av socialt kapital för att möjliggöra en fortsatt gynnsam vetenskaplig karriär också efter disputation, vilket föreliggande studies empiri bekräftar.³⁷¹

Donald Broady har visat hur lärare mycket sällan eller aldrig kritiserar varandras arbete i klassrummet.³⁷² Utgångspunkten är att läraryrket utövas med goda intentioner och därför skall bedömas utifrån dessa. Kanske kan denna ”hederskodex” överföras till det vetenskapliga fältet vilket förklarar varför seniora forskare aldrig eller mycket sällan offentligt framför åsikter om hur övriga handledare utför sitt arbete. Handledarskapet förutsätts utföras med goda intentioner även om inte alltid utfallet blir som önskat.³⁷³

Till detta kan också läggas att doktoranderna inte heller är disponerade att fälla omdömen om duglighet eftersom den rätten bara tillfaller dem som redan är upptagna på fältet.³⁷⁴ Tolkningsföreträdet ligger således hos handledaren beträffande handledarrelationen vilket gör det ytterligare komplicerat att framföra missnöje eller dryfta problem.

Doktoranderna är införstådda med att en del av spelets regler är att utgöra tillgång till de seniora. Spelreglerna upplevs ibland som orättvisa men uppfattas nästintill nödvändiga. Och så länge som doktoranderna nyttjas men får något i utbyte, att de refereras till, att deras namn nämns och att de får erkännande för utfört arbete och att det genererar eget vetenskapligt kapital menar de att det är en förutsättning för att kunna få en vetenskaplig karriär. Som doktorand är det av vikt att visa sig lojal mot fältet och dess spelregler.³⁷⁵ Men det gör det också svårt att påtala brister och fel utan att samtidigt utmana fältet och den egna positionen. Så även om det finns ett utbyte mellan handledare och doktorand där doktoranden genom att generera vetenskapligt kapital åt sina handledare hela tiden får färdigheter i utbyte är inte relationen jämbördig. De besitter olika

---

³⁷¹ Etzkowitz m.fl. Se även Björklund Hall; Lindqvist; Åsberg, Hensing & Edvardsson-Stivne.

³⁷² Broady, 1985.

³⁷³ Jmf med Broadys resonemang kring hur lärare på grundutbildningsnivå inte ”förtalar” varandra inför elever. Broady, 1985, s. 149.

³⁷⁴ Bourdieu benämner dem som har rätten att fälla omdömen om fältet som de ortodoxa. Doktoranderna blir då nykomlingar vilka Bourdieu benämner heterodoxa. Bourdieu, 1996, s. 115.

³⁷⁵ Bourdieu, 1996, s. 115; Bourdieu, 1995, s. 127.

positioner på fältet vilket skapar olika handlingsutrymme. Handledaren och doktoranden är inte kollegor i största allmänhet, de är överordnad och underordnad, de är *mentor/mästare/lärare* och *adept/lärling/elev*, där doktoranderna ofta uppfattar handledaren som synonym med arbetsgivaren. Det är därmed handledarens syn på arbetsplatsen som fungerar vägvisande.

Med hjälp av Bourdieu går detta att förstå utifrån att doktoranderna ännu inte har tillräckligt mycket symboliskt kapital eller tillräckligt stabil position på fältet för att utan risk kunna utmana de redan etablerade, de ortodoxa.³⁷⁶ Doktoranderna befinner sig fortfarande i vad som kan beskrivas som ett förmak, där de ännu inte blivit fullgoda medlemmar av det vetenskapliga fältet.³⁷⁷ Detta gör det svårt för doktoranderna att ventilerat problem eftersom de upplever att det utgör ett risktagande såväl under pågående utbildning som för deras möjlighet att fortsätta en vetenskaplig bana efter disputation. Att till exempel bry sig om regler och förordningar och hänvisa till dessa när de inte är i samklang med doxan tas som tecken på att doktoranderna inte är villiga att göra de rätta investeringarna. För att ses som någon som har potential måste de sluta upp mot doxan och spelets regler.³⁷⁸ Gerholm visar i sin studie att misslyckanden med att förstå de implicita i verksamheten påverkar doktorandens möjligheter att nå en doktorsexamen. Föreliggande studies empiri visar på liknande problem när doktoranderna upplever svårigheter i hur de skall iscensätta forskarrollen på önskvärt sätt.³⁷⁹ Gerholm argumenterar för att misslyckanden med att agera i samklang med de implicita reglerna ofta tolkas som tecken på individens yrkesmässiga oförmåga.³⁸⁰ Utifrån denna studies förståelse innebär det oförmågan eller oviljan att sluta upp mot fältets doxa. Problemen uppstår då det som förespråkas via doxan inte stämmer överens med de regler och förordningar som också ska fungera ledande för verksamheten. Här riskerar doktoranderna att hamna mellan officiella regler och informella antaganden grundade i ämnets doxa, där doxan fortfarande har tolkningsföreträde.

---

³⁷⁶ Bourdieu, 1996, s. 115.

³⁷⁷ Jmf Flisbäck och hennes definition av konstnärsfältets förmak.

³⁷⁸ Jmf Gerholm, 1990, samt Bendix Petersen.

³⁷⁹ Se till exempel Birgitta inom naturvetenskap.

³⁸⁰ Gerholm, 1990.

Att kombinera arbete och familj

Tankar kring bildandet av familj och vetenskapligt arbete framkommer som viktiga i relation till synen på en vetenskaplig framtid. Å ena sidan uppfattas familjen vara en källa till återhämtning och ett sätt att se vad som verkligen har ett värde i livet när det vetenskapliga arbetet går på sparlåga. Å andra sidan menar flera av de intervjuade att det är en utmaning att kombinera familjeliv och en eventuell vetenskaplig karriär.

För utbildningsvetarna och naturvetarna uppfattas familjen utgöra ett potentiellt hinder för en vetenskaplig karriär för både män och kvinnor på grund av arbetets upplevda krav. För naturvetarna är kravet kopplat till närvaro vid arbetsplatsen och framtida post doc utomlands. För utbildningsvetarna är det kraven om att ständigt vara projekten tillgänglig för att producera artiklar eller åka på konferenser. Empirin indikerar att den som har en familj, andra intressen och/eller annan vetenskapssyn stöter på fler hinder när de försöker iscensätta forskarrollen på önskvärt sätt än den som står till projektets och forskningsgruppens ständiga förfogande.

I intervjuerna i denna studie fungerar bildandet av familj således i det närmaste som ett negativt kapital och som en självzensurering. Framförallt tycks det vara så inom naturvetenskap och utbildningsvetenskap och något mindre inom humaniora. Möjligen kan det knytas till vilken form avhandlingens har, det vill säga om avhandlingsarbetet också ingår i ett projekt som involverar andra som då också blir beroende av doktorandens prestation för att själva komma vidare i arbetet. I dessa miljöer kan en föräldraledighet få arbetet att stanna upp och en tänkt tidsplan måste arbetas om för fler än den som föräldraledigheten direkt berör. Intervjuerna vittnar om att den som kan fortsätta iscensätta forskarrollen på samma sätt som innan barnen kom också är den som kan se och som uppfattas ha en möjlig vetenskaplig karriär. Att vara en engagerad förälder och göra vetenskaplig karriär uppfattas många gånger som svårt.

Tidigare studier har också visat att de karaktäristika som anses viktiga för att göra vetenskaplig karriär oftare knyts till män eller till en viss form av maskulinitet. De kvinnor eller män som inte kan leva upp till den bilden upplever svårigheter i

att positionera sig på fältet.³⁸¹ Peixoto & Wyndhamn visar till exempel att familjebildning utgör en dubbel vetenskaplig återvändsgränd för kvinnor då barn och familj i större grad kopplas till kvinnan och utgör en faktor i bedömningen av hennes duglighet. Föräldraskap knyts inte till män på samma sätt och antas inte påverka deras vetenskapliga förmåga.³⁸²

Detta visar sammantaget att bildandet av familj upplevs utgöra hinder för både män och kvinnor, men att det kan utgöra ett dubbelt hinder för kvinnor.³⁸³ Det vetenskapliga arbetets premisser skulle också kunna beskrivas och uppfattas som möjliggörande för ett familjeliv, men så beskrivs det alltså inte av naturvetarna och utbildningsvetarna i denna studie. I Peixotos & Wyndhamns undersökning av utbildningsvetenskap från 2009 lyfts arbetet som sådant fram eftersom arbetet uppfattades som fritt i tid och rum. Detta stråk kan anas inom humaniora men artikuleras inte fullt ut.³⁸⁴ Det är framförallt de intervjuade inom utbildningsvetenskap och naturvetenskap som stött på problem när de bildat familj eftersom de då inte längre är lika tillgängliga för projekt, forskargrupp och handledare. För humanisterna som inte är kopplade till större projekt anas en större frihet i förhållande till livet i övrigt.

De upplevda hindren kopplade till familjebildning handlar således såväl om fältets föreställningar om den goda doktoranden och den ideala forskaren som om de förväntningar doktoranderna själva bär med sig och habitueras i kopplade till föreställningar om kön.

Sammanfattningsvis visar analysen att även om doktorandanställningen är en anställning med de kriterier som ett lönearbete innebär finns det samtidigt starka, ibland outtalade, förväntningar på hur detta arbete ska utföras.³⁸⁵ De beroenden och lojalitetsband som knyts mellan doktorand och handledare överskuggar ofta formella krav och regler och gör att doktoranden uppfattar handledaren som den

---

³⁸¹ Se till exempel: Pettersson, 2011; Etzkowitz m.fl.; Monroe m.fl.; Peixoto & Wyndhamn, 2012; Hearn.

³⁸² Peixoto & Wyndhamn, 2012.

³⁸³ Detta skulle delvis kunna förklara Katarinas och Kristians skilda erfarenheter av att ha bildat familj under forskarutbildningen i naturvetenskap, där Katarina upplever större hinder än Kristian.

³⁸⁴ Här kan dock den osäkra finansieringen i slutet av studierna utgöra reservation för möjligheten att vara föräldraledig.

³⁸⁵ För en diskussion kring hur lönearbete kan förstås och definieras se vidare Karlsson, 1986, s. 67 ff.

formella arbetsgivaren. Det gör att handledarens tolkning av arbetets premisser blir vägledande för doktoranderna. Att bilda familj upplevs innebära ett risktagande för framförallt naturvetarna och utbildningsvetarna eftersom det utmanar lojaliteten med forskningsprojekt och forskningsmiljö. Det gör det också ofta svårare att iscensätta forskarrollen på det sätt som doktoranderna upplever förväntas av dem. Detta sammantaget kan ses som uttryck för att doxan och de värden som kopplas till ämnesområdet ofta överskuggar de formella arbetsvillkoren och skapar en gråzon mellan studier, arbete och kall.

Samtidigt kan vi ana dubbla mål i utbildningen. Å ena sidan handlar forskarutbildningen utifrån det vetenskapliga fältets egen förståelse om att reproducera skräet och å andra sidan finns det politiska incitament som kräver mer strukturerade utbildningar med snabbare genomströmningstider för att säkerställa nationens ekonomiska tillväxt och globala konkurrens. Dessa två mål är inte per automatik i konflikt med varandra, men analysen visar att det kan finnas en skillnad mellan att habitueras till forskare och att få en klar avhandling inom en viss tidsram.³⁸⁶ Vad som anses nödvändigt för disputation beror på vad doxan inom respektive ämnesområde fokuserar. Inom naturvetenskap och utbildningsvetenskap indikerar analysen att det finns en diskrepans mellan att disputerar och att bli doktor. Att bli doktor kräver en viss typ av förändring hos subjektet, en habituering, som kommer eller inte kommer att ske inom den angivna tidsramen. Humanisterna har det som krav medan utbildningsvetenskap och naturvetenskap inte ser det som nödvändigt för disputation. Analysen visar således att positionerna har kommit att flyttats fram. Du kan få en doktorsexamen men du blir inte per automatik en del av det vetenskapliga fältet. För det krävs en habituering som sluter an till den vetenskapliga doxan.

Hur olika upplevelser av fältet kan förklaras

Analysen visar att det för de doktorander som aspirerar på en fortsatt vetenskaplig karriär är nödvändigt att iscensätta forskarrollen på rätt sätt. Det innebär att de måste investera i symbolisk, socialt och kulturellt kapital samt skaffa nödvändig förståelse av doxa för att ses som framtida löften.³⁸⁷ Det är det som

---

³⁸⁶ Jmf med Hasselberg, 2005a, och Bendix Petersen.

³⁸⁷ Jmf Öhrn & Lundahl (red.).

utgör själva förutsättningen för en plats på fältet. Doktoranderna förväntas, under utbildningens gång, iscensätta forskarrollen på sådant sätt att de uppfattas besitta rätt kvalifikationer för att erhålla en plats på fältet. Som föregående avsnitt visar finns det gemensamma upplevelser av fältet kopplade till positionen som doktorand, men det finns också skilda upplevelser kopplade till vad doktoranderna har med sig in i utbildningen som får betydelse när de habitueras till forskare. Habitueringen är en ständigt pågående process och vartefter en individ byter position på ett fält eller äntrar ett nytt kräver det nya färdigheter. Det är vid sådana tillfällen som habitueringen blir tydlig, det vill säga när habitus möter fält. Som till exempel när doktoranden genom forskarutbildningen möter det vetenskapliga fältet.³⁸⁸

Betydelsen av olika kapital

Vad som är ett gångbart kapital för doktoranderna skiljer sig åt mellan de studerade ämnesområdena och är kopplat till ämnets doxa, det vill säga att ämnena värdesätter skilda kapitaltillgångar på olika sätt. Empirin visar att de som i sin habitus har införlivat kunskaper om ämnet och dess doxa, tycks ha lättare för att följa och förstå också det som inte är uttalat. De kan kanske rentav göra avsteg från det förväntade eftersom de mer eller mindre behärskar doxan och därmed det vetenskapliga spelet. Analysen indikerar att de som redan vid påbörjandet av forskarutbildningen är vetenskapligt bevandrad inom det egna området har en bättre utgångspunkt i sin habituering på fältet.³⁸⁹ De tycks oftare bli bekräftade i sin roll som forskare förutsatt att de också besitter andra viktiga kapitalarter för fältet. De kan också oftare utifrån sin erfarenhet intuitivt särskilja bra respektive mindre bra vetenskap och lämpligt från mindre lämpligt agerande inom givet ämnesområde. De kan också särskilja vad som är en god eller en mindre lönsam investering och agera därefter.³⁹⁰ Genom att ha en känsla för spelet kan de således till viss del ordna rummets villkor och inte bara förhålla sig till dem.³⁹¹ För de doktorander som har kapitalresurser som stämmer överens

---

³⁸⁸ Se till exempel Löfgren, 2002, s. 31. Doktoranderna har redan som grundstudenter många gånger mött den vetenskapliga miljön där de läser sin forskarutbildning, men rollen som doktoranden innebär en ny position på fältet.

³⁸⁹ David inom humaniora är ett mycket tydligt exempel på detta.

³⁹⁰ Öhrn & Lundahl (red.), fann i sin studie att det för dem som inte lärt sig att agera strategiskt i den utbildningsvetenskapliga miljön är det svårare att veta hur de skall agera för att förändra sin position.

³⁹¹ Marita Flisbäck, 2006, fann på samma sätt i sin studie av konstnärstudenter att det för dem där fältet var hemtamt också fanns möjligheter att ordna rummet och dess villkor.

med rådande normer blir således rummet ett rum av möjligheter.³⁹² Bourdieu har beskrivit det som att kapital ofta föder kapital, vilket doktorandernas utsagor vittnar om.³⁹³

För den som inte har samma kännedom om de kulturella koderna är det svårare att tolka och få grepp om en möjlig framgångsrik strategi. Att inte bli bekräftad i rollen som forskare innebär att det också blir svårare att uppfatta och spela spelet på rätt sätt. Något som bland annat bekräftas av Öhrn & Lundahl i deras studie av utbildningsvetenskap där doktorander som inte hade någon specifik anknytning till en miljö eller uttalat stöd hade svårare att finna ett lämpligt agerande för att förbättra sina positioner.³⁹⁴

Doktoranderna som inte har lika mycket resurser och tillgångar upplever oftare att deras agerade är felaktigt men kan samtidigt inte avgöra vad i handlandet som inte är framgångsrikt. De saknar också ofta det mest åtråvärda symboliska kapitalet.³⁹⁵ Traditionellt utgörs det på det vetenskapliga fältet av det vetenskapliga och akademiska kapitalet.³⁹⁶ Denna studie visar dock att det sociala kapitalet tycks överordnat de traditionellt symboliska. De intervjuade doktoranderna menar att utan socialt kapital är det vetenskapliga kapitalet inte lika gångbart.³⁹⁷ Därtill finns det skillnader mellan de studerade områdena vilken betydelse nedärvt kulturellt kapital har, kontra till exempel fältspecifikt kapital.

---

³⁹² David inom humaniora utgör ett sådant exempel. Han har gjort de rätta investeringarna och kan utan större svårighet navigera mellan humanioras outtalade krav och officiella påbud.

³⁹³ Bourdieu, 2004, s. 56.

³⁹⁴ Öhrn & Lundahl (red.).

³⁹⁵ Birgitta inom naturvetenskap utgör det tydligaste exemplet på en doktorand som besitter ringa symboliskt kapital och som varken har det rätta vetenskapliga förhållningssättet eller behärskar naturvetenskapens doxa. Birgittas svaga kulturella startkapital och ringa fältspecifika kapital har gjort det svårt för henne att ackumulera vetenskapligt kapital. Hon lever inte upp till bilden av den ideala doktoranden och för henne blir inte rummet fullt av möjligheter, snarare fullt av hinder som hela tiden måste överkommas. Eftersom hon inte blir bekräftad i sin roll har hon också svårt att anpassa sig till spelet och det är först i mötet med en arbetsplats utanför akademien som hennes kompetens blir värdesatt och bejakad.

³⁹⁶ Analysen visar också att det akademiska kapitalet tycks ha mindre bäring på fältet än det vetenskapliga. Det är det vetenskapliga kapitalet som är kopplat till doxan medan det akademiska också är kopplat till värden som ligger utanför det vetenskapliga fältet. Det är de som befinner sig på de akademiska positionerna som är satta att till exempel verkställa politiskt initierade reformer med värden hämtade från det politiska och ekonomiska fältet.

³⁹⁷ Det sociala kapitalet har också visat sig vara mycket centralt på arbetsmarknaden generellt sett, se visare C Tovatt, *Erkännandets Janusansikte: Det sociala kapitalets betydelse i arbetslinskarriärer*, Diss, Linköpings universitet, Stockholm, 2013.

Analysen visar också, likt Lena Gerholms studie, att doktorander som inte är vid institutionen på daglig basis har svårare att uppfatta de informella koderna. Dessa doktorander har således svårare att habitueras i doxa.³⁹⁸ Om de därtill läst sin grundutbildning vid ett annat lärosäte är det inte självklart att de besitter samma värdegrund vid start som de doktorander som också läst sin grundutbildning vid samma lärosäte. Tidigare forskning har visat att det kan vara svårare att fullfölja forskarutbildningen om man inte uppfattar de implicita i forskningsmiljön.³⁹⁹ Empirin i föreliggande studie ger dock exempel på doktorander som stått vid sidan av habitueringen och inte gjort nödvändiga investeringar i doxa, men som ändå har lyckats att fullfölja utbildningen. De har dock inte beretts en väg in i verksamheten efter disputation utan har istället sökt sig till andra lärosäten eller sammanhang.⁴⁰⁰

Det är först när de kulturella koderna habituerats och därmed förkroppsligats som de fungerar som naturliga resurser och kan användas utan hinder. Spelet blir då ”naturligt” och sker utan motstånd och det uppstår en praktisk känsla för spelet. Detta sker när doktoranderna inte längre behöver tänka på forskarrollen som en roll utan när det har blivit en integrerad del av identiteten.⁴⁰¹ Men för att uppnå detta behöver doktoranderna få bekräftelse som forskare, till exempel genom att deras arbeten lyfts fram eller att deras åsikter värdesätts i verksamheten. De behöver känna sig sedda och bekräftade som forskare.

Föregående analys visar att doxan delvis varierar beroende på vilket delfält doktoranden befinner sig på. Vad som utgör ett symboliskt kapital på ett delfält behöver inte utgöra det på ett annat. Inom humaniora är till exempel det nedärvda kulturella kapitalet och det egna förvärvade av stor vikt och av symboliskt värde men tycks inte lika avgörande inom de övriga studerade områdena. Genom sådana tillgångar kan doktoranderna inom humaniora tillskansa sig andra viktiga kapital på fältet. Inom naturvetenskapen och utbildningsvetenskapen utgör inte det nedärvda kulturella och det eget förvärvade kulturella kapitalet några reella tillgångar för tillträde till fältet och utgör därmed inget symboliskt

---

³⁹⁸ Gerholm, 1997, s. 62 f.

³⁹⁹ Gerholm, 1990.

⁴⁰⁰ Se till exempel Carl och Gun inom humaniora eller Birgitta inom naturvetenskap.

⁴⁰¹ Se till exempel Annika inom utbildningsvetenskap som ett illustrerande exempel för detta.

kapital på samma sätt. Där är det istället förtrogenhet med fältet som sådant som tycks avgörande för tillträde och en lyckad habituering.

Betydelsen av klass

Även om det kulturella kapitalet inte uppfattas ha ett reellt värde på det naturvetenskapliga fältet indikerar analysen att det kan ha betydelse för doktorandens egen syn på en möjlig vetenskaplig karriär. Förmågan att hantera fältets osäkerheter tycks kopplad till klass. De som önskar en framtid inom akademien förefaller i större utsträckning vara rustade med mer kulturellt startkapital. För den med mindre sådant kapital är det svårt att överblicka en lämplig eller möjlig strategi för hur osäkerheten skall hanteras. Här blir istället avhandlingen vägen till ett arbete utanför akademien. Liknande strömningar finns också inom humaniora men där är doktoranderna av tradition oftare från akademikerhem än inom naturvetenskapen. Att göra valet att påbörja en utbildning inom humaniora innebär troligen att studenten är mer bekväm med eller hyser mindre reservation mot en framtida osäkerhet. Osäkerheten på det humanistiska fältet utgör själva grundbulten i dess verksamhet och kanske är det också därför som det är vanligare att barn till akademiker väljer en sådan bana. Inom utbildningsvetenskapen är det inte rädslan för att hantera en oviss framtid eller fältets osäkerhet som tycks ha betydelse, istället är det kraven om att inrätta sig i leden både under forskarutbildningen och efter disputation som utgör reservationer för en eventuell vetenskaplig framtid. Här är förhållandet det motsatta och den med större kulturella tillgångar tycks mer tveksam till en vetenskaplig framtid.⁴⁰²

Detta innebär att vad som är en symbolisk tillgång på ett fält eller delfält inte med nödvändighet behöver vara det på ett annat. Hur hade habitueringen sett ut om de intervjuade doktoranderna bytt delfält? Vad hade hänt om till exempel Birgitta istället för att läsa forskarutbildningen inom naturvetenskap valt att läsa humaniora? Hade då hennes egna förvärvade kulturella tillgångar utgjort en resurs för att stärka hennes position på fältet? Hade till exempel hennes intresse för abstrakt konst och fotografi kunnat förbättra hennes position? Inom naturvetenskapen utgör det kulturella kapital hon tillskansat sig inget symboliskt värde

---

⁴⁰² Reservationen är mot det sätt som forskningen organiseras och det upplevda kravet om omfattande publikationer i internationella tidskrifter.

vilket gör att hon har svårt att omvandla sina tillgångar till mer gångbara kapital på fältet. Hade det varit möjligt om hon istället hade befunnit sig inom humaniora och skolats till att bli intellektuell? Det går naturligtvis inte att svara på med säkerhet. Måhända hade hon kunnat förbättra sina positioner men samtidigt hade kanske den osäkra framtiden på fältet ändå utgjort hinder beroende på hennes klassbakgrund.

Vi kan också ställa oss frågan vad som hänt om till exempel David valt en naturvetenskaplig bana istället för en humanistisk. Hade han då varit lika framgångsrik i sin habituering som han varit inom humaniora? Hans driv och dedikation inför det vetenskapliga arbetet hade säkerligen verkat till hans fördel och värdesatts också inom naturvetenskapen där tanken om vetenskapen som ett kall stämmer väl överens med hur det beskrivs för inom humaniora. Å andra sidan kanske det varit svårare för honom att agera i förhållande till andra delar av doxan då den inte grundar sig på samma värden. Det nedärvda kulturella kapitalet är inte av symbolisk art för naturvetarna. Hade han valt en forskarutbildning vid utbildningsvetenskap hade han troligen stött på liknande problem eftersom det nedärvda kulturella kapitalet inte heller där tycks vara av symbolisk art.

Vi måste också ställa oss frågan vad som hänt om en doktorand inom utbildningsvetenskap, till exempel Petra, valt en forskarutbildning inom naturvetenskap? Hade hon klarat sig igenom utbildningen lika snabbt och ”lätt” i ett projekt där samarbetet mellan handledare och doktorand inte är lika utbrett? Hur hade hon hanterat en handledning inom humaniora som är tänkt att förlösa geniet snarare än att skola en elev? Kanske hade också osäkerheten inför framtiden på det naturvetenskapliga eller det humanistiska fältet utgjort en reservation inför en vetenskaplig karriär, inte minst med tanke på att Petra också har familj. Inom naturvetenskapen är förväntningar om fysisk närvaro vid arbetsplatsen som högst. Därutöver kopplas föräldraskapet starkare till kvinnor och bär med sig föreställningar om att kvinnor i mindre utsträckning än män önskar en vetenskaplig karriär. Tidigare forskning har också visat att föreställningar om kvinnors respektive mäns vetenskapliga förmåga utgör förklaring

till att färre kvinnor än män stannar inom akademien och gör vetenskaplig karriär.

403

Betydelsen av kön

Kön visar sig också ha betydelse i denna studie och går att koppla till doxa och bilden av den ideala doktoranden. De föreställningar och praktiker som utgör de dominerande på ett fält och utgör dess doxa definieras huvudsakligen av de som innehar symbolisk makt.⁴⁰⁴ De är de som kan fälla omdömen om hur och på vilket sätt arbetet skall utföras och vad som tillskrivs värde och inte. Tolkningsföreträdet är vanligtvis grundat i stora symboliska kapitaltillgångar. På det vetenskapliga fältet är det vanligen professorerna som besitter dessa. Av tradition har de oftare varit män än kvinnor. Bourdieu menar att manligt kön alltid ger tolkningsföreträde medan kvinnlighet istället tycks reducera mängden symboliskt kapital oavsett fält.⁴⁰⁵ På detta sätt knyts kön och habitus till varandra. Under habitueringsprocessen införlivar de dominerade, i detta fall doktoranderna, de redan förhärskade värderingarna på fältet kopplade till doxa. I praktiken innebär det att doktoranderna inkorporerar de resursstarka gruppernas föreställningsvärldar så som bilden av den ideala forskaren och doktoranden. Denna bild har visat sig vara bärare av en viss form av maskulinitet där det vetenskapliga arbetet kodats som manligt.⁴⁰⁶

Bilden av den ideala doktoranden, så som den framträder i föreliggande studie, skär igenom de studerade områdena och även om doktoranderna inte alltid uttrycker skillnader mellan erfarenheter i termer av kön indikerar analysen att det finns förklaringar kopplade till föreställningar om mäns och kvinnors fallenhet för olika arbetsuppgifter. En förklaring till detta går att hämta ur habitueringsprocessen och hur den är kopplad till kön. I könshabitueringen menar Bourdieu att samhällets patriarkala spelregler både erkänns och internaliseras.⁴⁰⁷ Av tradition är samhällets många instanser präglade av en patriarkal struktur vilket gör att vi redan från tidig ålder habitueras i linje med vårt kön. Bourdieu menar att det

---

⁴⁰³ Peixoto & Wyndhamn, 2012.

⁴⁰⁴ Bourdieu, 1993, s. 42.

⁴⁰⁵ Bourdieu, 1999.

⁴⁰⁶ Se till exempel Peixoto & Wyndhamn, 2012; Hearn; Pettersson, 2011.

⁴⁰⁷ Bourdieu, 2004.

finns klasser av erfarenheter kopplade till exempelvis kön, klass och etnicitet. Han benämner dem klasshabitus. Varje människas habitus är unikt men det finns samtidigt gemensamma erfarenheter kopplade till en kollektiv nivå.⁴⁰⁸ På detta sätt ges en känsla för hur man agerar lämpligt beroende på till exempel sitt kön. Könshabitueringen kan sägas fortsätta också under doktorandtiden och är kopplad till vilka förväntningar som ställs på kvinnliga respektive manliga doktorander. Till detta kan till exempel uppfattningar om vilket talarutrymme som kan tas i anspråk och/eller vilken plats män respektive kvinnor får ta rent kroppsligt vid till exempel ett seminarium.⁴⁰⁹ Tidigare studier har visat att kvinnor till exempel ofta behöver, om de söker sig till akademiska positioner, ha förvärvat mer kapitalresurser än sina manliga motsvarigheter för att nå motsvarande position.⁴¹⁰ Det finns också studier som visar att män oftare än kvinnor ses som potentiella framtida löften.⁴¹¹

Bilden av den ideala doktoranden som tecknas av de intervjuade doktoranderna i denna studie, oberoende av ämnesområde, bygger på tanken om vetenskapen som ett kall. Det är det vetenskapliga arbetet som skall sättas i första rummet och livet i övrigt som förväntas anpassas efter arbetets premisser och ramar.⁴¹² Den som har lättast att leva upp till denna bild antas vara den som inte har andra intressen eller privata åtaganden som kan ta fokus från forskningsuppgiften. Doktoranderna uppfattar det som att det är den som ”lever” sin forskning som ses som ett framtida forskningslöfte. Detta upplevs olika svårt för doktoranderna att iscensätta beroende på hur deras liv i övrigt ser ut. Empirin visar dock att det både kan vara kvinnor och män som inte lyckas leva upp till bilden av den ideala doktoranden till följd av vilka resurser de har att tillgå. Här räcker således inte Bourdieus förståelse av kön och hur det är kopplat till habitus. Det visar att det finns olika typer av maskulinitet (likaväl som det finns olika typer av femininitet) vilka kan fungera exkluderande också för män som inte vill eller kan leva upp till idealbilden.⁴¹³ Empirin visar också att doxan och idealbilden förmedlas av hand-

---

⁴⁰⁸ Bourdieu, 1992, s. 33.

⁴⁰⁹ Se till exempel Husu, 2005, för exempel på hur kvinnor känt sig manade att agera på ett visst sätt. Se också Bloch i relation till hur kvinnor och män förväntas att hantera känslor inom akademien olika.

⁴¹⁰ Se till exempel Göransson (red.), 2007.

⁴¹¹ Öhrn & Lundahl (red.).

⁴¹² Inom humaniora och naturvetenskap är det vetenskapligt kall i stort medan det inom utbildningsvetenskapen mer beskrivs som ett kall till specifika projekt.

⁴¹³ Jmf Peixoto & Wjndhamn, 2012.

ledare, professorer och andra seniora av manligt såväl som kvinnligt kön. Det är således snarare position än kön som avgör hur idealbilden reproduceras.

De intervjuade doktoranderna uppfattar genomgående att det inte är möjligt att skriva en bra avhandling om de ”bara” arbetar 40 timmar i veckan. Det är till exempel genom den nedlagda tiden, närvaron vid arbetsplatsen eller närvaron vid seminarier som doktoranderna kan iscensätta den förväntade lidelsen inför arbetet. Bilden av den ideala doktoranden så som den illustreras genom intervjuerna ses inte som ett problem så länge doktoranderna upplever att de kan uppfylla förväntningarna. Det är först när de möter motstånd i relation till idealbilden som de känner tvivel inför sin egen duglighet. Bildandet av familj utgör ett sådant exempel i empirin. Bildandet av familj upplevs dock utgöra hinder för både män och kvinnor. Det handlar således både om fältets föreställningar om den goda doktoranden och ideala forskaren och de förväntningar doktoranderna själva bär med sig och habitueras i kopplade till klass och kön.

Trots att andelen kvinnliga grundstudenter och doktorander har ökat är det fortsatt männen som dominerar de högre forskningspositionerna.⁴¹⁴ Antalet kvinnor har ökat också på dessa positioner men det sker inte i den takt som kan förväntas med tanke på det ökade antalet kvinnliga doktorander och disputerade. Det finns således ett mönster av ”könad stabilitet”.⁴¹⁵ Detta till trots tycks fältet omedvetet om normöverföringen mellan dominerad och de dominerande och hur den också fungerar selekterande och till fördel för män. Maktrelationerna på fältet grundar sig på ett symboliskt våld där det som krävs av doktoranderna sällan artikuleras. De inbyggda beroenderelationerna mellan handledare och doktorand förstärker det faktum att normerna upprätthålls av båda parter.⁴¹⁶ Det innebär, enligt Bourdieu, att de som är utsatta för dominansen också bidrar till sin egen underordning eftersom de inte ifrågasätter sakernas tillstånd. Kanske är

---

⁴¹⁴ B Kurtz-Costes m.fl.; Göransson (red.), 2007.

⁴¹⁵ Öhrn & Lundahl (red.).

⁴¹⁶ Ett exempel på det är de återkommande satsningar på att få fler kvinnor på vetenskapliga toppositioner genom att utgå ifrån att det är kvinnorna det är fel på istället för det normsystem som finns inom vetenskapen. I dessa satsningar förväntas kvinnorna anpassa sig till verksamheten istället för att verksamheten kritiskt granskar vilka egenskaper etc. som värdesätts och vilka man tror är bärare av dessa. Det finns också exempel, i till exempel *Jämställda fakulteter?*, där seniora kvinnor också menar att forskare av kvinnligt kön måste förändra sitt sätt att vara och att det är hos kvinnorna själva som problemet ligger.

det också mycket begärt att kräva, då relationen mellan junior och senior långt ifrån är jämbördig.

Betydelsen av formella regelverk

Empirin ger också exempel på doktorander som inte habituerats i linje med fältets doxa och som inte haft några symboliska kapitaltillgångar att tillgå utan som istället försökt att luta sig mot de regler och förordningar som finns gällande forskarutbildningen. Detta förhållningssätt tycks dock röna ringa framgång på fältet. Genom detta agerande anpassar doktoranderna sig till utbildningen och dess form istället för till doxan. Utan att sluta upp mot den värdegrund som fältet vilar på kan de inte navigera på fältet på ett sådant sätt att det ger utdelning. De lyckas inte anskaffa det åtråvärda symboliska kapitalet och habitueras inte i enlighet med fältet. Därutöver finns det en central spänning mellan regelverk och doxa. De formella regelverken saknar legitimitet i organisationen och konfronterar genom sin uppenbarelse den akademiska självförståelsen. Att detta leder till en selektion där doktorander som pläderar doktorandanställningens regler och förordningar i större utsträckning tycks tryckas ut från fältet uppmärksammas inte av de som redan har en position på fältet. Det uppfattas och beskrivs av aktörerna på fältet som beroende på individuella tillkortakommanden, där personen i fråga inte passade in, inte var av rätta virket och därav antagligen blir lyckligare någon annanstans. Det är doktorandens eget tillkortakommande som fungerar som förklaring och som därmed sätter gränser för individen, inte det sätt på vilken utbildningen eller fältet fungerar. De som definierar fältet tycks därmed sakna förmåga till självreflektion. Genom denna retorik döljer fältet de utestängningsmekanismer som opererar. Arbetsplatsen som sådan kan därmed inte vara behäftad med arbetsmiljömässiga problem. Genom att avleda sådana förklaringar till avbrott, avhopp eller karriärbyte och istället enkom knyta dem till individen fortsätter fältet framstå som neutralt och rättvist grundat på den meritokratiska tanken.

Det som är intressant i relation till detta är att empirin antyder att det akademiska kapitalet som är kopplat till de akademiska positionerna inte med nödvändighet reproducerar doxan på samma sätt som det vetenskapliga kapitalet. De akademiska positionerna är satta till att säkerställa de arbetsrättsliga dimen-

sionerna av arbetet och kan därför inte ohämmat hänge sig åt vad doxa förespråkar när den inte harmonierar med de lagar och regler som omgärdar en myndighet. Tidigare forskning har visat att detta skapar en inre ambivalens hos till exempel forskarutbildningens studierektorer.⁴¹⁷ Det tycks inte självklart hur den som sitter på en akademisk position skall agera i relation till fältets logik i myndighetsutövandet. Analysen antyder att denna ambivalens bland annat artikuleras när handledningsuppdraget inte fullföljs på önskat sätt. Doktoranderna upplever att de seniora inte tacklar problematiken utifrån tanken om universitetet som en arbetsplats. Detta skapar också en gråzon för doktoranderna där hänvisningar till individuella studieplaner och arbetsmiljöproblem röner ringa framgång.

Sammanfattningsvis visar analysen att investeringarna i doxa faller olika ut för de intervjuade beroende på om de tillgångar de har med sig och de som de tillkanslar sig under utbildningen utgör symboliska sådana, där de befinner sig. Det visar också att klass och kön har betydelse för habitueringsprocessen men att fältet i sig sällan eller aldrig lägger förklaringar om avhopp från utbildningen eller val av andra karriärer på systematiska utestängningsmekanismer. Det är det individuella tillkortakommandet som utgör tolkningsram för mindre lyckade habitueringar och detta tar bort ansvaret från universitetet som arbetsplats.

När reform möter doxa

Generellt sett har den svenska forskningspolitiken alltmer kommit att eftersträva den amerikanska forskarutbildningsmodellen med en ökad betoning på utbildning och mindre på bildning. Det politiska sättet att betrakta forskarutbildningens mål om en effektivare forskarutbildning går dels att förstå som grundade på den amerikanska forskarutbildningsmodellen och dels som hämtade från det ekonomiska systemets rationalitet där främst doktorandernas bidrag till nationens tillväxt står i centrum. Bourdieu och Passeron för ett liknande resonemang i *Reproduktionen* när de diskuterar synen på utbildningens mål i politiska sammanhang. Intressant att notera är att utbredningen av en ekonomisk logik i

---

⁴¹⁷ Haraldsson, s. 237 f.

relation till utbildningens mål och syfte redan debatterades kraftigt 1970 och tycks lika aktuell idag.⁴¹⁸

Utifrån den amerikanska modellen och den ekonomiska logiken blir målet med utbildningen att på snabbast möjliga vis få doktoranderna att gå igenom utbildningen för att möta arbetsmarknadens behov. Regleringen av utbildningens tidsåtgång är ett sätt att uppnå målet eftersom det i politikens och ekonomins mening garanterar att till minsta möjliga kostnad producera individer med specifika färdigheter som antas bidra till nationens tillväxt såväl inom som utom universitetet.⁴¹⁹ På detta sätt skapas en utbildning som enligt en given plan ska producera skraddasydda specialister. Synsättet på avhandlingen har därmed förändrats från att den ses som ett livsverk till att den mer antar formen av ett körkort för fortsatt vetenskaplig gärning inom eller utom universitetet. Föreliggande studie visar att reformen försökt att förändra forskarutbildningen men att de studerade ämnesområdena haft skilda strategier eller förhållningssätt till dessa förändringar vilket fått olika konsekvenser för doktoranderna och vad de skolas till. Detta eftersom politiken endast kom att reglera organiseringen av forskarutbildningen och lämnade innehållet till universiteten själva att bestämma. Analysen visar att de studerade ämnesområdenas värdegrund och på vilket sätt som forskningen organiseras är avgörande för hur reformen tas emot och på vilket sätt den tolkas och översätts och vad doktoranderna förväntas kunna vid disputation.

De intellektuellas möte med forskarutbildningsreformen – mellan regelverk och doxa

Den humanistiska forskarutbildningen med målet att skola doktoranden till en intellektuell bygger på en doxa grundad i värden som ligger långt ifrån det som efterfrågas i forskarutbildningsreformen. Forskarutbildningen som den beskrivs av de intervjuade humanisterna är grundad i den tyska forskarutbildningsmodellen där tanken om personlig mognad är bärande och där avhandlingen förväntas vara ett självständigt bidrag till kunskapsutvecklingen inom ett specifikt ämnesområde. Forskarutbildningen framträder fortfarande som en livsskola där

---

⁴¹⁸ Bourdieu & Passeron, 2008.

⁴¹⁹ Detta går att jämföra med kravet om anställningsbarhet som finns på grundnivå som nu också tycks finnas på forskarutbildningsnivå.

det inte bara handlar om att förvärva en praktisk yrkeskunskap i hur man forskar utan där det också krävs att doktoranderna internaliserar de vetenskapliga värdena för att betraktas som del av fältet. Den som är driven, självgående, har rikligt kulturellt kapital och ser vetenskapligt arbete som ett kall är den som de intervjuade menar premieras i verksamheten. De fostras utifrån en begåvningsideologi där tradition och individuellt bidrag till kunskapsfältet utgör dess fundament. Det är också detta ideal som doktoranderna försöker svara upp mot.

Det politiska sättet att betrakta forskarutbildningens mål om en effektivare utbildning rimmar således illa med tanken om personlig mognad och bildning vilket utgör fundament i den humanistiska förståelsen av forskarutbildningen. Genom reformen ska forskarutbildningen inom humaniora som utformats för att dana *intellektuella* ersättas av en utbildning som enligt en given plan ska producera skraddasydda specialister. Detta sätt att betrakta forskarutbildningen och hur den bäst organiseras går i direkt polemik med humanioras doxa. En forskarutbildning i humaniora kan inte regleras på det sätt som politiken inför med reformen 1998 eftersom själva syftet och vägen dit uppfattas vara något helt annat.

Detta skapar också två olika regelsystem för doktoranderna att förhålla sig till, dels de officiella reglerna som pläderas via informationsmaterial och introduktionskurser och dels de informella grundade i den vetenskapliga doxan, vilka inte alltid stämmer överens. Det tydligaste exemplet i empirin är förhållandet till studietid. Reformen syftar till att effektivisera utbildningen genom att formalisera den och på det sättet förändra synen på avhandlingen från livsverk till körkort. Avhandlingen skall ta fyra år att författa. Inom humaniora är detta krav en omöjlighet eftersom avhandlingen fortfarande betraktas om inte som ett livsverk så som ett viktigt självständigt författat kunskapsbidrag. Därtill skall doktoranden också ha mognat till självständig forskare och internaliserat dess doxa. Utifrån denna logik innebär det inte per automatik att avhandlingen är god nog för disputation när de fyra åren är förbrukade.⁴²⁰

---

⁴²⁰ Doktoranderna inom utbildningsvetenskap och naturvetenskap har inte samma förväntan på sig om att vara självständiga forskare vid disputation. Där antas också en post doc behövas för att uppnå denna självständighet.

Förändringarna av det vetenskapliga fältet har diskuterats i termer av paradigmskifte från Mode 1 till Mode 2.⁴²¹ Så som humanisterna beskriver forskarutbildningen är det tydligt att de värden som traditionellt knutits till Mode 1 fortfarande är de som framhävs och värdesätts inom ämnesområdet. Mode 2 må ha fått en större politisk genomslagskraft inte minst genom forskarutbildningsreformen men empirin indikerar att reformen inte kommit att påverka den humanistiska doxan så som den förmedlas till doktoranderna, även om den utmanas i och med reformens inträde. Kanske går det delvis att förklara genom att avhandlingsprojekten inte i lika stor utsträckning är en del av "ordinarie" verksamhet inom humaniora som de är inom utbildningsvetenskap och naturvetenskap. Avhandlingsprojekten är fortfarande individuella enmansprojekt vilka i större grad är frikopplade från det förändrade forskningslandskapet.

Forskningens genomslag i den internationella vetenskapliga diskussionen är numera ett centralt kriterium för hög vetenskaplig kvalitet. Mot detta har humaniora gjort motstånd. Även om det finns en ökad press på att också humaniora skall publicera sin forskning i internationella tidskrifter visar analysen att det ännu inte spillt över på hur forskarutbildningen organiseras. Doktoranderna inom humaniora fostras inte i termer av excellens, innovation och tillväxt på det sätt som politiken menar med dessa begrepp. De fostras utifrån en begåvningsideologi där tradition och individuellt bidrag till kunskapsfältet utgör dess fundament. För doktoranderna utgör detta en komplexitet då de måste lära sig att navigera mellan officiella påbud pläderade genom den reglerade forskarutbildningen och fältets doxa vilka förmedlas i den dagliga verksamheten via handledaren och seminariet och som inte alltid framhäver samma krav. Inom humaniora blir det som två parallella system där doktoranderna måste lära sig att navigera mellan officiella regler och inofficiella krav. Inom humaniora möts reformen med motstånd och utbildningen går att förstå som en fristad från det förändrade forskningslandskapet.

---

⁴²¹ Gibbons m.fl.

De specialiserades möte med forskarutbildningsreformen – ”business as usual”

Till skillnad från humaniora kom naturvetenskap att stå som mall för hur forskarutbildningen bäst bedrivs i forskarutbildningsreformen 1998. Det gör att naturvetenskapens sätt att organisera forskarutbildningen i mycket harmonierar med vad politiken förespråkar. Utbildningen betraktas som en yrkesutbildning och avhandlingsarbetet som en kvalificerad övningsuppgift. Doktoranderna är *lärlingar* som tillsammans med mer etablerade forskare tar del av det vetenskapliga arbetet i forskningsprojekt styrda av experter på området. Utbildningen är redan effektiv i att få igenom doktoranderna genom utbildningen på utsatt tid. Doktoranderna utgör viktig arbetskraft åt handledare och forskargrupp genom sin dataproduktion. Dataproduktionen utgör grunden för de resultat som sedan kan generera vetenskapliga artiklar och genom dem, vetenskapligt kapital. En viktig parameter i att doktoranderna har relativt snabba genomströmningstider är att doktoranderna antas till redan formulerade forskningsfrågor. Detta tycks förkorta utbildningen avsevärt. Samtidigt är de beroende av positiva samband i utfallet av sina experiment för att de skall vara publiceringsbara. Detta gör att en doktorand med många osäkra projekt kan få svårt att få ihop publiceringsbara data i önskvärd takt trots färdigformulerad fråga.

Samtidigt som naturvetenskapens sätt att organisera utbildningen i stort stämmer överens med den förda politiken finns det en skillnad mellan politikens och naturvetenskapens syn på hur vägen mot målet bör se ut. Reformen lyfter fram vikten av strukturerade forskarutbildningskurser och studieplaner eftersom själva forskningsprocessen uppfattas som möjlig att formalisera. Därtill var målet med reformen att också förtydliga doktorandens studiegång. Forskningsprocessen beskrivs inte på samma sätt av intervjuade naturvetarna som istället många gånger uppfattar den som situerad och intuitiv, likt hur processen beskrivs av humanisterna. Detta gör det praktiska handlaget i den autentiska situationen viktigare än det som kan förmedlas via en forskarutbildningskurs. Den politiska grundsynen på forskarutbildningen är således på ett plan densamma som hos naturvetarna – avhandlingen som en övningsuppgift – men avviker samtidigt i uppfattningen om själva forskningsprocessen och hur målet skall nås. Det är också viktigt att notera att samtidigt som avhandlingen ses som en övningsuppgift så utgör avhandlingsarbetet också grunden till de forskningsresultat som levereras av de seniora. Detta gör att doktoranderna upplever det som svårt att särskilja vad som gör forskarutbildningen till en utbildning och vad som gör det till ett arbete.

Det finns därmed ett glapp mellan den politiska förståelsen av forskarutbildningen och hur den beskrivs av de intervjuade naturvetarna. Naturvetarna strukturerar på pappret forskarutbildningen efter principen om kurser, kurspoäng och individuella studieplaner men låter till exempel kursbegreppet vara öppet för tolkning vilket gör att vad som räknas som en kurs varierar stort. Det är istället handledarens bild av forskarutbildningen som blir normerande för doktoranden där experimentens tidsrytm och projektets mål sätter ramar för arbetet snarare än individuella studieplaner, obligatoriska kurser och officiella regler. Eftersom reformen inte reglerar innehållet i utbildningen och eftersom naturvetenskapen redan utgör det goda exemplet kan naturvetarnas doxa stå stabil. Den utsätts inte för samma tryck som humaniora. Naturvetenskapen levererar redan disputerade till både akademi och samhälle inom en vad politiken bedömt som en rimlig tidsram. De doktorander som anammar värdegrunden och ser vetenskapen som en livsstil är de som bereds en väg inom akademien medan de doktorander som inte lyckas, vill eller kan svara upp mot doxan stöts ut.

Doktoranderna skolas, till skillnad från humanisterna i värden som är också är kopplade till Mode 2 eftersom forskarutbildningen utgör en integrerad del i den ordinarie verksamheten.⁴²² Det finns ingen tydlig skiljelinje mellan avhandlingsprojekt och andra forskningsprojekt på samma sätt som inom humaniora. Naturvetarna skolas i större utsträckning i konkurrenständande, artikelskrivande och innovationständande, men förväntas inte vara lika självständiga vid disputation som humanisterna förväntas vara.

Sammantaget innebär naturvetarnas möte med reformen att de gör kosmetiska förändringar som inte har någon reell betydelse. Naturvetenskapen har utgjort mallen för hur forskarutbildningen bäst bedrivs. De behöver inte ta direkt ställning till förändringen utan kan fortsätta som tidigare då de uppfyller kravet om att förse såväl näringsliv som universitet med disputerade.

---

⁴²² Gibbons, m.fl., s. 3 ff.

De strategiska och mötet med forskarutbildningsreformen – bäst i klassen

Utbildningsvetenskapens kunskapssyn och förståelse av forskarutbildningens mål och mening ligger, av de undersökta ämnesområdena, närmast reformens förståelse av forskarutbildningen. Utbildningen framstår för de intervjuade som en yrkesutbildning och avhandlingen som en övningsuppgift. Doktoranderna förutsätts inte besitta specifika färdigheter från början utan antas tillskansa sig nödvändig kunskap i handlag och teori under utbildningens gång. Avhandlingsprojekten är individuella men är likaledes viktiga bidrag till forskargruppen och utgör delar av en tänkt helhet. De författar ofta artiklar tillsammans med de seniora. Forskningsprocessen ses som ett hantverk men det finns också specifika kunskaper som måste inhämtas i strukturerade läroformer. Kunskapen är tvärdelad, teoretisk och praktisk och överförs därför bäst genom dels det gemensamma praktiska arbetet, dels den organiserade lärsituationen. Detta sätt att organisera forskarutbildningen går att förstå som en blandning av det som Kvale benämner forskarskola och det som benämns som ett lärlingssystem.⁴²³

Utbildningsvetarna betraktar således forskningsprocessen som styrd av formella och explicita standardregler samtidigt som de uppfattar delar av processen som situerad och intuitiv. Detta gör att både det praktiska handlaget i den verkliga situationen viktigt och den strukturerade forskarutbildningskursen blir viktiga. De utesluter inte varandra utan anses istället förstärka kompetensen även om inte alltid doktoranderna upplever kurserna som givande. På detta sätt förenas både en formell byråkratisk uppfattning om lärprocessen och en mer pragmatisk förståelse av forskningsprocessen i den utbildningsvetenskapliga forskarutbildningen.⁴²⁴

Från att ha varit ett område där avhandlingarna främst varit monografier är det nu istället sammanläggningsavhandlingar med artiklar på engelska som lyfts fram som det sätt avhandlingen lämpligast skrivs på. Doktoranderna är oftare involverade i gemensamma forskningsprojekt och knutna till olika forskargrupper än tidigare. Empirin och analysen indikerar därmed en glidning från

---

⁴²³ Kvale.

⁴²⁴ Jmf Kvale.

bildning mot utbildning. Den utbildningsvetenskapliga forskarutbildningen tycks inte handla så mycket om erövrandet av en specifik värdegrund, utan mer som ett sätt att arbeta och lära sig överleva på det alltmer konkurrensutsatta vetenskapliga fältet.

Anpassningen till reformen skulle också kunna förstås i ljuset av att utbildningsvetenskapen är relativt nytt område.⁴²⁵ Genom att vara ”bäst i klassen” i att reformera sin forskarutbildning i linje med de politiska påbuden finns en inneboende möjlighet att förbättra sina positioner gentemot politiken, vilka till stor del står som uppdragsgivare åt området. Kanske finns dessutom förhoppningar om att förbättra ställningen på det vetenskapliga fältet där utbildningsvetenskapen ännu inte åtnjutit någon statusfylld position.⁴²⁶ Anpassningen blir också ett sätt att visa att utbildningsvetenskapen inte enkom är lärarutbildningen utan att det är en forskningstung verksamhet att räkna med. Forskarutbildningsreformen har inneburit en potentiell möjlighet till att flytta fram positionerna i det förändrade forskningslandskapet där citeringsindex och ranking på internationella listor blir allt mer avgörande. Analysen indikerar att utbildningsvetenskapens forskarutbildning kan förstås som ett strategisk redskap för handledaren att hålla uppe sin publicering, för doktoranden som lär sig producera artiklar med de seniora vilket utgör grundläggande vetenskapligt och socialt kapital och för forskningsmiljön som drar nytta av doktorandernas arbete. Genom att författa tillsammans med handledarna kan doktoranden redan från dag ett vara med och producera vetenskaplig avkastning. Skulle det inte bli en färdig avhandling har doktoranden genom att författa artiklar i alla fall varit med och bidragit till produktionen under utbildningens gång. Det ekonomiska risktagande det innebär att anta en doktorand med doktorandanställning blir på detta sätt mindre. Förhoppningsvis kan doktoranden också mot slutet av sin

---

⁴²⁵ Vetenskapsrådet inrättade utbildningsvetenskapliga kommittén 2001 som finansierar utbildningsvetenskaplig forskning inom ett antal olika discipliner.

⁴²⁶ Av tradition har inte utbildningsvetare tidigare publicerat sig i tidskrifter på samma sätt som på senare år, se vidare O Thegeby, *Ändrat publiceringsmönster inom utbildningsvetenskap*, Högskolebiblioteket, Högskolan i Jönköping, Jönköping, 2011. Den utbildningsvetenskapliga forskningen finns i liten utsträckning med i det verktyg som i stor utsträckning utnyttjas för citeringsanalyser inom olika ämnesområden. Det innebär till exempel enligt Hansen och Lindblad att Thomson/ISI Web of Science underskattar citeringar av svensk utbildningsvetenskaplig forskning. Förmodligen underskattar de också vad denna forskning i sin tur citerar. Rapporten visar också att det inte enkom är så för pedagogik/utbildning utan att också humaniora och samhällsvetenskap är underrepresenterade då det endast är 30-60 procent av de använda tidskrifterna som är indexerade. M Hansen & S Lindblad, *Svensk utbildningsvetenskaplig forskning: Om forskningskommunikation och publicerings-mönster vid tre lärosäten*, Vetenskapsrådet, Stockholm, 2010.

utbildning producera självständiga texter, även om doktoranderna inte förväntas vara lika självständiga vid disputation som humanisterna.

Att använda forskarutbildningen som en generator för att hålla artikelproduktionen uppe blir ett strategiskt agerande på det vetenskapliga fältet i sin helhet då antalet publicerade artiklar blivit synonymt med vetenskaplig kvalitet. Hasselberg argumenterar för att det genom detta finns en risk för en deprofessionalisering då kvalitetsbegreppet utarmas med kvantifierbara mål, en logik som inte är kompatibel med det vetenskapliga fältet utan främst hör hemma på politikens och ekonomins fält.⁴²⁷ Förändringen av forskarutbildningen skulle dock lika gärna kunna förstås som ett led i en professionalisering från statsmaktens sida, eftersom vad som krävs för att bli forskare tydliggörs och samtidigt görs mätbart. Men eftersom strävan efter kortare genomströmningstider och en formaliserad utbildning inte kommer från fältet självt utmanas det vetenskapliga fältets övergripande doxa och i vissas ögon också dess autonomi.

Utbildningsvetenskapen tycks inte uppfatta reformen som ett hot mot autonomi. Istället blir reformen en möjlighet att flytta fram positionerna på det vetenskapliga fältet i stort. Här anpassas forskarutbildningen till det förändrade forskningslandskapet i linje med vad reformen efterfrågar.

Sammanfattningsvis visar detta att organiseringen av forskningen, vad i forskningsprocessen som betonas som grunden i forskarkompetensen och vilka värden doxan lyfter fram, utgör viktiga faktorer i hur och på vilket sätt forskarutbildningsreformen kommit att påverka utbildningen och doktorandernas vardag. Avhandlingen visar också att vad politiken hävdar, tycker eller vill införa, tolkas och omformas i relation till de värden som fältet själv bär upp.⁴²⁸ Det skapar en spänning mellan olika logiker som inte alltid är kompatibla med varandra.

Reformens goda intentioner om att förtydliga forskarutbildningen har snarare skapat ytterligare gråzoner mellan officiella påbud och informella krav. Den som med framgång kan navigera mellan dessa och samtidigt iscensätta forskarrollen

---

⁴²⁷ Hasselberg, 2005a.

⁴²⁸ Jmf Haraldsson.

på önskat sätt är de som bereds en plats på det vetenskapliga fältet, det är de som ses som *de mest lämpade*.

SUMMARY

SURVIVAL OF THE FITTEST – A STUDY OF DOCTORAL STUDENTS’ HABITUATION TO THE SCIENTIFIC FIELD⁴²⁹

This thesis is about the university as a workplace. Essentially, it addresses postgraduate studies (also known as research education or research training), doctoral students’ work conditions, and how these students are schooled to become researchers. The overarching purpose of the thesis is, based on Sweden’s 1998 reform of research education, to study the parameters of PhD students’ working lives, their schooling as budding researchers in various subject areas, and their ways of handling the formal rules and tacit expectations of academia in relation to their own resources and assets.

The overall research question can be divided into three subsidiary ones:

- How do Swedish PhD students in different subject areas perceive and interpret academic expectations and the conditions of research training?
- How can these students’ various perceptions and interpretations be understood and explained?
- What happens in the encounter between academic core values and formalised research training?

The scientific field

Swedish higher education represents the largest public-sector workplace nationwide. Its 73,400 employees represent roughly a quarter of the state work-

---

⁴²⁹ Here, the expression ‘scientific field’ is used not as in common parlance but in the sense meant by Pierre Bourdieu: ‘the objective space defined by the play of opposing forces in a struggle for scientific stakes’ (<http://www.soc.ucsb.edu/ct/pages/JWM/Syllabi/Bourdieu/SpecificitySField.pdf>, accessed on 4 May 2014).

force.⁴³⁰ Of this number, doctoral students make up 18,900.⁴³¹ Today, accordingly, there are more postgraduate students than there were undergraduates in 1945.

Higher education institutions (HEIs) not only represent one of Sweden's largest workplaces; they are also seen as vital to the country's economic growth.⁴³² Research and higher education are described in all contexts as our paramount future concern, not least in relation to scope for job creation and boosting competitiveness vis-à-vis other nations.⁴³³ HEIs have thus become hubs of knowledge and innovation policy, and the government has therefore come to control their activities to a higher degree. This control is feasible because the Swedish universities are organised as public agencies.

The 1998 reform of research education is an example of such control. It initiated regulation and made the training more stringent. The reform focused on making courses more effective by formalising their framework.⁴³⁴ Postgraduate studies were thought to take too long and trained researchers were perceived not to be benefiting society fast enough. To safeguard both development and prosperity for the population, more students were thought to need research education, thereby ensuring a supply of PhD graduates both within and outside academia. With more PhD graduates in the community, both employment and economic competitiveness would increase.

The reform also introduced autonomy, with the HEIs and the individual PhD students expected to be active in the governance of research training. For the HEIs, this was to take place by means of dialogue with the government on their remit of educating researchers and the students through their individual study plans. Appointing directors of studies for the postgraduate level of education

---

⁴³⁰ Kahlroth, M & I Amnéus, *Universitet & högskolor: Högskoleverkets årsrapport 2012*, Högskoleverket, Stockholm, 2012, p. 3.

⁴³¹ Universitetskanslersämbetet, 2013, p. 2.

⁴³² Universitets- och högskolerådet, 2013.

⁴³³ Utbildningsdepartementet, *En reformerad forskarutbildning: Utdrag ur regeringens budgetproposition 1997/98:1 (Utgiftsområde 16, avsnitt 5.5)*, Utbildningsdepartementet, Stockholm, 1997, p. 93 et seq.

⁴³⁴ Liedman, 2002, p.14.

⁴³⁴ For a more detailed analysis of the actual reform of research education, see also Haraldsson, 2010.

was a further measure intended to help bring about more effective and uniform training. The importance of well-functioning supervision was again emphasised as a key factor in success, and funding requirements and positions for doctoral students were introduced.⁴³⁵

Accordingly, from being merely a form of education, research training assumed the form of employment. The terms and conditions of work for PhD students thus also changed. The reform advocated ending the practice of funding doctoral students through fellowships and scholarships. Instead, their departments were to guarantee funding throughout the training, with advantage through salaried positions.⁴³⁶

Consolidating the forms of employment improves PhD students' access to the social rights commonly associated with salaried work and also the security, purely in terms of labour law, afforded by employment. The external conditions surrounding postgraduate education that are presented in the reform of research training have thus increasingly come to resemble those of salaried jobs. A position as a doctoral researcher involves regulated working time, entitlement to paid holiday and access to the social security network. Nevertheless, research training is still a form of education, with courses to attend, examinations to take and a thesis to write.

With the reform, doctoral researchers have thus ended up between two systems. On the one hand they are employees, representing a source of labour; on the other, they are students. This ambivalence is also inscribed in the actual text of the reform.⁴³⁷

The relationship between politics and academia has also changed, towards increased control and great mutual dependence.⁴³⁸ Ideals taken from economics and politics must now very often be reconciled with more traditional academic ideals.⁴³⁹ The encounter between these forces becomes clear in research training,

---

⁴³⁵ Utbildningsdepartementet, 1997.

⁴³⁶ *Ibid.*, p. 98.

⁴³⁷ *Ibid.*

⁴³⁸ Ziman, 2000; Gibbons et al., 1994; Etzkowitz et al., 2000.

⁴³⁹ Slaughter & Leslie, 1997; Jörnsten, 2008.

whose aims and purpose are not necessarily in harmony with the HEP's, faculty's, department's or supervisor's view and understanding of its aims and purpose.⁴⁴⁰ This impacts on doctoral students since, in the training, the various levels join to form a tension field of thoughts, ideas and emphases to which the students need to relate. The various levels sometimes have shifting notions of the purpose and meaning of research education, and this affects the students and their thesis work.⁴⁴¹ The aim is to school them in traditional academic ideals, in studies that are formalised according to norms inspired by politics and economics alike. This makes postgraduate studies a complex social arena.

Theoretical framework

The theoretical framework for the thesis is Bourdieu's theory of capital and fields. With his notion of 'field', Bourdieu seeks to demonstrate how objective structures influence people in various spheres and areas, while also trying to reveal the structural relationships among agents in the field. The overarching purpose is thus to pursue an understanding of human conduct in a specific social context, with links to the individual's lived history. In the present study, the social context is research training, while the field is academia and the subfields are the various subject areas.

A *field* in its very purest form may be described as a delimited system of relations between positions. Based on Bourdieu's definition, a field is an area with its own logic and specific symbolic capital.⁴⁴² 'Symbolic capital' means resources in the form of experience and/or characteristics that afford a reputation in the field, thereby contributing to a status position. In the scientific field, the capital concerned is a matter of *scientific* and *temporal* capital.⁴⁴³

Scientific capital consists of a set of qualities and assets constituting a product of the agent's conduct in the scientific field. It serves as symbolic capital since it represents recognition in the field.

---

⁴⁴⁰ Cf. Haraldsson, 2010.

⁴⁴¹ Boud & Lee (eds.), 2009, p. 10.

⁴⁴² Bourdieu, 1996, p. 44.

⁴⁴³ Bourdieu, 2004, p. 55.

Temporal capital is, in turn, associated with power in the scientific world. What is specific for capital in the form of academic clout is that, unlike scholarly capital, it can be accumulated through channels that are not solely academic. Temporal power is acquired through positions of power over the institutions of the scientific field — as exerted by, for example, ministers, deans, vice-chancellors and/or academic administrators. This academic capital is more often tied to the national context, in the form of research funders, academies and committees, while scholarly capital also extends beyond national borders.⁴⁴⁴

Operators in the field have varying scope for action, depending on their capital assets, particularly in relation to the field-specific forms of symbolic capital. Individuals with a great deal of symbolic capital can take greater liberties in terms of whom or what to ally themselves with. They can indulge in forays into other fields and other basic values, which those with little capital cannot do without also challenging their already less advantageous position.

Despite the importance of scientific and temporal capital, it is *economic capital* that is constantly present in academia, not least since there is ever greater competition for the research councils' grants.⁴⁴⁵ Financial resources are crucial for being able to attend conferences, conduct research and publish articles and books. Financial capital is thus a precondition for being able to obtain other forms of capital, and it therefore often takes priority over these other forms in terms of interpretation.

A further form of capital that exerts influence in academia is *social capital*, which Bourdieu defines as assets in the form of personal contacts.⁴⁴⁶ Social capital is vital in the academic field, being replete with potential opportunities. Previous research has also shown that an academic career without social capital and contacts may result in personal isolation and fewer future opportunities.⁴⁴⁷

Summing up, the various types of capital (cultural, symbolic, economic) are mutually interchangeable and convertible. However, the exchange is more comp-

---

⁴⁴⁴ Bourdieu, 2004, p. 57.

⁴⁴⁵ Marton, 2005, p. 192.

⁴⁴⁶ Broady, 1991, p. 169. Cf. Niklasson, 2005.

⁴⁴⁷ Etzkowitz et al.

licated than a transaction involving goods and services, where a certain sum of money guarantees a particular good. How the exchange takes place in practice and whether additional symbolic capital is available in the field are invariably empirical questions.

Bourdieu connects another component to the notion of capital: *habitus*. This term intersects the rest, linking agent with structure and explaining the relationship between them. Habitus is the embodiment of cultural capital and one form in which this capital exists. It comprises, for example, taste, general education and linguistic competence.⁴⁴⁸ In simplified terms, it is the experience people carry in their physical bodies. Bourdieu sometimes describes habitus as being etched into the body since the experience we bear along with us — being born into a particular class, of our gender and in our family situation — imprints itself on our bodies and affects such traits as our taste or our way of speaking. If all our experiences are put together, it creates a personal foundation that serves as a kind of compass. This compass stakes out the direction that feels feasible in relation to the experience we have acquired to date, in the form of other types of capital and our position in social space.

Finally, those who aspire to a place in a field must show that they are willing to conform to the ground rules and have mastered the cultural code of this field: its *doxa*. The *doxa* comprises the norms for the scientific field that govern action and the strategies that are considered feasible.⁴⁴⁹ Traditionally this includes, for example, trust in research freedom, the inviolability of meritocracy and the autonomy of the scientific world. In addition to the overall norms, there are also other cultural codes to take into account in each subject area. Terms and conditions of work require PhD students to learn the cultural code in order to become part of the field, and research education is part of this learning.

---

⁴⁴⁸ Bourdieu, 2004, p. 44.

⁴⁴⁹ Bourdieu, 1996, p. 32.

Method: starting points and practical applications

The primary empirical basis of the thesis is 15 interviews with PhD students in three subject areas. These students are mid-way through their doctoral studies, or have just completed them, at the University of Gothenburg. The interviewees are working for or have gained their PhDs in humanities, natural sciences and educational sciences.

The interviews seek to capture the students' narratives of their experience of the scientific field and use these to expose how the field works and is understood from the doctoral viewpoint. The students' habituation processes and the positions they adopt in the field are studied. The starting point is the life narrative as form.⁴⁵⁰ But the individual stories are also a way of capturing what the interviewees' various subject areas and studentships have in common. The study is an investigation of how the students themselves regard their existence and see their future and past, from the point they were at on the interview occasion.

The interviews are based on an interview manual with areas arranged thematically in order to capture the PhD students' backgrounds, their attitudes towards the scientific field and how their habitus is shaped in relation to the encounter with this field. Bourdieu himself provides no tools for the study of habitation. This study operationalizes the doctoral students' habituation and habitus by asking about the image of the ideal PhD student. Generating this image and finding out how the students relate to it make it possible to understand how they themselves set limits in relation to perceived norms in their work, i.e. how the students relate to the field and its values in relation to their habitus.

All the interviews were transcribed verbatim and then coded through identification of central concepts and words. Thereafter, these terms and words were analysed and conceptualised in relation to the theoretical framework. The

---

⁴⁵⁰ Johansson, 2005, p. 23.

outcome was a number of ‘theoretical codes’ that, along with Bourdieu’s conceptual apparatus, led to the conclusions of the thesis.

This analysis was inspired by *Grounded Theory*⁴⁵¹ as a method but its approach is Layer’s more pragmatic, adaptive attitude, in which theories can be included in the analysis and new additions may be generated during the analytical work.⁴⁵² For the interview questions, Bourdieu’s terminology served as the guide but, throughout, it was vital to be open to themes that are less easily explained using the theory chosen.

Below, under four headings, the analysis and results of the thesis are reported, with a concluding discussion on the further challenges that research training represents.

Three faculties

Although research education culminates in the same end point, a PhD degree, data from the questionnaire study of Gothenburg PhD students in 2011⁴⁵³ and statistics from the University of Gothenburg and its Library show variation in its content. The lowest common denominator is the scope of the thesis, conferring at least 120 higher education (HE) credits representing two years’ full-time studies. Scope of courses, what counts as a course and what work duties the research training includes vary widely, not only among faculties but also within a single faculty and department.

The analysis also shows that the PhD student population in the three faculties studied varies. The majority of doctoral students in natural sciences, for example, are younger while the majority in educational sciences are older. Analysis of statistics from all the University of Gothenburg’s faculties shows that research education is characterised by numerical equality but suffers from large variations among subject areas. There are, for example, far fewer women in natural

---

⁴⁵¹ Glaser & Strauss, 2012.

⁴⁵² Layder, 1998/2005.

⁴⁵³ The questionnaire study known as ‘Gothenburg PhD Students 2011/12’ was carried out by the University’s Division of Analysis and Evaluation.

sciences who proceed to an academic career, compared with female PhD students in educational sciences and humanities. Quantitative investigation thus shows that, despite the implementation of the reform, research training still appears to vary greatly in terms of population and content alike.

Humanities researchers

Research education in humanities is based on the idea that, as students mature and develop, the result will slowly but surely be theses that make original contributions to knowledge development in the students' own subjects. Doctoral students, regarded as lone *seekers*⁴⁵⁴, are expected to work in isolation on their individual projects, assisted on their way by periodic supervision sessions with a mentor. The research process is perceived as situated and intuitive, and is therefore assumed to be mediated best through seminars and intellectual discussions. PhD humanities students are taught in line with an 'ideology of talent' where tradition and individual contributions to the field of knowledge are fundamental. What is hard for the students is to navigate between official decrees and the doxa of the field, since they do not always impose the same requirements. Research training still stands out as a school of life where the students must not only acquire practical, vocational knowledge of how to do research but are also required to internalise the academic values. Those who are driven self-starters with a good general education and see academic work as a vocation are the ones who, in the interviewees' opinion, are rewarded in their work.

Doctoral students are schooled in the belief that their own talent and individual drive pave the way for an academic career. Feelings of uncertainty about one's own adequacy are virtually a pillar of the process of becoming a humanities scholar. The charismatic educational theory and ideology of talent may, however, harm PhD students who lack access to the right codes. Failures are regarded as deviations in individual 'talent' and the way in which research education is organised is seen as automatically problem-free. Laying the whole burden of guilt

---

⁴⁵⁴ Kvale, 1997.

for unsuccessful research training on the individual PhD student is a form of symbolic violence.⁴⁵⁵

Those who have incorporated into their habitus knowledge of humanities and its codes seem to follow and understand the hidden curriculum more easily. For those who possess neither the same familiarity with the doxa nor symbolic capital in the field, it is harder to identify a possible successful strategy. Empirical evidence shows that it is important, early on, to acquaint oneself with academic codes to make a future in the field feasible. Only when the codes become absorbed into the habitus and manifested can they serve as natural resources and be used without hindrance.

Summing up, the analysis illustrates how the doxa of the humanities, despite the political decrees, seems to remain stable. The politically initiated reform of research education has not tightened up this training as planned; rather, it has made PhD students' navigation in the field even harder. Anyone who is not disposed to perceive the game will have difficulty in becoming what the doxa propounds: an *intellectual*.

Natural scientists

Research students in natural sciences describe their education as vocational and their thesis work as an advanced practical assignment.⁴⁵⁶ They are described as *apprentices* that, in cooperation with more established researchers, carry out the scientific work in research projects controlled by experts in the area concerned. Natural scientists structure their studies on paper according to the principle of courses, course credits and individual study plans. But in practice it is the supervisor's notion of the research training that is normative for the student, with the chronological rhythm and project aims defining the boundaries of the work.

Research training may be understood as an apprentice/master system. The students are admitted to an already defined project where they serve as paid

---

⁴⁵⁵ Bourdieu, 1999, p. 168 et seq.

⁴⁵⁶ Cf. Appel & Bergenheim, 2005, p. 34 et seq.

workers for other people's interests. They perform the experiments that are the basis of the research results that may lead to articles published in journals with a high impact factor for others. By adapting and imitating their masters, they enrich the supervisors with scholarly capital and may, in due course, get a chance to collect resources themselves and proceed in the same way. Research teams are comparable to small academic enterprises where PhD students or workers contribute their labour and can eventually establish themselves as independent 'owners'. Postdoctoral work is a key stage in the road to independence and closely resembles a traditional apprentice's journey, finally acquiring a master's skill. Research education is thus an entrance examination in which PhD students, through loyalty, are deemed to deserve the field's confirmation and a further academic career or not, as the case may be.

If, in admission to research education, the question of whether the doctoral students have any major cultural assets does not seem to play a crucial role, the analysis indicates that this may have a bearing on their view of a possible academic future in the field. Ability to cope with the uncertainties of the field seems to be connected with class.

Natural scientists describe the ideal doctoral student and career path in academia in the same way. Thus, the ideal student is young and preferably a man, with no other interests, who both can and wants to devote his life to research. The researcher norm as articulated by PhD students is not perceived as a problem as long as they feel that capable of meeting these expectations. Only when, through symbolic violence, they encounter resistance in relation to the ideal image do they experience doubt about their own capacity. Starting a family is one example of such resistance.⁴⁵⁷

The doxa of the natural sciences is stable in relation to political decrees since these have not affected the content and purpose of the training. The natural sciences can continue to school their doctoral students to become *specialised*; the question of whether it is for academia or society is relatively minor. A person who is disposed to grasp the game is assumed to show future academic promise.

---

⁴⁵⁷ Cf. Peixoto & Wyndham, 2012.

One who does not become part of the field is invariably assumed to be someone who is unsuited to it, because of not unable or unwilling to live up to its ideals.

Educational scientists

PhD students in educational sciences are assumed not to have specific skills when they begin their studies. Instead, they are expected to train as researchers through close cooperation with their supervisors. The narratives witness to the belief that these skills are best acquired by being docile, diligent pupils, since the purpose is to mould them into loyal producers of academic knowledge to achieve common aims.

Research education, then, is regarded as a form of vocational training, and thesis work as an advanced assignment. Thesis projects are individual but, at the same time, important contributions to the research team and constitute parts of a planned whole. The research process is seen as a handicraft; nevertheless, there is specific knowledge that must be acquired in more structured forms. The researchers interviewed are thus regarded as both *apprentices* and *pupils*.

PhD students are trained in writing articles and thinking competitively, with their theses seen as degree certificates rather than as life's work. The interviewees are, however, fully aware that to become and be an independent researcher, a thesis is not enough. The bonds of loyalty created with supervisors persist long after the student's disputation (public PhD thesis defence), and the close collaboration during the research education contributes to continued dependence, greater than before.

Being a good learner and docile are perceived as key, indeed crucial, traits for achieving success in research education. A habitus linked with academic familiarity does not appear to play a major part in such success: rather, it may be a disadvantage. Doctoral students are assumed to be pliable, adaptable pupils and apprentices in relation to the perspective and view of academia that characterise the environment described. Being excessively critical is, the students feel, an obstacle to finishing their theses and completing their training by the appointed time.

Prospects of remaining after the disputation and succeeding in the future, on the other hand, appear to rest on loyalty. Indeed, reproducing the values and the

order to which the field aspires, i.e. being both loyal and conformist, may be said to be the perceived requirement for being allowed and able to stay on. Social capital is felt to determine the chances of pursuing a further academic career.⁴⁵⁸

PhD students learn how the field functions mainly in order to be able to remain in academia themselves. Their focus is on how they are to acquire the requisite capital for their own survival, rather than on their contemplation of future research issues. Thus, they are trained to become *strategic* agents in the field of educational sciences.

Comparative analysis: threefold doxa

The analysis shows that PhD students are schooled in various traditions. Those in the area of humanities are expected to become *intellectuals*, natural scientists to become *specialised* and educational scientists to become *strategic*.

However, it is important to point out that all humanities cannot, of course, be characterised as the province of intellectuals, just as the aforesaid sciences do not belong to the camps of the specialists or strategists respectively. These archetypes are a tool to identify what are otherwise often unarticulated features of the academic culture. Instead, they should be seen as ideal representations based on the interviewees' narratives. These ideal types serve as analytical constructs that enable us to identify contrasts and similarities in the material. Schematically, the differences among them could be illustrated by the following table:

---

⁴⁵⁸ Öhrn & Lundahl (eds.); Peixoto & Wyndhamn, 2009, 2012; Öhrn, 2001.

Table 1. Characteristics of the doxa in humanities, natural sciences and educational sciences.

	Humanities	Natural sciences	Educational sciences
Educational aims	Generalist	Specialist	Specialist
Primary purpose	Personal maturity	Education	Education
Supervisor	Mentor	Master	Mentor/teacher
Doctoral student	‘Adept’ (initiate)	Apprentice	Pupil/apprentice
Thesis	Life’s work	Journeyman’s certificate/driving licence	Degree certificate
Learning arena(s)	Seminar	Practical work, international conferences	Research-training courses, practical work, international conferences
Vocation	Academic scholarship	Academic scholarship	Project

Doxa

Intellectual

Specialised

Strategic

Summing up, then, we see how the doxa is connected with the view of the actual process of knowledge acquisition. The empirical evidence also indicates that there are both similarities and differences among the various areas studied. In addition, the very precondition for the research generates different conditions for academic activity and its will and capacity to adapt to political decrees.

Humanities scholars regard the training as a maturation process in which the aim of habituation is to incorporate the doxa, which cannot be determined by regulated time. Much of the researcher's expertise lies in the ability to independently define, formulate and answer a research question, thereby becoming *intellectual*.

For natural scientists, research skill is not primarily linked to the research question but to the academic touch and to practical research technique. Here, general education is not the keyword: the objective is specific subject expertise, becoming a specialist. Research in natural sciences is also closely connected with other values, since it has a greater likelihood of generating financial capital than humanities. Since natural sciences are considered to have effective research training, the reform does not represent any change more than in cosmetic form. The natural sciences are already assumed to contribute to economic growth and innovation by supplying *specialist* PhD graduates for the business sector, as well as for the academic world.

Educational sciences are the area investigated that may be seen as a mix of humanities and natural sciences. On the one hand, the doctoral students must independently formulate research questions on the basis of defined premises; but on the other, they are not necessarily expected to work independently. In educational sciences, research-training courses are considered important, which they are not in humanities and natural sciences. The aims of this education are to teach the students about the workings of the scientific field and how scholarly capital is generated while they also obtain specific subject knowledge. Educational scientists are thus trained to become *strategic* stakeholders in the field of educational sciences.

From political decisions to individual everyday lives: concluding discussion

The analysis shows that the parameters of PhD students' work are characterised both by subject-specific doxa and by the formal rules associated with research education and the doctoral students' form of employment.

The students are confronted not only by the exigencies of the official regulations but also by expectations, conveyed in day-to-day practice via the doxa, of the ideal research student's nature and conduct. Accordingly, the students need to gain knowledge not only of rights and obligations connected with their doctoral research positions, but also of the informal demands surrounding PhD studentships.

Despite the regulation of research education and although it has assumed the form of employment, there are still pronounced bonds of loyalty and informal codes linked to what Hasselberg has described as a 'gift logic'.⁴⁵⁹ This means that social capital is perceived as crucial for a possible further academic career. Thus, academic capital is not enough to pave the way. Doctoral students feel that there must be someone who wants them to stay and is actively seeking to create future opportunities for them.

There are therefore both common expectations and conditions that span all three areas studied, but there are also differences among them. These differences can be partly associated with the actual precondition for the research. The largest difference is the way in which the students' research education is organised in relation to other work and whether the thesis projects are integrated into their senior colleagues' research.

Moreover, the subject areas have diverging outlooks and basic assumptions regarding the aims and purpose of research education. This shows the difficulty of referring to research training in general, given that the PhD student inter-

---

⁴⁵⁹ Cf. Hasselberg, 2005a.

viewees in each category are schooled in a partially divergent doxa, to become *intellectual*, *specialised* or *strategic*.

How varying perceptions of the field can be explained

The doctoral students' perceptions and interpretations of the academic expectations and conditions of research education are connected with the capital assets they have brought with them to this education; the assets they succeed in acquiring; and how these assets are valued in the field.

Empirical data show that, for the PhD students interviewed, the difficulty of incorporating the doxa and the cultural codes into their habitus varies. For a student with a habitus in harmony with the fundamental values of the field, a whole range of opportunities may be available. For one with a habitus that absorbs the doxa less readily, it is harder to navigate and to decide which conduct will bring success.

Which assets serve as symbolic capital varies from one subfield to another. Accordingly, the success derived from a particular habitus may be expected to vary, depending on the subject area. The analysis shows, for example, that a great deal of inherited cultural capital does not necessarily have to be symbolic capital, but that it may be crucial for the student's desire and ability to manage the uncertainty of the scientific field. This ability is linked not only to class but also to gender. The image of the ideal doctoral student is connected with a particular form of masculinity, which may partially explain the students' differing perceptions. However, the analysis shows that, for those with well-developed networks, class and gender do not necessarily have a decisive bearing on an academic career. This is because social capital occupies a very prominent position and is very often perceived as crucial.

The differences in how students perceive the field may also be understood and explained by the positions they have gained in it through their supervisors and the area studied, i.e. the space in which they are located.

When reform meets doxa

The subject areas studied have had their own distinct strategies and attitudes towards the changes wrought by the research education reform. This has had varying implications for the PhD students and how their training shapes them. The study shows that the basic values of the subject areas investigated have a

crucial bearing on what PhD students are expected to know at the disputation, but also on how the reform is being received, interpreted and implemented.

Accordingly, the thesis shows that politically initiated reforms are being interpreted and reshaped in relation to the values sustained by the scientific field itself. This generates a tension between different logics that are not always mutually compatible. The good intentions of the reform, to clarify research education, have thus rather created further grey areas between official edicts and informal demands. The doctoral students who can navigate among them successfully and, at the same time, stage their researcher role in the desired way, are the ones who are invited into the scientific field. It is they who are seen as *the fittest*.

REFERENSER

- 1955 års universitetsutredning, *Den akademiska undervisningen – forskarrekruteringen*, [Nord. bokh.], Stockholm, 1957.
- 1963 års forskarutredning, *Forskarutbildning och forskarkarriär – betänkande*, Stockholm, 1966.
- Alnebratt, K & B Jordansson, 'Jämställdhet, meritokrati och kvalitet: Ett triangeldrama i den akademiska vardagen', *Tidskrift för Genusvetenskap*, nr. 2-3, 2011, ss. 7-27.
- Almqvist, R, *New public management (NMP): Om konkurrensutsättning, kontrakt och kontroll*, Liber, Malmö, 2006.
- Alvesson, M, *Tombetens triumf: Om grandiositet, illusionsnummer och nollsummespel*, Atlas, Stockholm, 2006.
- Appel, M & Å Bergenheim, *Reflekterande forskarhandledning: Om samarbetet mellan handledare och doktorand*, Studentlitteratur, Lund, 2005.
- Archer, MS, *Structure, agency and the internal conversation*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003.
- Baker, M, 'Career confidence and gendered expectations of academic promotion', *Journal of Sociology*, vol. 46, nr. 3, 2010, ss. 317-334.
- Becher, T & PR Trowler, *Academic tribes and territories: Intellectual enquiry and the culture of disciplines*, 2 uppl, Open University Press, Buckingham, 2001.
- Bendix Petersen, E, 'Negotiating academicity: Post graduate research supervision as category boundary work', *Studies in Higher Education*, vol. 32, nr. 4, 2007, ss. 475-487.
- Benner, M, *Kontrovers och konsensus: Vetenskap och politik i svensket 1990-tal*, Nya Doxa, Stockholm, 2001.
- Benner, M, *Kunskapsnation i kris? Politik, pengar och makt i svensk forskning*, Nya Doxa, Stockholm, 2009.
- Bennich-Björkman, L, *Organising innovative research: The inner life of university departments*, IAU Press/Pergamon, Oxford, 1997.
- Berg, C, S Edén, S Heimann, A Peixoto, C Silander, D Turner & AK Wyndhamn, *Jämställda fakulteter? En studie av arbetsfördelning och normer hos lärare och forskare vid två fakulteter vid Göteborgs universitet*, Göteborgs universitet, Göteborg, 2012.

- Bergqvist, T, G Gillberg & L Ivarsson (red.), *Arbete: Passion och exploatering*, Institutionen för samhällsvetenskaper, Linnéuniversitetet, Växjö, 2011
- Bjuremark, A, *Att styra i namn av akademisk kollegialitet*, Diss, Stockholms universitet, Stockholm, 2002.
- Björklund Hall, Å, *Sociologidoktorander: Forskarutbildning och karriär*, Lunds Universitet, Lund, 1998.
- Bloch, C, *Passion och paranoia: Følelser og følelseskultur i akademia*, Syddansk Universitetsforlag, Odense, 2007.
- Boud, D & A Lee (red.), *Changing practices of doctoral education*, Routledge, Oxon, 2009.
- Bourdieu, P, 'The specificity of the scientific field and the social conditions of the progress of reason', *Social Science Information*, vol. 14, nr. 19, 1975, ss. 19-47.
- Bourdieu, P, *Distinction: A social critique of the judgement of taste*, Harvard University Press, Cambridge, 1984.
- Bourdieu, P, *The logic of practice*, Stanford University Press, Stanford, 1990.
- Bourdieu, P, *Texter om de intellektuella: En antologi*, B Östlings Bokförlag Symposion, Stockholm, 1992.
- Bourdieu, P, *The field of cultural production: Essays on art and literature*, Polity Press, London, 1993.
- Bourdieu, P, *Praktiskt förnuft: Bidrag till en handlingsteori*, Daidalos, Göteborg, 1995.
- Bourdieu, P, *Homo academicus*, B Östlings Bokförlag Symposion, Stockholm, 1996.
- Bourdieu, P, *Den manliga dominansen*, Daidalos, Göteborg, 1999.
- Bourdieu, P, *Science of science and reflexivity*, University of Chicago Press, Chicago, 2004.
- Bourdieu, P, *Pascalian mediations*, Polity Press, Cambridge, 2006.
- Bourdieu, P & JC Passeron, *Reproduction in education, society and culture*, 2 uppl, Sage, London, 1990.
- Bourdieu, P & JC Passeron, *Reproduktionen: Bidrag till en teori och utbildningssystemet*, Arkiv, Lund, 2008.
- Brante, T, *Vetenskapens struktur och förändring*, Diss, Doxa, Lund, 1980.
- Brew, A & T Peseta, 'Supervision development and recognition in reflexive space', i D Boud & A Lee (red.), *Changing practices of doctoral education*, Routledge, Oxon, 2009, ss. 126-140.

- Broady, D, *Den dolda läroplanen*, 4 uppl, Symposion, Lund, 1985.
- Broady, D, *Kulturens fält: Om Pierre Bourdieus sociologi*, [Web-version], 1988, hämtad 7 maj 2014, <<http://people.dsv.su.se/~jpalme/society/pierre.pdf>>.
- Broady, D, *Sociologi och epistemologi: Om Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin*, HLS, Stockholm, 1991.
- Brouns, M, 'Gender and the assessment in scientific quality', i Europeiska kommissionen, Generaldirektoratet för forskning (red.), *Gender and excellence in the making*, Publications Office, Luxembourg, 2004, ss. 147-154.
- Cavallin, M & S Lindblad, *Världsmästerskap i vetenskap? En granskning av internationella rankinglistor och deras sätt att hantera kvalitet hos universitet*, Göteborgs universitet, Göteborg, 2006.
- Clark, BR (red.), *The research foundation of graduate education: Germany, Britain, France, United States, Japan*, University of California Press, Berkeley, 1993.
- Clark, BR, *On higher education: Selected writings, 1956-2006*, John Hopkins University Press, Baltimore, 2008.
- Dahlerup, D, *Jämställdhet i akademien: En forskningsöversikt*, Delegationen för jämställdhet i högskolan, Stockholm, 2010.
- Danielsson, A, *Doing physics – doing gender: An exploration of physics students identity construction in the context of laboratory work*, Diss, Uppsala universitet, Uppsala, 2009.
- Degerblad, JE & S Hägglund, *Tradition och förnyelse i svensk forskarutbildning*, Högskoleverket, Stockholm, 2002.
- Degerblad, JE & O Edqvist, 'Forskarutbildningen i ett forskningspolitiskt perspektiv', i Forskarutbildningsutredningen (red.), *En ny doktorsutbildning: Kraftsamling för excellens och tillväxt*, Fritzes, Stockholm, 2004, ss. 403-417.
- Edelman, T, *Studiefinansiering för doktorander – Rättssäkerhetsaspekter: Tillsynsrapport*, Högskoleverket, Stockholm, 2003.
- Ehn, B, *Universitetet som arbetsplats: Reflektioner kring ledarskap och kollegial professionalism*, Studentlitteratur, Lund, 2011.
- Ehn, B & O Löfgren, *Hur man blir klok på universitetet?*, Studentlitteratur, Lund, 2004.
- Ehn Knobbloch, I & G Bender, *Hur mår doktoranden: En rapport från Fackförbundet ST, SFS och TCO om forskarstuderandes psykosociala arbetsmiljö*, Fackförbundet ST, Stockholm, 2012.
- Ekström, A, *Forskningsfinansieringen och det akademiska fältet: En jämförande studie av anslagsfördelning och forskningsanslag inom Forskningsrådet för arbetsliv och*

- socialvetenskap och Rådet för arbetslivsfrågor*, D-uppsats, Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet, Göteborg, 2004.
- Ekström, A, 'Research grants and the academic field: A comparison of the Swedish council for working life and social research and RALF and their science funding', Conference paper, *Fourth European conference on gender equality in higher education, 31 August – 3 September*, Oxford Brookes University, Oxford, 2005.
- Ekström, A, 'Forskarutbildningen: Ett led i scientific management?', i B Simonson (red.), *Perspektiv på arbetsvetenskapens klassiker*, Institutionen för arbetsvetenskap, Göteborg, 2008.
- Eriksson, L & I Amnéus (red.), *Universitet och högskolor: Högskoleverkets årsrapport. 2010*, Högskoleverket, Stockholm, 2010.
- Etzkowitz, H, C Kemelgor & B Uzzi, *Athena unbound: The advancement of women in science and technology*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000.
- Etzkowitz, H, *The triple helix of university – industry – government: Implications for policy and evaluations*, Working paper, Swedish Institute for Studies in Education and Research, Stockholm, 2002.
- Flisbäck, M, *Att lära sig konstens regler: En sociologisk studie av osäkra framtidsinvesteringar*, Diss, Göteborgs Universitet, Göteborg, 2006.
- Forskarutbildningsutredningen, *En ny doktorsutbildning: Kraftsamling för excellens och tillväxt – betänkande*, Fritzes, Stockholm, 2004.
- Fowler, B, *Pierre Bourdieu and cultural theory: Critical investigations*, Sage, London, 1997.
- Gerholm, L, 'Talande tystnad: Om informell kunskap i formell vetenskap', i S Jansson (red.), *Verktyslådan: Kulturvetenskapliga perspektiv på yrke och arbetsliv*, Carlsson, Stockholm, 1997.
- Gerholm, L & T Gerholm, *Doktorshatten: En studie av forskarutbildningen inom sex discipliner vid Stockholms universitet*, Carlsson, Stockholm, 1992.
- Gerholm, T, 'On tacit knowledge in academia', *European Journal of Education*, vol. 25, nr. 3, 1990, ss. 263-271.
- Glaser, B & AL Strauss, *The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research*, Aldine De Gruyer, New York, 1999.
- Gibbons, M, C Limoges, H Nowotny, S Schwartzman, P Scott & M Trow, *The new production of knowledge: The dynamics of science and research in contemporary societies*, Sage, London, 1994.
- Gunnarsson, L, *Gubbar, stress och kaxiga tjejer: En studie av könets betydelse för tiden som doktorand vid Örebro universitet*, Örebro universitet, Örebro, 2009.

- Göransson, A, 'Innovation och institution: Om receptionen av kvinnohistoria och kön som analytisk kategori', i B Sawyer & A Göransson, *Manliga strukturer och kvinnliga strategier: En bok till Gunbild Kyle*, Historiska institutionen, Göteborgs Universitet, Göteborg, 1987.
- Göransson, A (red.), *Maktens kön: Kvinnor och män i den svenska makteliten på 2000-talet*, Nya Doxa, Nora, 2007.
- Göteborgs universitet, *Göteborgsdoktorander 2011/2012*, Göteborgs Universitet, Göteborg, 2013, hämtad 20 januari 2013, <<http://www.analys.gf.gu.se/utvardering-och-utredning/>>.
- Göteborgs Universitetsbibliotek, *Utbegärd statistik från digitala tjänster över de avhandlingar som finns registrerade i GUPEA och som har publicerats 2008-2012*, Göteborgs Universitetsbibliotek, 8 februari 2013.
- Hansen, M & S Lindblad, *Svensk utbildningsvetenskaplig forskning: Om forskningskommunikation och publicerings-mönster vid tre lärosäten*, Vetenskapsrådet, Stockholm, 2010.
- Haraldsson, J, *'Det skall ju vara lite äventyr': Styrning av svensk forskarutbildning utifrån reformen 1998*, Diss, Göteborgs universitet, Göteborg, 2010.
- Hasselberg, Y, 'Kontraktet och gåvan: Vad pengar faktiskt gör med forskarutbildningen', *Glänta*, nr. 1-2, 2005a, ss. 77-81.
- Hasselberg, Y, *Det akademiska fältet och makten*, uppsats framlagd vid det Svenska Historikermötet, Uppsala 22-24 april, 2005b.
- Hasselberg, Y, *Vetenskapen som arbete: Normer och arbetsorganisation i den kommodifierade vetenskapen*, Gidlund, Möklinta, 2012.
- Hasselblad, H, E Bejerot & RÅ Gustafsson, *Bortom new public management: Institutionell transformation i svensk sjukvård*, Academia Adacta, Lund, 2008.
- Hearn, J, *What have men got to do with excellence in science and academia?*, Kvinnovetenskapligt forum, Umeå universitet, Umeå, 2005.
- Henrikson, M, M Jansson, U Thomsson, M Wendt Höjer & C Åse, 'I vetenskapens namn: Ett minnesarbete', *Kvinnovetenskaplig Tidskrift*, nr. 1, 2000, ss. 5-25.
- Hernborg, E, "'Small is beautiful': En etnologisk studie av vardagen på en liten, ung högskola, med betoning på geografiskt läge, identitet och traditionsskapande", i B Lundgren (red.), *Akademisk kultur: Vetenskapsmiljöer i kulturanalytisk belysning* Carlsson, Stockholm, 2002, ss. 19-74.
- Hughes, C & M Tigh, 'The metaphors we study by: The doctorate as a journey and/or as work', *Higher Education Research & Development*, vol. 32, nr. 5, 2013, ss. 765-775.

- Husu, L, *Dold könsdiskriminering på akademiska arenor: Osynligt, synligt, subtilt*, Höskoleverket, Stockholm, 2005.
- Hägerland, T, 'Mot ett okänt mål: Humanistisk forskarhandledning och doktoranders deltagande i forskningsdebatten', *Högre Utbildning*, vol. 1, nr. 2, 2011, ss. 89-100.
- Hägglund, S & JE Degerblad, *Nyttan av forskarutbildning: Svensk forskarutbildning i ett internationellt jämförande perspektiv*, Höskoleverket, Stockholm, 2004.
- Höskoleverket, *Forskarskolor i Sverige: En sammanställning*, Höskoleverket, Stockholm, 2001.
- Höskoleverket, *Forskarutbildning och forskarkarriär: Betydelsen av kön och socialt ursprung*, Höskoleverket, Stockholm, 2006.
- Höskoleverket, *Universitet och högskolor: Höskolenyborjare 2011/12 och doktorandnyborjare 2010/11 efter föräldrarnas utbildningsnivå*, SCB, Stockholm, 2012, hämtad 10 januari 2013, <<http://www.hsv.se/download/18.782a298813a88dd0dad800016747/statistiskt-meddelande-nyborjare-UF20SM1204.pdf>>.
- Højgaard, L, 'Fælleskab og faglighed – diskurser om forskning og køn', i L Højgaard & DM Søndegaard (red.), *Akademisk tilblivelse: Akademia og dens kønnede befolkning*, Akademisk forlag, København, 2004.
- Højgaard, L & DM Søndegaard (red.), *Akademisk tilblivelse: Akademia og dens kønnede befolkning*, Akademisk forlag, København, 2004.
- Jacobsson, G, P Gillström & A Gröjer, *Doktorandspegeln 2003*, Höskoleverket, Stockholm, 2003.
- Jacobsson, G & P Gillström, *Doktorandspegeln 2008*, Höskoleverket, Stockholm, 2008.
- Jansson, S (red.), *Verkttygslådan: Kulturvetenskapliga perspektiv på yrke och arbetsliv*, Carlsson, Stockholm, 1997.
- Johansson, A, *Narrativ teori och metod*, Studentlitteratur, Lund, 2005.
- Jordansson, B, 'Jämställdhet och genus på akademins villkor: Två exempel på det vetenskapliga fältets agerande i samband med politiska satsningar', *Kvinnovetenskaplig Tidskrift*, nr. 5, 2005, ss. 23-41.
- Jordansson, B, 'Exploatering eller passion: Sjuksköterskor i forskarutbildning', i T Bergqvist, G Gillberg & L Ivarsson (red.), *Arbete: Passion och exploatering*, Institutionen för samhällsvetenskaper, Linnéuniversitetet, Växjö, 2011, ss. 163-177.
- Jörnsten, A, *Forskningens nytta: Om ambivalens i forskningspolitik och vardag*, Diss, Uppsala Universitet, Uppsala, 2008.

- Kahlroth, M & I Amnéus, *Universitet & högskolor: Högskoleverkets årsrapport 2012*, Högskoleverket, Stockholm, 2012.
- Karabek, J, 'Towards a theory of intellectuals and politics', *Theory & Society*, vol. 25, nr. 2, 1996, ss. 205-233.
- Karlsson, JC, *Begreppet arbete: Definitioner, ideologier och sociala former*, Diss, Arkiv, Lund, 1986.
- Karlsson, P, *Forskarens socialisation: Kunskapssociologisk visit i doktoranders livsvärldar*, Diss, Umeå Universitet, Umeå, 2004.
- Karlsson, S, *Svenska avhandlingars kvalitet och struktur: Har den ökade volymen på forskarutbildningen påverkat kvalitén på svensk forskning? En bibliometrisk analys*, Vetenskapsrådet, Stockholm, 2006.
- Kim, L, *Svensk forskarutbildning i internationell belysning*, Kungliga Vetenskapsakademien, Stockholm, 2000.
- Knorr-Cetina, K & M Mulkay (red.) *Science observed: Perspectives on the social study of science*, Sage, London, 1983.
- Kommittén för översyn av den svenska forskningspolitiken, *Forskningspolitik – slutbetänkande*, Fritzes, Stockholm, 1998.
- Kuhn, TS, *De vetenskapliga revolutionernas struktur*, 2 uppl, Thales, Stockholm, 2009.
- Kurtz-Costes, B, LA Helmke & B Ülkü-Steiner, 'Gender and doctoral studies: the perceptions of PhD students in an American university', *Gender & Education*, vol. 18, nr. 2, 2006, ss. 137-155.
- Kvale, S 'Research apprenticeship', *Nordisk Pedagogik*, vol. 17, nr. 3, 1997, ss. 186-194.
- Latour, B & S Woolgar, *Laboratory life: The construction of scientific facts*, 2 uppl, Princeton University Press, Princeton, 1986.
- Lave, J, 'Learning, apprenticeship, social practice', *Journal of Nordic Educational Research*, vol. 17, nr. 3, 1997, ss. 140-151.
- Lave, J & E Wenger, *Situated learning: Legitimate peripheral participation*, Cambridge University Press, Cambridge, 1991.
- Layder, D, *Sociological practice: Linking theory and social research*, Sage, London, 1998.
- Lee, A, 'How are doctoral students supervised? Concepts of doctoral research supervision', *Studies in Higher Education*, vol. 33, nr. 3, 2008, ss. 267-281.
- Liedman, SE, *Ett oändligt äventyr: Om människans kunskaper*, Bonniers, Stockholm, 2002.
- Liedman, SE, *Hets! En bok om skolan*, Bonniers, Stockholm, 2011.

- Liliequist, M, 'Socialisation från vaggan till gravnen', i B Ehn & A Arvidsson (red.), *Kultur och erfarenhet: Aktuella teman i svensk etnologi*, Carlsson, Stockholm, 1993.
- Lilja, E, 'Skaldinnans rörelser på fältet' *Kvinnovetenskaplig Tidskrift*, vol. 15, nr. 1, 1994, ss. 40-46.
- Lindqvist, J, *Beroende frihet: En studie av doktoranders psykosociala arbetssituation*, Diss, Karlstads universitet, Karlstad, 2003.
- Lundgren, B (red.), *Akademisk kultur: Vetenskapsmiljöer i kulturanalytisk behysning*, Carlsson, Stockholm, 2002.
- Lundin, L, *Motstånd och kreativitet: George Herbert Meads bidrag till aktör-strukturdebatten*, B Östlings Bokförlag Symposion, Stockholm, 2004.
- Lundmark, A, *Doktorandernas åsikter om sin utbildning: Ett led i kvalitetsutvecklingen av forskarutbildningen vid Uppsala universitet*, Universitetsledningens kansli, Kvalitet och utvärdering, Uppsala Universitet, Uppsala, 2003.
- Löfgren, K, *Studenters fritids- och motionsvanor i Umeå och Madison: Ett bidrag till förståelsen av Pierre Bourdieus vetenskapliga metodologi*, Diss, Umeå universitet, Umeå, 2002.
- Lönn Svensson, A, *Det beror på: Erfarna forskarhandledares syn på god handledning*, Diss, Höskolan i Borås, Borås, 2007.
- Marton, S, "Humaniora och samhällsvetenskap – 'Business as usual?'" i S Sörlin (red.), *I den absoluta frontlinjen: En bok om forskningsstiftelsernas, konkurrenskraften och politikens möjligheter*, Nya Doxa, Nora, 2005.
- Merton, RK, *The sociology of science: Theoretical and empirical investigations*, University of Chicago Press, Chicago, 1973.
- Monroe, K, S Ozyurt, T Wrigley & A Alexander, 'Gender equality in academia: Bad news from the trenches, and some possible solutions', *Perspectives on Politics*, vol. 6, nr. 2, 2008, ss. 215-233.
- Myrdal, J, *Spelets regler i vetenskapens hantverk: Om humanvetenskap och naturvetenskap*, Natur & Kultur, Stockholm, 2010.
- Mählck, P, *Mapping gender in academic workplaces: Ways of reproducing gender inequality within the discourse of equality*, Diss, Umeå universitet, Umeå, 2003.
- Neuman, R, 'Policy and practice in doctoral education', *Studies in Higher Education*, vol. 32, nr. 4, 2007, ss. 459-473.
- Niklasson, B, *Contact capital in political careers: Gender and recruitment of parliamentarian and political appointees*, Diss, Göteborgs Universitet, Göteborg, 2005.
- Niskanen, K & C Florin (red.), *Föregångarna: Kvinnliga professorer om liv, makt och vetenskap*, SNS Förlag, Stockholm, 2010.

- Norlander, K, 'Vad gör strukturerna med oss? Feminismens akademiska dilemma', *Kvinder, Kön & Forskning*, vol. 5, nr. 3, 1996, ss. 31-40.
- Nylén, U, *Att presentera kvalitativa data: Framställningsstrategier för empiriredovisning*, Liber, Malmö, 2005.
- Pearson, M, 'The changing environment for doctoral education in Australia: Implications for quality management, improvement and innovation', *Higher Education Research & Development*, vol. 18, nr. 3, 1999, ss. 269-287.
- Pearson, M, 'Framing research on doctoral education in Australia in a global context', *Higher Education Research & Development*, vol. 24, nr. 2, 2005, ss. 119-134.
- Peixoto, A & AK Wyndhamn, *Kartläggning av jämställdhet inom utbildningsvetenskapliga fakulteten*, Göteborgs universitet, Göteborg, 2009.
- Peixoto, A & AK Wyndhamn, 'En kvalitativ intervjustudie av jämställdhet och normer vid naturvetenskapliga fakulteten, Göteborgs universitet', i C Berg, S Edén, S Heimann, A Peixoto, C Silander, D Turener & AK Wyndhamn, *Jämställda fakulteter? En studie av arbetsfördelning och normer hos lärare och forskare vid två fakulteter vid Göteborgs universitet*, Göteborgs universitet, Göteborg, 2012, ss. 54-104.
- Pettersson, H, 'Vetenskap och identitet inom den nya akademien: En kulturanalytisk studie inom ämnet företagsekonomi vid Jönköpings Internationella Handelshögskola', i B Lundgren (red.), *Akademisk kultur: Vetenskapsmiljöer i kulturanalytisk belysning*, Carlsson, Stockholm, 2002, ss. 141-224.
- Pettersson, H, 'Making masculinity in plasma physics: Machines, labour and experiments', *Science Studies*, vol. 24, nr. 1, 2011, ss. 47-65.
- Porsfelt, D, *Managemant trainee: Möten med förbinder*, Diss, Luleå tekniska universitet, Luleå, 2001.
- Postgård, A & H Upmanis, *Doktorand vid Göteborgs universitet: Doktoranders upplevelser av forskarutbildningen*, Kvalitetsrådet, Göteborgs universitet, Göteborg, 2001.
- Rabinow, P, *Making PCR a story of biotechnology*, University of Chicago Press, Chicago, 1996.
- Regeringen, *Vissa forskningsfrågor*, Riksdagen, Stockholm, 1999.
- Repstad, P, *Närhet och distans: Kvalitativa metoder i samhällsvetenskap*, 3 (rev) uppl, Studentlitteratur, Lund, 1999.
- Sandstedt, T & M Stigmar, *Om kriterier för avhandlingar: Form, struktur, innehåll och socialisation*, Liber, Stockholm, 2007.

- Sandström, U, *Det nya forskningslandskapet: Perspektiv på vetenskap och politik*, Nya Doxa, Stockholm, 2002.
- Sandström, U, A Wold, B Jordansson, B Ohlsson & Å Smedberg, *Hans Excellens: Om miljardsatsningarna på starka forskningsmiljöer*, Delegationen för jämställdhet i högskolan, Stockholm, 2010.
- Sawyer, B & A Göransson, *Manliga strukturer och kvinnliga strategier: En bok till Gunbild Kyle*, Historiska institutionen, Göteborgs Universitet, Göteborg, 1987.
- Schoug, F, *På trappans första steg: Doktoranders och nydisputerade forskares erfarenheter av akademien*, Studentlitteratur, Lund, 2004.
- Skeggs, B, *Att bli respektabel: Konstruktioner av klass och kön*, Daidalos, Göteborg, 2000.
- Skelton, C, "The 'individualized' (woman) in the academy: Ulrich Beck, gender and power", *Gender & Education*, vol. 17, nr. 3, 2005, ss. 319-332.
- Slaughter, S & LL Leslie, *Academic capitalism: Politics, policies, and the entrepreneurial university*, Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1999.
- Sidiropoulos, J & D Berlin, *Göteborgsdoktorer 2011: Arbetsituation och syn på forskarutbildningen bland disputerade från Göteborgs universitet*, Göteborgs universitet, Göteborg, 2013, hämtad 26 april 2014, <http://www.analys.gf.gu.se/digitalAssets/1458/1458253_rapport2013-06-goteborgsdoktorer.pdf>.
- Simonson, B (red.), *Perspektiv på arbetsvetenskapens klassiker*, Institutionen för arbetsvetenskap, Göteborg, 2008.
- Sköldberg, K & M Salzser-Merling, *Över tidens gränser: Visioner och fragment i det akademiska livet*, Carlsson, Stockholm, 2002.
- Snow, CP, *The two cultures*, Cambridge University Press, Cambridge, 1993.
- Strannegård, L (red.), *Avhandlingen: Om att formas till forskare*, Studentlitteratur, Lund, 2003.
- Sörlin, S (red.), *'I den absoluta frontlinjen': En bok om forskningsstiftelserna, konkurrenskraften och politikens möjligheter*, Nya Doxa, Nora 2005.
- Sörlin, S & G Törnqvist, *Kunskap för välstånd: Universiteten och omvandlingen av Sverige*, SNS Förlag, Stockholm, 2000.
- Taylor, FW, *The principles of scientific management*, Dover Publications, Mineola, New York, 1911/1998.
- Thegeby, O, *Ändrat publiceringsmönster inom utbildningsvetenskap*, Högskolebiblioteket, Högskolan i Jönköping, Jönköping, 2011.

- Thorpenberg, S, 'Det tidiga samarbetet mellan Göteborgs medicinska fakultet och industrin – eller födelsen av mode 2 i det svenska goda samhället', *VEST: Tidskrift för Vetenskaps – och teknikstudier*, vol. 15, nr. 4, 2002, ss. 5-36.
- Tovatt, C, *Erkännandets janusansikte: Det sociala kapitalets betydelse i arbetslivskarriärer*, Diss, Linköpings universitet, Stockholm, 2013.
- Universitetskanslersämbetet, *Universitet och högskolor: Doktorander och examina på forskarnivå 2012*, SCB, Stockholm, 2013, hämtad 1 maj 2013, <http://www.scb.se/Statistik/UF/UF0204/2012A01F/UF0204_2012A01F_SM_UF21SM1301.pdf>.
- Universitetskanslersämbetet, *Universitet och högskolor: Doktorander och examina på forskarnivå 2009*, SCB, Stockholm, 2010, hämtad 26 april 2014, <http://www.scb.se/Statistik/UF/UF0204/2009A01B/UF0204_2009A01B_SM_UF21SM1001.pdf>.
- Universitets- och högskolerådet, *Doktorandhandboken*, 2013, hämtad 6 december 2013, <www.doktorandhandboken.nu>.
- Usher, R, 'A diversity of doctorates: Fitness for the knowledge economy', *Higher Education Research & Development*, vol. 21, nr. 2, 2002, ss. 143-153.
- Utbildningsdepartementet, *En reformerad forskarutbildning: Utdrag ur regeringens budgetproposition 1997/98:1 (Utgiftsområde 16, avsnitt 5.5)*, Utbildningsdepartementet, Stockholm, 1997, ss. 90-103.
- Utbildningsdepartementet, *Högskoleförordningen 1993:100, ändring (omtryck) SFS 1998:1003*, Fakta Info Direkt, Stockholm, 1998.
- Utbildningsdepartementet, *Högskolestiftelser: En ny verksamhetsform för ökad handlingsfrihet*, Fritzes, Stockholm, 2013.
- Utredningen om forskningens och forskarutbildningens situation i den nya högskolan, *Forskningens framtid: Forskning och forskarutbildning i högskolan – betänkande*, LiberFörlag/Allmänna förl, Stockholm, 1981.
- Utvärderingsenheten, *Doktorandbarometern 1999*, Lunds universitet, Lund, 1999.
- Vetenskapsrådet, *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*, Vetenskapsrådet, Stockholm, 2002.
- Wallgren, L, *Skilda världar: Företagsdoktoranders upplevelser av forskarutbildningen*, Doktorsavhandling, Linköpings universitet, Linköping, 2003.
- Wennerås, C & A Wold, 'Nepotism and sexism in peer-review', *Nature*, vol. 387, nr. 22, 1997, ss. 341-343.
- Zhao, CM, CM Golde & AC McCormic, *More than a signature: How advisor choice and advisor behavior affect doctoral student satisfaction*, Paper prepared for the conference of the American Educational Research Association, Montréal,

Canada April 12 2005, hämtad 26 april 2014,
<<http://comminfo.rutgers.edu/~susank/Morethansignature.pdf>>.

Ziman, J, *Real science: What it is and what it means*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000.

Åsberg, C, G Hensing & E Edvardsson-Stiwne, *Studenter, forskarutbildning och genus: En studie av övergången från grundutbildning till forskarutbildning vid Linköpings universitet*, Forum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning, Linköpings universitet, Linköping, 1999.

Öhrn, E, *Kartläggning av jämställdhet inom utbildningsvetenskapliga området*, Jämställdhetskommittén, Göteborgs universitet, Göteborg, 2001.

Öhrn, E & L Lundahl (red.), *Kön och karriär inom akademien: En studie inom det utbildningsvetenskapliga fältet*, Göteborgs universitet, Göteborg, 2013.

Østerlund, C, 'Sales apprentices on the move: A multi-contextual perspective on situated learning', *Nordisk Pedagogik*, vol. 17, nr. 3, 1997, ss. 169-177.

**DOKTORSAVHANDLINGAR VID INSTITUTIONEN FÖR SOCIOLOGI OCH
ARBETSVETENSKAP
FR O M 1995**

59. Börjesson, Mats: *Sanningen om brottslingen. Rättspsykiatrin som kartläggning av livsöden i samhällets tjänst under 1900-talet.* 1995.
60. Ljung, Margareta: *Lyfti jorden mot himlen - växande i kvinnogrupper och kvinnliga nätverk.* 1995.
61. Björkemarken, Mariann: *Implementeringsanalys som komplement vid utvärdering - en fråga om perspektiv och förklaring.* 1995.
62. Håkansson, Kristina: *Förändringsstrategier i arbetslivet.* 1995.
63. Blomsterberg, Marianne: *Garanterade karriärer? Om social styrning och sysselsättningspolitik för ungdomar.* 1996.
64. Kohlström, Gulli: *Identitetsförändring vid anpassning till funktionshinder/handikapp.* 1996.
65. Larsson, Patrik: *Hemtjänsten ur tre perspektiv - En studie bland äldre, anställda och ledning.* 1996.
66. Oskarsson, Hermann: *En klasstrukturs uppkomst och utveckling. Akureyri 1860-1940.* 1996.
67. Thörn, Håkan: *Modernitet, sociologi och sociala rörelser/Rörelser i det moderna: Politik, modernitet och kollektiv identitet i Europa 1789-1989.* 1997.
68. Einarsdottir, Torgerdur: *Läkaryrket i förändring. En studie av den medicinska professionens heterogenisering och könsdifferentiering.* 1997.
69. Åberg, Jan-Olof: *Det rationella och det legitima. En studie av utvärderings teori och praktik.* 1997.
70. Pham Van Bich: *The Changes of the Vietnamese Family in the Red River Delta.* 1997.
71. Lalander, Philip: *Anden i flaskan. Alkoholens betydelser i olika ungdomsgrupper.* 1998.
72. Eriksson, Birgitta: *Arbetet i människors liv.* 1998.
73. Bartley, Kristina: *Barnpolitik och barnets rättigheter.* 1998.
74. Nordström, Monica: *Yttre villkor och inre möten. Hemtjänsten som organisation.* 1998.
75. Stier, Jonas: *Dimensions and Experiences of Human Identity. An Analytical Toolkit and Empirical Illustration.* 1998.
76. Jerkeby, Stefan: *Slutna cirklar. Om civila mostånds rörelser i Norge och Danmark 1940-45.* 1999.
77. Oudhuis, Margareta: *Vägen till jämlikhet. En analys av den svenska arbetarrörelsens syn på effektivitet och emancipation i arbetslivet.* 1999.
78. Johansson, Anna: *La Mujer Sufrida - The Suffering Woman. Narratives on Femininity among Women in a Nicaraguan Barrio.* 1999.
79. Theandersson, Christer: *Jobbet - för lön, lust eller andra värden.* 2000.
80. Carle, Jan: *Opinion och aktion. En sociologisk studie av ungdomar och miljö.* 2000.
81. Öhrn, Ingbritt: *Livet, identiteten och kronisk sjukdom. En socialpsykologisk studie av unga vuxna diabetiker.* 2000.
82. Mossberg Sand, Ann-Britt: *Ansvar, kärlek och försörjning. Om anställda anhörigvårdare i Sverige.* 2000.
83. Berglund, Tomas: *Attityder till arbete i Västeuropa och USA. Teoretiska perspektiv och analyser av data från sex länder.* 2001.
84. Larsson, Bengt: *Bankkrisen, medierna och politiken. Offentliga tolkningar och reaktioner på 90-talets bankkris.* 2001.

85. Blomquist, Bo: *Förskolebarnets relation till sin familj. Förändrade förutsättningar och föreställningar 1950-1990*. 2001.
86. Hansen, Lars: *The Division of Labour in Post-Industrial Societies*. 2001.
87. Björk, Micael: *Upplösningens dialektik. Bildningsmål och politisk modernitet i Sverige kring sekelskiftet 1900*. 2002.
88. Gustafson, Per: *Place, Place Attachment and Mobility: Three Sociological Studies*. 2002.
89. Rigné, Eva Marie: *Profession, Science, and State – Psychology in Sweden 1968-1990*. 2002.
90. Persson, Anders: *I kräftans tecken. En historiesociologisk studie av cancerforskningens samhällseliga villkor i Sverige och USA under 1900-talet*. 2002.
91. Brnic, Anita: *Speaking of Nationality. On Narratives of National Belonging and the 'Immigrant'*. 2002.
92. Korp, Peter: *Hälsopromotion - en sociologisk studie av hälsofrämjandets institutionalisering*. 2002.
93. Sobis, Iwona: *Employment Service in Transition: Adaptation of a Socialist Employment Agency to a Market Economy. A Case Study of Lodz, Poland 1989-1998*. 2002.
94. Hellum, Merete: *Förförd av Eros. Kön och moral bland utländska kvinnor på en grekisk ö*. 2002.
95. Carlson, Marie: *Svenska för invandrare – brygga eller gräns? Syn på kunskap och lärande inom sfi-undervisningen*. 2002.
96. Hansson, Agneta: *Praktiskt taget. Aktionsforskning som teori och praktik – i spåren efter LOM*. 2003.
97. Engdahl, Oskar: *I finansvärldens bakre regioner. En studie om finansiella offshore-marknader och ekonomisk brottslighet*. 2003.
98. Rolandsson, Bertil: *Facket, informationsteknologin och politiken. Strategier och perspektiv inom LO 1976-1996*. 2003.
99. Schedin, Stefan: *Ekonomisk ojämlikhet. Inkomstfördelning och inkomstskillnader i Sverige under 1980- och 1990-talen*. 2003.
100. Morner, Claudia G: *Självständigt beroende. Ensamstående mammors försörjningsstrategier*. 2003.
101. Wennerström, Ulla-Britt: *Den kvinnliga klassresan*. 2003.
102. Wingfors, Stina S: *Socionomyrkets professionalisering*. 2004.
103. Tursunovic, Mirzet: *Fostran till demokrati: Tre sociologiska delstudier av bosniska ungdomars politiska socialisering*. 2004.
104. Thörn, Catharina: *Kvinnans plats(er) – bilder av hemlöshet*. 2004.
105. Alinia, Minoo: *Spaces of Diasporas: Kurdish Identities, Experiences of Otherness and Politics of Belonging*. 2004.
106. Chronholm, Anders: *Föräldraledig pappa – Mäns erfarenheter av delad föräldraledighet*. 2004.
107. Seldén, Daniel: *Om det som är. Ontologins metodologiska relevans inom positivism, relativism och kritisk realism*. 2005.
108. Winell-Garvén, Irene: *Vägen till Parnassen. En sociologisk studie av kvinnligt konstnärskap i Sverige 1864-1939*. 2005.
109. Engström, Pär: *Samtal och ledarskap. En studie av medarbetarsamtal i grundskolan*. 2005.
110. Löfstrand, Cecilia: *Hemlöshetens politik – lokal policy och praktik*. 2005.
111. Eydal, Guðny Björk: *Family Policy in Iceland 1944-1984*. 2005.
112. Ekbrand, Hans: *Separationer och mäns våld mot kvinnor*. 2006.

113. Eriksson, Ylva Ulfsdotter: *Yrke, Status & Genus. En sociologisk studie om yrken på en segregerad arbetsmarknad.* 2006
114. Flisbäck, Marita: *Att lära sig konstens regler. En sociologisk studie av osäkra framtidsinvesteringar.* 2006.
115. Berntsson, Paula: *Läraryrket, förskollärare och statushöjande strategier.* 2006.
116. Latta, Mia: *Public Transfer and Private Help. Support Networks of Marginalised and Poor individuals in Sweden in the 1990s.* 2007.
117. Persson, Sofia: *Läraryrkets uppkomst och förändring. En sociologisk studie av lärares villkor, organisering och yrkesprojekt inom den grundläggande utbildningen ca 1800-2000.* 2008.
118. Bengtsson, Mattias: *Individen stämplar in. Arbetet, facket och lönen i sociologisk belysning.* 2008.
119. Sjöstrand, Glenn: *Gåvan i Gnosjö. Företagares relationer i ett industriellt distrikt.* 2008.
120. Pellbring, Mats: *Laissez-faire, systemkritik eller reformism? En studie av den svenska opinionsbildande globaliseringsdiskursen i dagspress, 1992-2001.* 2008.
121. Bjarnason, Tómas: *Social Recognition and Employees' Organizational Support.* 2009.
122. Jagudina, Zaira: *Social Movements and Gender in Post-Soviet Russia: The Case of the Soldiers' Mothers NGOs.* 2009.
123. Ranagården, Lisbeth: *Lärares lärande om elever – en sociologisk studie om yrkespraktik.* 2009
124. Shmulyar Gréen, Oksana: *Entrepreneurship in Russia: Western ideas in Russian translation.* 2009
125. Eriksson, Bo G: *Studying ageing: Experiences, description, variation, prediction and explanation.* 2010
126. Karlsson, Anette: *I moderniseringens skugga? Om förändring och identitet i två administrativa serviceyrken.* 2010
127. Wasshede, Cathrin: *Passionerad politik. Om motstånd mot heteronormativ könsnorm.* 2010
128. Bergström Casinowsky, Gunilla: *Tjänsteresor i människors vardag – om rörlighet, närvaro och frånvaro.* 2010
129. Jonsson, Christer: *I fäderns och mödrars spår. Landsortssungdomars identitetsutveckling och vuxenblivande i ett livsformsperspektiv.* 2010
130. Söderberg, Johan: *Free Software to Open Hardware: Critical Theory on the Frontiers of Hacking.* 2011
131. Hedenus, Anna: *At the end of the Rainbow – Post-winning life among Swedish lottery winners.* 2011
132. Uhnöo, Sara: *Våldets regler. Ungdomars tal om våld och bråk.* 2011
133. Daoud, Adel: *Scarcity, Abundance and Sufficiency: Contributions to Social And Economic Theory.* 2011
134. Wahlström, Mattias: *The Making of Protest and Protest Policing: Negotiation, Knowledge, Space, and Narrative.* 2011
135. Holgersson, Helena: *Icke-medborgarskapets urbana geografi.* 2011
136. Ericson, Mathias: *Nära inpå: Maskulinitet, intimitet och gemenskap i brandmäns arbetslag.* 2011
137. Malmqvist, Karl: *Offentlighetens gränser: Fem kultursociologiska studier av kontroverser kring litterära självframställningar i Sverige, 1976-2008.* 2012
138. Larsson, Jörgen: *Studier i tidsmässig välfärd – med fokus på tidsstrategier och tidspolitik för småbarnsfamiljer.* 2012

138. Backman, Christel: *Criminal Records in Sweden. Regulation of Access to Criminal Records and the Use of Criminal Background checks by Employers*. 2012.
139. Gunnarsson, Andreas: *Unleashing Science Popularisation: Studies on Science as Popular Culture*. 2012.
140. Kantelius, Hannes: *Inhyrningens logik – konsekvenser för individ och organisation*. 2012.
141. Westberg, Niklas: *Meddelanden från enskildheten – En sociologisk studie av ensamhet och avskildhet*. 2012.
142. Calvo, Dolores: *What Is the Problem of Gender? Mainstreaming Gender in Migration and Development Policies in the European Union*. 2013.
143. Widigson, Mats: *Från miljonprogram till högskoleprogram – plats, agentskap och villkorad valfrihet*. 2013.
144. Puaca, Goran: *Educational choices of the future. A sociological inquiry into micro-politics in education*. 2013.
145. Björk, Lisa: *Contextualizing managerial work in local government organizations*. 2013
146. Naldemirci, Öncel: *Caring (in) Diaspora: Aging and Caring Experiences of Older Turkish Migrants in a Swedish Context*. 2013
147. Lovén Seldén, Kristina: *Europafacklig samverkan. Problem och möjligheter*. 2014
148. Petersson, Jesper: *Geographies of eHealth: Studies of Healthcare at a Distance*. 2014
149. Peixoto, Anna: *De mest lämpade – en studie av doktoranders habituering på det vetenskapliga fältet*. 2014

Gothenburg Studies in Work Science*

- 1 Jan Holmer (2003): *Självvärdering som stöd för personal- och verksamhetsutveckling*
- 2 Göran Fredriksson, Inger Humlesjö, Birgitta Jordansson och Kerstin Nordlander (2003): *Könsmaktens förvandlingar: En vänbok till Anita Göransson*
- 3 Gunnar Gillberg (2003): *Nätbaserad handledning: Om problembaserat lärande och handledning på distans*
- 4 Monika Andersson Bäck (2008): *Conceptions, Conflicts and Contradictions at the Introduction of a Swedish Health Care Centre* (Doktorsavhandling)
- 5 Birger Simonson red. (2008): *Perspektiv på arbetsvetenskapens klassiker*
- 6 Jennie Haraldsson (2010): *"Det ska vara lite äventyr": Styrning av svensk forskarutbildning utifrån reformen 1998* (Doktorsavhandling)
- 7 Gunnar Gillberg (2010): *Individualiseringens villkor: Unga vuxnas föreställningar om arbete och självförverkligande* (Doktorsavhandling)
- 8 Richard Berglund (2010): *Engagemang efterfrågas: Hur tre tillverkande företag söker medverkan från sina medarbetare när de inför Lean* (Doktorsavhandling)
- 9 Gunnar Gillberg (2010): *Jämställdhet inifrån: berättelsen om en metod*
- 10 Frida Wikstrand (2011): *Det tekniska spelet. Förhandlingar om arbete, teknik och kön i relation till införande av nya informationssystem* (Doktorsavhandling)
- 11 A. Sander & T. Jordan (2011): *Fanzingo – Entreprenör i sambällsförändringsarbete. Från krigare till barnmorska.*
- 12 Hannes Kantelius (2012): *Inhyrningens logik - konsekvenser för individ och organisation* (Doktorsavhandling)
- 13 Lisa Björk (2013): *Contextualizing managerial work in local government organizations* (Doktorsavhandling)
- 14 Anna Peixoto (2014): *De mest lämpade – en studie av doktoranders habituering på det vetenskapliga fältet* (Doktorsavhandling)

* Vid sammanslagningen med Sociologiska institutionen år 2011, ändrade skriftserien namn från Skrifter från institutionen för arbetsvetenskap vid Göteborgs universitet till Gothenburg Studies in Work Science